

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

**MÜSTAKİMZÂDE'NİN VİRD-İ SETTÂR
ADLI ESERİ VE TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YILDIZ BOĞA

BURSA-2018

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

MÜSTAKİMZÂDE’NİN VİRD-İ SETTÂR
ADLI ESERİ VE TAHLİLİ

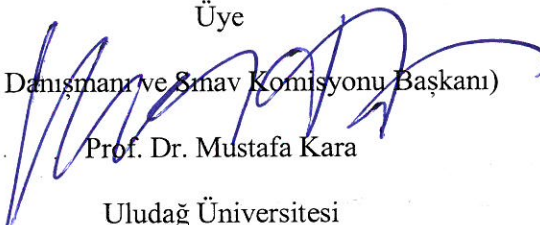
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YILDIZ BOĞA

BURSA-2018

TEZ ONAY SAYFASI
T. C. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı'nda 701523026 numaralı YILDIZ BOĞA'nın hazırladığı “**Müstakimzâde'nin Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tahlili**” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 26/04/2018 günü ~~10:00~~-~~11:00~~ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin çalışmasının başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa Kara
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye
Prof. Dr. Abdurrezzak Tek
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Bedriye Reis
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

26/04/2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:20/04/2018

Tez Başlığı / Konusu: **Müstakinzâde'nin Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tahlili**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 167 sayfalık kısmına ilişkin, 20/04/2018 tarihinde şahsım tarafından *turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %20'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

20/04/2018

Tarih ve imza

Adı Soyadı:	Yıldız BOĞA
Öğrenci No:	701523026
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

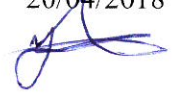
Danışman
Prof. Dr. Mustafa Kara

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum “**Müstakimzâde’nin Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tahlili**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
20/04/2018

Adı Soyadı : Yıldız BOĞA

Öğrenci No : 701523026

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : Yüksek Lisans

Statüsü : ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Yıldız BOĞA
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tasavvuf
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XIII+ 158
Mezuniyet Tarihi	: / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Mustafa Kara

MÜSTAKİMZÂDE’NİN VİRD-İ SETTÂR ADLI ESERİ VE TAHLİLİ

Müstakimzâde Süleyman Sa’deddin, ‘‘Şerh-i Vird-i Settâr’’ adıyla Halvetiliğin günlük evradı ve aynı zamanda Yahyâ Şîrvânî’ye ait olan Virdü’s-Settâr adlı esere şerh yazmıştır. Şerhin muhtevasında zikir, dua, Esmâ-i Hüsnâ, Hz. Peygamber’in İsimleri gibi birçok konu tasavvufî bağlamda ele alınmıştır. Derin bir ilmî ve manevî birikimi sayesinde pek çok alanda eser veren Müstakimzâde, kaleme aldığı şerhinde de bu yönüyle temayüz etmiştir. Yahyâ Şîrvânî’nin bu eserine başta Tirevî Kara Çelebî, Ömer Fûadî, Kemaleddin Harîrîzâde, Şah Veliyullah Ayıntabî, Nasûhîzâde Şemseddin el-Halvetî gibi birçok kişi şerh yazmıştır. Bu çalışmada hem virdler ve dua mecmuaları, hem de tarikatlarda meşhur olmuş olan vird ve hizblerin yanında şerhin muhtevasındaki bazı konular tasavvufî açıdan ele alınıp tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müstakimzâde Süleyman Sa’deddin, Yahyâ Şîrvânî, Vird, Virdü’s-Settâr, Hizb, Dua, Zikir.

ABSTRACT

Name and Surname : Yıldız BOĞA
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Tasavvuf
Degree Awarded : Master
Page Number : XIII + 158
Degree Date : / / ..
Supervisor (s) : Prof. Dr. Mustafa Kara

MÜSTAKİM ZADE’NİN VİRD-İ SETTÂR ADLI ESERİ VE TAHLİLİ

Mustakimzade Süleyman Sadeddin has wrote everyday’s recitation-evrad in İslamic mysticism of Khalveti brotherhood named Sherki vird-i Settar. And a commentary for Virdus Settar, Yakhya Shirvani’s mystical work. There analysed zikir, dua, Beautiful names of Allah, names of prophet Muhammed (pease be upon him) and many other subjects regarding to Tasavvuf. Mustakimzade, who a lot of Works rather to mention due to his rich spiritual and scientific base, had showed himself by this way in his commentary as well. There other outhors, who wrote a commantary to the mentioned work of Yakhya Shirvani’s. Among them Turevi Kara Celebi, Umar Fuadi, Kemaleddin Kharurizade, Shakh Veliyullah Ayintabi, Nasukhizade Shamseddin el-Khalveti. There narrated in the following work virds and collections of duas, preaching, as well as famous recitations among Sufi brotherhoods and some themes in sheikh’s work by the tasavvuf-mystical point of view.

Keywords: Mustakimzade Suleyman Sadeddin, Yakhya Shirvani, Vird (preaching), Virdus Settar, Khizb, collections of dua, dua, zikir (everyday’s recitation

ÖNSÖZ

Cenâb-ı Hakk’a hamd, Sevgili Peygamberimiz, âlî ve ashabına salât ü selâm olsun.

Hem tasavvufî hayatın hem de bir dervişin günlük hayatının ayrılmaz bir parçası olan, vird ve hizbler, bu gücünü genel anlamda Kur’ân ve sünnetten özel manada ise Hz. Peygamber’den almaktadır. Çünkü aktif bir dini hayatı olan Hz. Peygamber’in yaptığı zikirler, tasavvufî hayat içerisinde evrad geleneği olarak neşv ü nemâ bulmuştur. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de en çok değinilen konunun *zikir* olması bunun ehemmiyeti açısından dikkate değerdir.

Halvetiliğin Pîrî Sâni’si olan Yahyâ Şîrvânî’nin *Virdü’s-Settâr*’ı da bu bağlamda Hz. Peygamber’den mana yoluyla alınmış bir vird olma özelliğine sahiptir. Hakkında pek çok şerhin kaleme alındığı bu vird, üç ana başlık ekseninde meydana gelmiş olup, birinci bölüm senâ, ikinci bölüm Esmâ-i Hüsnâ ve diğer ilahi sıfatlar, üçüncü bölümde ise Hz. Peygamber’in sıfatları, dört halifenin nitelikleri gibi konulara yer verilmiştir. Müstakimzâde’nin Yahyâ Şîrvânî’nin *Virdü’s-Settâr*’ına yazdığı şerhi ele alan bu çalışmamız, bir **giriş** ile **üç bölüm**den meydana gelmektedir. **Giriş bölümünde** Müstakimzâde Süleyman Sa’deddin Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri ele alınmıştır.

Birinci Bölüm’de, Tasavvufta Virdler ve Dua Mecmûaları, Tarihî Süreçte Vird ve Anlamları, Kâdiriyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Rifâiyye, Şâzeliyye, Bedeviyye, Sa’diyye, Halvetiyye, Bayramiyye, Zeyniyye gibi birçok tarikatin vird ve hizbleri, Yahya Şîrvânî ve *Virdü’s-Settâr*, Yahya Şîrvânî’nin Eserleri ve *Virdü’s-Settâr* Şerhleri ele alınmıştır.

İkinci Bölüm’de, Vird-i Settâr Şerhi’nin Tasavvufî Tahlîli, Zikir konusu, Zikir ve Vird-i Settâr, Kulun Şükürde ve Zikirde Aczi, Zikrin Şartları, Kelimât-ı Âşere, Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Hüsnâ’yı İhsâ Etmek, Okunma Şekli ve Adâbı, Hz. Peygamber’in İsm-i Şerifleri ve Hz. Peygamber’e Salât ü Selâm Getirmenin Vücubiyyeti ele alınmaktadır.

Üçüncü Bölüm’de ise, metnin transkripsiyonuna yer verilmiştir.

Cenâb-ı Hakk’ın lütfuyla bize bahşedilmiş olan bu çalışmamızda hem ilmî hem de manevî birikimlerini bizden eksik etmeyerek yol gösteren başta Mustafa Kara ve Abdurrezzak Tek gibi kıymetli Hocalarım’a, Farsça-Arapça-Osmanlıca çeviri Konusunda yardımcı olan Şener Şahin, Hüseyin Günday, Maruf Toprak ve Olcay Kocatürk gibi Hocalarım’a ve bu tez yazım aşamasında her daim bana moral ve motivasyon yönünden destek veren tüm arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

YILDIZ BOĞA

3 Şaban 1439

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
YEMİN METNİ	V
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
I. MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SA'DEDDİN'İN HAYATI	1
II. ESERLERİ	3
Tuhfe-i Hattâtîn:	4
Mecelletü'n-Nisâb Fi'n-Nisebi Ve'l-Künâ ve'l-Elkâb.....	5
Devhatü'l-Meşâyih:	6
Şerh-i Vird-i Settâr:	6
Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye.....	7
Akidetü's-Sûfiyye:.....	7
Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl:	7
Şerh-i Divân-ı Alî:	7
III. TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFTA VİRDLER VE DUA MECMUALARI

I. TARİHİ SÜREÇTE VİRD (EVRÂD) VE ANLAMLARI.....	11
A. Kâdiriyye Tarikatı ve Evradı	16
B. Nakşibendiyye Tarikatı ve Evradı.....	19
C. Mevleviyye Tarikatı ve Evradı	20
D. Rifâiyye Tarikatı ve Evradı.....	21

E. Şâzeliyye Tarikatı ve Evradı	23
F. Bedeviyye Tarikatı ve Evradı	24
G. Sa'diyye Tarikatı ve Evradı	25
H. Halvetiyye Tarikatı ve Evradı	28
I. Bayramiyye Tarikatı ve Evradı	28
J. Zeyniyye Tarikatı ve Evradı	29
II. VİRDÜ'S-SETTÂR VE ŞERHLERİ	30
A. Yahya Şîrvânî ve Virdü's-Settâr	30
B. Virdü's-Settâr Şerhleri	34
1. Tirevî Kara Çelebî:	34
2. Ömer Fuâdî el-Kastamonî	34
3. Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn	35
4. Osman b. Ahmed el-Fertekî en-Niğdevî	36
5. Abdullah b. Hicâzî eş-Şerkâvî el-Ezherî	36
6. Nasûhîzâde Şemseddin el-Halvetî	36
7. Kemâleddîn Harîrîzâde	36
8. Ebû Abdisselâm Ömer b. Cafer el-Halvetî eş-Şâzîlî	37
9. Şah Veliyullah Ayıntabî	37
10. Prizrenli Markalaçzâde Süleyman Efendi	37

İKİNCİ BÖLÜM

VİRD-İ SETTÂR ŞERHİ'NİN TASAVVUFÎ TAHLİLİ

I. ŞERH HAKKINDA GENEL MALÛMAT	38
II. ZİKİR	39
A. Zikir Ve Vird-i Settâr	39
1. Kulun Zikirde Aczi	42
2. Zikrin Şartları	43
3. Kulun Şükürde Aczi	44
B. Kelimât-ı Âşere	45
1. Kelime-i Tevhid (Lâ İlâhe İllallah) Zikri ve Fazileti	45
2. Elhamdülillah Zikri	47
3. Allah'a Şükretmenin Fazileti	47
4. Sübhanallah Zikri	49
5. Estağfirullah'ın Fazileti	49
6. İnnâ Lillahi ve İnnâ İleyhi Raciûn Demenin Fazileti	50
7. Hasbiyallah'ın Fazileti	51
8. Allah'a Tevekkül Etmenin Fazileti	51
9. Her Gam, Keder, Üzüntü ve Tasa halinde Maşaallah	52
10. Lâ Havle ve Lâ Kuvvete İllâ Billah'ın (Havkale Zikri) Fazileti	52
III. ESMÂ-İ HÜSNÂ	53
A. Esmâ-i Hüsnâ'yı İhsâ Etmek Ne Demektir?	53

B. Esmâ-i Hüsnâ'nın Okunma Şekli ve Adâbı	54
IV. HZ. PEYGAMBER'İN İSM-İ ŞERİFLERİ	55
A. Virdü's-Settâr Şerhinde Geçen Bazı İsm-i Şerifleri	56
1) Ulu'l-Ebsara Şemsü'd-Duha Olması:	56
2) Bedrü'd-Dücâ Oluşu	56
3) Nuru'l-Verâ Oluşu	56
4) Kâbe kavseyn Oluşu	57
5) Rasulü's-Sakaleyn Oluşu	57
6) İmamı Kibleteyn Oluşu	57
B. Hz. Peygamber'e Salât ü Selâm Getirmenin Vücubiyyeti	57
Salât ü Selâm Muhabbetin İzharıdır:	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VİRD-İ SETTÂR ŞERHİ'NİN TRANSKRİPSİYONU

SONUÇ	149
KAYNAKLAR	151
EKLER	157

KISALTMALAR

a.g.e	:	Adı Geçen Eser
a.g.m	:	Adı Geçen Makale
a.yer	:	Aynı Yer
B.	:	Baskı
b.	:	Bin (Oğlu)
bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
ter.	:	Tercüme eden
h.	:	Hicri ölüm yılı
hızl.	:	Hazırlayan
Hz.	:	Hazreti
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfadan Sayfaya
t.y.	:	Basım Tarihi Yok
thk.	:	Tahkik Eden
vb.	:	Ve Benzeri
y.y.	:	Basım Yeri Yok

GİRİŞ

I. MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SA'DEDDİN'İN HAYATI

Adı Süleyman¹, lakabı Sadeddin, künyesi Ebu'l-Mevâhib² olan Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddin Efendi, 1131³ (1718 veya 1719) yılında İstanbul Atikalipaşa semtinde dünyaya geldi.⁴ Bir müderris olan babası Mehmet Emin, annesi Ümmü Gülsüm ve Müstakîmzâde⁵ lakabıyla anılma sebebi olan dedesinin adı ise Mehmet Müstakîm'dir. İlmiye sınıfına mensup bir aileden gelen Müstakîmzâde ilk tahsilini babasından sarf ve nahiv alanında aldıktan sonra başta Emîr Ahmed-i Buhârî Tekkesi şeyhlerinden Mehmed Emin Tokadî olmak üzere zamanının meşhur ilim adamlarından çeşitli ilimleri tahsil etmiştir.⁶ Bursalı Mehmet Tâhir Osmanlı Müellifleri adlı eserinde Müstakîmzâde'yi "ilmi irfanına galib bir zattır."⁷ diye tanımlamaktadır. Kaynaklar Müstakîmzâde'nin ecdâd mesleğini sürdürmeyi düşünerek girdiği müderrislik sınavında sakalının seyrekliği sebebiyle başarısız sayılmasının kendi hayatında tabir-i caizse bir dönüm noktası olduğundan bahsetmektedirler.⁸ Bu olayı bıçaksız boğazlama⁹ olarak

¹ الشيخ سليمان (eş-Şeyh Süleyman): târîh-i viladetine müş'irdir. Yani 1132 hesabını müş'irdir. Resm-i hatt-ı kadîmde "Süleyman" (سليمن) suretinde yazıldığından, bu surete göre الشيخ (سليمن) 1131 tarihini gösterir. (Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), İstanbul: kitabevi Yay., C. II, 2006, s. 84.

² Ahmet Yılmaz, *Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin: Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı*, (Doktora Tezi), Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 3.

³ Bu tarih ihtilafı olup; Mecelletü'n-Nisâb'ın 55^a varagında İbnü'n-Nablusî maddesine göre Müstakîmzâde'nin 1130/1717 tarihinde doğmuş olabileceği ihtimalinden bahsetmektedir. (Daha geniş bilgi için; Yılmaz, a.g.e. s. 4.)

⁴ İbnülemin Mahmud Kemal İnal bu konuda Onun Hırka-i Şerîf civarında Kabakulak Muhtesib İskender Mahallesi'nde Muhaşşî Şeyhzâde'nin pederi Şeyh Muslihüddîn-i Tavîl'in eser-i hayrı olan Tahta Minare Mescidi mukabilindeki hânedeki dünyaya geldiğini söyler. (Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (haz. Mustafa Koç), İstanbul: Şenyıldız Matbaacılık, 2014, s. LXV.)

⁵ Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-Nisab*, Süleymâniye ktp., Halet Efendi, No. 628, vr. 394b; ayrıca bkz. Yılmaz, a.g.e., s.3.

⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (çev. İbnülemin Mahmud Kemal İnal), İstanbul Devlet Matbaası: Türk Tarih Encümeni Külliyyâtı, 1928, s. 216.

⁷ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmet Remzi Akyürek Miftahu'l-kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*, (hazırlayanlar; Mustafa Tatçı, Gazi Eğitim Fakültesi), Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000, s.168.

⁸ "Hıffet-i lihye bahânesiyle meslek-i tedrisi idhâl edilmemesi, müşârün ileyi maddeten ve ma'nen mütaazzır etti. Çünkü beyne'l-emsâl ihrâz-ı şereften âbâ vü ecdâdının tarîkini

ifade eden Müstakîmzâde bir daha müderrislik sınavlarına katılmamış ve 40 yıl sonra gelen müderrislik teklifini de kabul etmemiştir. Bu olaydan sonra kendisini eser te'lif etmeye veren Müstakîmzâde, 70 senelik ömrünün yaklaşık 40 senesini bu işe vererek kültür tarihine çok nadide eserler bırakmıştır. Bundan dolayı kaynaklarda "el-âlimü'l-âmil, el-ârifü'l-kâmil, ve'l-mükemmil"¹⁰ gibi birçok güzel vasıfla kendisinden söz ettirmiştir.

Müstakîmzâde'nin tasavvufi kişiliğine baktığımızda önceden Halvetiyye tarikatına mensup olduğu görülmektedir. Halvetiyye tarikatına, Üsküdar/Valide Sultan Camii vaizi İsazâde Şeyh Mehmed Salih-i Sahavî vasıtasıyla girmiştir. Mehmed Emin Tokadî ile tanıştıktan sonra ise Nakşibendiyye tarikatına intisab etmiştir. Bu intisabı hadis ve tasavvuf öğrenmeyi çok istediği bir zamanda gerçekleşmiştir. Yedi sene Ahmed-i Buhârî Tekke'sinde Mehmed Emin Tokadî'ye hizmet eden Müstakîmzâde ondan hem tarikat hem de hadis icazeti almıştır. İcazetini aldıktan iki sene sonra şeyhi vefat edince, "Beni bu Rabbanî alim yetiştirdi, terbiye etti." sözleriyle ona olan bağlılığını ifade etmiştir. Uzun süre nikrîs¹¹ hastalığıyla¹² mücadele ettikten sonra 1202 (1788) yılı Şevvâl ayının 22. Cumartesi günü vefat etmiştir.¹³ Cenazesi Fatih Camii'nde "cem'iyyet-i kübrâ" ile kılınan namazdan sonra Zeyrek yakınlarında,

ta'kîbden, bâ-husûs medâr-ı ma'îşetinden mahrûmiyyetini intâc eyledi. Te'mîn-i ma'îşet için te'lîfâta ve istinsâh-ı âsâra vakf-ı vücûd etti." (Müstakîmzâde , a.g.e., (haz. Mustafa Koç), s. LXIX.)

⁹ Kendisi bunu Divân-ı Hazret-i Ali Şerhi'nde "Târih-i itmâm-ı şerhinden yirmi iki sâl mukaddem sûre-i Fâtır evâ'ilinde 'Hel min hâlıkın gayrullah'(Fâtır 35/3) kerîmesinden tedrîs imtihânında bu tahkîk siyâkında bi-gayri sikkînin zebh olunduğumda zâhir u bâtınımdan fellillâhi'l-hamdü ve'l-minne taleb ü ârzûsu dahi münselib olmuştu. لدي الامتحان يكرم الرجل أو يهان "İmtihanda, kişiye ya ikram edilir, ya da perişan edilir." diye söyler. (Müstakîmzâde , a.g.e., s. LXVIII.)

¹⁰ Daha geniş bilgi için; Yılmaz, a.g.e., s. 50-51.

¹¹ Nikrîs: Gut hastalığı [*Yeni Rehber Ansiklopedisi*, (haz. Aytaç Eker, Fevzi Devrim vd.), İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1994, s. 231.]

¹² Müstakîmzâde uzun süre hastalıkla mücadele ettiğini şu beytinde ifade ediyor: من علي تعجبا بل نقاهتي عجب "Benim hastalığıma şaşıyorlar, halbuki hasta olmadığım anıma şaşırmalıdır." (Yılmaz, a.g.e., s. 29.)

¹³ Müstakîmzâde'nin ölüm yılı konusunda ittifak varken, öldüğü gün konusunda görüş ayrılığı söz konusudur. Mesela İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, O'nun 22 Şevval Pazar günü öldüğünü söylemektedir. (Yılmaz, a.g.e., s. 31.)

Sadrazam Piri Mehmet Paşa'nın hayratından olan Soğuk Kuyu Camii mezarlığına,¹⁴ mürşidi şeyh Mehmet Emin Tokadî'nin ayak ucuna defnedilmiştir.¹⁵

II. ESERLERİ

Müstakîmzâde'nin bu kısa ve öz biyografisinin ardından, onun yaklaşık 40 yılının ürünü olan eserlerinin sayısına bakıldığında, bu konuda kaynaklarda farklı bilgiler göze çarpmaktadır. Hüseyin Vassâf Sefîne-i Evliya¹⁶ adlı eserinde onun 52 eserinin ismini zikrederken, Bursalı Mehmet Tâhir Osmanlı Müellifleri¹⁷ adlı eserinde 66, İbnü'l-Emin Mahmûd Kemal ise Tuhfe-i Hattatîn'de¹⁸ 136 eserinin olduğundan bahsetmektedir. Ahmed Yılmaz, *Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisab*'ı adlı doktora tezinde eserlerini nüshası tespit edilenler ve edilemeyenler diye iki kısma ayırdıktan sonra nüshası tespit edilenlerden irili ufaklı yaklaşık 120 eseri olduğunu tespit etmiş ve hepsini incelemiştir.¹⁹ Müstakîmzâde yazılarında herhangi bir konu sınırlandırması yapmayıp dinî, tasavvufî, edebî ve felsefî gibi birçok alanda eser vermiştir. Bu durumu onun çok yönlü bir ilmi kişiliğe sahip olmasına bağlamak mümkündür. Çünkü hayatına bakıldığında şair, hattat²⁰ ve tarihçi kimliği ile temayüz ettiği görülmektedir. Öyle ki hızlı bir hattat olması sebebiyle geçimini de hattatlıkla ve eser telifiyle sağlamıştır. Onun ebced hesabıyla tarih düşürmede çok meşhur olduğunu kaynaklar bize bildirmektedir. Mesela Müstakîmzâde

¹⁴ Herkese tarih düşürme konusunda çok başarılı olan Müstakîmzâde'nin mezarına kimsenin tarih düşmemesini üzümlerle belirten Hüseyin Vassâf, bu duruma, O'nun "mestûr'l-hâl" yaşamasının sebep olabileceğini belirttikten sonra kendisi şu beyitleri tarih düşmüştür:

Hak teâlâ ruhunu takdîs ü taltîf eylesün
Müstakîmzâde Süleymân-ı zamân-ı rahmetin

İtdi İhyâ nâmını İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl
Menba'-ı ilm ü fazîlet ol kerîmü'l-hasletin
İşbu nazm-ı târihi Vassâf'ına itdi sünûh

"Feyz-i Hak'dır" rihleti târih-i tâmmı Hazret'in (فيض حقد = 1202) (Vassaf, a.g.e., s. 101.)

¹⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 32.

¹⁶ Vassaf, a.g.e., s. 84.

¹⁷ Tâhir, a.g.e., s. 168.

¹⁸ Müstakîmzâde, a.g.e., s. 217.

¹⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 72.

²⁰ Müstakîmzâde Tuhfe-i Hattatîn adlı eserinde Fındık-zâde İbrahim Efendi, kâtip-zâde Mehmet Refî' Efendi, Eğrikapılı Mehmet Râsım Efendi ve Dede-zâde Seyyid Mehmet Efendi gibi ünlü hat üstadlarından ders aldığını, öyle ki Sülûs ve Nesih hattı Eğrikapılı Mehmet Râsım Efendi'den Ta'lik hattı ise Fındık-zâde İbrahim Efendi'den meşkettiğini bizzat kendisi ifade etmektedir. (Müstakîmzâde, Tuhfe-i Hattatîn, s. 216.)

Mecelletü'n-Nisab adlı eserinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin ölüm tarihini "Bektaşîyye-بكتاشيه -738/1337" kelimesi ile yazmış ve bu sayede ölüm tarihi tespit edilebilmiştir.²¹ Ya da *Tuhfe-i Hattâtîn* adlı eserinin yazılma tarihini, başlığında kullandığı harf değerleriyle 1173/1759-1760 tarihine tekabül ettiği müşahede edilmektedir.²² Diğer yandan Müstakîmzâde'nin hem ilmî hem de şairlik yönünü yine onun gönlünden kalemine akseden;

*Ya Rab! Kalemim mûy-i fenadan sakla,
Tahrîrimi ta'n-ı süfehâdan sakla,
Tevfikin edüp kanda gidersem rehber,
Şehrâh-ı şerîatte hatâdan sakla!*²³

münacatında görmek mümkündür. İbnü'l-Emin, Müstakîmzâde'nin eserlerini Âsâr-ı Tasavvufiyye, Âsâr-ı Diniyye, Âsâr-ı Târîhiyye, Âsâr-ı Edebiyye ve Âsâr-ı Hikemiyye olmak üzere beş grupta ele almaktadır.²⁴ Müstakîmzâde'nin öne çıkan eserlerinden bazıları şöyle sıralanabilir:

Tuhfe-i Hattâtîn: ²⁵ 1173/1760 yılında yazılmış olan *Tuhfe-i Hattâtîn*, Müstakîmzâde'nin en önemli ve en hacimli eserlerinden biridir. Eserde, hat ilminde meşhur olmuş pek çok hattâtın hal tercemeleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Osmanlılar'da hüsn-i hat ve hattatlar hakkında *Menâkıb-ı Hünerverân*, *Gülzâr-ı Savâb*, *Devhatü'l-Küttâb* adlı kitaplardan sonra konusunda yazılmış en kapsamlı eserdir.²⁶ Müstakîmzâde bu eserin yazıldığı 1173 tarihini ebced hesabıyla gösterip, verilen tarihi çoğu zaman konusuna uygun bir veya birkaç kelime ile ifade etmiştir. *Tuhfe-i Hattâtîn*'i kaleme aldığı zaman 170'ten fazla yazma eserden istifade etmiş olup, bunların ya müellifini ya kitabını ya da her ikisini yazarak belirtmiştir. 1173'te *Tuhfe-i Hattâtîn*'e başlayan Müstakîmzâde, on yılı aşkın bir sürede bitirip 1184'te temize çektiğini belirtmiştir.

²¹ Yılmaz, a.g.e.,s. 57;Ahmed Rıfıkı, *Bektâşî Sırrı I-II*, (haz. Mahmut Yücer), Ankara: Kesit Yay., 2013, s. 52.

²² Müstakîmzâde , a.g.e., s. 61.

²³ *Evliyalar Ansiklopedisi*, (tertip heyeti: Kemal Yavuz, vd.), İstanbul: y.y., C. 9, 1992, s. 262.

²⁴ Müstakîmzâde , a.g.e., s. 28-85.

²⁵ Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl., No. 3453, vr. 21-28; Topkapı Sarayı Müzesi, Yeniler Kit., No. 4401, vr. 310.

²⁶ M. Uğur Derman, "Tuhfe-i Hattâtîn", Ankara, *DİA*, 2012, C. 41, s. 351-353.

Tuhfe-i Hattâtîn'in birinci bölümünde aklâm-ı sitte adıyla anılan sülûs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevki, rikâ', yazıların tamamı veya bir kısmı ve bu yazıların celî denilen iri şekliyle ayrıca kûfi vb. kadîm yazılarla meşgul olan 1697 hattatın hayatı ve eserleri yer almaktadır. İkinci kısımda ise Osmanlılar'da ta'lik, İran'da nesta'lik adıyla bilinen hatla meşgul 372 hattata yer verilmiştir. Müstakîmzâde bütün kitapta tekrarlarıyla birlikte 2069 hattatı ele almıştır. *Tuhfe-i Hattâtîn*'in müellif nüshası zamanımıza ulaşmamıştır. Fakat Müstakîmzâde'nin ölümünden hemen sonra istinsah edilmiş olan nüsha Murad Molla Kütüphanesi nr. 1448'de mevcuttur. Eser, Molla Murad nüshası esas alınarak Mahmud Kemal İnal tarafından tahkiki ve müellifi hakkındaki inceleme yazısıyla birlikte İstanbul'da 1928 yılında Türk Tarih Encümeni külliyyatı²⁷ arasında basılmıştır.²⁸ *Tuhfe-i Hattâtîn*, Arap alfabesi ile basılan son eser olması hasebiyle önem arz etmektedir. Daha sonra Mustafa Koç tarafından *Tuhfe*'nin kaynaklarına dair bir giriş bölümü de eklenerek günümüz harflerine aktarılmıştır.²⁹

Mecelletü'n-Nisâb Fi'n-Nisebi Ve'l-Künâ ve'l-Elkâb³⁰: Müstakîmzâde'nin Arapça ve genel biyografi türünde yazılmış öne çıkan eserlerinden biridir. Türk-İslam dünyasını ilgilendiren çoğu kişinin lakab, künye, nisbet ve mahlasları ile ilgili kısa hal tercemelerini ihtiva etmesi, tarihî olaylara ışık tutması ve coğrafi bölgeler hakkında malumat vermesi ile ön plana çıkmıştır. Bazı insanların hal tercemelerini mevzu bahis edinmenin yanı sıra aynı zamanda tarihî, dinî, tasavvufî ve edebî pek çok konuya da açıklık getirmiştir. Eserde doğum ve ölüm tarihleri isabetli olup, ebced hesabıyla belirlenmiştir. 350'den fazla kaynaktan faydalanılarak yazılan kitap, 6 Ramazan 1175/20 Mart 1762 tarihinde hitama erdirilmiştir.

Mecelletü'n-Nisâb'ın müellif tarafından kaleme alınan nüshası mevcut değildir. Bilinen nüshası bugün Süleymaniye kütüphanesi'nde olup (Halet Efendi nr. 628) müellifin ölümünde sekiz yıl sonra istinsah edilmiştir. *Mecelletü'n-Nisâb*, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 1702 hal tercemesi bulunan "İbnü Fûlan" bölümü, ikinci bölüm 1137 hal tercemesi olan "Ebu Fûlan" künyeler bölümü, üçüncü bölüm ise

²⁷ Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (çev. İbnülemin Mahmud Kemal İnal), İstanbul Devlet Matbaası: Türk Tarih Encümeni Külliyyâtı, 1928.

²⁸ Ahmed Yılmaz, "Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin", İstanbul, *DİA*, 2006, C. 32, s. 113-115.

²⁹ Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (haz. Mustafa Koç), Şenyıldız Matbaacılık, 2014, s. LXV.

³⁰ Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-Nisâb Fi'n-Nisebi Ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Bl., No. 628, vr. 472.

Mecelletü'n-Nisâb'ın en uzun olan Nisbeler bölümüdür. Eserin tamamı 9671 maddeden teşekkül etmektedir. Bu eser üzerinde iki doktora çalışması mevcut olup bunlardan biri Ahmet Yılmaz tarafından hazırlanan ‘‘Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin: Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı’’dır.³¹ Diğeri ise Muhammed İssa İman'ın, ‘‘Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin Efendi, Mecelletü'n-nisâb: Kişi, Eser ve Yer Adlarının Açıklamalı Dizin'i’’dir.³² Ayrıca eserin, Kültür Bakanlığı tarafından Tıpkıbasımı yapılmıştır.³³

Devhatü'l-Meşâyih: Müstakîmzâde'nin, Osmanlı şeyhülişlâmlarının hal tercemeleri konusunda yazdığı ilk müstakil Türkçe eser olması hasebiyle önemlidir. Devhatü'l-Meşâyih'in İstanbul kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.³⁴ Bu eserin başta Ayıntâbî Mehmed Münib Efendi'nin³⁵ olmak üzere zeyilleri mevcuttur.³⁶ Müstakîmzâde'nin kendisi de bu eserine iki kere zeyil yazmıştır.³⁷ Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri adıyla Çağrı Yayınları tarafından neşredilmiştir.³⁸

Şerh-i Vird-i Settâr:³⁹ Yahyâ eş-Şirvânî'nin evradının tercüme ve şerhidir. Virdü's-Settâr, Halvetiyye tarikatının bütün şubelerinde günlük evrâd olarak

³¹ Ahmet Yılmaz, ‘‘Mecelletü'n-Nisâb’’, Ankara, *DİA*, 2003, C. 28, s. 237-238; ayrıca bkz. Yılmaz, a.g.e., s. 170-252; Tahir, a.g.e., s. 168.

³² Muhammed İssa İman, *Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin Efendi, Mecelletü'n-nisâb: Kişi, Eser ve Yer Adlarının Açıklamalı Dizin*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

³³ Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-Nisab* (Tıpkıbasım), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

³⁴ Müstakîmzâde, *Devha-i Meşâyih-i Kibar*, Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi Bl., No. 251, vr. 1-56, Bağdatlı Vehbi Ef. Bl., No. 1148, vr. 1-72; Esad Ef. Bl., No. 2441/ 2265/ 2266, vr. 64 / 82 / 1-45; Hüsrev Paşa Bl., No.39, vr. 91; Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Trh. No. 721, vr. 137.

³⁵ Mehmed Münib Efendi, *Zeyl-i Devhatü'l-Meşâyih*, Beyazıt Devlet ktp., Velîyüddin Ef. Bl., No. 3459, vr. 99b-120b/ 121b-141a; *Devha-i Meşâyih Zeyli*, Süleymaniye ktp., Bağdatlı Vehbi Ef. Bl., No. 1148, vr. 78-122/ 122-157; Esad Ef. Bl., No. 2441 / 2265, vr. 65-91/ 83-92.

³⁶ Mehmet İpşirli, ‘‘Devhatü'l-Meşâyih’’, İstanbul, *DİA*, 1994, C. 9, s. 229-230.

³⁷ Müstakîmzâde, *Zeyl-i Evvel Devhatü'l-Meşâyih*, Beyazıt Devlet ktp., Velîyüddin Efendi Bl., No. 3442 vr. 157b-168b, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa Bl., No: 391; Müstakîmzâde, *Zeyl-i Sani Devhatü'l-Meşâyih*, BYZ. Devlet Ktp., Velîyüddin Efendi Bl., No. 3442, vr. 170b-177a.

³⁸ Müstakîmzâde, *Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü'l-İslamların Biyografileri*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.

³⁹ Müstakîmzade, *Şerh-i Vird-i Settâr*, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Bl., No. 1405, vr. 5-98; Hacı Mahmud Ef. Bl., No. 4047, vr. 116; Pertev Paşa Bl., No. 611, vr. 58-146; Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları Bl., No. 1098/1, vr. 1b-54b; Ankara Milli Kütüphane, Arapça Yazmalar Bl., No. 1905/2, vr. 65a-140b.

okunmuştur.⁴⁰ Esere yazılmış olan şerhleri tezimizin ikinci bölümünde ayrı bir başlık altında ele alacağımızdan dolayı burada bu bilgileri vermekle iktifâ ediyoruz.

Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye:⁴¹ Hacı Bayrâm-ı Veli'den sonra Melâmiyye tarikatına halife olan zatların menkıbelerinin ele alındığı Türkçe bir eserdir. Üzerinde iki yüksek lisans tezi yapılmıştır.⁴²

Akîdetü's-Sûfiyye: 1202/1786 yılında yazılmış olan risale şariat, tarikat ve hakikat gibi konularda malumat veren Türkçe bir eserdir.⁴³

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Alfabetik olarak sıralanan 270 civarında Türk atasözünü içermektedir.⁴⁴

Şerh-i Dîvân-ı Alî: Hz. Ali Divanı olarak bilinen Nehcü'l-Belağa'nın nazmen tercümesi ve nesren şerhidir. Eserini yazarken Abdullah Salahaddin-i Uşşaki'nin tercümesinden çokça istifade ettiğinden bahsetmektedir. Müellif nüshası Süleymaniye kütüphanesindedir.⁴⁵ Eser Kahire'de Bulak Matbaasında 1255/1839 yılında basılmıştır.⁴⁶ Şakir Diclehan tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır.⁴⁷

III. TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Müstakîmzâde'nin önemli olan birkaç eserini ele aldıktan sonra tasavvufî görüşlerine bakıldığında; onun müntesibi olduğu Nakşibendiliğin Müceddidî koluna ait

⁴⁰ Mehmet Rıhtım, "Yahya eş-Şîrvânî", İstanbul: DİA, 2013, C. 43, s. 265-266.

⁴¹ Müstakîmzade, *Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa Bl., No. 1164, vr. 85-97; Millet Ktp., Ali Emiri Şry. Bl., No. 1051, vr. 141.

⁴² Efkân Vural, *Müstakîmzade Süleyman Sa'deddin Hayatı, Eserleri ve Risale-i Melamiye-i Bayramiye*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Abdurrezzak Tek, *Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin'in Risale-i Melamiye-i Bayramiye Adlı Eserinin Metni ve Tahlili*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000; ayrıca bkz. Abdurrezzak Tek, *Bayrâmî Melâmiliği'ne Dâir Melâmet Risaleleri*, Bursa: Emin Yay., 2007.

⁴³ Müstakîmzade, *Akîdetü's-Sûfiyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Bl., No. 1684, vr. 43-62.

⁴⁴ Müstakîmzade, *Durûb-ı Emsâl*, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Bl., No.3740, vr. 44-49; Pertev Paşa Bl., No. 614, vr. 308-316.

⁴⁵ Müstakîmzâde, *Şerh-i Dîvân-ı Alî*, Süleymaniye ktp., Esad Efendi Bl., No. 2784, vr. 149, No. 2780, vr. 512 ; Halet Efendi Bl., No.217, vr. 420, No. 218, vr. 421; Hüsrev Paşa Bl., No. 581, vr. 386; Pertev Paşa Bl., No. 280, vr. 284; diğer kütüphane kayıtları: Topkapı, Emanet Hazinesi Bl., No. 1631, vr. 401.

⁴⁶ Müstakîmzade, *Şerh-i Dîvân-ı Alî*, Kahire: Bulak Matbaası, 1255, s. 4.

⁴⁷ Müstakîmzâde, *Şerh-i Dîvân-ı Alî*, (sadeleştiren: Şakir Diclehan), İstanbul: Derin Yay., 1981.

bilgiler verdiği söylenebilir. Tuhfetü'l-Meram adlı eserinde tasavvufun mahiyetinden bahsederken bu ilmin kulaktan dolma veya kitaptan okunarak elde edilen bir bilgi olmadığını aksine kâmil bir mürşidin telkini ve sohbetiyle elde edilen bir ilim olduğunu dile getirmiştir. Bu sohbet vasıtasıyla mürşid ile mürid arasında bir ünsiyet ve muhabbet bağı oluşmaktadır. Bu esnada önemli bir husus vardır ki o da sohbeti dinleyen kimsenin ilmini izhar etmeyip mahviyet göstermesidir. Mürid iradesini mürşidinde fani kıldığı müddetçe onun sohbetini hayatına aksettirebilir. Müstakîmzâde'ye göre usul yönünden tarikat, mutasavvıfların seyirlerinde farz olanları yerine getirmek, haramlardan uzak durmak, sünnet ve edep kurallarına uymaktan geçer.

Edebi geniş bir çerçevede ele alan Müstakîmzâde, sufinin yaptığı her işte âdâba riâyet edilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu konu ekseninde mürşid-mürid ilişkisinin nasıl olması gerektiğini açıklamıştır. Ona göre tarikatta üç silsile vardır:

- 1) Hırka: Tarikatta seyr ü sulûkünü tamamlayan ve ileri bir mertebeye vasıl olan müride mürşidi tarafından giydirilen libastır.
- 2) Sohbet: Müridlerin mürşidlerinin sohbetlerini dinleyerek ondan istifade yoluna gitmeleridir. Sahabe-i kiramın Hz. Peygamber'in sohbetini dinleyip ondan feyz alması durumu buna örnek olarak verilebilir.
- 3) Telkin ve Tевbe: Mürşidin müridine çokça tevbe ve zikri telkin etmesidir.

Zikir ise Allah'ın adını anarak O'nu sürekli hatırdâ tutmak, sevgi ve korku ile birlikte olan ilahi duyguları manevî olgunluğa erdirmektedir. Lisanî ve kalbî olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Kişi daimi olarak diliyle yaptığı zikir vasıtasıyla kalp zikrine nail olur. Sürekli yapılan kalp ve dil zikri ise kişinin makamını yükseltir. Müstakîmzâde insanları zikre bakışlarına göre münkir ve zâkir olmak üzere ikiye ayırır. Zikredenleri ise salık olan ve olmayan şeklinde iki grupta değerlendirir. Zâkir eğer salık ise biri vâsıl diğeri gayr-ı vâsıl olmak üzere iki kısımda ele almak mümkündür. Vâsılın zevk ve şuhûdu kendine yeterli olup nasihata ve tavsiyeye ihtiyacı yoktur. Diğeri insanlar onun duasını isteyebilir. Salık eğer gayr-ı vâsıl ise mürşidlerin kitaplarını mütâlaa etmekten ve sözlerini düşünmekten sakınması gerekir. Çünkü bunun ona faydadan çok zararı olur. Bunun için ona gereken şey Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyyesine ittiba etmesidir. Salık bunları kendine hal ve kal edinirse bu onun için daha faydalı bir yol olur. Müstakîmzâde süluk ehlini dört kısma ayırır:

- 1) Açık olan delilleri ve sıfatların eserlerini görenlerdir. Böyle olanlar görünen sıfatları zâttan uzak addederler. Çünkü kulun Allah’a saygısı irfanının olgunluğu kadardır. Eğer kişi yaratıcısının yüceliğini tanırsa O’nun emrine uyma konusunda gevşeklik göstermez ve yasakladıklarından da sakınır.
- 2) Zâtî sıfatlar ile zahir, sıfatları zât ile kaim ve vech-i gayr ile vech-i aynı bir görenlerdir. Bunlar arif olan alimlerdir.
- 3) Ehadiyyet-i şuhudda maneviyyata dalmış olanlardır. Onlar cem’ makamına ulaşmış olup mağfired edilmişlerdir.
- 4) Zât ile sıfat şuhudunu i’tidal üzere cem’ etmiş olanlardır. Bunlar da cemu’l-cem’e ulaşmışlardır. Onlar hâl-i vahdette çokluk tecrübesini ortadan kaldırmazlar. Bu makam Muhammedî olup Ahmedî varislerin merkezidir. Ayrıca onlar kamil ve mükemmildirler. Kâmil mürşidlere bütün makamlarda edeb gerekir.

Müstakîmzâde Nakşbendî olmasına rağmen sadece hafî zikirden bahsetmemiş, aynı zamanda cehrî zikri de ele almıştır. Zikir çeşitleri ve onu icra etme sırasındaki âdâb kadar zikir meclislerinde bulunma konusunda da bir edep vardır. Ona göre zikir meclislerine gidip dervişlerle veya zikirle ilgili herhangi menfi bir düşünceye kapılmaktansa evde Allah Teâlâ’nın emretmiş olduğu ibadetleri ifa etmek daha efaldır. Müstakîmzâde zikri, Cenâb-ı Hakk’a ulaşma vasıtası olarak görmüş⁴⁸ ve bu vuslatın dört yolu olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹

Hâcegân-Nakşbendiyye tarikatinde kelimât-ı kudsiyye ismiyle bilinen on bir esası vardır.⁵⁰ Ancak Nakşbendiyye’nin Müceddidiyye kolundan olan Müstakîmzâde bu

⁴⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Serpil Ocak, *Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin’in Nakşbendiyye Tarikatının Usûl ve Adâbına Dair Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 4-77.

⁴⁹ 1) Zikir-i Rabbanî: Bu zikirle salih amele ulaşip semeresi ise nurdur. Tarikatların bazı açılardan birbirinden farklılık arzeden kendi meşreplerine uygun zikirleri vardır. Mesela Mevlânâ Celâleddin Rûmî Atvar-ı Seb’a, Bahâeddin Nakşbend kelime-i Tevhid ve Şeyh İbrahim Zâhid Esmâ-ı Seb’a ile zikreden mutasavvıflar olması bu zikir çeşidine örnektir. 2) Semavât ve arzda olanların manaları ve hikmetleri üzerinde tefekkür etmek. “Ya Rabbi! Sen bütün bunları boşuna yaratmadın, seni tesbih ederim.” diye niyazda bulunmaktır. Bu durum ise kişiyi Hz. Peygamber’in övdüğü ilme götürür. 3) Salık’ın haline şükretmesini sağlayan Fakırdır. Bunun neticesi ise nimetlerin artmasını sağlar. 4) Allah sevgisidir. Bu sevgi masivâyâ yüz çevirmeyi sağlar. Neticesi bu sevginin keyfiyeti hakkında bir malumata sahip olmaksızın bu makama ulaşmaktır. Bu ise ancak hal ile açıklanır. (Ocak, a.g.e., s. 24-25.)

⁵⁰ 1) Hûş der-dem, 2) Nazar ber-kadem, 3) Sefer der-vatan, 4) Halvet der-encümen, 5) Yâd-kerd,

on bir esasa ek olarak bir esasın daha olduğundan bahsetmektedir. Bunun müstakil bir esas olarak kullanımını ilk olarak onda görmekteyiz. Çille-i Havâtır⁵¹ ismini verdiği bu esasın pek bilinmediğine vurgu yapmıştır. Bir esas olarak *çille-i havâtır*; sufilerin saliklere belki de en çok talim ettikleri, arız olan havâtır def etme usulünün en mühimlerindenidir. Müstakîmzâde'ye göre, salik ve sufilere hem halvette hem de halk içinde iken arız olan birtakım fikir ve vesveseler vardır. Bunlara tasavvuf ıstılahında "havâtır" denir. Havâtırın bir kısmı Hak'tan gelen ilhamlar olsa da pek çoğu nefsanî ve şeytanidir. Bunların ayrımı da zor olduğundan saliki bulunduğu yoldan alıkoyabilir. Kaldı ki havâtırın tümüyle yok edilmesi de mümkün değildir. Fakat kalbe olan tesirinin terbiye edilmesi mümkündür. Bu esnada Müstakîmzâde'nin çille-i havâtır ismini verdiği arız olan havâtır def etme yöntemi devreye giriyor. Salik bu terbiye sürecinden sonra kalbe gelen havâtırın tesirini kontrol edebilme melekesi elde ediyor. Bu terbiyeden sonra Kalbe gelen havâtır suyun üzerinde akıp giden çerçöplere benzeten Müstakîmzâde, nasıl ki bu çerçöp nehre zarar vermiyorsa kalbe gelen havâtır da salikin gönlüne zarar vermeden onun üzerinden akıp gider der.⁵²

Ez-cümle, Müstakîmzâde'nin tasavvufî görüşleri Nakşibendî-Müceddî bir çizgi etrafında şekillenmiş olup, eserlerinde de tarikatın rabîta, zikir, riyazat, intisap gibi kavramları geniş bir çerçevede ele almıştır. Bu kavramlar ekseninde bir tekke tasavvuru sunmuştur. Seyr ü süluk adabı, tekke adabı, mürid-mürşid ilişkisi ve hayatın her alanında salikin nasıl davranması ve hangi ahlaki vasıflara sahip olması gerektiği ile ilgili konulara değinmiştir. Ayrıca onun tasavvufî anlayışı kitap ve sünnet eksenli olup, Allah'a layık bir kul, Hz. Peygamber'e bağlı bir ümmet olmanın usul ve adabını da ele almıştır. Müstakîmzâde eserlerinde genel itibarıyla tasavvuf ve tarikata dair usul ve adap ilkelerine değinmiştir diyebiliriz.

6) Bâz-geşt, 7) Nigâh-daşt, 8) Yâd-daşt, 9) Vukûf-ı zamânî, 10) Vukûf-ı adedî, 11) Vukûf-ı kalbî

⁵¹ **Çille-i Havâtır:** a) çille: Arapça *erbain* karşılığı olarak kullanılan Farsça *çille/çile* Sufiyanın halvette çıkardıkları kırk güne denir. b) *Havâtır*: Bir nesne unutulduktan sonra derûna gelmek ma'nasına olan hutur ile müştak olan hâtır'ın cem'i olarak İnsanın derûnuna layih olup cevelân eden şey'e denir. Re'y ve fikr ve tedbir ve vesvese gibi lügat ma'nası verilmiştir ki ıstılah ma'nasına çok yakındır. (Uludağ, a.g.e., s.96,160.)

⁵² Daha geniş bilgi için bkz. Uğur İncebilir, "Müstakîmzâde'ye Göre Nakşibendiyye'nin Bilinmeyen On İkinci Esası", y.y., *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, (2015), s. 37-58.

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFTA VİRDLER VE DUA MECMUALARI

I. TARİHİ SÜREÇTE VİRD (EVRÂD) VE ANLAMLARI

VİRD (EVRÂD): Sözlükte ‘‘gelmek, çeşmeye varmak, suya gelen topluluk, akan su ve dere’’ gibi manalara gelen vird kelimesi tasavvuf terminolojisinde; günlük dualar, düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere ayet, hadis ve ermişlerin sözlerinden derlenmiş dualar, ahzap, hizip, ezkâr, zikir⁵³ gibi anlamları ifade eder. En yaygın şekilleri ayetlerden müteşekkil olan virdler olup bunlara da ‘‘vird-i umûmî’’ denilmektedir.⁵⁴ Vird ile ilişkili olan hizb (ahzâb) kelimesi ise sözlükte ‘‘bölük, cemaat, taife’’ gibi manaların yanında tasavvuf ıstılahında belli zamanlarda belli miktarda ama devamlı olarak okunan dua, vird, zikir⁵⁵ demektir. Hizbe yakın bir anlam taşıyan vird daha genel bir terimi ifade eder. Kişi bazı sûre ve ayetleri okumayı veya bazı ibadetleri muayyen miktarda yapmayı kendine vird edinebilir, hizbde ise belli kurallar ve şartlar dahilinde maksada ulaşıncaya kadar okunmaya devam edilir.

Hizbler, edebi değeri yüksek ve derin hikmetler içeren Arapça kısa ve secili cümlelerden meydana gelmesi hasebiyle okunması, ezberlenmesi ve dinlenmesi kolay olan metinlerdir. Genel olarak onu düzenleyenin ismiyle veya hizbin başladığı kelime ile yahut hangi maksat için düzenlenmişse onunla adlandırılırlar. Mesela zafer elde etmek amacıyla okunan hizbe ‘‘hizbü'n-nasr’’, ‘‘elhamdü’’ kelimesiyle başlayan hizbe ‘‘hizbü'l-hamd’’, ayetlerden oluşan hizbe ise ‘‘hizbü'l-âyât’’ adı verilir. Ayrıca manevi kurtuluş için ‘‘hizbü'l-felâh veya hizbü'n-necât’’, denizde güvenle yolculuk yapılması ‘‘hizbü'l-bahr’’, gönül rahatlığı ‘‘hizbü't-tefrîc’’, iç aydınlığı ‘‘hizbü'l-işrâk’’, düşmanın mahvolması ‘‘hizbü's-seyf’’, bereket temini ‘‘hizbü'l-berekat’’, zihin açıklığı ‘‘hizbü'l-fehm’’ gibi çeşitli maksatların hasıl olması için okunan hizbler vardır. Bunların dışında hadislerden, sahabe, veli ve alimlerin sözlerinden derlenen hizbler de söz konusudur.

⁵³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay., 2012, s. 381,382.

⁵⁴ Hür Mahmut Yücer, *Şeyh Sa'deddîn Cebâvî ve Sa'dilik*, İstanbul: İnsan Yay., 2010, s. 301.

⁵⁵ Uludağ, a.g.e., s. 171.

H. Ali, Enes b. Malik, Veysel Karani'ye isnat edilen hizblerin olması bu durumun göstergesidir. Muhtevasına baktığımızda esmâ-i hüsnânın yanısıra Allah'ı öven, nimetlerini dile getiren, kulluk görevlerini anlatan ifadeler ve dua cümlelerine yer verilmiştir. Bu konuda göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus ise hizbin her harfinin, kelimesinin ve okuma adedinin gizli bir tesiri olduğu ve bundan dolayı hizb okurken bunların göz önünde bulundurulmasının gerekliliği aksi takdirde istenen faydanın hasıl olmayacağı yönündeki inançtır.⁵⁶ Ayrıca hizblerin müstakil risaleler halinde basılmış olanları da mevcuttur.⁵⁷ Virdler ve hizblerin nitelikleri hakkında bu kısa bilgileri verdikten sonra onların tarihi seyrine bakmak gerekmektedir.

H. Peygamber'in zikir ve dua ile meşgul olup, bunu Müslümanlara da tavsiye etmesi İslam'ın ilk asırlarından itibaren "Amelü'l-yevm ve'l-leyl" adı verilen bir kitap türünün meydana gelmesini sağlamıştır. Bu tür eserler, önceleri "Kitabü'd-Dua", "Kitabü'z-Zikr" gibi isimler alırken h. III. (Milâdi IX.) yüzyılın sonlarından itibaren "Amelü'l-yevm ve'l-leyl" adıyla tarihi seyrine devam etmiştir. Bu tarihi seyir ilk olarak Hasan b. Ali b. Şebîb el-Ma'meri'nin "Amelü'l-yevm ve'l-leyl" adlı eseriyle başlamış olup, daha sonra Nesaî, İbn Sünnî, Ebu Ömer Ahmet b. Muhammed et-Talemenkî, Ebu Nuaym el-İsfahânî, Münzirî, Şii âlim Cemaleddin Ahmet b. Musa b. Ca'fer ve Suyûti gibi müelliflerin aynı isimde eser telif etmeleriyle devam etmiştir. Bunların arasında Nesaî⁵⁸ ve talebesi İbn Sünnî'nin eserinin ayrı bir yeri ve önemi

⁵⁶ Süleyman Uludağ, "Hizb", İstanbul, DİA, 1998, C. 18, s. 182-183.

⁵⁷ Abdülkâdir-i Geylânî: Sefînetü'l-Kâdiriyye (Trablusgarp 1340); Seyyid Ahmed et-Ticanî: el-Ahzâb ve'l-Evrâd (Kahire 1353/1935); Seyyid İbrahim er-Râvî: es-Siyer ve'l-Mesâ'î fi'l-Evrâd ve'l-Ahzâb's-Seyyid Ahmed er-Rifâ'î (Darü'l-Beşâir 1412/1992); Ahmed b. İdrîs: Mecmû'atü'l-Ahzâb ve'l-Evrâd (Kahire, 1359/1940); Muhammed Guneymî: Mecmû'atü'l-'Aliyye li'l-Evrâd ve'l-Ahzâb's-Şazeliyye (Kahire) gibi risaleler mevcuttur. (Uludağ, a.g.m., s.182.)

⁵⁸ Nesaî'nin, Abbasi kumandanlarından duası makbul bir kişi olarak tanınan Türk asıllı Bedr el-Hamami'nin isteği üzerine telif ettiği eser, iki talebesi İbnü'l-Ahmer ve İbn Seyyâr tarafından Es-Sünenü'l-Kebir'in bir bölümü olarak rivayet edilmişse de aslında müstakil bir kitaptır. Müellif, Sünen'indeki metodunu bu eserinde de uygulamış, Kütüb-i Sitte ricâli dışında seksen üç erkek ve iki kadın raviden rivayette bulunmuştur. Bunlar arasında – tanınmayan ve durumu hakkında yeterli bilgi bulunmayan (mechülül'-ayn ve mechülül'-hal) altı ravi istisna edilecek olursa- rivayetleri alınmayacak derecede zayıf olan kimse yoktur. Nesaî hadislerin senedlerini değerlendirmiş, zaman zaman raviler arasında tercihler yapmış ve H. Peygamber'e ait olduğu kesinlik kazanan bütün evrâd ve ezkârları toplamaya çalışmıştır. Nesaî, "Amelü'l-yevm ve'l-leyl" adını, H. Peygamber'in "فَايَكُم يَعْمَلُ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ" "Hanginiz bir gün ve gecede iki bin beş yüz kötülük işler?" (Nesaî "Sehv", 91; Tirmizi "De'avat", 25; İbn Mace, "İkame", 32) hadisinden almış olduğu görüşü söz konusudur. 1141 hadis ihtiva eden "Amelü'l-yevm ve'l-leyle" üç ayrı yazmasından

vardır. Aynı konuları aynı tarzda ele almasına rağmen Nevevi'nin el-Ezkâr isimli eseri de önem arz etmektedir. Başta Buhârî ve Müslim gibi hadis alimleri de kitaplarında zikir ve dua konularına ayrı birer bölüm ayırmışlardır. Ayrıca sahabilerin okuduğu rivayet edilen tesbihler de evrâd ve ezkâr kitaplarındaki yerini almışlardır. Tasavvuf kaynaklarında evrâdla ilgili düzenli, en geniş ve en eski bilgileri ‘‘evrâdü'l-leyl ve'n-nehâr’’ başlığıyla Ebû Talip el-Mekkî'nin (ö. 386/996) *Kûtü'l-Kulûb* adlı eseri ihtiva etmektedir. Mekkî, bunun muhtevasında gündüz ve gecenin muhtelif dilimlerinde okunacak olan evrâdı ve bunların sayısını ayrı ayrı yazmıştır.⁵⁹ Konuyla alakalı olarak tarikatlar öncesi dönemde kaleme alınmış bir diğer önemli eser "Virdlerin Tertibi ve Geceleri İhya Etmek" başlığı altında Gazzali'nin İhyau 'Ulûmi'd-Din adlı kitabıdır. Gazzali, gündüz yedi gece dört ayrı vakitte zikir, Kur'an okuma ve tefekkür gibi virdlerle meşgul olunması gerektiğini kaydetmiş, virdlerin dinî-tasavvufî faydaları üzerinde durmuştur.⁶⁰

Yine tasavvuf kaynaklarına baktığımızda ilk sufilerin vird kelimesinden ‘‘belli ayetleri ve duaları okuma, nafile namaz kılma, tefekkür ve ağlama’’ gibi bazı anlamları kasdettikleri görülmektedir. Bunlar tarikatlar henüz teşekkül etmeden önceki dönemde vird (evrâd) kelimesine yüklenmiş manalardır. H. V. (Milâdi IX.) yüzyıla yani tarikatların oluşum dönemine gelindiğinde ise evrâd geleneğinin muhtevası ve icra ediliş biçimine yeni bir boyut kazandırıldığını görüyoruz. Nitekim bu dönemden itibaren ‘‘ayet, hadis, salavât, tesbih ve zikirlerle’’ bizzat tarikat kurucuları tarafından tertip edilen ‘‘dua ve tesbihlerin’’ ilavesiyle beraber virdler bakımından yeni bir sürece girilmiştir. Bu gelişmeden sonra tarikatlara göre oluşan "evrâd kitapları" veya "ahzâb kitapları" ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu sahanın en eski örneklerinden biri Abdülkadir-i Geylani'nin *el-Gunye*⁶¹ adlı eserinde evrâd okumanın âdab ve erkânı hakkında çeşitli malumatlar verilmiştir. "Vird,

faydalanılarak Dr. Faruk Hamade'nin tahkiki ile Beyrut'ta basılmıştır. (1407/1987) Ayrıca Münziri hadislerin senedlerini çıkarmak suretiyle eseri ihtisar etmiştir. İbn Sünnî'nin eserinde ise Hz. Peygamber'in 778 hadisi 459 bab halinde ve hadis kitapları tekniğiyle derlenmiştir. (İ. Lütü Çakan, "Amelü'l-yevm ve'l-leyl" İstanbul, *DİA*, 1991, C.3, s. 27-28.)

⁵⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, (terc. Yakup çiçek, Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yay., 2004, C. I, s. 117, 133.

⁶⁰ Gazzali, *İhyau 'Ulûmi'd-Din*, (çev. Ahmed Sedaroğlu), İstanbul: Merve Yay., C. I, 1975, s. 963-1038.

⁶¹ Abdülkâdir Geylânî, *el-Gunye*, (çev. Osman Güman), 1. Baskı, İstanbul: Muallim Neşriyat, 2013.

evrâd, hizb, ahzâb, mecmûa-i evrâd, ed'îye" gibi genel adların yanında "enisü' s-salikin, delilü'l-mürîd, hediyyetü'z-zakirin, burhanü'l-ârifin, tuhfetü'l-uşşak, vazifetü'l-mürîd" gibi çok değişik isimlerle kaleme alınan evrâd kitapları zamanla daha kolay taşınıp okunabilmesi için kitapçıklar şeklinde çoğaltılıp basılmıştır.⁶² Meşhur olan virdler çeşitli sûfîler tarafından şerh edilmiştir. Mesela bu alanda Yahyâ Şîrvânî'nin "Ya Settâr" ile başladığı için "Virdü's-Settâr" ya da müellifine ithafen "Vird-i Yahyâ" adıyla meşhur olmuş olan virdi pek çok müellif tarafından şerh edilmiştir ki bu tezimizin ana konularından biridir. Bir diğer örnek ise Şazeliyye tarikatı piri Ebü'l-Hasan eş-Şazeli'nin "hizbü'l-bahr ve hizbü'l-ber" adlı kısa ve özlü tesbihler ile dualar, asırlardan beri tasavvufî çevrelerde okunan ve şerhedilen virdlerdendir. Ayrıca Şazeliyye tarikatı Osmanlı toplumunda yaygın olmadığı halde bu hizblerin yayılmış olması dikkate şayan bir mevzudur. Bu bağlamda İbnü'l-Arabi'nin çeşitli virdleri de tarikatlar arasında nâm salmıştır. Evrâd kitaplarında yer alan sure ve ayetler daha çok Allah'ın isim ve sıfatlarıyla ilgili ayetler ve "Allahümme", "Rabbena" gibi ifadelerle başlayıp akabinde Hz. Peygamber'in özelliklerini sıralayan cümleler ve onun tavsiye ettiği duaların yer aldığı salavat kısmı mevcuttur. Tarikat kurucuları tarafından tertip edilen dua, zikir, tesbih ve salavat dervişin tefekkür ve zikir hayatına derinlik kazandırabilecek, edebî değeri olan özlü ifadelerden ve kolaylıkla ezberlenebilecek kısa cümlelerden meydana gelir. Bazen dervişin veya virdi dinleyen kimsenin bütün dikkatini okuduğu evrada ve anlamına vererek o tasavvufî hali teneffüs edebilmesi için virdten önce Ayetü'l-kürsi ile Fatiha, İhlas, Felak, Nas gibi surelerin, "sübhane'llah, elhamdülillah" gibi ifadelerle başlayan tesbih veya duaların okunması tavsiye edilmiştir. Her tarikatın kendine has evrâdı var ve bunların tekrar etme adedi, uzunluğu farklıdır. Hatta bu farklılıklar aynı tarikatın kolları için bile söz konusu olabilmektedir. Buna karşılık bir tarikatın müridlerine verilen ve yedi günlük evradı ihtiva eden evrâd kitapları diğer bazı tarikat pîrlerinin dua ve hizblerini de içerebilir. Bunun en güzel örneği günümüzde Kadirî-Eşrefî evrâdı olarak okunan virdin ilk bölümü Şeyh Hüseyin-i Hamevîye, son bölümü ise Abdülkadir-i Geylaniye ait olup bunlar Hamevi halifesi Eşrefoğlu Rumî tarafından bir araya getirilerek tertip edilmiştir. Yine günümüzde Nakşibendî dervişlerinin elinde bulunan "el-Ed'iyetü'l-Vâride" adlı evrâd kitabında Esmâ-i Hüsnâ, Kaside-i Bürde, İsm-i A'zam duasının yanında salât-ı Abdülkâdir-i Geylani, evrâd-ı Abdülkadir-i

⁶² Mustafa kara, "Evrâd", İstanbul: DİA, 1995, C. 11, s. 533-535.

Geylani, evrâd-ı Şeyh Şehabeddin es-Sühreverdî, Vird-i Hızır, Hizbü's-Şükr gibi değişik metinler bulunmaktadır. Meşhur olan bir diğer evrâd kitabı ise istiğfardan sonra kelime-i tevhid, sübhanallah, hasbünallah ve salavat ile başlayan Seyyid Ali Hemedânî'nin "*Evrâd-ı Fethiyye*"sidir. Bu virdler bireysel olarak okunabildiği gibi bir şeyhin yönetiminde toplu olarak da icra edilebilir.

Tarikat mensupları arasında yaygın olan en hacimli evrâd ve ahzâb kitabı, Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî'nin üç ciltlik *Mecmû'atü'l-Ahzâb*'ıdır. Gümüşhanevî, 2000 sayfa hacmindeki bu eserde Hz. Peygamber, sahabiler ve dört Halife'den başka İbnü'l-Arabî, İbrahim ed-Desûkî, Ebü'l-Hasan eş-Şazelî, Gazzalî, Muinüddin-i Çiştî, Şehabeddin es-Sühreverdî, Hüsameddin Uşşakî, Sa'deddin el-Cibavî, Abdülkadir-i Geylanî, Abdülğani en-Nablusî, Bahaeddin Nakşibendî, Mevlana Celaleddin-i Rûmî, Ahmed er-Rifaî, Ahmed el-Bedevî, Zeynüddin-i Hafî gibi birçok sûfinin vird ve hizbleri mevcuttur. Evrâd ve ezkâr kitapları arasında Nevevî'nin "*Ezkâr-ı Nevevî*" diye tanınan "*Hilyetü'l-Ebrâr*" adlı eserini de zikredebiliriz. Nevevî'nin kendisi bir sûfi olmadığı için bu eseri tarikat mensupları arasında diğer evrâd kitapları kadar yaygın değilse de Kuşeyrî'nin *Risale*'si, Gazzalî'nin *İhyau 'Ulûmi'd-Din*'i, Ebu Nuaym el-İsfahanî'nin *Hilyetü'l-Evliya*'sı gibi birçok eserden geniş ölçüde faydalanması ve Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, Ebu Ali ed-Dekkâk, Zünnûn el-Mısırî, İbrahim el-Havvas, Yahya b. Muaz er-Razî gibi tasavvufî sahada meşhur olan kişilerin ise konuyla ilgili tesbit ve tavsiyelerini kaydetmesi sebebiyle sûfîlerin ilgi duyduğu kitaplardan biri olmuştur. Bu eser gibi hem tarikata mensup olanların hem de olmayanların çok okuduğu evrâd kitaplarından bir diğeri Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî tarafından tertip edilen "*Dela'ilü'l-Hayrat*"tır. Şîî muhitlerde yaygın olan evrâd ve ezkârlar ise Muhammed Bakır el-Meclisi'nin *Bihârü'l-Envâr* adlı eserinde bir araya getirilmiştir.

Evrâd ve ahzâb kitaplarının yaygınlığı zamanla bu konunun bir ilim dalı sayılmasına yol açmıştır. Mesela Taşköprizâde Mevzûatü'l-Ulûm'da hadis ilminin alt dallarına "*İlmü'l-Ed'iyeh ve'l-Evrâd*"ı da eklemiştir. Dua ve evrâd metinlerinin tesbit, tashih ve zaptıyla ilgili rivayetleri, bunların tesirlerini, okuma zamanlarını, sayılarını ve adabını konu edinen bu ilmin gayesi, söz konusu metinlerin şartlarına uygun olarak okunup dinî-dünyevî faydalar elde edilmesini sağlamaktır. Katib Çelebi de "*İlmü'l-Evrâdi'l-Meşhûre ve'l-Ed'iyeti'l-Me'sûre*" adıyla aynı bilgileri vermiştir. Ayrıca evrâdlarla ilgili son dönem Cerrahi şeyhlerinden Muzaffer Ozak *Zînetü'l-kulûb* adlı

eserinde Kadirî, Nakşî, Rifai, Halvetî, Cerrahi virdlerini Arap ve Latin harflerle ve tercümeleriyle birlikte neşretmiştir.⁶³

Evrâd ve ezkârların tarihi süreci ile ilgili bu kısa bilgilerden sonra tarikatların pirleri, öne çıkan virdleri ve nasıl icra edildiği hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

A. Kâdiriyye Tarikatı ve Evradı

Kâdirilik, tarikatların ilklerinden sayılan ve Pîr Abdülkâdir-i Geylânî'nin şahsında h. VI. (XII.) asırda vücut bulan bir tarikattır. Soy bakımından asaleti yanında çevresinde kemâl sahibi kimseler olarak tanınan Abdülkâdir-i Geylânî, ilk terbiyesini, hamileliği sırasında birtakım tecellilere mazhar olan annesi Emetü'l-Cebbâr Fâtıma ile anne tarafından dedesi Seyyid Ebu Abdullah Savmaî'den aldı. Daha çocuk yaşta iken velayetinin müjdelerini alan Abdülkâdir-i Geylânî, ilim tahsili ve seyr ü sülûk arzusu ile 488 (1095) yılında on sekiz yaşında iken doğduğu yer olan Geylân'ın (bugün İran'ın kuzeybatısında bulunan) Neyf kasabasının Büştîr köyünden ayrılarak Bağdat'a gitmiştir. Birçok üstâddan ilim tahsil eden Geylânî'nin seyr ü sülûkunda Hammâd ed-Debbâs ve Ebu Sa'd el-Muharrimî etkili olmuştur. Sohbet şeyhi Hammâd ed-Debbâs kendisini kutbiyyetle müjdelediği gibi onu çok sert bir seyr u sülûktan geçirmiştir. Bu süreci “Benim Allah'ın dinine dönük bir katılığımdır. Özü sözü sert bir elde büyüdüm.”, “Mürşîd-i kâmillerin sert sözleriyle, çetin bir gurbet ve fakirlik içinde büyüdüm.”⁶⁴ sözleriyle ifade eden Abdülkâdir-i Geylânî yirmi beş yıl boyunca Bağdat ve Kerh harabelerinde mücâhede ve riyâzet hayatı yaşamıştır. Bu riyâzet ve mücâhede dönemi Hammâd'a intisabından önce başlamış ve 521 (1127) yılında sona ermiştir. El-Fethu'r-Rabbânî, Fütûhu'l-Gayb ve iman, fıkıh, âdap, mevâiz ve tasavvufî konu ve ıstılahları içeren *El-Gunye li Tâlibi Tarîki'l-Hak* Geylânî'nin en önemli kitaplarıdır. Kendisinden intikal eden birçok vird ve hizbi mevcuttur. Kutbu'l-aktab Gavsü'l-a'zam gibi unsurlarla anılan Abdülkâdir-i Geylânî kırk yıl boyunca hadis, tefsir, fıkıh gibi birçok ilimde dersler verdikten sonra 1160 yılında ahirete irtihal etmiş ve Bağdat'taki

⁶³ Kara, a.g.m., s. 533-535.

⁶⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Semih Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (haz. Adalet Çakır), “Kâdiriyye”, İstanbul: İSAM Yay., 2015, s. 161.

medresesinde defnedilmiştir.⁶⁵ Asıl konumuzun dışına çıkmamak için hayatı hakkında bu kısa bilgileri vermekle iktifâ edeceğiz.

Abdülkâdir-i Geylânî ile aynı çağda yaşayan Bekâ b. Batû, Kadiriliğin yolu hakkında; ‘‘Söz ile fiili, alınan nefes ile vakti birleştirmek, samimiyet ve teslimiyeti kucaklamak, Kitap ve Sünnet’i her yerde, her an ve her nefeste hakim kılmak, Allah Teâlâ ile sabit kadem olmaktır.’’ demiş. Kadiriliği aşk yolu olarak tanımlayan kadiri büyükleri, seyr ü sülûktaki vuslatın ancak kalp gözünün Allah’tan başkasına iltifat etmeden O’nu gayriden tenzih etme, Hakk’a muhabbet ve daima Allah’ı zikretmekle mümkün olacağını vurgulamışlardır.

Bu yolun müntesipleri umumiyetle etvâr-ı seb’a üzerine seyr ü sülûka tabi olurlar. Dervişin istidadına göre bazı kollarda letâif-i seb’a zikri verilir. Bu usulde derviş ilk latife olan kalpten başlayarak 5000 defa ism-i celâl olan Allah lafzını zikreder. Ayrıca Nakşibendiyye’deki râbîta, teveccüh ve murakabe ile Halvetiyye’deki halvet uygulamaları kadirilikte de mevcuttur. Yedi esma üzere seyr ü sülûkü benimsemiş olan kadiri kollarında genellikle usul esmâları özellikle dördüncü esmâya kadar aynıdır. Bundan sonraki esmâda farklılıklar olduğu gibi fûru esmâları da kollara göre değişebilmektedir. Bunun gibi farklılıklar, her makama mahsus çekilecek esmânın adedinde de olabilmektedir. Eşrefî dervişleri Lâ İlahe İllallah, Allah, Hu, Hak, Hay, Kayyûm, Kahrîr, usul esmâsına ek olarak Settâr, Müheymin, Bâsît, Vedûd, Hâdî isimleri ile seyr ü sülûku gerçekleştirirler. Rûmiyye kolunda ise usul esmâsı Eşrefiyye kolundaki gibi olup fûrû esmâsı Vehhâb, Fettâh, Vedûd, Vâhid, Ahad, Sameddir. Kadiriyye’de halvete baktığımızda tek tip bir halvet yönteminden bahsedilemez. Tıpkı seyr ü sülûkta kollar arasında çekilen zikirlerin farklı olması gibi halvet uygulaması da farklılık arz etmektedir. Mesela Eşrefî kola müntesip bir derviş halvette iken teheccüt, istihâre, duha ve tesbih namazlarını eda eder, Abdülkâdir-i Geylânî’nin salât-ı kübrâsıyla Kur’ân-ı Kerim’den yüz ayet okur ve günlük zikrine devam eder.⁶⁶

Kâdiriyye’nin zikirlerine bakıldığında ise usul olarak hem cehrî hem de hafî zikri benimsedikleri görülmektedir. Abdülkâdir-i Geylânî’nin sohbet şeyhi Hammâd ed-Debbâs’ın hafî zikri, hırka şeyhi Ebû Said el-Muharrimi’nin ise cehrî zikri tercih etmiş olmasından dolayı her iki zikir yolu da benimsenmiştir. Genel olarak kadiriler toplu

⁶⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Ceyhan, a.g.e., s. 159-208.

⁶⁶ Ceyhan, a.g.e., s. 194-196.

yapılan zikirlerinde cehrî/kıyamî usulü tatbik etmişler ve çeşitli mûsiki aletlerini kullanmışlardır. Zikrin uygulanış biçimi ise tarikatın kollarına göre farklılık arz etmektedir. Rûmiyye ve Eşrefiyye kollarında kıyamî zikrin yanında Halvetiler’de olduğu gibi devrân ayini de mevcuttur. Ayrıca Eşrefî kolda zikir, genellikle Perşembe akşamı iken Rûmiyye kolunda Salı akşamı icra edilmektedir. Dervişler zikir halkasını hilal şeklinde oluşturup oturmalarından sonra şeyhin Fatiha okumasıyla başlar. Akabinde tasavvuf muhitlerinde ‘‘arûs-i salâvât’’ diye tanımlanan Abdülkâdir-i Geylânî’nin ‘‘Kibrît-i Ahmer’’⁶⁷ adı verilen evrâdı özel bestesiyle icra edilir. Daha sonra belli sayıda tevhid ve ism-i celâl zikri başlar. Bununla beraber zâkirler zikrin gidişatına mutabık olarak çeşitli ilahi ve kasideleri okurlar. Perde kaldırmak denilen zikrin sesinin tizleşmesi ile zikir hızının arttırılması usulü vardır. Kuûdî zikir zâkirin aşr-ı şerîf okunmasıyla hitama erer.

‘‘Cem olmuş dervişleri pîrim Abdülkâdir’in’’ sözleriyle başlayan ilahinin topluca okunmasıyla birlikte kıyamî zikre geçilir. Bazı kaynaklarda Eşrefoğlu’nun;

Tecellî şevk-i dîdârın beni mest eyledi hayrân

Ene’l-Hak sırrını candan ânınçün kılmazam pinhân

matla’lı şathiyye türündeki manzumenin, ‘‘Çürümüş tenlere bir defa eğer dersem bi-iznî kum / Yalın âyâğ u baş açık dururlar kamusu uryân’’ beyti bendir, kudüm, nevbe ve halile gibi vurmali sazlar eşliğinde söylenirken kıyam zikrine geçildiği rivayet edilmektedir. Eşrefîler’in Şâbânî ve Sünbülî tariklerden aldıkları ve ‘‘Eşrefî devranı’’ olarak bilinen âyinde Sünbülîler’deki gibi kalbî Hak ismi zikredilmeyip, adımlar sola değil sağ yönde atılır, zikir halkası da sağ istikamette döndürülmektedir. Kâdirî-Müşakîlerin cehrî zikir ile son derece coşkulu bir biçimde semâ ettikleri ve vecd ile âşikane zikrettikleri görülmüştür. Kudüs, Şam ve çevresinde yayılmış olan Sumâdî kolu mensupları ise davul ve def gibi mûsiki aletleri eşliğinde semâ ederek zikir ayinini gerçekleştirmişlerdir. Hindistan’daki kâdirîler ise Abdülkâdir-i Geylânî’nin Hallâc-ı Mansûr hakkındaki sözlerini icra ettikleri ayinlerde kullanmışlar ve zikir meclislerinde Hallâc’ın menkıbelerini okumuşlardır. Ayrıca bir mürşid-i kâmil ile ahitleşen sâlikin, mürşidinin feyzinden nasiplenebilmesi ve yolunda ilerleyebilmesi için katiyyetle

⁶⁷ Bkz. Abdülkâdir Geylanî, *Evrâd-ı Kadiriyye Hz. Gavsülazam Seyyid Abdülkadir Geylani*, (çev. M. İhsan Cihan Çelik), İstanbul: Yasin Yay., 2015.

uyması gereken kurallar vardır ki bunlar “âdâb-ı mürid” başlığı altında dervişlere yol göstermesi için kaleme alınmıştır.⁶⁸

Ayrıca Kadiriyye tarikatına müntesip dervişler Abdülkadîr-i Geylânî tarafından tesbit edilen günlük evrâdlar ve her namaz vaktinin akabinde o vakte has “*Hizbü’l-İbtihâl*”, “*Hizbü’l-Fethiyye*”, “*Hizbü’s-Süryûniyye*”, “*Hizbü’t-Temcîd*”, “*Fethü’l-Beşâir*” gibi hizblerin yanısıra yine onun tarafından tertip edilen “*Salâtü’l-Kübrâ*”, “*Kibrîtü’l-Ahmer*”, “*Hizbü’n-Nasr*” ve diğer hizb ve salavâtlar okunmaktadır. Okunması gereken günlük evrâdın tertibi tarikatın kolları arasında farklılık arz etmektedir.⁶⁹ Kadiriliğin Eşrefiyye kolundaki evrâd eûzü besmele ve Fâtiha Sûresi ile başlayan ve Hz. Peygamber’in güzel vasıflarıyla devam eden uzunca bir salât ü selâmdan ibarettir. Evrâd-ı Eşrefiyye, evrâd-ı şerîfe-i Eşrefiyye olarak bilinen bu evrâdın bir kısmı Hüseyin el-Hamevî’ye, bir kısmı da Abdülkâdir Geylânî’ye ait olup Eşrefoğlu Rûmî tarafından tertip edilmiştir. Bu evrâd Mehmed Nâcî ve Müstakîmzâde Süleyman Sa’deddin Efendi tarafından yapılan şerh ve tercümeleleri basılmıştır. (İstanbul, 1282)⁷⁰

B. Nakşibendiyye Tarikatı ve Evradı⁷¹

Muhammed Bahâuddin Nakşibend Buhârî (ö. 791/1389) tarafından kurulan bir tarikattır. “Şâh-ı Nakşibend” nisbesiyle anılan Bahâuddin Nakşibend, çocukluğundan beri tasavvuf muhitinde büyüdü. Onun üveysî yolla mürşidi Abdülhâlik Gucdüvânî (ö. 595/1199), sohbet ve irşad şeyhi ise Emir külâl’dır. Nakşibendiliğin kelimât-ı kudsiyye adını verdikleri on bir esası Gucdüvânî tarafından düzenlenmiştir.⁷² Bahâeddin Nakşibend, 791 (1389) yılında vefat etmiş ve doğduğu köy olan Kasrıârîfân’a defnedilmiştir.⁷³ Ayrıca Nakşibendiliğin eski metinlerinde geçmeyen ve Nakşiliğin bir

⁶⁸ Ceyhan, a.g.e., s. 197-199.

⁶⁹ Nihat Azamat, “Kadiriyye”, İstanbul, *DİA*, 2001, C. 24, s. 131-136.

⁷⁰ Dilâver Güner, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul, İnsan Yay., 1999, s. 367.

⁷¹ Daha geniş bilgi için bkz. Hamid Algar, “Nakşibendiyye”, İstanbul, *DİA*, 2006, C. 32, s. 335-342.

⁷² Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 16. Baskı, İstanbul: Ensar Yay., 2013, s. 257; ayrıca bkz. Hamid Algar, “Hâcegân”, İstanbul, *DİA*, 1996, C. 14, s. 431.

⁷³ Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa: Bursa Akademisi, 2016, s. 322; Hamid Algar, “Bahâeddin Nakşibend”, İstanbul, *DİA*, 1991, C. 4, s. 458-460.

parçası olmamakla beraber Bahaeddin Nakşibend'in adını taşıyan *el-Evrâdü'l-Bahâ'iyye*⁷⁴ kendisi tarafından telif edilmiş olabilir⁷⁵

Nakşibendiyye'de bazı istisnalar hariç tutulursa, genel prensip olarak sessiz yani hafî zikri benimsemiştir. Toplu bir şekilde icra edilen dua ve zikir meclisleri hatm-i hâcegân olarak isimlendirilir. Hatm-i Hâcegân uygulamasının ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte adına ilk defa XVI. yüzyılda bazı Nakşibendî metinlerinde rastlanılmaktadır. Önceleri bir musibetin giderilmesi veya istenen bir işin gerçekleşmesi amacıyla ihtiyaç duyulduğunda icra edilen bu ayin XVIII. yüzyıldan itibaren periyodik hale getirilerek haftada bir veya iki defa uygulanmaya başlanmıştır. Hatm-i Hâcegân'da; 7 Fatiha, 100 salavat, 79 İnşirâh, 1001 İhlâs, 7 Fatiha, 100 salavat ve dualar zikre iştirak edenlere dağıtılır ve onlar tarafından alçak sesle okunur. Hafî olarak icra edilen bu zikir 18. yüzyılda bazı Anadolu Nakşileri tarafından zikrin sonuna bir miktar cehrî zikir de ilave edilerek devam etmiştir.⁷⁶

C. Mevleviyye Tarikatı ve Evradı

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye (ö.672/1273) nisbet edilen bir tarikattır. Babası "Sultânü'l-ulemâ" nisbesiyle Bahâeddin Veled'dir. Mevlânâ 604/1207 yılında Belh şehrinde doğdu ve babası ile birlikte 610/1213 yılında Belh'ten Hicaz'a gittiler. Akabinde Karaman'a ve sonra konya'ya yerleşen Mevlânâ ilk eğitimini babasından aldı. Daha sonra onun vefatı ile Burhaneddin Muhakkık Tirmizî'den ders aldı. Babası aracılığıyla Kübreviyye tarikatına intisabı bulunan Mevlânâ, Şems ile tanıştıktan sonra aşk ve cezbe yolu olan tarîk-i şuttâra girmiştir.⁷⁷ Bu tarikata has "*el-Evradü'l-Mevleviyye*"⁷⁸ adlı vird okunmaktadır. Mevlevî evrâdını bazı evrâd mecmuaları, "*Evrâd-ı Kebîr, Evrâd-ı Sağîr*" diye ayırırken, bazılarında böyle bir tasnif yoktur. Yine bazı evrâd mecmualarında son taraftaki dualardan önce Hz. Peygamber'in adları zikredilmektedir. Bazılarında ilk üç halifenin adları yerine On iki İmam'ın isimleri

⁷⁴ Bahâüddin en-Nakşibend, *el-Evrâdü'l-Bahâ'iyye*, Nurosmâniye Ktp., No. 2881, C. 1, vr. 34; No. 2914, vr. 38b-42a; Millet Ktp., Ali Emiri Arabi Bl., No. 2020, vr. 15-31; No. 1968, vr. 19; No. 1967, vr. 1-15; No. 1966, vr. 13; No. 2006, vr. 60-65; No. 1970, vr. 19; Tekeli Halk Ktp., No. 817, vr. 44b-46b.

⁷⁵ Algar, a.g.m., s. 459.

⁷⁶ Necdet Tosun, "Nakşibendiyye", İstanbul, *DİA*, 2006, C. 32, s. 342-343.

⁷⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 267.

⁷⁸ Mevlana Celâleddin er-Rûmî, *el-Evradü'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Ktp., H. Hayri-Abd. Ef. Bl., No. 202, vr. 26; Murad Buhari Bl., No. 230, vr. 30.

zikredilmektedir. Bu tarikat evrâdında bulunan Esmâ-yı Hüsnâ, sureler, dualar Nakşibendiyye, Rifâiyye ve diğer tarikatların virdlerinde de mevcuttur. Ayrıca Mevlevî evrâdında Âyete'l-Kürsî, Yâsîn Sûresi, Leyl, Duhâ, Tîn, Beyyine, Zilzâl, Kevser, Kâfirûn, Fâtiha sûreleri ile Bakara Sûresinin ilk beş ayeti, bazı dualar, Esmâ-yı Hüsnâ ve Mevlânâ'ya senâ ve duâ vardır.⁷⁹

D. Rifâiyye Tarikatı ve Evradı

Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye (ö.578/1182) nisbet edilen Rifâiyye İslam dünyasında ilk kurulan tarikatlardan biridir. Ahmed er-Rifâî, Basra ile Bağdat arasında Bataih bölgesindeki Ümmüabîde'de 512 yılında doğdu. Tasavvufî eğitimini ve icazetini hocası ve şeyhi Ali Ebû'l-Fazl el-Vâsîtî'den aldı ve ondan hırka giydi. 22 Cemâziyelevvel 578 (23 Ağustos 1182) vefat etti ve annesinin babası Yahyâ en-Neccârî'nin türbesine defnedildi. Kaynaklarda Rifâî'nin derlemiş eserlerinin yanında bizzat kendisinin tertip ettiği birçok hizb ve virdlerinin olduğu bildirilmekte olup, bunlardan bir kısmı Kenân Rifâî tarafından bir araya getirilmiş ve harekeli olarak yayımlanmıştır. Ayrıca sekizinci hizb, zikir meclislerinde topluca okunmaktadır. Her bir hizb, sureler, ayetler, salâtü selâm ve dua cümlelerinden ibarettir.⁸⁰ Mürşidin emriyle huzur-ı Hakk'a ulaşmanın en kısa yolu salâtü selâm ile işgal etmek olduğundan bu tarikat evrâdında önemli bir yer teşkil etmektedir.⁸¹ Ayrıca salike Hz. Peygamber'den feyiz ve nefhaların ulaşmasını sağlamak amacı salâtü selâm okunmaktadır. Çünkü bu zikir vesilesiyle aradaki perdeler kalmakta ve salik Hz. Peygamber'den zat nurlarını müşahade etmektedir. Her namazın akabinde okunan beş şekli olmakla beraber ümmî olan müridler için, "Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihî ve sellim" şeklinde okunması yeterlidir. Ayrıca hilafet verilen müridlerin devam edeceği belli evrâd ve hizipler mevcuttur.⁸²

Rifâiyye'de toplu zikir hem "kuûden" hem de "kıyâmen" icra edilmektedir. İstanbul Rifâiyye tekkelerinde toplu zikirde, öncelikle dervişler şeyhin sağından ve solundan itibaren kıdem sırasıyla hilal şeklinde bir halka oluşturarak diz üstü otururlar.

⁷⁹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1983, s. 422.

⁸⁰ Daha geniş bilgi için a.g.e., s. 285-287- 289.

⁸¹ Yücer, a.g.e., s. 302.

⁸² Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", İstanbul, *DİA*, 2008, C. 35, s. 99-103.

Şeyh ‘‘Fatiha!’’ deyince topluluk yüksek sesle ‘‘Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed’’ diyerek salâtü selâm getirip herkes içinden Fatiha okuduktan sonra topluca özel bestesiyle ‘‘Salât-ı Kemâliyye’’ okunur. Şeyh efendi yine ‘‘Fatiha!’’ deyince topluluk, aynı şekilde salâtü selâm ve Fatiha okur. Akabinde yüksek sesle eûzu besmele çekilip özel bestesiyle ‘‘evrâd-ı şerîf’’ okunur. Bittikten sonra şeyh kısa bir dua yapar ve ayağa kalkılır. Şeyhin sağ ve sol canibinde tekli kol halinde karşılıklı olarak saf tutulur. Daha sonra şeyhin ‘‘Fa’lem ennehü Lâ ilâhe illallah’’ demesiyle kelime-i tevhid zikri başlamış olur. Zikir halkasındaki dervişler, ‘‘Reis’’ adıyla saflarının ortasında bulunan dervişin zikir temposuna tabi olarak toplu bir şekilde zikri icra ederler. ‘‘Reis’’ zikrin tamamını idare eden zâkirbaşının okuyuşuna göre dervişlerin zikrini yürütür. Zâkirbaşı önce belli bir makam, belli bir seyir ve üslûp içinde, mesela rast makamına bir münacat okur. Akabinde diğer okuyucu zâkirlerle beraber, ağır tempoda kelime-i tevhid zikrine uygun şûgul ve ilahiler topluca okunur. Bu esnada reisin işaretiyle dervişler de ilahilerin temposuyla uyumlu bir şekilde zikrederler. Her daim okunan ilahi ve şûguller ile zikir arasındaki uyumun gözetilmesi gerekmektedir.

Zikrin ileri safhalarında zâkirbaşı kaside okuyarak veya birkaç kelime ile ses vererek, ‘‘perde kaldırma’’ denilen bir yöntemle zikrin perdesini birer birer yükseltir. Bu esnada okunan ilahi ve şûgullerin de makamı değiştirilir. Hemen akabinde zikir en tiz perdeye ve hızlı bir tempoya ulaşınca zâkirbaşı yine kasideler okuyarak veya okutarak bu sefer de zikrin perdesini teker teker indirir. Zikrin başlangıcındaki perdeye gelince zikir artık hep bu perdeden devam eder. Zâkirbaşı içinde beş pîrin yani Seyyid Ahmed er-Rifâî, Abdülkâdir-i Geylânî, Seyyid Ahmed Bedevi, İbrahim ed-Desûki ve Sa’deddin Cibâvî gibi isimlerin geçtiği ‘‘şey’en lillah’’ güfteli bir şûgülü her seferinde bir ismi zikrederek tekrar tekrar okur. Son isimden sonra reisin işaretiyle zikredenler dikilir ve zikrin temposu tekrar hızlanır. Yine reisin talimatıyla ‘‘kalbi’’ denilen cehrî zikre geçilir. ‘‘Hayyahu’’ güfteli bir şûgûlün ardından çeşitli şûgul ve ilahiler okunarak zikir devam eder ve bu hızlı tempoda bir müddet devam ettikten sonra şeyh efendi ‘‘illallah’’ diyerek kelime-i tevhid zikrini hitama erdirir. Bu esnada bir durak veya ağır tempolu bir cumhur ilahi icra edildikten sonra bir aşr-ı şerîf okunur ve şeyh efendi ‘‘ism-i celâl’’ zikrini başlatır. Bu zikir esnasında ney de üflenebilir. Bu zikir türünde ‘‘perde kaldırma’’ ve ‘‘perde indirme’’ yapılmaz, başladığı perdeden zikrin sonuna

kadar devam edip gider. Şeyh efendi şayet başka bir isim verirse dervişler o ‘‘isim’’le zikrederler ve şeyh ‘‘illallah’’ diyerek zikre son verince bir aşr-ı şerîf okunup dua edilir ve musafaha edilerek zikir hitama erdirilir.

Bazı gün ve gecelerde şayet ‘‘burhan’’ gösterilecekse ‘‘ism-i celâl’’ zikrinin en çok hızlandığı yerde vurmalı sazlar tempo halindeyken şeyh efendi kılıç, şiş, topuz, tığ gibi aletleri zikir halindeki dervişlerin içinden seçtiklerinin karın, yanak, gırtlak, göz çukuru ucu gibi vücutlarının değişik yerlerine batırır. Dervişler bir yandan bu aletleri tutarken bir yandan da zikirlerine devam ederler. Bu ‘‘burhan’’ faaliyetlerinin arasında ‘‘ateşe girme’’, ‘‘zehir içip ölmeme’’, ‘‘arşan gibi vahşi hayvanların sırtına binme’’ ve son dönemlerdeki ‘‘devse’’ zikredilebilir. Bu gibi faaliyetlerin amacı, Allah Teâlâ dilemedikçe keskin aletlerin kesmeyeceği ateşin yakmayacağı mesajını vermektir.⁸³

E. Şâzeliyye Tarikatı ve Evradı

593 (1196) yılında Afrika’da Tunus’un Cebel-i Zafrân mevkiinde Şâzile denilen yerde doğan Ebü’l-Hasan Ali b. Abdullah eş-Şâzilî tarafından kurulmuştur. Şâzeli’nin Tunus hayatı tabiri caizse tarikatının olgunlaşması için kuluçka dönemi Mısır’daki hayatı ise tarikatın intişar devresidir. Birçok kez hacca giden Şâzelî 656 (1258) yılının Şevval ayında müritleriyle birlikte koyulduğu hac yolculuğu esnasında Humeysêrâ denilen yerde vefat etti ve burada defnedildi. Bu yolculuk esnasında müridlerine ‘‘Hizbü’l-Bahr’’ adıyla tertip ettiği virdi çokça okumalarını tavsiye eden Şâzelî, bunun dışında ‘‘Hizbü’l-Kebir’’, ‘‘Hizbü’s-Sağîr’’ ‘‘Hizbü’n-Nasr’’ ve ‘‘Hizbü’l-Ber’’ gibi birçok vird ve hizbin sahibidir. Ayrıca Abdüsselâm b. Meşîş’in terkip ettiği ‘‘Hicâbü’l-a’zam’’ olarak da bilinen ‘‘Salâtü’l-Meşîşîyye’’ ve Cezûlî’nin ‘‘Delâilü’l-Hayrât’’ adlı virdler Şâzeliyye’de günlük ve haftalık vird olarak okunduğu gibi başta Nakşibendilik olmak üzere birçok tarikatta da benimsenmiş ve okunmuştur.⁸⁴ Şâzelî, ‘‘Bu hizb Bağdat’ta okunsaydı Moğollar orasını işgal edemezlerdi.’’ sözleriyle tertip ettiği Hizbü’l-Bahr’in ehemmiyetini vurgulamıştır. Bu tarikatta günlük ve haftalık virdlere ‘‘vazife’’ denilmektedir. Mürid, tarikata biat töreninin akabinde kendisine öğretilen birtakım lafızlarla bir müddet zikreder ve sonra şeyh sabah ve akşam namazlarının ardından okunan virde devam etmesini söyler. Kollara göre Vâkıa, Mülk veya Salatü’l-

⁸³ Tahralı, a.g.m., s. 104; A.g.e., s. 306-308.

⁸⁴ Ahmet Murat Özel, ‘‘Şâzeliyye’’, İstanbul, DİA, 2010, C. 38, s. 387-390.

Meşîşiyye'nin okunmasıyla başlayan vird, 100 istiğfâr, 100 salavat, yine bazı kollarda 100 defa ‘‘elhamdü lillâh ve’s-şükrü lillâh’’ tesbihiyle devam eder.⁸⁵ Ayrıca Şâzeliyye'nin Aleviyye kolu müntesipleri, müridlere âyin günü dışında haftada en az bir defa okunması tavsiye edilen Ahmed el-Alevî'nin kaleme aldığı *Münâcât*'ını okurlar.

Toplu zikri cehrî olup halkada veya karşılıklı saflarda oturularak başlanır ve akabinde hızlanarak ayakta devam eder. Zikir genellikle Cuma günü yapılır. Yapılan toplu zikre bu tarikatda ‘‘hadra’’ denilmektedir.⁸⁶

F. Bedeviyye Tarikatı ve Evradı

Seyyid Ahmed el-Bedevî (ö 675/1276) tarafından kurulan ve Mısır'da faal olan bu tarikatın diğer adı Ahmediyye'dir. Kendisi aktâb-ı erbaadandır. Afrika bedevileri gibi peçe kullanmasından dolayı bedevî nisbesiyle anılmıştır. 12 Rebîülevvel 675 (1276) yılında Tanta'da vefat etti.⁸⁷

Bedevîyye tarikatında sabah-akşam okunan kendilerini kötülüklerden koruyan ‘‘*Hizb-i Sağîr*’’ adlı hizbi mevcuttur. Bu virdden sonra 100 Fatiha ve 100 İhlas okumak suretiyle kendilerini fasıkların tuzaklarından, zâhir ve bâtın düşmanlarından, haset, nazar, cin gibi birçok kötü durumdan Allah Teâlâ'nın koruduğunu söylemektedirler. Birçok tarikat erbabının arasında yaygın olan, ayet ve dua içeriği bakımından zengin olan bir diğer vird ise Ahmed el-Bedevî'ye⁸⁸ nisbet edilen ‘‘*Hizb-i Kebîr*’’dir. Ayrıca Bedevîler'in virdleri arasında Ahmed el-Bedevî'ye ait salât-ı şerife de vardır. Bunun gibi dua ve virdleri sûfiler bazen ilâhî bir ilhamla bazen de Hz. Peygamber'in talimi ile

⁸⁵ A.g.m., s. 388.

⁸⁶ A.g.e., s. 373-387.

⁸⁷ *Evliyyalar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 115-129.

⁸⁸ [Ahmed el-Bedevî'nin dua ve hizipleriyle tarikatın âdâb ve erkânını konu alan eser ve menâkıbnâmelerin en meşhurları şunlardır: 1) Nûreddin b. İbrâhim el-Halebî, en-Nasîhatü'l-‘Aleviyye fî Beyâni Hüsni't-Tarîkatî'l-Ahmediyye (Ezher Ktp., nr. 1540); 2) Abdüssamed b. Abdullah el-Mısırî, el-Cevâhirü's-seniyye fî'n-nisbe ve'l-kerâmâtî'l-Ahmediyye (Mısır 1288); 3) Hasan Râşid el-Meşhedî, en-Nefehâtü'l-Ahmediyye ve'l-cevâhirü's-Samedâniyye (Mısır 1321); 4) Zebîdî, Ref'u'n-Nikâb (Tibyân, I, 47a-52b); Bunların dışında bazı kaynaklarda şu eserler de söz konusudur: Ali b. Muhammed Adevî el-Mâlikî, Şerhu Salavâtî Seyyid Ahmed el-Bedevî; Muhammed b. Selâme, el-Makâsîdü'l-Muhammediyye fî'l-Menâkıbî'l-Ahmediyye; Harîrîzâde, Fevâ'ihu Ezhârî'l-hakâ'ik ve levâ'ihu envârî't-tarâ'ik; Mustafa b. Kemâleddin el-Bekrî, el-Feyzü'l-Ehadi'r-Rûmî ‘alâ Salavâtî Seyyid Ahmed el-Bedevî (Mustafa Kara, ‘‘Bedeviyye’’, İstanbul, *DİA*, 1992, C. 5, s. 318-319.)]

almaktadırlar. Müslümanlar da çeşitli dilek ve dualarının gerçekleşmesi için ‘‘Salât-ı Bedeviyye’’ yani *Salât-ı Ahmediyye*’yi okumaktadırlar. *Salât-ı Bedeviyye*;

اللهم صل وسلم وبارك على سيدنا و مولانا محمد شجرة الاصل النورانية و لمعة القبضة الرحمانية و افضل الخليقة الانسانية و اشرف الصور الجسمانية و معدن الاسرار الربانية و خزائن العلوم الاصطفائية صاحب القبضة الاصلية والبهجة السنية و الرتبة العلية من اندرجت النبيون تحت لوائه فهم منه و اليه وصل وسلم و بارك عليه و علي اله و صحبه عدد ما خلقت و رزقت و امت و احييت الى يوم تبعث من افنيت و سلم تسليمًا و الحمد لله رب العالمين

Bu tarikatın evrâd ve hizbi şu şekildedir: Eûzü besmele, Fâtîha Sûresi (bir defa), Kevser Sûresi (on defa), İhlâs Sûresi (on defa), Muavvizeteyn (bir defa), ‘‘ve ilâhüküm ilâhün vâhid’’ (el-Bakara 2/163), Âyetü’l-Kürsi, ‘‘Lillahi mâ fi’s-semâvâti...’’ (el-Bakara 2/284-286), ‘‘Ya erhame’r-râhimîn...’’ (el-A’râf 7/151; Yûsuf 12/64), ‘‘İnnemâ yûrîdüllâhi li-yûzhibe anküm...’’ (el-Ahzâb 33/56). Evrâd sallî ve bârik dualarından sonra hitama erer. Ayrıca her farz namazdan sonra günde beş defa, bunun mümkün olmadığı durumlarda sabah ve yatsı namazlarının akabinde o da mümkün değil ise günde bir defa okunan tesbihler vardır. Bu tesbihler şöyledir: Sübhânellah, el-hamdülillah, Allahü ekber (otuz üçer defa), kelime-i tevhid (bir defa), istiğfar (100 defa), salâtü selâm (100 defa). Bedeviyye’de haftanın günlerine göre de evrâd ve ezkârlar söz konusudur. Pazar: Salât ve selâm (elli veya 100 defa), el-hamdü lillâh, Allâhü ekber (en az 100 defa), Pazartesi: Sübbûh, kuddûs (en az 100 defa), Salı: Sübhâne’l-kadîr, el-Muktedir, Çarşamba: Sübhâne zi’l-mülki ve’l-melekût, Perşembe: Sübhânellâhi ve bi-hamdihî (1000 defa), Cuma: Sübhâne zi’l-izzî ve’l-ceberût (100 ile 1000 defa). Cumartesi: Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi’l-aliyyi’l-azîm (100 defa) okunur.⁸⁹ Ayrıca Ahmed Hicâb’ın mana aleminde Ahmed Bedevî ile görüşmesi sonucu ondan aktardığı ve son dönem tarikat erbabı arasında yaygınlık kazanan bir salâtı mevcuttur. Bedeviyye’de Beyyûmî zikri, Bedevî Topu ve Ehadiyyet gibi değişik adlarla özel zikir çeşitleri vardır.⁹⁰

G. Sa’diyye Tarikatı ve Evradı

Suriye’nin Kunaytara bölgesinde, günümüzde bir kasaba hüviyetinde olan Cebâ’da Sa’deddin el-Cebâvî (ö.575/1180) tarafından kurulan ve Rifâiyye, Kâdiriyye

⁸⁹ Kara, ‘‘Bedeviyye’’, s. 318-319; ayrıca bkz. Mustafa Kara, *Dervîşin Hayatı Sûfinin Kelâmı Hal Tercümeleri Tarikatlar İstılahlar*, İstanbul: Dergah Yay., 2005, s. 137.

⁹⁰ Daha geniş bilgi için bkz. a.g.e., s. 578-595.

gibi kıyâmî usulü benimseyen bir tarikattır. Daha sonraki dönemlerde Suriye, Mısır, Filistin, Anadolu ve Rumeli’de yayılmıştır. Sa’diyye literatürüne ait eserlerde şeyhin doğum tarihi 460 (1069), vefat tarihi ise 575 (1180) olarak verilmiştir.⁹¹

Muhtevasında Şeyh Sa’deddin El-Cebâvî’ye ait günün çeşitli vakitlerinde okunan virdleri barındıran birçok evrâd ve ahzâb kitabı vardır. Bunların başlıcaları;

- 1) el-Virdü’l-Kebîr (Vazîfetü’s-Sa’diyye)
- 2) el-Virdü’l-Evsât (el-Virdü’s-Sağîr)
- 3) el-Virdü’l-Müsellel (el-Virdü’l-Müsebbâ’, el-Virdü’l-fezâ)
- 4) el-Virdü’r-Râid
- 5) el-Virdü’l-Müsemmâ bi Hizbi’s-Safâ
- 6) el-Hizbü’l-Envâr ve’t-Tahsîn
- 7) el-Virdü kutbü’l-Müsemmâ bi Hizbi’l-Âyât li Kesri’l-A’dâi ve Duâih
- 8) el-Virdü Galebetü’l-Müsemmâ bi Hizbi Âyâtî’l-Feth
- 9) ed-Duâü ismühû Teâlâ’r-Rahmân
- 10) el-Mecmûatü Evrâdi’l-Leyâlî ve’l-Eyyâm⁹²

Sa’diyye üzerinde araştırmaları ve bu konuda kitabı olan Gâzî Hüseyin Ağa⁹³, tarikata has evradı, vird-i sağîr⁹⁴ ve vird-i evsat (küçük ve orta) olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Virdü’l-ekber ve virdü’l-evsat camilerde halka açık zikir meclislerinde okunmaktadır. Bu evrâdlar Hz. Peygamber’e teveccüh, tevessül, çeşitli sure ve salavâtlar ile münâcâtların belli sayıda okunmasını içermektedir.⁹⁵ Balkanlarda okunan Sa’di evrâdı bazı yönlerden farklılık göstermektedir. Bu evrâdda önce Müzzemmil Sûresi’nin 20. âyeti tilâvet edilmekte, akabinde Salât-ı Münciye, İhlâs, Felâk, Nas, Fâtiha, Bakara Sûresi’nin ilk dört ayeti, Âyetü’l-Kürsî, Bakara Sûresi’nin son iki ayeti, Esmâ-i Hüsnâ ile herhangi bir sayı belirtilmeksizin çeşitli salavât ve dua metinleri zikredilmektedir. Bunun yanısıra celb-i menfaat ve def-i mazarrat amacıyla sabah

⁹² A.g.e., s. 223

⁹³ M. Gazî Hüseyin Ağa, *et-Tarîkatü’s-Sa’diyye fî Bilâdi’s-Şâm*, Dımaşk: y.y., 2003.

⁹⁴ [**Küçük evrâd:** Fatiha (1 kere), İhlâs (7 kere), Felâk (7 kere), Nâs (7 kere), yine Fâtiha (7 kere), Bakara Sûresi’nin ilk dört ayeti (1 kere), Âyetü’l-Kürsî (7 kere), Bakara Sûresi’nin son iki ayeti (Âmene’r-rasûlü bir defa), Salât-ı Ümmiye olarak bilinen ‘Allahümme selli ve sellim ve bârik ‘alâ seyyidinâ Muhammedin ‘abdike ve nebiyyike ve rasûlike’n-nebiyyi’l-ümmiyyi ve âlihî ve sahbihî ve sellim ve ecizhu ‘anna mâ hüve ehlüh. Ceza’l-İllâhü ‘annâ nebiyyenâ Muhammed’’ (100 kere). İstiğfar duâsı ‘‘ Estağfirullah el-azîm ellezî lâ ilâhe illâ hüve’l-hayyü’l-kayyûm ve etûbu ileyhi tevbe ‘abdin zâlimin lâ yemlikü li nefsihî nef’an velâ darran velâ mevten velâ hayâten velâ nüşûrâ’’ (100 kere) okunur ve akabinde Fâtiha Sûresi ile hitama erdirilerek hâsıl olan sevabı Hz. Peygamber ve Şeyh Sa’deddin Cebâvî’nin ruhuna hediye edilir.] (Yücer, a.g.e., s. 305-306.)]

⁹⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Yücer, a.g.e., s. 306-312.

akşam irfan ehlinin okuduğu ve muhtevasında birçok duâ, hizb ve salavât-ı şerîfe bulunmaktadır. Vird-i Kübrâ ve Vird-i Suğrâ olarak isimlendirilmektedir. Ayrıca Hasan Receb es-Sakâ'ya göre Sa'diyye evrâdı haftanın yedi gününe göre taksim edilmiş olan Muhammed b. Üsâme evradından alınmıştır. *Evrâd-ı Usbûiyye* adlı bu vird Hz. Peygamber tarafından Muhammed b. Üsâme'ye rüyasında öğretilmiştir.⁹⁶

“هذا الاوراد لحضرت اسامة رضى الله تعالى عنه على ترتيب الاسبوع و هو عظيم الاوراد” başlığıyla evrâd, Cuma gününden başlayarak haftanın her gününe has bir vird okunur. Mesela Cuma günü Kur'an-ı Kerîm'deki hamd ayetleri, Cumartesi istiğfâr ayetleri, Pazar tesbih ayetleri, Pazartesi tevekkül ayetleri, Salı selâmet (sıkıntılardan kurtuluş) ayetleri, Çarşamba kelime-i tehlîl ayetleri, Perşembe ise duâ ayetleri okunur.⁹⁷

Öte yandan tarikat ayinlerine bakıldığında mübarek gün ve gecelerde özellikle mevlid kandillerinde büyük ayinler tertip edildiği görülmektedir. Bunların en büyükleri Cuma namazlarından sonra Şam Emeviyye Camii ve akabinde İstanbul Ayasofya Camii'nde halka açık zikir ayinleri icra edilmesidir. İstanbul'daki Sa'diyye kolları Türk Tasavvuf musikisinden etkilenmişlerdir. Sa'diyye'nin zikir usulü kıyâmî olup bunu benimseyen diğer tariklerde olduğu gibi ayakta karşılıklı zikir safları oluşturulup beden ve baş sağa sola sallanıp döndürülerek gerçekleştirilir. Zikir halkasında önce oturulur ve şeyh efendinin Fatiha okuması ile zikre başlanmış olur. Okunuş bakımından Rifâî evradına benzeyen özel bir beste ile “*Sa'di Evrâdı*” toplu olarak okunduktan sonra kelime-i tevhîd zikri çekilir. Kısa bir dua ve Fatiha'dan sonra ayağa kalkılarak kıyamî zikre geçilir. “Hu” “Hay” “Allah” “Daim” “Kayyûm” gibi Allah'ın isimleri zikredilir. Vurmalı sazlar eşliğinde harfler belli edilmeksizin sadece sesli yapılan kalbi zikre geçilir. Kalbi zikirde meydana gelen özel bir durum daha vardır ki o da “Sa'di Dondurması” dedikleri zikir başladığında şeyh efendi ile dervişin bakışması sonucu dervişin bir kalıp gibi donması ve ayinin sonuna doğru yine şeyh efendinin nazarı ile eski haline dönmesi durumudur. İsm-i celâl zikrine muhakkak surette halîle (zil) vurulur. İlâhi ve serbest kasideler zikrin temposuna göre zâkirler tarafından okunur.⁹⁸

⁹⁶ Yücer, a.g.e., s. 303.

⁹⁷ Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî, *Mecmûatü'l-Ahzâb: Nakşibendî*, C. I, İstanbul: Sezgin Neşriyat, h.1400, s. 207-244.

⁹⁸ Hür Mahmud Yücer, “Sa'diyye”, İstanbul, *DİA*, 2008, C. 35, s. 410-413.

Sa'diyye tarikatında önemli ritüellerden biri de "Devse" burhanı denilen tarikat şeyhinin hastalanıp tekke önüne gelen ve yüzükoyun yere yatan hastaların üzerinden yaya veya atıyla basarak geçip gitmesi olayıdır. Şeyh efendi, kendi dualarından teberrüken nasiplenmek isteyen sevenlerine karşı himmet ve niyazının onlarla olduğunu göstermek amacıyla üzerinden zikir ve dua ederek yürür. Bu olaya Osmanlı'da "şifa yürüyüşü" denilmiştir.⁹⁹ Sadece Mısır Sa'dileri arasında bulunan bu ayin, 1881 yılına gelindiğinde Mısır Hidivi Mehmed Tevfik Paşa Müslümanları zelil kıldığı gerekçesiyle yasaklamıştır.¹⁰⁰

H. Halvetiyye Tarikatı ve Evradı

Pîr-i Evvel Ebu Abdullah Sirâcüddin Ömer b. Ekmelüddin Halvetî (ö.800/1397) tarafından kurulan bir tarikattır. Şeyhi İbrahim Zahid Gîlânî'nin iki halifesinden biri olan amcası Kerîmüddin Halvetî'dir. Ömer Halvetî halvete önem verdiği ve hatta kırk defa erbaîn çıkardığı için tarikata "Halvetiyye" denilmiştir. Halvetîlik, Pîr-i Sâni Seyyid Yahyâ Şîrvânî öncülüğünde Osmanlı coğrafyası ve Kafkasya'da yayılmıştır.¹⁰¹ Bu tarikata intisap eden dervişin ferdi olarak haftanın günlerine göre değişen günlük evrâd ve ezkârları vardır. Ayrıca Halvetiliğin kollarına göre pîrin vazettiği virdler ve salavatların yanında bütün kollarında Yahyâ Şîrvânî'nin *Virdü's-Settâr*'ı¹⁰² okunmaktadır.¹⁰³

I. Bayramiyye Tarikatı ve Evradı

Ankara'da Hacı Bayrâm-ı Veli öncülüğünde, XIV. yüzyılın sonlarında Anadolu'da neşet eden ve daha sonra Osmanlı'nın değişik bölgelerine yayılmış bir tarikattır. Bayramiyye tarikatına mensup olan dervişlerin çoğu Hacı Bayrâm-ı Veli'nin yoluna uyarak çiftçilik veya zanaatkârlıkla uğraşmışlar. Öte yandan Bayramiyye

⁹⁹ A.g.e., s. 271-273; Yücer, a.g.m., s. 412.

¹⁰⁰ Recep Uslu, "Devse", İstanbul, *DİA*, 1994, C. 9, s. 253-254.

¹⁰¹ Yılmaz, a.g.e., s. 262.

¹⁰² Yahyâ eş-Şîrvânî, *Virdü's-Settâr*, Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi Bl., No. 426, vr. 229-232; Çelebi Abdullah Bl., No. 43, vr. 171-176; Darülmünevi Bl., No. 72, vr. 73-78; Esad Efendi Bl., No. 1415, vr. 28-31; No. 1330, vr. 43-46; No. 3783, vr. 247-249; Hacı Mahmud Ef. Bl., No. 1601, vr. 414; Halet Efendi Bl., No. 797, vr. 157-158; Hamidiye Bl., No. 842, vr. 14-15; Kasidecizade Bl., No. 752, vr. 58-65; Lala İsmail Bl., No. 727, vr. 65-71; No. 707, vr. 48-52; No. 749, vr. 7; Şazeli Tekkesi Bl., No. 106, vr. 42-44; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi Eki Bl., No. 190, vr. 15-17; Millet Ktp., Ali Emiri Şry., No. 1333, vr. 1-2.

¹⁰³ Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", İstanbul, *DİA*, 1997, C. 15, s. 393-395.

tarikatinin irşad usulüne bakıldığında, öncelikle on iki rekat teheccüd namazı kılınmakta, akabinde Hacı Bayrâm-ı Veli'nin düzenlediği uzun bir vird ile Bakara, Secde, Yâsin, Duhân, Hâ Mîm, Feth, Vâkiâ, Mülk ve Nebe sureleri okunur. Ayrıca ibret almak amacıyla kâinattaki güzellikleri düşünme anlamında “tefekür fi acâibi'l-kudre” (تفكر في عجائب القدرة) ismiyle bir tefekkür anlayışı da söz konusudur. “Allâhümme yâ nûre külli şey'in” (اللهم يا نور كل شيء) diye başlayan kısa bir münâcât okunmaktadır.¹⁰⁴

J. Zeyniyye Tarikatı ve Evradı

Zeynüddin el-Hâfî nisbesiyle bilinen Ebu Bekir b. Muhammed tarafından XV. yüzyılın ilk yarısında Sühreverdiyye'nin bir kolu olarak kurulmuştur. Horasan'ın Hâf şehrinde 757 (1356) yılında dünyaya gelen Zeynüddin Hâfî, 838'de (1435) Herat'ta vefat etmiş ve Malin denilen köye defnedilmiştir.¹⁰⁵ Zeyniyye tarikatında cehrî zikir uygulanmaktadır. Ayrıca Zeynüddin Hâfî'nin Arapça kaleme aldığı *el-Vesâye'l-Kudsiyye*¹⁰⁶ adlı kitabı mevcut olup, muhtevasında müridlerin gece ve gündüz yapılacak olan dualardan, Kur'an okuma ve halvet gibi durumlardan bahsetmiştir. Ayrıca bu tarikatta beş vakit namazın akabinde Zeynüddin Hâfî'nin şeyhinin şeyhi Yusuf Acemî Gûrânî'nin tertip ettiği evrâd okunmaktadır.¹⁰⁷ Diğer tarikatların evrâdlarını *Mecmûatü'l-Ahzâb* adlı eserinde ele alan Gümüşhanevî, “Evrâd-ı Şerîf-i Zeyniyye” (اوراد شريف زينية) ismiyle bu tarikata has virde kitabında yer vermiştir.¹⁰⁸ Sabahları okunması gereken dualara “hâzâ evrâdü's-subh” başlığı altında, geri kalan dualara ise “hâzâ hizbü'l-mev'ûd” adıyla yer verilmiştir. Eser, başta Muhyiddîn Muhammed b. Kutbiddîn-i İznîkî ve Alâüddîn Ali b. Koçhisarî tarafından olmak üzere birçok kez şerh edilmiş ve birçok müstensih tarafından istinsah edilmiştir.

Evrâd şu dualarla başlamaktadır:

¹⁰⁴ Fuat Bayramoğlu-Nihat Azamat, “Bayramiyye”, İstanbul, *DİA*, 1992, C. 5, s. 269-273.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 851.

¹⁰⁶ Zeynüddin Hâfî, *El-Vesâye'l-Kudsiyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl., No. 2892, vr. 88-118, No. 2893, vr. 88-118, No. 3725, vr. 49-64, No. 3745, vr. 17-45; İzmir Bl., No. 760, vr. 305-336; Kılıç Ali Paşa Bl., No. 622, vr. 31; Lala İsmail Bl., No. 706, vr. 428-445; Laleli Bl., No. 1162, vr. 123-173; Murad Buhari Bl., No. 210, vr. 44; Reşid Efendi Bl., No. 985, vr. 227-238; Şehid Ali Paşa Bl., No. 1394, vr. 42, No. 1362, vr. 67-90, No. 1420, vr. 44-77; Tahir Ağa Tekke Bl., No. 171, vr. 89-120.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 910-912.

¹⁰⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, a.g.e., s. 612-615.

”استغفر الله استغفر الله استغفر الله انما نقدم اليك بين يدي كل نفس و خطرة و لمحمة و لحظة و طرفة يطرف بها اهل السموات و اهل الارض و كل شئ هو فى علمك كائن...”

Şu dualarla hitama ermektedir:

”هو الاول والاخر والظاهر والباطن و هو بكل شئ عليم ليس كمثله شئ وهو السميع حسبنا الله و نعم الوكيل نعم المولى و نعم النصير، البصير¹⁰⁹

Bu tarikatların dışında Bektaşîlik’te “*terceman ve gülbank*” denilen secili dualar okunmaktadır.¹¹⁰ Yesevîlik’te toplu ve cehrî olarak icra edilen zikre testere sesini andırmasından dolayı “*zîkr-i erre*” (testere zikri) adı verilen bir zikir söz konusudur. Yine Çağatay Türkçesi ile yazılmış müellifi meçhul *Risâle-i Zîkr-i Hazret-i Sultânü’l-Ârifîn* adlı eserde altı tür Yesevî zikrinden bahsedilmektedir.¹¹¹ Desûkiyye Tarikatı’nın kurucusu İbrâhim ed-Desûki tarafından tertip edilen *Evrâd-ı Desûkiyye* mevcut olup basılmıştır.¹¹²

II. VİRDÜ’S-SETTÂR VE ŞERHLERİ

A. Yahya Şîrvânî ve Virdü’s-Settâr

Halvetiyye tarikatının Pîr-i Sâni’si yani ikinci kurucusu olan Yahyâ Şîrvânî’nin tam adı Seyyid Cemâlüddîn Yahyâ b. Seyyid Bahâiddîn eş-Şîrvânî (ö.870/1466)’dir. Şîrvânî nisbesi yanında hayatının önemli bir kısmını Bakü’de geçirip orada vefat ettiği

¹⁰⁹ Bekir Köle, *Zeynüddîn Hâfî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yay., 2011, s. 44-45.

¹¹⁰ Ahmed Yaşar Ocak, “Bektaşîlik”, İstanbul, *DİA*, 1992, C. 5, s. 373-379; daha geniş bilgi için bkz. Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir?*, İstanbul, Ant/Can Yay., 1995, s. 159-162.

¹¹¹ [1] **İsm-i Zât Zikri:** “Allah” ismidir. Bu zikrin icra edilişi “Allah Hû, Allah Hû, yâ Hu, Allah Hû” şeklindedir. 2) **İsm-i Sıfat Zikri:** öğle namazından sonra ayakta (kıyamî) “Hay âh, hay âh” şeklinde icra edilen zikirdir. “Hay” ve “âh” denildiği esnada beş parmak yumulur. 3) **Dûsere Zikri:** “Hay, âh, Allah, hay, hû; hay, hayyen, hû Allah hay, hayyen, hû Allah” şeklinde yapılan zikirdir. 4) **Zîkr-i hû:** “Hû, hû, hû, Allah, hû, hû, Allah” şeklindedir. 5) **Zîkr-i Çaykun:** zikir esnasında ahenk, ritim ve mûsikinin bir arada uyum içinde devam edebilmesi için zâkirin, elinde çingirak gibi bir aleti hareket ettirmesi “çak çak” gibi sesleri çıkartmasıdır. 6) **Çehâr Darb:** “Hay, âh, âh, âh, hay, hû; hay, âh, âh, âh, hay, hû” şeklinde icra edilen zikirdir. Bu altı zikrin yanında bir de “hû, hû” diye icra edilen ve güvercin zikri adıyla “zîkr-i Kebûter” de mevcuttur.] (daha geniş bilgi için bkz. Necdet Tosun, “Yeseviyye”, Ankara, *DİA*, 2013, C. 43, s. 487-490; ayrıca bkz. Hazînî, *Cevâhirü’l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr: İyilerin Dalgalı Denizlerden Çıkardığı İnciler -Yesevîlik Âdabı ve Menâkıbnâmesi-*, (haz.: Cihan Okuyucu, Mûcahit Kaçar), İstanbul: Büyüyen Ay Yay., 2014, s.73-75.)]

¹¹² İbrahim ed-Desûki, *Evrâd-ı Desûkiyye*, (derleyen: Selami Şimşek), İstanbul: Buhara Yay., 2016.

için Bakûvî diye de adlandırılmaktadır. Soyu İmam Mûsâ el-Kâzım'a dayanan Yahyâ Şîrvânî, XIV. yüzyılın sonlarında Şîrvanşahlar'ın başşehri Şamahî'da doğdu. Tahsilini Şemseddin Ahsîkesî, Kutbüddin es-Serabî ve Mevlânâ Tâceddin gibi âlimlerin yanında çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği Şamahî'da tamamladı. Bu esnada gördüğü bir rüya ve ahvalindeki değişiklik üzerine Şamahî'daki Halvetî şeyhi Sadreddîn-i Hiyâvî'ye intisap etti. Şeyh Sadreddin, vefatından sonra yerine Yahyâ Şîrvânî'nin geçmesini vasiyet ettiyse de müridleri onun çok genç olduğu gerekçesiyle Sadreddin'in damadı Pîrzâde'ye biat etmesi hasebiyle Seyyid Yahyâ, Şamahî'dan ayrılarak Bakû'ye gitti. Bakû'de birçok insan etrafına toplandı. Burada şehrin yöneticisi Halil Bey'in sarayın yakınında inşa ettirdiği Keykubad Mescidi'ni ona tahsis etmesiyle Halvetiyye tarikatı İslâm dünyasında yeni bir hamle başlatmış oldu. Buradaki müridlerinin sayısı on bini aşan Seyyid Yahyâ, irşad amacıyla başka memleketlere halifelerini göndermiştir. Çoğu Anadolu'lu olan halifelerinden bazıları Dede Ömer Rûşenî, Ali Alâeddin Rûmî, Habib Karamânî, Muhammed Bahâeddin Erzincânî, Yûsuf Ziyâeddin Müskürî, Afyonlu Pîr Şükrullah, Seyyid Ahmed Sünnetî'dir. Ömrünün son günlerinde ağzına bir lokma yemek koymayan Yahyâ Şîrvânî, bu süre zarfında bir gün canı bir çeşit yemek istemiş ve büyük oğlu bu yemeği itina ile hazırlayıp getirmiş, yemekten bir lokma alan Şeyh ağzına almadan ilahî mevzulara dalıp gitmiş ve bir süre sonra lokmayı geri bırakmıştır. Bunun sebebi sorulunca:

‘‘- Lokman Hekîm, uzun yıllar bazı ilaç kokuları ile gıdalandı. Benim bu lokma kokusu ile gıdalanmam büyük bir şey mi?’’ cevabını verdi. Yine kendisine uzun ömürlü olması için dua edenlere:

‘‘-Bana değil, Sultan Halîl'e uzun ömürlü olması için dua edin. Çünkü benim ömrüm, onun vefatı ile son bulacaktır.’’ diye cevap vermiştir. Nitekim Sultan Halîl'in vefatından dokuz ay sonra hicri 869 tarihinde Bakû'de vefat etmiştir.

Eserleri: Türkçe, Arapça, Farsça manzum ve mensur eserler kaleme almış ve şiirlerinde ‘‘Seyyid’’ mahlasını kullanmıştır.

a) Şîfâü'l-esrâr: ¹¹³ Yahyâ Şîrvânî'nin Azerbaycan sahasında yazılan ilk tasavvufî kitabı ve tek Türkçe eseridir. Tasavvufî meseleler Kur'an ve hadislerden

¹¹³ Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî, *Şîfâü'l-Esrar*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bl., No. 2283, vr. 203.

delillerle anlatılmış ve tasavvuf büyüklerinin sözlerine de yer verilmiştir. Sadeleştirilerek Azerbaycan'da ve Türkiye'de yayımlanan eserin esas metni Mehmet Rıhtım tarafından neşredilmiştir.¹¹⁴

b) Keşfü'l-kulûb:¹¹⁵ Sultan Halil'e ithaf edilen Farsça bir eserdir. Kalp, ruh, akıl ve nefis konuları mevcuttur.

c) Atvârü'l-kalb (Etvarü'l-Kulub):¹¹⁶ kalbin tasavvufî mânası ve yedi farklı tavrı açıklanan eser 772 beyitten oluşmaktadır.

d) Menâzilü'l-Âşıkîn (Çihil Menâzil-i Heft İklîm):¹¹⁷ Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'ın Makâmât-ı Erba'in'in yorumu niteliğinde olan eser 1797 beyitten müteşekkildir.

e) Gazeliyyât:¹¹⁸ Farsça on beş gazelden oluşmakta olup muhtevasında ilâhî aşk konusu işlenmektedir.

f) Virdü's-Settâr (Vird-i Yahyâ, Vird-i Halvetiyye):¹¹⁹ Yahyâ Şîrvânî tarafından tertib edildiği için '*Vird-i Yahyâ*', sabah vaktinde okunması hasebiyle '*Virdü's-subh*', '*Virdü's-Seher*' ve '*Allahümme Yâ Settâr, Yâ Settâr*' şeklinde başladığından dolayı '*Virdü's-Settâr*' olarak adlandırılan bu vird, Halvetiyye tarikatının bütün şubelerinde günlük evrâd olarak okunur. Yahyâ Şîrvânî, birtakım kimseler tarafından rafz ve ilhâd ile suçlanınca bu kalbinde bir sıkıntının hâsıl olmasına

¹¹⁴ Bkz. Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî, *Şifâü'l-Esrar Sufi Yolunun Sırları*, (hazırlayan: Mehmet Rıhtım), Bakü: Sufi Kitap, 2011.

¹¹⁵ Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî, *Keşfü'l-kulûb*, Süleymaniye Ktp., Carullah Bl., No. 2061, vr. 123-125; Esad Efendi Bl., No. 1447, vr. 228-236; Nurosmeniye Ktp., No. 4904, vr. 1-6; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Bl., No. 49, vr. 66-97.

¹¹⁶ Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî, *Etvarü'l-Kulub*, Nurosmeniye Ktp., No. 4904, vr. 28-32.

¹¹⁷ Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî, *Menâzilü'l-Âşıkîn*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl., No. 1752, vr. 16; Nurosmeniye Ktp., No. 4904, vr. 6-9; Millet Ktp., Ali Emiri Farsi Bl., No. 1044, vr. 1-31.

¹¹⁸ Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî, *Gazeliyyât*, Nurosmeniye Ktp., No. 4904, vr. 57-63.

¹¹⁹ Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî, *Virdü's-Settâr*, Süleymaniye Ktp., Aşîr Efendi Bl., No. 426, vr. 229-232; Çelebi Abdullah Bl., No. 43, vr. 171-176; Darülmecnevi Bl., No. 72, vr. 73-78; Esad Efendi Bl., No. 1415, vr. 28-31; Esad Efendi Bl., No. 1330, vr. 43-46; Esad Efendi Bl., No. 3783, vr. 247-249; Hacı Mahmud Efendi Bl., No. 4123, vr. 12; Hacı Mahmud Efendi Bl., No. 1601, vr. 414; Halet Efendi Bl., No. 797, vr. 157-158; Hamidiye Bl., No. 842, vr. 14-15; Kasıdecizade Bl., No. 752, vr. 58-65; Lala İsmail Bl., No. 727, vr. 65-71; Lala İsmail Bl., No. 707, vr. 48-52; Lala İsmail Bl., No. 749, vr. 7; Nuri Arlasez Bl., No. 141, vr. 7; Şazeli Tekkesi Bl., No. 106, vr. 42-44; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi Eki, No. 190, vr. 15-17; Nurosmeniye Ktp., No. 4917, vr. 168-171; No. 4897, vr. 115-116; Millet Ktp., Ali Emiri Şry. Bl., No. 1333, vr. 1-2; Burdur İl Halk Ktp, No. 26-09, vr. 111b-115a; Kastamonu YEK. Ktp., No. 3704.

sebebiyet vermiştir. Bunun akabinde mana aleminde Hz. Peygamber'i görür ve kendisine Vird-i Settâr ta'lim edilir. Bundan dolayı bu virdin düzenlenişi, ilahi bir ilhama ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ta'limine dayanmaktadır. Bu virdi okuyan kimse Cenâb-ı Hakk'ın füyuzâtına nâil olur.

Vird-i Settâr'ın muhtevası üç bölümden müteşekkil olup, birinci bölüm senâ, ikinci bölüm Esmâ-i Hüsnâ ve diğer ilahi sıfatlar, üçüncü bölüm ise Hz. Peygamber'in sıfatları, dört halifenin nitelikleri, torunları ve amcalarının vasıfları ile dua kısmı gibi konular ele alınmaktadır. Anlayarak okuyan kimsenin içinde bulunduğu hale ve makama göre farklı bir kapı aralayan bu vird cemâat halinde sesli bir şekilde sabah namazından sonra okunmaktadır. Bu virdi sesli olarak okuyan mürid, eğer şeyhi orada ise şeyhinin değil ise seccadenin sol tarafına oturur. Cemâat ise kalben okunan virdin üzerinde tefekkür ederek dinler. Virdin okunması bittiğinde müridler, hafî olarak Fâtihâ sûresini okurlar. Akabinde Fetih, Saffât ve Haşr Sûreleri'nden bazı bölümler okunur. Duâ ve salavâtla vird hitama erdirilir. Bunun ardından virdi okuyan ya da şeyh güneş doğuncaya kadar sürecek olan zikri başlatır. Bu zikirde *'Lâ ilâhe illallâh hüve seyyidînâ Muhammedün Rasûllullâh hakkan ve sıdkan ve sallî ve sellim alâ cemû'l-enbiyâ-i ve'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn.'* duasıyla zikir bitirilir ve hafî olarak Fâtihâ Sûresi okunur. Şeyhin cehrî olarak okuduğu duâ, Fâtihâ Sûresi ve akabinde okunan *'Allahümme istecib duâenâ veşfi merzânâ verham mevtânâ veslih ahyâenâ ve sallî ve sellim alâ cemû'l-enbiyâ-i ve'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn'* duasından sonra işrâk namazı eda edilir. Tabi göz önünde bulundurulması gereken bir konu daha vardır ki o da virdin gerekli faydayı sağlayabilmesi için okurken onun adabına riayet ederek okunmasıdır. Bu adablar arasında okuyanın abdestli bir şekilde kibleye dönük olarak oturması ve tüm sıkıntı ve kaygılardan hâlî, mümkün olduğunca sessiz bir ortamda virdin derin manaları üzerinde tefekkür edebilecek şekilde okunmasıdır. Ahsen Batur¹²⁰ ve Hasan Almaz'ın¹²¹ Türkçe'ye çevirdiği eserin metni de bu çalışmalarda neşredilmiştir. Eseri Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, Ömer Fuâdî, Tireli Kara Çelebi, Şah Veliyyullah Ayıntâbî, Şemseddin Halvetî, Prizrenli

¹²⁰ Seyyid Yahyâ eş-Şirvânî, *Esrârü't-tâlibîn ve Vird-i Settâr Tercümesi*, (tercüme: Ahsen Batur), İstanbul: Âlem Yay., t.y.

¹²¹ Seyyid Yahyâ eş-Şirvânî, *Bakü'den Anadoluya Yansıyan Işık: Halveti Pir Seyyid Yahya Şirvani Hayatı ve Eserleri*, (Derleyen: Hasan Almaz), Ankara: Nüşa Yay., 2007.

Markalaçzâde Süleyman ve Harîrîzâde Kemâleddin şerhetmiştir. Bunlardan Markalaçzâde¹²² ile Harîrîzâde'nin¹²³ şerhleri basılmıştır.¹²⁴

B. Virdü's-Settâr Şerhleri

En kıdemli Şerh, Yahyâ Şîrvânî'nin vefatından yüz kırk sene sonrasına tekabül etmektedir. Vird-i Settâr hakkında yazılan şerhlerin sayısı onu geçmektedir.

1. Tirevî Kara Çelebî:

Tirelî Abdülkerîm Efendi'nin halifesi olan ve doğum yeri Tire olan Kara Çelebî, ömrünün son yıllarını Aydın'da geçirmiştir.¹²⁵ Müstakîmzâde'nin Mecelletü'n-Nisâb adlı eserinde Tirevî'nin Evrâd-ı Yahyâ üzerine yazdığı şerhi 1009/1 Nisan 1601 Kadir Gecesi tamamladığından söz etmektedir. *Şerh-i Vird-i Settâr* adıyla Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Arabi Bl., No. 4352'de vr. 51-82, (istinsah 1215/1800); Ankara Milli Kütüphane, Arapça Yazmalar Bl., No. 8489-1'de vr. 1b-30a; Milli Kütüphane, Arapça Yazmalar Bl., No. 6354/4'de vr. 119a-146a; Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazma Eserler Kütüphanesi, No. 62 vr. 1b-106b, (istinsah 1089/1678) ve Giresun İl Halk Kütüphanesi, No. 1217'de vr. 1b-77b'de yazma nüshaları bulunmaktadır.

2. Ömer Fuâdî el-Kastamonî

Kastamonu'nun Mûsâfakih mahallesinde doğan Ömer Fuâdî'nin hayatı hakkındaki bilgiler, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî* ve *Türbenâme* adlı eserlerinde yer alan bilgilere dayanmaktadır. Menâkıbnâme'de kendisinin henüz çocuk iken babasının kendisini Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin cenazesine götürdüğünden bahsetmektedir. Medrese tahsilini tamamlamasının akabinde müftü kâtipliği yapan Ömer Fuâdî, daha sonra

¹²² Markalaçzade Süleyman bin Rüstem, *Vird-i Settâr Şerhi*, (hazırlayan: Ali Alaeddin Yayınlar), İstanbul: y.y., 1988.

¹²³ Harîrîzade Mehmed Kemaleddin, *Fethu'l-Esrâr Şerh-i Virdü's-Settâr*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1287.

¹²⁴ Mahmud bin Osman, *Tercüme-i Nefahatü'l-Üns*, İstanbul: Dârü't-Tıbbiâtü'l-Âmire, 1270, s. 574-576; Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî, *Esrârü't-tâlibîn ve Vird-i Settâr Tercümesi*, İstanbul: y.y., s. 1-4; Daha geniş bilgi için bkz. *Uluslararası Seyyid Yahya Şîrvânî ve Halvetilik Sempozyumu*, (Editörler: Orhan Söylemez, Ahmet İçli), Ankara: Eskişehir Valiliği Yay., Mehmet Rıhtım, "Yahyâ Şîrvânî", 2013, C. 43, s. 264-266; Zeynep Özbek, *Harîrîzade'nin Virdü's-Settâr Şerhi İnceleme ve Metin Transkripsiyonu*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

¹²⁵ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 145.

tasavvufa meyiletmiş ve kendisini saran ilahî bir cezbenin marifete dönüşebilmesi için kâmil bir mürşide bağlanması gerektiğini anlamıştır. Bundan dolayı Şa'bân-ı Velî Dergâhı'nın üçüncü postnişini Abdülbâki Efendi'ye intisap ederek üç yıl hizmetinde kalmış ve şeyhinin ölümü üzerine seyr ü sülûkünü dördüncü postnişin olan Muhyiddin Efendi'nin yanında tamamlamıştır. Onun da ölümünün ardından Ömer Fuâdî dergahta yaklaşık otuz üç yıl sürecek olan irşad faaliyetlerine başladı. Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî eseriyle Halvetiliğin Şa'bâniyye kolunun ve Şa'bân-ı Velî'nin tanınması ve yayılmasında büyük bir etkisi olan Ömer Fuâdî, vefat ettiğinde (ö. 1046/1636) Şa'bân-ı Velî Türbesi içinde şeyhi Muhyiddin Efendi'nin kabrinin yanına defnedildi.¹²⁶ Hayatı hakkında bu kısa bilgileri verdikten sonra onun Virdü's-Settar hakkında yazmış olduğu şerhin yazma nüshaları *Şerh-i Virdi Settâr* adıyla Süleymaniye ve Millet kütüphaneleri'nde mevcuttur. Kütüphane kayıtlarında "*Şerhu Virdi Yahyâ ve Bazı Layihat*" adıyla Beyazıt Devlet Kütüphanesi No. 105818'de 43 varaklık bir eser mevcuttur. Bunun dışında Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No. 1734'de, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No. 2287'deki bu iki nüshada tarih, müstensih ve yere ait bilgi mevcut değildir. Reşid Efendi Bölümü, No. 1189'daki nüshanın müstensihi Hafız Muhammed Galib b. Muhammed'dir. Ayrıca yaklaşık 61 varaklık ve müstensihi Muhammed Emin olan 1248 tarihli nüsha Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şry. Bölümü, No. 881'de bulunmaktadır.

3. Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn

Daha önce giriş kısmında hayatı hakkında malumat verilen Müstakîmzâde 1202/1788 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Vird-i Settâr'a yazdığı *Şerh-i Vird-i Settâr* adıyla kütüphane kayıtlarında mevcut olan şerhin nüshaları Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Bl., No. 1405, vr. 5-98; Hacı Mahmud Ef. Bl., No. 4047, vr. 116; Pertev Paşa Bl., No. 611, vr. 58-146; Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları Bl., No. 1098/1, vr. 1b-54b, (telif tarihi 1188/1774) olan nüsha ile Ankara Milli Kütüphane, Arapça Yazmalar Bl., No. 1905/2, vr. 65a-140b, (İstanbul, 1270/1853) bulunmaktadır.

¹²⁶ İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî", İstanbul, *DİA*, 2007, C. 34, s. 61-62; ayrıca bkz. Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul: OSAV Yay., 2001, s. 94-98; daha geniş bilgi için bkz. Hüseyin Vassaf, a.g.e., C. 4, s. 18-22.

4. Osman b. Ahmed el-Fertekî en-Niğdevî

Şerh-i Vird-i Settâr çalışmasının telif tarihi 1215/1800 yılı olup daha çok havas yorumlarını içermektedir.¹²⁷ Bu şerh Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, No. 2514/2’de vr. 41b-80b ve 2470/2’de vr. 21b-107a’da nüshaları mevcuttur.

5. Abdullah b. Hicâzî eş-Şerkâvî el-Ezherî

Mısır’daki Halvetî şeyhlerinden olan Şarkâvî, 1227/1812 yılında vefat etmiştir. Vird-i Settâr’a yazdığı şerhini 1203/1788’de tamamlamıştır.¹²⁸ Şerhin mevcut nüshaları, Mekke’de Melik Abdullah b. Abdülaziz Üniversite Kütüphanesi, No. 20835’de 47 vr.; Riyad’da Melik Suud Üniversitesi Kütüphanesi, No. 3449’de 52 vr., (istinsah 1290/1873); Ezher Yazmaları, No. Umumi: 339318, Hususi (Ed’iye ve Evrâd): 858’de 49 vr.; Kanada’da Toronto Üniversitesi, Thomas Fisher Nadir Eserler Koleksiyonu, No. 91’de vr. 65’te nüshaları mevcuttur.

6. Nasûhîzâde Şemseddin el-Halvetî

Halvetî tarikatı kollarından Nasûhiyye-i Şa’baniyye kolunun kurucusu Seyyid Muhammed Nasûhî Efendi’nin torunu olan Nasûhîzâde Kemâlüddîn Mehmed el-Harîrî (ö. 1299/1882). Çok sayıda eser ve-ren bu sufinin Fethu Verdi’l-Esrâr Şerhu Virdi’s-Settâr adlı şerhinin müellif hattı Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, nr. 962’de (208 vr.) olup basılmıştır (Matbaa-i ‘Âmire, İstanbul 1287/1870). Şemseddin Efendi, arif ve fazıl bir zattır. 1249/1833 yılında vefat etmiş ve makamında bulunduğu büyük dedesi Nasûhî Efendi’nin dergâhında defnedilmiştir.¹²⁹ Kütüphane kayıtlarında bulunan tek nüsha 1198/1784 yılında istinsah edilmiş olan üzerinde yer ve tarih bilgisi bulunmayan Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No. 3533’teki 16-39 varaklık şerhtir.

7. Kemâleddîn Harîrîzâde

Çok sayıda eser veren Harîrîzâde, 1299/1882 yılında vefat etmiştir.¹³⁰ Vird-i Settâr’a, *Fethu Verdi’l-Esrâr Şerhu Virdi’s-Settâr* adlı şerhinin müellif hattı Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, No. 962’de 208 varak olup İstanbul Matbaa-i

¹²⁷ Hayri Kaplan, ‘‘ Şah Veli Torunu Şah Veli el-Halvetî ve Gunyetü’s-Sâlikîn Adlı Eseri’’, Adana, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17 (2017), s. 43-59.

¹²⁸ Kaplan, a.g.m., s. 48.

¹²⁹ Özbek, a.g.e., s. 28.

¹³⁰ Yakup Çiçek, ‘‘ Harîrîzâde’’, İstanbul, *DİA*, 1997, C. 16, s. 193.

Âmire’de 1287/1870 yılında basılmıştır. Bunun dışında Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bl., No. 5458, vr. 309; No. 2622, 309 varak şeklinde mevcuttur.

8. Ebû Abdisselâm Ömer b. Cafer el-Halvetî eş-Şâzilî

1303/1886 tarihinde vefat eden Şâzilî *Miftâhu’l-Esrâr ‘alâ Virdi’s-Settâr* adını verdiği şerhi 1291/1874 yılında tamamlamıştır. Eser, yazarın *Virdü’s-Seher* şerhinin hâmişinde Kahire Matbaatü’l-Âmire’de 1292/1875 tarihinde basılmıştır.¹³¹

9. Şah Veliyullah Ayıntabî

Gaziantep velilerinden olan Şah Veliyullah Ayıntabî, Gaziantep’in Oğuzeli ilçesine bağlı Ağaçhöyük köyünde doğdu ve nisbesi Askerî’dir. Doğum tarihi belli olmayan Ayıntabî, zamanın alimlerinden ilim öğrendikten sonra Halvetî şeyhi Yâkûb Efendi’nin sohbetlerine katıldı ve ona intisap etti. Kısa zamanda manevî olarak yüksek mertebelere gelip, icazetini aldı ve irşad faaliyetlerine başladı. Bazı kaynaklarda 1604 (h.1013) bazılarında ise 1591 (h.1000) yılında vefat ettiği kayıtlı olan Şah Velî, kendi adıyla anılan caminin bahçesine defnedildi.¹³² Halvetî şeyhlerinden olan Ayıntâbî’nin, *Virdü’s-Settâr’a ‘‘Gunyetü’s-Sâlikîn’’* adlı şerhi yazmıştır. Mevcut nüshalar, Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba Bl., No. 515, 67 vr.; H. Hüsnü Paşa Bl., No. 751, 104 vr.; Pertev Paşa Bl., No. 263, 183 vr.; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazıları, No. 697/1, 97 varak olarak görünmektedir.

10. Prizrenli Markalaçzâde Süleyman Efendi

Markalaçzâde’nin *Evrâd-ı Şerife* yazdığı Şerh, sadeleştirmeyi Seyyit Ali Kahraman’ın, derlemesini ise Ali Alaeddin Yayıntaş’ın deruhte ettiği eser *Vird-i Settâr* adıyla 1988 yılında yayınlanmıştır.

¹³¹ A.g.m., s. 49.

¹³² *Evliyyalar Ansiklopedisi*, C. 11, s.164-165.

İKİNCİ BÖLÜM

VİRD-İ SETTÂR ŞERHİ'NİN TASAVVUFÎ TAHLÎLİ

I. ŞERH HAKKINDA GENEL MALÛMAT

Müstakimzâde'nin, Vird-i Settâr Şerhi'ne bakıldığında ele aldığı her kelimeyi tek tek nahiv açısından incelediği görülmektedir. İ'râb yönünden bilgi vermiş olmasının sebebini nahiv ilminin meziyetlerini açıklamak olmadığını, sadece dili hatadan korumak maksadıyla yaptığını söylemektedir. Şerhini, ayet ve hadislerden örnekler vererek zenginleştiren Müstakimzâde, bunların normal diğer şerh bölümüyle karışmaması için üstüne bir çizgi ve ana metinden olan kısımların ise bu ayet ve hadislerle karışmasına engel olmak için kelimenin üstüne iki çizgi çizdiğini ifade eder. Ayrıca yer yer çeşitli nazım ve şiirlerden de istifade etmiştir. Yapılan bu çalışmada esas alınan Hacı Mahmud nüshasının müellifi, Halvetiyye'nin Sinâniyye kolu Şeyhi el-Fakîr eş-Şeyh Hüseyin'dir. 1188 yılında yazılmış olan bu nüsha, Müstakimzâde'nin (ö 1202/1788) henüz hayatta olduğu zaman dilimine tekabül etmesi açısından önem arz etmektedir. Şerhin muhtevasında bazı yerlerde tasavvufî olan konular dışında, Hakk'ın tüm noksan sıfatlardan münezzeh oluşu¹³³, Zâtî, Sübûtî¹³⁴ ve Haberî¹³⁵ Sıfatlar, Hakk'ın Vacibü'l-Vücut olması¹³⁶, Nebi-Rasul Farkı¹³⁷, Eserden müessire¹³⁸ gibi daha çok kelâm ve akâid ilminin mevzu bahis ettiği konulara da değinmiştir. Bunun yanı sıra *vird ve zikir konusu bağlamında*; virdin okunma zamanı ve okumak için izin alınmasının gerekliliği, faydaları, Vird-i Settâr'ın mana aleminden Peygamberimiz'den alındığı ve niçin bu isim verildiği, leylin nehârdan efdâl oluşunun beyanı, Abdin Hakk'ı (gereği gibi) ibadette, zikirde, şükürde ve ma'rifette aczinin beyanı, zikrin şartları (20-12-3), hâfî-cehrî zikrin efdaliyeti hakkında ulemanın ihtilafı, kalp zikrinin ne şekilde oluştuğunun beyanı, kalb-i selîm olmanın şartları, Kelimât-ı Âşere ve bu meyanda (Esmâ-i Seb'a'nın ilki):

¹³³ Hacı Mahmud Nüshası, vr. 46b, 69b, 71b, 72a, 75a.

¹³⁴ Hacı Mahmud Nüshası, vr. 45a, 70a.

¹³⁵ Hacı Mahmud Nüshası, vr. 49b.

¹³⁶ Hacı Mahmud Nüshası, vr. 45b.

¹³⁷ Hacı Mahmud Nüshası, vr. 82b.

¹³⁸ Hacı Mahmud Nüshası, vr. 50a, 50b.

Kelime-i Tevhid (Lâ ilâhe illallah) zikri ve faydaları, elhamdülillah ve sübhanallah demenin fazileti, günaha istiğfar ve estağfirullah zikrinin faydaları, havkale (lâ havle velâ kuvvete illa billah demenin fazileti, vs. gibi konular ele alınırken; *Hakk'ın Güzel isimleri: Esma-i Hüsnâ bağlamında*; Esma-i Hüsnâ'yı ihsâ etmenin mahiyeti, Esma-i Hüsnâ'nın okunma şekli, Esma-i Hüsnâ ile zikretmek ve bu meyanda; miftah-ı seyr alallah: Hû ism-i şerîfi, miftah-ı seyrullah: Allah (ism-i Celâl), miftah-ı seyr billah: Kahhâr ism-i şerîfi, miftah-ı seyr maallah: Şehîd ism-i şerîfi, miftah-ı seyr fillah: Hayy ism-i şerîfi, miftah-ı seyr anillah: Kayyum ism-i şerîfi, Esma-i Fenaiyye (esma-i seb'a) ile terbiye yöntemi, Esma-i Bekaiyye (esma-i seb'a + Vehhâb, Fettâh, Vahid, Ahad, Samed) ile terbiye yöntemi vs. gibi konulara; *Hz. Peygamber'in İsm-i Şerîfleri bağlamında*; Ul'ul-ebisâra şemsü'd-dûha olması, cemalinin bedrü'd-dücâ olmasının beyanı, nuruna malik olan gönüllerin ondan istifade etmesi, Nur-ı Muhammediyye'nin açıklanması, Kabe Kavseyn'in (kurb meselesinin) beyanı, Sakaleyn isminin beyanı, İmam-ı Kibleteyn oluşu, dünyada ve ahirette şefâat meselesi, temiz olduğu halde istiğfar etmesinin sebebi, zulmet-i küfrü gideren (*kevkeben dürriyyen*) vafına sahip olması, *kameriyyen bedriyyen vafı, siracem münîren vafı*, Ona (s.a.v) salatü selâm getirmenin vücubiyyeti, salatü selâm muhabbetin izharı oluşu, eşleri, çocukları, torunları vs. gibi konulara değinilmiştir. Bunun dışında Hulefâ-i Raşidîn ve özellikleri gibi konular mevzu bahis edilmiştir.

II. ZİKİR

A. Zikir Ve Vird-i Settâr

فاذكرونى اذكركم [(itaat ve ibadet ederek) Beni anın ki, ben de sizi (mağfiretimle) anayım.]¹³⁹ و لذكر الله اكبر [Allah Teâlâ'yı anmak ibadet ve taatin en büyüğüdür.]¹⁴⁰ ayetleri bağlamında Cenâb-ı Hakk'ı çokça zikretmek gerektiğine değinen Müstakimzâde, yine bu meyanda Vird-i Settâr konusuna değinerek, virdin sabah namazından sonra okunmasının efdaliyyetine ve *virdi olmayanın varidi olmayacağı* mevzusunu dile getiriyor. Mârifetnâme'de "Devamlı Zikir" başlığıyla zikrin faydalarına değinen Erzurumlu İbrahim Hakkı, zikrullahın irfan yolunun ana ilkesi, ruh

¹³⁹ el-Bakara, 2/152.

¹⁴⁰ el-Ankebût, 29/45.

ve gönlü visale ulaştırıcı, Mevlâ ile dostluğun sebebi, kalplerin üstün sıfatı ve imanın alameti olduğunu söylemektedir.¹⁴¹

[Pes, ba'de's-subh muvâzebet-i kiraât âdet-i hasene-i meşâyıh-ı kirâm ve sünnet-i müstahsene-i evliyâ-i 'izâm olup ezkâr-ı ebrâr kısmından olmakla lien ek'ude me'e kavmin yezkurûnellahe min salâti'l-ğedâti hetta tette'eş-şemse ehabbe ileyye men ev e'teke erbe'eten min veledi ismâil, hadis-i şerîfin mefhûm-ı latîfî üzere sabah namazından sonra muvâzebet eylemek ehabb u müstehab ve bâis-i neyl-i ecr-i cezîl ve sebeb-i husûl-i sevâb-ı cemîldir. *Men lâ virde leh lâ varide leh* ve ba'zı mu'teberâtta musarrahdır ki namaz kılmak menhî olan evkâtta salât ü selâm ve dua vü senâya şebîh olan **[4b]** âyât-ı fasîh ve dua vü tesbîh kiraât-ı Kur'ân'dan efdaldır. Vâkien salâtü'l-fecr tulû'-i âf-tâbeden belki irtifâ'ına dek kelâm-ı dünya mekrûh olduğu cihetten kable'l-evrâd veya ba'de'l-evrâd Yâsîn-i şerîf tilâveti dahi beyne's-sülehâ de'b-i latîftir. (s. 2)]

Vird-i Settâr'ı, mana aleminde Hz. Peygamber'den aldığını vurgulayan Yahyâ Şîrvânî, kendisini rafz ve ilhâd ile suçlayan bazı grupların bu haksız ithamlarından dolayı duyduğu üzüntü ve kederden sonra manevi bir destek olarak zuhûr ettiğini söylemektedir.

[Bu vird-i şerîf ve hizb-i latîf ol zât-ı şerîfden sūdûrunun sebebi bu tarikle rivâyet ve ta'rîf olunmuş ki hem asırlarında ba'zı erbâb-ı i'tizâl ve inkâr, Cenâb-ı İşâna ve tarîkinde sâlikâna isnâd-ı rafz ü ilhâd ile iftirâ ve bu kizb ile bühtâna ictirâ eyledikleri Şeyh müşârûn-ileyh **[3b]** cenâblarının sem'-i gayretlerine vâsıl ve kalplerinde bu sebepten endûh ü melâl hâsıl olmuştu. Vaktâ ki âlem-i ma'nâda mürşid-i âlem-i dest-gîramım Sallallahü Teâlâ aleyhi ve Sellem Hazretlerini müşâhede ve bu vird-i şerîfî tesliyyeten ta'lim ve izhâren li's-sevâb ba'de salâtü's-subh tilâvet ile emr u tenbihlerine imtisâlen be-her-seher kiraâtine muvâzebet ve müdâvemet buyurmuşlar. Lisân-ı fasîhu'l-beyânlarından ol gürûh-ı cânî ve bu vird-i âlî-şâmî istimâ' eyledikte kendi iftirâ ve bühtânlarından hacel ü perişan-ı dil olmuşlar. (s.2)]

Bu virdin başta nefis-i emmâreyi terbiye etmesinde, kalpten dünya kelimayla ilgili meydana gelen keraheti gidermede ve kalbin feyze, nura gark olması gibi birçok faydasının olduğundan bahsedilmiş olup, bu faydanın tam manasıyla hâsıl olabilmesi için izin ve icazetin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

[Pes, bu vird-i şerîfî ittihâz u müdâvemetinde kelâm-ı dünya ile hâsıl olan kerâheti sâlib ve bâlâda mestûr olan hadis-i şerîfin mefhûmuna imtisâl cihetiyle fazîleti mûcib ve cehren kiraâtında nefis-i emmâreyi kahr u tedmîr ve kalb ve vechi tenvîr ve kalbden hâvâtırî ihrâc ve şeyâtîni bu tarikle iz'âc hâsıl olup *fekurûnî ezkurukum* âyet-i kerîmesi mefhûmuna mâ-sadak ve mazhar-ı şefâat-ı Nebî hak olup ve esmâ-i hüsnâ-yı câmi' olmakla men ehsâhâ dehele'l-cenneh, mefhûmunca sebeb-i duhul-i cinân ve ihyâ-yı cenân **[5a]** ve makâle-i seyyieden muhâfaza-i lisân ve dâhil-i zümre-i mu'tekifân olup *ud'ûnî estecib lekum* kerîmesi mantûkınca sû-i âkıbetinden inşâallahu'r-rahman hıfz-ı müste'ân dahi hâsıl olması müstağnin 'anî'l-beyândır. Ve li-hazâ izn u muhabbet u ihtirâm ve ikbâl-i tâm ile müdâvemet ü iltizâm erbâbında hâsıl olan meleke-i latîfe sebeb-i hayât-ı kalb ve mesûbât ve füyûzu vesile-i celb olur. Ve eğer erbâbından me'zûn olmaz ise fakat sevâb-ı zikre nâil ü vâsıl olur. Zira feyz-i ilâhiyyenin husûlünde izn u icâzetin lüzumuna delâil vardır. Ez-cümle ehl-i tefsîr ve hadis meyânında istizân-ı üstâdân de'b-i ma'rûf olduğu 'ayân olmakla ulemâ-yı kirâmın eserine sâlik ve teşebbüh ile tehî-mâye olanlar dahi ol ecre mâlik olurlar. Ve musarrahdır ki izniyle **[5b]** bir kere amel otuz sene 'indî amelden ercah u efdaldır. (s.2)]

¹⁴¹ Daha geniş bilgi için bkz. Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, (sadeleştiren: M. Fuad Başar), İstanbul:Kit-San Yay., 1984, s. 324-343.

[...Ve bir fâide dahi budur ki mürîd ile şeyhi meyânında izin, meşveret gibi olup me'mûn ve sünnetle âmil olup el-müsteşâr mü'temen, mefhum-i münîfinde dâhil olup ve bir lütfü dahi budur ki istîzân-ı tevkîr-i pîrî müfid olmakla men lem yûekkir kebîrenâ tahzîrinden ictinâb ve etfâl tarîkine dahi merhameti müstelzim olmakla ve lem yerhem seğîrenâ tenbihinden âgâh olup feleyse minnâ neticesinden ihtirâz ile rızâ-yı Hüdâ'ya intisâb eylemiş olurlar. Ve ba'zı fevâid dahi vardır ki men lem yezuk lem ye'rif kabîlindendir. (s.3)]

Yine *فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ* [...]Zikir ehline sorunuz.]¹⁴² ayeti bağlamında izin alınması gereken kişinin bu izni vermeye yetkili olan biri yani bir mürşid-i kâmilin varlığına atıf söz konusudur. Ayrıca *لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا* [Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.]¹⁴³ meyanında mürşid-i Kâmilin bir diğer faydasına değinerek müridin virdde kaldırabileceği miktarı bilip, onun tab'ının tahammül edebileceği kadarını vermesine değinmektedir.

[Bi'l-hassa tarîka-i sûfiyye akvemu't-turuk olup kitap ve sünnetle müesses olduğu kütub-i mu'teberede mezkûrdur ve izinde fâide ve semere dahi budur ki *fes'elû ehle'z-zikr* emr-i şerîfine ve dahi silu's-sâlihîn haber-i münîfine imtisâl hâsıl olur ve mürîd-i garîb her halde nâ-bînâ gibi her gass ü semîne mâil vezâif-i ibâdâtta nefsin ale'd-devam tahammülünü farka kudreti olmamakla şayet ibtidâ-yı emirde ârzû-yı nefsi telbîs, ve sûret-i Hak'tan ilkâ-yı iblîs ile nevâfil ve fezâilî teksîr edip ba'dehu bilâ-özü nevâfil-i mu'tâdeyi terk edip emr-i mekrûhu irtikâba müeddî ola. Ve emmâ mürşid-i kâmil mikdâr-ı tahammülü 'ârif olmakla tabâyı'nı ihtilâfını **[6a]** bilip her bir tab'ın salâhiyyeti üzere tedricî terakkî ile hekîmâne hareket ve bu tarikle a'mâl-i şâkka kendide tabîat olup ba'dehu me'lûf olduğu kârda tekellüf ber-taraf olmakla vezâif-i tââtin terki müstekreh görüne. *Vellezîne câhedû finâ lenehdiyennehum sübülânâ*. Zira Mürşid-i 'âlem sallallahü aleyhi ve sellem buyurmuş ki a'mâlden tâkatiniz mikdârı iltizâm ve ihtiyâr edin. *Lâ yukellifullahu nefsen illâ vus'ehâ* ve hadîs-i âherde buyurmuş ki cemî'-i a'mâlde devam üzere olan 'amel kalîl olursa dahi 'indallah ehabdır. Ve li-hazâ musarrahdır ki târiku'l-vird mel'ûn mefhûmundan ihtirâzen sûfiyye terk-i evrâdî terk-i ferâiz gibi inkâr ederler. Ve bir nef'i dahi izin nasih-i âmilden sūdûr eyledikte nefsi sâlike te'sîr u nüfûzda eşedd **[6b]** u eblağdır. (s.3)]

Nitekim, İmam Gazali İhyau Ulûmi'd-Din adlı eserinin birinci cildinde bu konuya "Kitabü'z-Zikr ve'd-Da'avât" (Zikirler ve Dualar) adıyla yer vererek zikrin önemini beyan etmiştir. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan *Envarü'l-Âşıkîn* eserinde "Zikrin Fazileti" başlığı altında, "Allah Teâlâ'yı zikir, yedi uzuv iledir. Gözün zikri, ağlamak, kulağın zikri, *Hakk'ın ahkâmını dilemek*, elin zikri, *cömertlik*, ayağın zikri, *ibadet yerlerine yönelmek*, dilin zikri *hamd ve senâ*, kalbin zikri *havf ve recâ*, ruhun zikri ise, teslimiyet ve rıza iledir. Başka bir tasnife göre ise zikir, dilin, gönlün, ruhun ve sırrın zikri olmak üzere dört çeşittir. Sır zikrinin afeti, ruhun ona muttali olması, ruh zikrinin afeti, gönlün onu bilmesi, dil zikrinin afeti ise kendini görüp beğenmesidir."

¹⁴² en-Nahl, 16/43.

¹⁴³ el-Bakara, 2/286.

denilmiştir.¹⁴⁴ Öte yandan *إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ* [Muhakkak ki, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün ardarda gelişinde, ulûl elbab (akıl sahipleri) için elbette âyetler (deliller) vardır.]¹⁴⁵ ayetinde leylin nehardan önce söylenmesini yine zikir¹⁴⁶ boyutuyla ele alan Müstakimzâde, leylin içerisinde bin aydan hayırlı olan Kadir Gecesi'nin bulunması, Mirac Gecesi, Kur'ân-ı Kerim'in gece nüzulü, uyku sebebiyle kulun isyan etme boyutunun azlığı, Hakk'ın tecellilerinin ve kulun gönlüne teveccühünün gece daha çok olması ve *وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ* [...Ve şehirlerde mağfiret dileyenlerdir.]¹⁴⁷ ayetinin yine gece içerisindeki bir zaman dilimine tekabül etmesi hasebiyle onu gündüzden daha efdal hale getirmektedir. Yani gece kulun Cenâb-ı Hakk'a kurbiyyetine daha elverişli olması sebebiyle gündüzden daha önce zikredilmiştir. Nitekim pek çok manevi nimetin gece teheccüd vaktinde kula verildiğini beyan eden sûfîlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Yine kalb-i selîm ile zikir arasındaki ilişkiye değinen Müstakimzâde, “Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki, o doğru olursa bütün vücut doğru olur. O bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O, kalptir.”¹⁴⁸ hadis-i şerîfi gereğince kalb-i selîm olmanın önemine vurgu yapılmış olup, buna ulaşmanın yolu ise zikirden geçtiğini söylemiştir. Kul diliyle zikir ede ede en sonunda kalbî zikre ulaşır ki buna zikr-i daim denilmektedir. Burada Müstakimzâde, kalp ile zikrin münasebetini ele alarak; vücudun doğru olabilmesi için kişinin kalbinin doğru olmasının gerekliliği, kalbin doğru olabilmesinin yolu ise zikirden geçtiği üzerinde büyük bir titizlikle durulmuştur.

1. Kulun Zikirde Aczi

“سبحانك ما ذكرناك حق ذكرك يا مذكور” “Sübhansın, Seni tesbih ederiz. Bizler seni hakkıyla zikredemedik.” münacatında kulun Hakk'ı O'na layık olacak şekilde zikretmekten aciz olduğuna vurgu vardır. Müstakimzâde, bunu “Ey zikredilmeye layık olan Hak! Biz gece ve gündüz farz ve nafile ibadetlerle seni zikrediyoruz. Fakat bizden sadır olan her zikir sana layık olmadığından dolayı merduddur.” şeklinde ifade etmiştir.

¹⁴⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan, *Envarü'l-Âşıkîn*, (sadeleştiren: H. Mahmud Serdaroğlu, A. Lütüfî Aydın), İstanbul: Çile Yay.,1977, s. 342-345.

¹⁴⁵ Âli İmrân, 3/190.

¹⁴⁶ Zikir hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ebû Talip el- Mekkî, a.g.e., C. I, s. 89, 117, 203, 333; ayrıca bkz. Musa Bilgiz, “Kur'ân'da Zikir Kavramının Anlam Alanı”, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 25, (2006), s. 205-207.

¹⁴⁷ Âli İmrân, 3/17.

¹⁴⁸ Buharî, İman, 39.

Mesela ‘‘Aalar kalem, denizler mürekkep olsa, bütün insanlar ve cinler bir araya gelse Cenâb-ı Hakk’ın hakikatlerini kıyamete kadar yazsalar, denizler tükenir, Allah Teâlâ’nın ayet ve kelimelerinin mana ve hakikatleri tükenmez.’’ buyurularak kulun bunların hakikatlerini gereği gibi gereği gibi fahmetmekten aciz olmasının yanında şükrünü ve zikrini de gereği gibi yerine getiremeyeceği bu manada aşıkardır. Bundan dolayı kişinin gaflet ve tembellik göstermeden her daim Hakk’ın rızasını gözeterek ve bu konuda Hakk’a layık bir zikirden aciz olduğunun bilinciyle her daim zikre iştirak etmelidir. Bu sebepten ötürü tasavvufta ‘‘Allah’ın zikrine devam’’ temel bir esastır. Ayrıca zikir ehline ‘‘diri’’, gaflet ehline ise ‘‘l’’ diye hitap edilmesi bu bağlamda önem arz etmektedir.¹⁴⁹ Zikrin önemine binaen ‘‘Ey Beni Adem! Allah’ı kuş kadar da mı tanıyamadın ki, O’nu tesbih etmekten nefsinı mahrum bırakıyorsun.’’¹⁵⁰ sözü serd edilmiştir.

2. Zikrin şartları

Zikrin Feyz ve ftuha vesile olması için 20 şart zikir öncesi 12 şart zikir esnasında ve 3 şart da zikrin sonrası yapılması gereken kurallardan bahsetmektedir.¹⁵¹

[zikrin keyfiyeti bu vecihle gerektir ki mine’l-karn ila’l-kadîm a’z ve cevârih zikri ile müteessir olacak mertebe-i kuvvet-i tamme ile meşgul ola. Ve kelime-i lâ ilahede l-y nfiden ahz u dimağa îsâl ve ba’dehu bakiyyesini sağ canibinden i’tibâr edip illallah lafz kalb-i sanevberıyyeye darp ede. Lakin tahayyül ile ola. Hareket vücudu his olunmaya eğer münferid ise ve eğer halkada ise hareket-i sr dahi lazımdır ki harâret tz sirâyet ede. Bu hâlet ile celb-i cezbe edip vecd u cezbenin huslnden sonra harekât-ı garibesinde ma’zr b ihtiya’dır dediler. Ve dahi yirmi şart bunlardır. Ve beşi mukaddemdir ki tevbe-i nasûh ve gsl veya vuzû-ı maa’t-ta’tr. Sükût ve iğmz-ı ayneyn ve kalb-i sm-i Cell ile meşgûl ve mütefekkir olmak şeyhin himmeti Rasûlullah aleyhi’s-selm’dan istimdddır dey i’tikâd edip ve bu vecihle himmet-i şeyh nasb-ı ayn bile. **[21a]** niyyet-i hlisa esnasında olan on iki şartlar teşehdde olan cls gibi kud eğer münferid ise kbleye teveccüh edip ellerini fahzeyni üzere vaz’ ede. Ve eğer cemaat ile bulunursa halka olalar. d veya buhr ile mahall-i zikri tatyb ve libâs-ı helâl, mzlim mekan ahvâline kimesne muttali’ olmaya münkirât-ı kalb sebebiyle zikre layık olmamak üzere murakabe-i nefs-i sıdk ya’ni sırrıyla cehrin kendi indinde müsâvî olması münkirât-ı kalbi izâle ve zikr-i kalpte temkn üzere azimet kelime-i tevhd ihtiya’r ede. Fyz-ı hasse sirinden ziyadedir. Ma’nâ-yı zikr-i kalbinde ihzâr-ı zikr-i kalbe sr olup ve zikr halinde kalbinden nefy-i m-sivâ eyledikte ve dahi nefy-i şehvt ve münkirât ve ba’dehu cesede sirâyet ba’dehu ruha vasıl olur. Ve ba’de’z-zikr olan üç şart ve zikirden sonra zaman-ı tavîl üzere sükût ve huzû’ ve nefs-i kerrât ile zemm u tahkîr ve akab-i zikirde şrb-i m’dan men’ ve keff eylemektir.]

¹⁴⁹ Muhammed hsan Oğuz, *şeriat-Tarikat Kavramları Zikir ve Tasavvuf Yolları*, İstanbul: Oğuz Yay., 1997, s. 42-45.

¹⁵⁰ H. Galip Hasan Kuşoğlu, *Tasavvuf ve Zikrullah*, İstanbul: Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1988, s. 117.

¹⁵¹ Hacı Mahmud Nshası, vr. 20b, 21a.

Bu bağlamda duanın adabına değinen İmam Gazalî İhya'sında; şerefli vakitleri ve halleri gözetmek, kibleye yönelerek sessizce dua etmek, duayı kafiyeli okumaya çalışmak, onun kabul olacağına yakîn bir şekilde inanarak yalvarış, korku, istek ve sığınma içerisinde olmak, duada ısrarcı olmak ve üç defa tekrarlamak, Hakk'ın zikriyle duaya başlamak ve en önemlisi de duanın makbul olmasının temeli olan batınî edebî gözetmek gibi on tane madde saymıştır.¹⁵²

Zikirden maksat kalbin zikirle yoğrulup, onunla mutmain olabilmesidir. Yoksa dile ulaşip onu döndüren ve ordan geri çıkan bir zikrin sahibine istenilen derecede fayda sağlaması mümkün değildir. Bu faydanın kâmil bir şekilde zuhur edebilmesi için, kişinin öncelikli olarak kalbini masiva yükünden halî kılması gerekmektedir. Bunun yolu da heva ve hevesinden, nefsanî arzu ve isteklerinin boyunduruğundan kurtulmaktan geçer. Çünkü bu istekler, vücudun sultanı olan ruhu esir etmektedir.

3. Kulun Şükürde Aczi

“سبحانك ما شكرناك حق شكرناك يا مشكور” “Sübhansın, Seni tesbih ederiz. Bizler sana hakkıyla şükredemedik.” şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca burada zikrin şükürden önce takdim edilmesinin sebebi ise zikrin asıl ibadet olması hasebiyledir. Yani Ya Rabbi Bize verdiğin bunca maddî manevî nimetin şükürünü yeterince edâ edemedik. Sırr-i Sakatî “Kulun yeterince şükretmekten aciz olduğunu bilmesi şükürdür.” şeklinde söylemiştir. Yani kulun ibadette, zikirde, şükürde ve marifette aciz olduğunu bilmesi aslında onun şükürünü ifade eder demişlerdir. [لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ [Eğer şükrederseniz (ni'metlerinizi) artırırım.]¹⁵³ ayeti gereğince nimet mevzusu ele alınırken nimetin şükürü de nimettir ve nimetin şükürü, nimeti celb eder denilmiştir. [وَإِنْ تَعْدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصَوْهَا [Şayet, Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız.]¹⁵⁴ ayetiyle Cenâb-ı Hakk'ın kuluna bahşettiği nimetlerin saymakla bitmeyecek kadar çok olduğuna vurgu yapılmıştır. Ondan dolayı kul, bu bahşedilen büyük nimetlerin edasından da acizdir ve bunun

¹⁵² Gazali, a.g.e., s. 874-886.

¹⁵³ İbrahim, 14/ 7.

¹⁵⁴ en-Nahl, 16/18.

farkında olmaklık aslında şükürü ifâ etmektir denilmiştir. Ayrıca nimetin varlığında şükür yokluğunda ise sabır gerekmektedir. Nimet mevzusunu geniş bir çerçevede ele alan Arifler, belayı dahi, *Eşeddü'l-belâ âle'l-enbiya sümme'l-evliya sümme'l-emsal fe'l-emsal*” [Belânın en şiddetlisi başta peygamberlere, sonra evliyalara ve sonra sırasına göre diğerlerin başına gelir.]¹⁵⁵ hadis-i şerifi gereğince ahirette görülecek azabın karşılığı ve Cenâb-ı Hakk’a kurbiyyete vesile olması hasebiyle birer nimet olarak görülmüştür. Her bir uzvun kendine has şükürünün olduğundan bahseden Müstakimzâde, dilin şükürü, zikir ve senâ; ruhun şükürü, havf ve recâ; kalbin (gönlün) şükürü, sıdk ve vefâ; nefsin şükürü, cehd ve inâ, bedeninin şükürü, teslim ve rıza; aklın şükürü ise fikr-i âlâ (yüce fikir) yani himmeti yüksek tutmaktır. Ayrıca nasıl ki nimetten sonra yapılan şükür nimeti celb ediyorsa zenbin yani amel-i seyyienin (kötü amelin) de nimete engel olduğuna vurgu yapılmıştır. Bundan dolayı bilinen, bilinmeyen, büyük, küçük gaflet veya hata ile işlenen her günahın sonra tevbe edilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ebû Talip el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb* adlı eserinde “Şükür Makamı ve Şükredenlerin Vasfı” adıyla şükre yer vererek, bunun yakın makamlarının üçüncüsü olduğuna değinmektedir.¹⁵⁶

B. Kelimât-ı Âşere

On kelime manasındaki Kelimât-ı Âşere mefhumunu ele alan Müstakimzâde, bunları şu şekilde sıralamıştır.

1. Kelime-i Tevhid (Lâ İlâhe İllallah) Zikri ve Fazileti

Bu zikir, aynı zamanda esma-i seb'anın ilkidir. *Men kâle Lâ ilahe illallah dehele'l-cenneh* [kim Lâ ilahe illallah derse cennete girer.]¹⁵⁷ hadisinde bunun önemine vurgu yapılmıştır. Sûfiyye-i Kirâm'a göre *mißtâh-ı seyr ilallah* olan kelime-i tevhidin mahalli sadr ve rengi ise kebûd yani gök mavisidir. Kelime-i tevhid zikrini söyleyen bir kimsenin cennete girebilme nimetine nail olması zikrin o kişiye, ariflik yolunu açtığına

¹⁵⁵ Buhari, “Kitabu'l-Mardâ”, 3; Hâkim, el-Müstedrek, 3/343; Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, 1/519; Müsned, 1/172, 174, 180, 185, 6/369.

¹⁵⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Ebû Talip el-Mekkî, a.g.e., C. II, s. 275-307.

¹⁵⁷ Tirmizi, “İman”, 17.

delâlet eder. Yine sufilerden biri; “Lâ ilahe illallah, olması olanaksız olan bir şeyi olumsuzlamak, olmaması imkansız olan bir şeyi ispat etmektir.” der.¹⁵⁸

Necmeddin Kübra, Şerh-i Usûl-i Aşere’de, kelime-i tevhid zikrini ve faziletlerine değinirken; bir macun nasıl ki bir takım ilaçlardan meydana geliyorsa, “Lâ ilahe illallah” da nefiy ve isbattan oluşmaktadır. Allah Teâlâ’nın diğer isimlerinde birlik ve tek yön vardır. Nefiy ve isbat gibi iki yönlü değildir. Bu sebepten ötürü kelime-i tevhid, “Allah, Allah veya Hû, Hû” gibi zikirlerden daha efdal görülmüştür. Diğer isimler tek yönlü olması hasebiyle, onların *vird-i leylî* yani geceye mahsus isimler olması daha uygun iken kelime-i tevhid nefiy ve isbattan müteşekkil iki yönlü olması sebebiyle, kesret söz konusudur. Bundan dolayı *vird-i nehârî* yani gündüze mahsus zikir olması daha münasiptir. Çünkü gecede tevhid mevcut iken gündüzde ise kesret söz konusudur. Kelime-i tevhid de iki yönlü olduğundan kesreti ifade eder. Yine zikri müşhil örneği ile açıklayan Necmeddin Kübra, nasıl ki müşhil vücuttaki zararlı maddeleri dışarı atıyorsa, devamlı zikir de insanın gönül dünyasını temizleyip, onu mâsivadan arındırır ve kalbi aslına döndürerek ona safiyet kazandırır. Böylece kişi nefsinin karanlığından zikrin nuruna vasıl olur. Kelime-i tevhid zikrinin özellikle nefiy kısmını bu müşhile benzetecek olursak, kişinin gönül dünyasında arız birtakım manevî hastalıkları tedavi etmede, nefsi besleyen hayvanî arzu ve istekler gibi zararlı ve öldürücü mikroplardan muhafaza etmede panzehir görevi görmektedir. İnsanı zulmette bırakan bütün bu arzu ve istekler kelime-i tevhidin nefiy kısmı olan “Lâ” ile bir tarafa itilip, isbat kısmı olan *ilahe illallah* ile de tedavi edilir. Kelime-i tevhid zikrinde aslanan nefiy değil isbat kısmıdır. Özüne bakıldığında, vahdet-i vücuttan ve bir tek varlık olan Hak’tan başka bir şey olmadığı halde, kafirlerin vehimlerini ortadan kaldırmak maksadıyla nefiy bölümü eklenmiştir. Bunun gibi tasavvufa yeni giren saliklerde de bu tür hayal ve vehimlere rastlanmaktadır. Bundan dolayı nefiy bölümü elzemdir. Böylece manevî hastalıklardan kelime-i tevhidin gücüne iltica edilir. Bu sebepten kelime-i tevhidin insanı aslına yani yaratılışındaki safiyetine doğru dönüştürücü bir rolü olduğunu söyleyebiliriz.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Abdülkerim Kuşeyri, *Şerh-i Esmâillahi’l-Hüsnâ: O’nun Güzel İsimleri*, (tercüme: Cevher Caduk), İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2011, s. 27.

¹⁵⁹ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, (çev. Mustafa Kara), İstanbul: Dergah Yay., 2013, s. 60-63.

2. Elhamdülillah Zikri

Buradaki nimetten kastın gerek nimet gerekse elem verici her ne olursa olsun Cenâb-ı Hakk'ın takdir ettiği her şeyi kapsamaktadır demişlerdir. Çünkü O'nun kulu için takdir ettiği her şey hayırdır ve bu sebepten dolayı nimet kabilindendir. Daha önce de bahsi geçtiği üzere bela kul nezdinde kötü görünebilir ama başka bir vecheden bakıldığında belada kişinin nefsinin hazzı etkili olmadığından bu durum onun Cenâb-ı Hakk'a kurbiyyetine birer vasıta ve bu açıdan nimet kabilindendir. Ayrıca bela uhrevî hayatın nimetine vasıl olmaklık açısından yine nimet kabilinden sayılmaktadır. Vukû' bulan tüm durumlardan dolayı kulun Hakk'a her halükarda *Elhamdülillah* zikri ile hamd etmesi gerekmektedir. Nitekim şöyle buyurulmaktadır; "Kul *elhamdülillah* dediğinde bu kelime (manen) gök ile yer arasını, ikinci defa söylediğinde ise ta yedinci gökten yerin en alt tabakasına kadar doldurur. Üçüncü defa *elhamdülillah* dediği zaman da Cenâb-ı Hak ona, "Ey kulum! İşte. Sana istediğin verilecektir." diye rivayet edilmiştir. Rifâe ez-Zarkî'den; "Bir gün Hz. Peygamber'in ardında namaz kılıyorduk. Başını rükudan kaldırıp ta *Semiallahü limen hamideh* dediğinde, cemaatten birisi, *Rabbenâ leke'l-hamd hamden kesîren tayyiben mübareken fih* (Ey Rabbimiz! Bol güzel ve bereketli hamd sana mahsustur.) dedi. Namazdan sonra Hz. Peygamber, "Demin konuşan kimdi?" O şahıs kalkarak "Bendim Ya Resulallah" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Otuz küsür meleğin, senin söylediğin kelimeleri, yazmak için birbiriyle yarıştıklarını gördüm." hadisinde de yine *elhamdülillah* zikrinin önemine değinilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in ilk suresi olan Fâtiha'nın Cenâb-ı Hakk'a hamd ile başlaması bu konunun faziletinin beyanı açısından büyük önem arz etmektedir.

3. Allah'a Şükretmenin Fazileti

Kulun bu dünya hayatında genişlik, rahat kazanç ve vasıl olduğu tüm güzel nimetler karşılığında Hakk'a olan hamdini ifâ etmesidir. Şükür,¹⁶⁰ kulun Allah'ın nimetlerini, lütuflarını görmesi ve bunların karşılığında Cenâb-ı Hakk'ı övmesidir. Kuşeyri, *şükri* "boyun eğerek nimeti sahibine nisbet etmektir." diye tanımlarken, Ebu Said el-Harrâz, "nimeti vereni itiraf ve rububiyyetini ikrar etmektir." şeklinde tanımlamıştır. Herevî ise nimeti bilmek nimeti bilene götürür diyerek, eserden müessire

¹⁶⁰ Bkz. İmam Gazâlî, *Kalplerin Keşfi*, (ter. Hüseyin S. Erdoğan), İstanbul: Hisar Yay., 1975, s. 340-347.

şeklinde bir şükür tanımı yapmıştır. Nitekim dil ile şükür, nimeti vereni kemâl sıfatlarıyla övmek, kalp ile şükür nimetin farkına varmak ve onu vereni idrak etmek, uzuvlarla şükür, nimeti verene itaat etmektir. Kalp ile şükür nimeti vereni bilmeyi gerektirdiğinden dolayı, dil ile şükretmeye göre daha asıldır. Çünkü nimeti vereni bilmeyen şükrünü de eda edemez. Herevî, ‘nimeti vereni bilmek ve şükrünü eda etmek yakînî imanın alametidir.’ demiştir. O, şükrü içinde iddia barındırması hasebiyle tevekkül gibi şükrü de avâma ait mertebelerden biri olarak sayar.¹⁶¹ Yine Kur’ân-ı Kerîm’de Bakara Sûresi 152. Ayette şükür zikrin hemen akabinde verilmiş olup; ‘O halde siz beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim. Bana şükredin sakın bana karşı nankör olmayın.’¹⁶² önemine değinilmiştir. Kulun şükretmesi durumunda Cenâb-ı Hakk’ın hiçbir mütesna tutmayarak nimetlerini arttıracakını belirtmiştir. Nitekim yediğine şükreden kimsenin açlığa katlanarak oruç tutan kimseyle müsavi olması ya da Hz. Peygamber’in ‘şükreden bir kul olmayayım mı’ veya ‘Biriniz zikreden bir dil ve şükreden bir kalp edininiz.’ sözü de bu konunun ehemmiyeti açısından dikkate şayandır. Peygamberlerden biri, birgün yolda giderken, içinden durmadan su sızdıran küçük bir kaya parçası görür. Bu duruma şaşırır kalır. Bu esnada kaya parçası Hakk’ın izniyle dile gelerek; ‘kafirler için hazırlanan ve yakacağı insan ve taş olan cehennemden korkun.’ mealindeki ayetini duyduğundan beri o korku ile hep ağlıyorum der. Bunun üzerine o Peygamber bu kaya parçasının cehennemden kurtulması için Cenâb-ı Hak’tan niyazda bulunuyor ve duası kabul oluyor. Bir müddet sonra yine o kaya parçasının yanına gelen Peygamber yine onu ağlarken görüyor. ‘Peki şimdi niye ağlıyorsun?’ diye sebebini sorunca o da ‘O zamanki ağlamam korkudan idi. Şimdi ise şükür ve sevinç gözyaşı döküyorum.’ diye karşılık vermiştir. İşte burada olduğu gibi insanın kalbi de taş gibi hatta taştan da daha katı olabilir. Bu katılık ise ancak hem şükür hem de korku halinde bulunup, ağlayarak giderilebilir.¹⁶³ Bu açıdan şükrün insana letâfet kazandırdığını söylemek mümkündür.

¹⁶¹ Daha geniş bilgi için bkz. Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü’s-Sâirîn*, (terc. Abdurrezzak Tek), Bursa: Emin Yay., 2008, s. 100,155, 270; ayrıca bkz. Abdurrezzak Tek, *Tasavvufî Mertebeler*, Bursa: Emin Yay., 2008, s. 143-144.

¹⁶² El-Bakara, 2/152.

¹⁶³ Gazzalî, *Mükâşefetü’l-Kulûb*, (ter. Salih Uçan), İstanbul: Çelik Yay., 2014, s. 269-272.

4. Sübhanallah Zikri

Kulun meydana gelen hali, durumu aklın kusuru sebebiyle ona tam olarak muvaffak olamamasından dolayı duyduğu şaşırma ifadesi olarak *Sübhanallah* zikrini beyan eder. Çünkü aklın tam olarak idrak edemediği durumlar söz konusudur. Bu aynı zamanda böyle bir aczden Cenâb-ı Hakk'ın münezzehe oluşunu da ifade etmektedir. Çünkü Hakk'ın herhangi bir şeyin idrakinden aciz olması gibi bir durum söz konusu değildir. *Sübhanallah* zikri söylenmesi kolay olup, fakat mizanda ağır olan kelimelerden biridir. Aynı zamanda Hak katında en makbul ve en sevimli konuşma yine bu zikir olarak ifade edilmektedir.

5. Estağfirullah'ın Fazileti

Kelimât-ı Âşere'nin beşincisi olan Estağfirullah lafzı, her günahın akabinde kulun bir nevi bu günahı telafi etmesi için Cenâb-ı Hak'tan afv ü mağfiret dilemesi durumunu ifade eder. اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا [Rabbinizden mağfiret dileyin. Çünkü, O çok bağışlayıcıdır.]¹⁶⁴ ayeti gereğince istiğfarın her derde deva, işlenen günahlara şifa verici bir merhem olması, kişideki günahların, fasıklığın giderilmesinde ve rızkın artmasında, kalbin manevi olarak ferahlamasında büyük önem arzetmektedir. Bu açıdan bakıldığında, mutasavvıfların birçoğunun tasavvufî mertebeleri tevbe ile başlatmaları manidardır. Her mü'min-i kâmile gereken şey, dili ile istiğfar edip, kalbi ile de o günahı bir daha işlememeye azmetmesidir. Öyle ki küçüğünde ısrarcı olmamak, büyüğünde ise istiğfar etmek lazım gelir. Ayrıca kişinin işlediği günahı setr etmesine de vurgu yapılmıştır. Çünkü işlenen her günahı beyan etmek kişinin kendi aleyhine şahit tutması anlamına gelir ki bu durum günahın afvı için olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Ayrıca, فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا [Şunu bilin ki Allah tövbeye yönelenleri çok bağışlayandır.]¹⁶⁵ kerimesinde evvâbdan neyin kastedildiği sorulduğunda, O kimse ki bir günahı işleyip akabinde tevbe eden, sonra yine günah işleyip yine tevbe eden ve sonra üçüncü kez yine işleyip bir daha o günaha meyl etmemek üzere tevbe edip, sonra yine bir günah işleyen kimsedir denildi. Bu kişinin hali Hasan-ı Basrî'ye sorulduğunda; "O mü'mindir Çünkü kafirde tevbe ve pişmanlık bulunmaz." diye cevap verir.

¹⁶⁴ Nuh, 71/10.

¹⁶⁵ el-İsrâ, 17/25.

Ayrıca günahı biri Hakk’a, biri de Halka nisbetle iki kısma ayıran Müstakimzâde, Hakk’a nisbetle olanını da yine ikiye ayırmıştır. Bunun ilki, namaz, zekat gibi farzların bırakılması ile gelen *terk-i evâmir* olup, bunların önce kazasının yapılması akabinde de istiğfar gerekmektedir. İkincisi ise nehyedilmiş olanların işlenmesidir yani *irtikab-ı menhiyattır* ki bu da kendi arasında kul hakkına taalluk eden ve kul hakkına taalluk etmeyen olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gıybet ve zina gibi kul hakkına taalluk eden günahlarda önce helallik dilenmesi ve sonra istiğfar edilmesi gerekirken, içki içmek gibi kul hakkına taalluk etmeyen günahlarda ise istiğfar lazım gelmektedir. Halka nisbetle olan günahı da iki kısımda ele alan Müstakimzâde, biri hırsızlık, gasp ve birinin malını izinsiz yemek gibi malî haklardan doğan günah, bunun çözüm yolu evvelen kişinin telef ettiği malı tedarik etmesi ve hayatta ise sahibinden helallik dileyip, akabinde istiğfar etmesi ve eğer hayatta değil ise onun hayattaki varislerinden helallik dilemesi gerekmektedir. Eğer o kişinin varisleri de hayatta değil ise o zaman o kimse zayi ettiği o malın kıymetince bir malı fakirlere dağıtır ve sonra istiğfar eder. Bunun ikincisi ise *günah-ı gayr-ı malî* olup, ya yaralamak veya darp etmek gibi akabinde helallik gerektiren zenb-i bedeniyye, ya da kınamak ve alay etmek gibi kalbe ait günahlardır. Bunun tedavisi ise yine helallik dilemekle beraber, Hakk’a tazarru ve duada bulunmak, hak sahibi hakkında tasadduk ve recâ halinde olmak gerekmektedir. Fakat tüm bunların dışında eğer bu bahsi geçen hak hiçbir suçu yokken dövmek, taşıyabileceğinden fazla yük yüklemek veya yeminden kısmak gibi hayvana ait haklardan biri olursa bunun çözümünün çok müşkil olduğuna değinen Müstakimzâde, bu da tıpkı dünyada iken helal olunmayan kafirin hakkı gibi ceza gününde insanı zor durumda bırakacağından bahsetmektedir. İstiğfar ve günahı fikhî ve tasavvufî açıdan derin bir pencereden ele alan Müstakimzâde, bunun ehemmiyetine vurguda bulunmuştur.

6. İnnâ Lillahi ve İnnâ İleyhi Raciûn Demenin Fazileti

Kulun her sıkıntı ve musibet halinde Cenâb-ı Hakk’a iltica ederek **إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** [Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.]¹⁶⁶ ayetinin abdde vücut bulmuş halidir. Yani tevekkül ve teslimiyyetin kişiye galip gelmesi halini ifade etmektedir. Kulun bu dünya hayatının gelip geçici olduğunu bilip

¹⁶⁶ el-Bakara, 2/156.

başına gelen her musibette onun Hakk'tan geldiğine ve bundan dolayı o durumda rıza göstermesi gerektiğine değinilmiştir. وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ [Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz” derler.]¹⁶⁷ ayetinde de bu konuya değinilmiştir.

7. Hasbiyallah’ın Fazileti

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ [Allah bize kâfidir ve O, ne güzel vekildir.]¹⁶⁸ ayeti gereğince kula imtihan gereği başına gelen her darlıkta, dünya ve ahirette karşılaştığı her zorlukta “*Rabbim bana yeter*” diyebilmesidir. Nitekim bu zikri sık sık okumanın; sıkıntıları, İç daralmasını gidererek kişiyi huzur ve mutluluğa erdirdiğine, vesveseye vs. gibi istenmeyen birçok duruma karşı iyi gelmektedir denilebilir. Bhusus her zikir, kişinin iç aleminde meydana getirdiği bir değişim ve dönüşüme tabi tutması yönüyle önem arz etmektedir. Bu zikir ise kulun Cenâb-ı Hakk’a olan tevekkül ve teslimiyyetini güçlendirerek kişiyi daha sabırlı kılması yönüyle önemlidir.

8. Allah’a Tevekkül Etmenin Fazileti

وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا [yalnızca Allah’a tevekkül edin.]¹⁶⁹ ayetinde ifade edildiği gibi Allah’a tevekkül edilmesi gerektiğine vurgu vardır. Yine عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ [Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter.]¹⁷⁰ ayetinden hareketle marifet ehline göre tevekkül, ubudiyyet mertebesinde bedeni terketme, bırakma, rububiyette kalbe müteallik olma, dünyadan gözü çekme ve mâ-sivâ ile olan bağını koparmaktır. Cüneyd-i Bağdadî’ye göre tevekkül; kalbin Rabbi’nin va’diyle itmi’nan olup sükun bulmasıdır. Yoksa kişinin kesb etmesi veya kesbi terk etmesi manasında değildir. Kişinin rızkı Allah’tan bilmesi farzdır. Fakat sebeplere sarılmak ise sünnettir. Mü’min her halinde tevekkülden hâlî olamaz. Bundan dolayıdır ki sebeplere yapışıp elinden geleni yaptıktan

¹⁶⁷ el-Bakara, 2/155-156.

¹⁶⁸ Âli İmrân, 3/173.

¹⁶⁹ el-Mâide, 5/23.

¹⁷⁰ et-Talak, 65/3.

sonra müsebbib-i Hakîkî olan Cenâb-ı Hakk'ı mülâhaza etmesi gerekmektedir. Nitekim kişinin çalışmadan rızık onâ hasıl olması onun ifsad olmasına sebeptir. Mesela Kişinin rızıkını helal yoldan kazanıp, çocuklarına ve fazlasını ise fakirlere dağıtması kişiyi tevekkül dairesinden çıkarmadığı gibi onu tevekkül-i mefrûza dairesine dahil etmektedir. Bunun için kesbi terk etmek kişiyi mütevekkil değil, battâl-ı müteekkil yapmaktadır denilmiştir. Onun için salık-i müridin 20 şartından biri tevekküldür denilmiştir.

9. Her Gam, Keder, Üzüntü ve Tasa halinde Maşaallah

Gam kalp, vehim ise nefis cihetinden gelmesi hasebiyle Kulun tüm gam, keder ve üzüntüde *Maşaallah* lafzını zikretmesidir. Yine bu bağlamda abdin son nefesinde şâkî olarak ölmek korkusuyla Hakk'a iltica etmesine değinilmiştir. Hasan-ı Basrî (k.s.) bu korku ve gamdan öyle bir hale gelmiş ki; yedi bin yıl cehennemde azab olunup, tüm mü'minlerin azabından sonra ordan azad olun kimse ben olsam diye cehennemden çıkmayı tevhid ile hatmine delalet sayarak niyazda bulunuyor. Son nefeste bu dünya hayatının fayda vermeyeceği ve Evliya-yı Kirâm, Sıddıklar ve Ariflerin dahi bu durumdan dolayı havf-ı şedîd ve gam haline büründükleri rivayet edilmektedir. Bundan kurtulmanın yolunun ise "*kema teişune temutun*" [nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz.] mucibince kulun taat ve ibadete, Cenâb-ı Hakk'ı zikre devam etmesi, ma'rifete vuslat için sürekli çaba sarf etmesi, iç aleminde mâ-sivâyı çıkarması, maddî ve manevî günaha tevbe edip nefsinin tezkiye etmesi ve fitne arzusunu dahi gönlünden uzaklaştırmasıdır. Abde gereken ölümden sonraki hayatı tefekkür edip bu aleme yönelik tûl-i emel sahibi olmaktan ve günahattan ictinap etmesi gerektiği gibi aynı zamanda her daim Hakk'ı zikir halinde olan bir kalbe sahip olmasıdır. Ayrıca mü'min ne tam kurtulmuş hissi ne de Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden ümit kesmiş bir halde olur. Bu ikisinin arasında havf ve recâ halinde olması gerekmektedir ki içindeki korku ve ümit dengede kalarak kişiyi ebedi saadete erdirtsin.

10. Lâ Havle ve Lâ Kuvvete İllâ Billah'ın (Havkale Zikri) Fazileti

Kelimât-ı Âşere'nin sonuncusu olan "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah" (havkale) kelimesine Müstakimzâde, iki mana vererek açıklamıştır. Birinci mana, Hüdâ Teâlâ'nın celâl ve mecdine layık olmayan her şeyden tahavvül edilmesi durumuna değinmektedir. İkinci manada ise havkalenin daha çok doksan dokuz derde deva

olmasından ve türlü türlü belaları def' etmesi gibi faydaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca ulema bu zikrin başka faydalarına değinirken, ‘‘Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahî'l-aliyyî'l-azîm’’ kelimesi taatın kabulüne, ma'siyyetin afvında recâda bulunmada, gazabın teskininde, kederi def' ve elemi ref' etmede etkili olduğundan söz etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber Abdullah b. Kays'a; ‘‘Sana cennet hazinelerinden birini haber vereyim mi? diye söylediğinde, ‘‘Evet Ya Rasulallah’’ der. Bunun üzerine Hz. Peygamber ‘‘ O zaman La havle vela kuvvete illa billah de! ‘‘ diye karşılık vererek, bu kelimenin ‘‘arşın altındaki hazineden bir kelime’’ olduğuna değinerek önemine atıfta bulunmuştur.

III. ESMÂ-İ HÜSNÂ

Esmâ-i Hüsnâ'nın Cenâb-ı Hakk'a mahsus isimler olduğundan bahseden Müstakimzâde, ‘‘İnnellahe Teâlâ tis'ete ve tisûne ismen men ihsâha dehele'l-cennete’’ [Muhakkak ki Allah'ın doksan dokuz ismi vardır, Kim bunları ihsâ ederse (sayarsa) cennete girer.]¹⁷¹ Hadisi gereğince bu isimlerin önemine vurguda bulunarak her kim bunları ihsâ ederse cennete girer buyurulmuştur. Buradan kastedilenin Cenâb-ı Hakk'ın tüm isimlerinin arasında doksan dokuz muazzam esmasının olduğu, onların zikir ve adedinin hepsine bedel olduğu ve böylece bunların ihsâ edilmesinin cennete girmeye birer vesile olduğundan söz edilmektedir. Öyle ki bir mü'min, bu ism-i şerifleri ihsâ edip, akabinde ‘‘vallahî ben cennete gireceğim.’’ diye yemin ederse, Peygamber Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm'ın sözüne aykırı bir şey demiş olmaz diye söylenmektedir.

A. Esmâ-i Hüsnâ'yı İhsâ Etmek Ne Demektir?

Hz. Peygamber'in bu isimleri *ihsâ* etmekten kastının zahir ulema ‘‘bilen’’ yani *bunların lafızlarını ve manalarını bilen, netice ve eserlerinin hakikatlerine dalan* olarak yorumlarken, Ehlullah ise onların *hakikatleri ile zuhur etmek ve neticelerinin içeriği doğrultusunda kul olmak, o vasıflarla vasıflanmak* olarak ele almışlardır.¹⁷² Türkçe karşılığına ‘‘saymak’’ denilen *ihsâ* kelimesi ile ilgili olarak, bu kelimenin birçok

¹⁷¹ Buhari, ‘‘Kitabü's-Şurut’’, 18; Müslim, ‘‘Kitabu'z-Zikr ve'd-Dua ve't-Tevbe ve'l İstiğfar’’, 6; Tirmizî, ‘‘Da'avât’’, 83.

¹⁷² Sadreddin Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, (tercüme: Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, s. 17.

manasının olduğuna vurgu yapılmıştır. Bazıları *ihsâya*, Esmâ-i Hüsnâ'yı hayatında uygulamaya güç yetirmek ve onun gereği ile amel üzere itaat etmek şeklinde yorumlamışlardır. Mesela Rezzâk isminin zikri esnasında asıl rızık verenin Râzık-ı Hüdâ Teâlâ olduğunun bilincine varıp, onun dışındakilerin birer sebep olduğunun idrakini taşımaktır. Bu açıdan fayda ve zararın, hayır ve şerrin gerçekte O'nun iradesiyle vukû' bulduğunun idrakine varmaktır. Böylece bir kimsenin yarar elde ettiğinde şükretmesi, zarara düşer olduğunda ise, sabretmesi gerekmektedir. Şayet bir kimse bu şekilde Esmâ-i Hüsnâ'yı *ihsâ* ederse, bunun ona sağlayacağı fayda saymakla bitmez denilmiştir. Bazıları ise *ihsâ* etmek hasr ve te'dâddır (saymaktır) demişlerdir. Yani belli bir sayı çerçevesinde onları saymaktır demişlerdir. Onları İmanî bir çerçeveden sayarak zikretmektir demişlerdir.

Bazı gruplar ise esmâyı *ihsâ* etmek demek onların hakikatini bilmek ve manasına vakıf olmak demektir dediler. Başka bir gruba göre ise *ihsâ*, tamamen onu ezberlemektir. Yani hıfz-ı kalbîdir demişlerdir. Çünkü akabinde gelen “*men ihsâha*” bedeli “*men hafezahâ*” kabilindendir demişlerdir. Buradaki maksadın ise “*saymak*” olduğuna vurgu vardır. Çünkü bir lafzın manası zahirine haml edilebiliyorsa onu te'vil etmeye kalkmak doğru değildir denilmiştir. Nitekim İmam Buhârî bu görüştedir. Ehl-i tefsirden bazıları ise bu konuyu her kim Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona kadar okur ve hatim ederse içerisinde bütün esmâlar mevcut olduğundan dolayı onları *ihsâ* etmiş olur şeklinde bir açıklama getirmişlerdir. Ayrıca Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili rivayetlerin bazılarında birtakım isimler eksiktir. Mesela, bir hadiste Ahad ve Mu'ti isimleri yokken, bir başka hadiste ise Mübîn ve Muktedir isimleri eksiktir. Böyle durumlarda ihtilaflı olan makamlarda ziyade olmanın efdalliyetine vurgu yapılarak böylece ayet cem' olunmuş olur denilmiştir.

B. Esmâ-i Hüsnâ'nın Okunma Şekli ve Adâbı

Esmâ-i Hüsnâ, huzur-ı kalple yavaş yavaş tazarru' ve huzu' ile manaları üzerinde tefekkür edilerek, herbiri arasında vakf ve harf-i ta'rif (el takısı) ile başlanılarak okunur. Bu esmâları zikrederken, Haşr sûresinde olduğu gibi birbirine bağlamayıp ayrı ayrı okumak, sonlarını ise bazısında sâkin, bazısında harekeli bırakmak gerekmektedir. Ayrıca Esmâ-yı Hüsnâ'yı zikir esnasında dinleyenlerin her ismin ardından “*celle celâluhu*”, “*celle alâ*” , “*azze ve celle celâluhu ve azüme şânuhu*”

demeleri de hoş bir uygulamadır. Zikir esnâsında ihvânın halka olup virdi okuyanın, seccâdenin veya şeyhin sol tarafına oturması ve diğerlerinin dinlemesi de bu zikrin adâbındandır. Öte yandan ayet ve hadislerde zikredilen dört bin esmânın içinden bu esmâların zikredilmesi kapsayıcı olması yönünden onların hepsini zikretmek mahiyetindedir. Ayrıca Yâ Rahman! Yâ Rahîm! şeklinde nidâ ile okunmayıp harf-i ta'rif ile okunmasının hikmeti ise Kur'ân-ı Kerîm'deki Fatiha ve Besmele'de bu şekilde okunmasına binâendir. Öte yandan hadis-i şerifte dahi Peygamber Efendimiz bu minval üzere okumuştur. Ayrıca harf-i nidâda ibhâm-ı dûrî yani müphem bir uzaklık ifade olunur ki bu durum *'Fe-innî karîb'* mefhumuna terstir. Senâ halinde, harf-i ta'rif ve münacât, recâ halinde ise harf-i nidâ kullanmak erbâb-ı tazarru'un adabındandır ki bu hikmete binâen harf-i nidâ yerine harf-i ta'rif kullanılmıştır. Öte yandan esmâ-i hüsnâ ile terbiye metoduna bakıldığında Kâdiriyye, Halvetiyye ve diğer bazı tarikatlar *Esmâ-i Fenâiyye* olarak isimlendirdikleri esmâ-i seb'a ile (*Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyûm ve Kahhâr*) terbiye yöntemini benimserken; Celvetiyye gibi bazı tarikatlar ise bu esmâ-i seb'aya ek olarak *Esmâ-i Bekâiyye* olarak isimlendirdikleri *Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ahad ve Samed* isimlerini de ekleyerek on iki esmâ ile terbiye yöntemini benimsemişlerdir. Bu konuda söylenilebilecek son bir söz vardır ki o da esmâ-i hüsnânın neticesi yüksek vasıfları kesb edebilmek ve ilahî ahlak ile ahlaklanmaktır.

IV. HZ. PEYGAMBER'İN İSM-İ ŞERİFLERİ

Hadis kitaplarında geçtiğine göre Hz. Peygamber'in bin tane ism-i şerifleri bulunmakta olup, en meşhurları kitap ve hadiste sabit olanlardır. Mesela Onun *Emin* vasfını ele alan Müstakimzâde, bu lafzın din ve dünya işlerinde kendisine güvenilen manasıdır ki hem nübüvvetten önce hem de nübüvvetten sonra kendisi hakkında şâibe-i kizb yani yalan söyleme ihtimali kalmamaktadır. Ayrıca emin vasfı *Ve mâ yentiku ani'l-hevâ* kerimesinde emanet ve sadakatini göstermektedir.

Bunun yanında Hz. Peygamber'in "Muhammed" ism-i şerifi daha meşhur, *ehass* ve *a'ref* olduğundan dolayı öncelikle tercih edilmektedir. "Çok hamd ve senâ olunmuş", "çok övülmüş" ma'nâlarına gelen bu isim, ona daha dünyaya gelmeden önce verilmiş, melekler ve peygamberler tarafından bilinmekte olduğuna dair vurgu vardır. Hz. Âdem'in bu isimle künyelendiğini ve şifâ bulduğunu, Hz. Havva'ya mehir olarak bu isim üzerine yirmi salât

getirdiğini, meleklerin yine bu isimle ona duâ ettiklerini, annesi Âmine ona hamile iken rüyâsında doğacak çocuğa bu ismi vermekle emredildiği nakledilmektedir. Ayrıca bu isim ilk kez onun için kullanılmıştır. Ancak Harîrîzâde, Resûlullah'ın doğumuna yakın, ehl-i kitaptan bazısının yeni doğacak çocuklarına peygamber olması ümidiyle bu adı verdiklerini aktarmaktadır.¹⁷³ Müstakimzâde, “insanlar arasında seçilmiş”liğine işaret etmek için, “*Mustafa*”, “tüm yaratılmışlar içinde seçilmiş”liğine işaret için de “*Müctebâ*” ism-i şerifi verildiğini söylemektedir. Ayrıca bu iki isim arasında umum-husus ayırımına da gitmiştir. Bunu “*İctibâ cemî’-i halâyık üzere muhtâr demektir. Ve istifâ hilkatte cemî’-i enbiyâ üzere muhtâr demektir. Veya aksidir.*” şeklinde ifade etmektedir.

A. Virdü’s-Settâr Şerhinde Geçen Bazı İsm-i Şerifleri

1) Ulu’l-Ebsara Şemsü’d-Duha Olması: Buradaki Şemsü’d-Duha hakikatten mecaza bir dönüşüm olmakla beraber, Onun manevî vücudunun duha vaktindeki Güneş gibi olup, imanının nurları şirk ve küfrün zulmetini izale eden bir ışığa benzetilmiştir. Bu sebepten ötürü basiret sahiplerine bir güneş misalidir denilmiştir. Ayrıca Güneş’in yeyüzünü ısıtması gibi Peygamberimiz’in (s.a.v.) de manevî ışığıyla gönülleri İslam nuruna ısıttığı aşikardır. Huy ve haslette meleklerle benzetilen Hz. Peygamber’in (s.a.v.), *ruhiyyen ruhaniyyen* kısmında bast halinde iken beşerî, kabz ve istiğrak halinde iken ruhanî yönünün daha ön planda olduğu üzerinde durulmaktadır. Yine *siracen münîrende* de buna benzer, “Nasıl ki ışık karanlığı yarıp onu aydınlatıyorsa hakikat yolunu da ahlak-ı hamîdesi ve hidayet nuruyla aydınlatmaktadır.” denilmiştir.

2) Bedrû’d-Dücâ Oluşu: Bu O’nun (s.a.v.) daha çok yüz güzelliğini ifade etmek için verilmiş bir vasıftır. Peygamberimiz’in cemalinin güzelliği karanlık geceyi yararak parlayan bir dolunaya benzetilmiştir. Öyle ki Hz. Yusuf’un dahi hüsnü cemalinin Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) hüsnünün yarısıdır diye rivayet edilmiştir. Ayrıca *Kameriyyen bedriyyen* kısmında O’nun (s.a.v.) Şakk-ı Sadr mucizesine atıfta bulunmaktadır.

3) Nuru’l-Verâ Oluşu: O’nun nuruna malik olan gönüllerin o nurdan istifade etmesidir. Ayrıca burada diğer tüm eşyanın halk edildiği Nur-ı Muhammediyye

¹⁷³ Özbek, a.g.e., s. 135-137.

mevzusuna da değinilmiştir. *Kevkeben dūrriyyen*’de ise küfür zulmetini gideren, nura sahip olması şeklinde tavsif edilmiştir.

4) Kâbe kavseyn Oluşu: Kabe kavseyn kelimesi *kurbiyyeti* ifade etmek için kullanılmıştır. Tabi buradaki Kurbiyyet ihtilafıdır. Çünkü bu kurbiyyet bazılarına göre Hz. Peygamber’in Cebrail Aleyhisselam’a bazılarına göre ise Allahü Teâlâ’ya kurbiyyeti ifade etmektedir demişlerdir. Fakat ikinci görüş birincisine göre daha efdaldır denilmiştir. Bu konu ele alınırken Miraç mevzusuna da atıfta bulunulmuştur. Nitekim Hârabî mahlasını kullanmış olan Bektaşî şairi Ahmed Edip;

Kâf u nûn hitâbı izhar olmadan evvel

Biz bu kâinatın ibtidâsiyuz

Kimseler vâsıl-ı dîdâr olmadan

Ol “kâbe kavseyn”in ev ednâsiyuz

sözleriyle Hz. Peygamber’in bu vasfına atıfta bulunmuştur.

5) Rasulü’s-Sakaleyn Oluşu: Sakaleyn kelimesine iki tane mana veren Müstakimzâde, birincisine rasülü’l-ins u cin (insan ve cinlerin) rasulü, ikincisine ise âlem-i gayb ve şehadet anlamını yüklenmektedir.

6) İmamı Kibleteyn Oluşu: İmam kelimesini hem zahirî hem de batınî bir yorum şeklinde ele alan Müstakimzâde, O’nun bedeniyle cismaniyyetiyle kabenin zahirine, kalp, ruh ve sırrıyla da batınî hakikatini temsil ettiğine değinen Müstakîmzâde, bunları mâ-sivâdan halî kılmak suretiyle hem ashab-ı zahir hem de erbab-ı batın için imam olma durumunu ifade etmektedir.

B. Hz. Peygamber’e Salât ü Selâm Getirmenin Vücubiyeti

Salât ü Selâm Muhabbetin İzharıdır: Hz. Peygamber’in (s.a.v) bir gün, yüzünde mutluluk alametleri olarak geldiği ve şöyle dediği rivayet edilmektedir; Cebrail aleyhisselam bana gelerek; ‘‘Ey Muhammed! Sen razı değil misin ki, ümmetinden herhangi bir kimse bir defa dahi olsa sana salâvat-ı şerife getirirse, ben ona on misliyle karşılık vereyim? Sen razı değil misin? Ümmetinden herhangi biri sana bir defa selam ederse, ben ona on defa selam edeyim?’’¹⁷⁴ Yine Allahü Teâlâ buyurmaktadır ki: ‘‘Gerçekten Allah ve melekleri Peygamber’e salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona

¹⁷⁴ Nesâî ve İbn Hibban, (Ebu Talha’dan) rivayet etmişlerdir.

salât ediniz ve gönülden teslim olunuz.”¹⁷⁵ Başka bir hadis-i şerifte de “kim benim üzerime salâvat getirirse, o salât getirdiği müddetçe melekler de onun üzerine salâvat getirirler. O kimse bunu bildikten sonra ister az, ister çok salâvat getirsin.”¹⁷⁶ Bu ve buna benzer birçok hadis-i şerifte Hz. Peygamber’e salât ü selam getirmenin önemine değinilmiştir. Hem O’nun (s.a.v.) ruhaniyetinden feyizlenmek hem de O’na (s.a.v.) olan muhabbetinin bir tezahürü olarak her Mü’mîn’in salât ü selâma ehemmiyet vermesi gerekmektedir. Ayrıca Mü’mîn’in Hz. Peygamber ile manevi bir bağ kurmasının yolu olan salât ü selamlar O’nun (s.a.v.) ümmetine olan merhameti sebebiyle birer hediyedir. Yine müstecab duasını ahirette ümmeti lehine şefaât için ayırması her Mü’mîn’in O’na (s.a.v.) salât ü selâm getirmenin bir görevden öte vefâ borcu olduğunun alametidir. Birçok bedenî ve ruhî faydaları olan salât ü selamların her Mü’mîn’in günlük vird listesinde yerini alması büyük önem arz etmektedir. Nitekim Rifaiyye tarikatı tasavvufî terbiyesinde salât ü selâmlar önemli bir yer teşkil etmektedir. Öte yandan salât ü selâmların vücubîyeti konusunda İmam kerhî, kişinin ömründe bir kez salât ü selam getirmesi vacip, bunun dışındakilerin ise müstehap olduğunu söylerken; İmam Tahavî ise Peygamberimiz’in (s.a.v.) adı her zikredildiğinde ona salât ü selam getirmek vaciptir demiştir.

¹⁷⁵ el-Ahzâb, 33/56.

¹⁷⁶ Taberânî, (hasen bir senedle); İbn-i Mâce, (Amr b. Rebi’den zayıf senetle) rivayet etmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VİRD-İ SETTÂR ŞERHİ'NİN TRANSKRİPSİYONU

Hazâ evrâdu Şeyh Seyyid Yahyâ Şîrvânî kaddese sırruhu'l-Bârî şerh-i Müstakîm-zâde rahmetullahi Teâlâ aleyhi

Bismillahirrahmanirrahîm

Îzâ câe nasrullahi ve'l-feth vera eyte'n-nase yedhulûne fî dînillahi efvâcâ Fesebbih bihamdi rabbike vesteğfirhu innehu kâne tevvâbâ. [Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde, İnsanları bölük, bölük Allah'ın dinine girerlerken gördüğünde, Artık Rabbini hamd ile tesbih et ve bağışlamasını dile. Muhakkak ki, O, çok bağışlayandır.]¹⁷⁷ Eseri-zâ sekiz yüz altmış sekiz târîhinde târiki'l- âlâyîş-i nâsût ve mâlik-i âsâyîş-i lâhût olan kutbu'r-Rabbânî serhalka-i senâdîd-i Halvetiyânî Mevlanâ eş-Şeyh es-Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî İbnü's-Seyyid Bahâuddîn kaddese sırruhu'l-azîz cenâblarının mevlidi Şamahî'dır ki taht-gâh-ı Şîrvân'dır. Beşeresi **[1b]** sabîhve lehçesi fasîh zât-ı melekîyyu's-sıfât idi. Eş-Şeyh el-Hâc İzzüddîn Halvetî'nin oğlu ki Şeyh Sadreddîn Pîr Ömer Halvetî'nin hem mürîd-i sâhib-i sülûk ve evrâdı ve hem dâmâd-ı feyz-âbâd-ı idi. Ve esnâ-yi râhda sâhib-i terceme kaddese sırruhu-yı âlem-i sabâvetinde emsâl ü akrân-ı nev-civânân ile bâzî-i çevgâne meşgûl iken görüp kendi tarîkinde behre-mend olmak üzere duâ ve teveccüh buyurup ol gece Seyyid Yahyâ rü'yâda me'mûr olmakla mezkûr Şeyh Sadreddîn hazretlerinin huzûrûna gelip mürîd-i mülâzemet eder idi. Şeyh Sadr'ın vefâtından sonra Pîr-zâde ile Seyyid Yahyâ hazretleri meyânında nev'ân münâfese ve münâkaşa peydâ olup Seyyid Yahyâ Şamahî'dan Bâkü'ye hicret ve ondan bin mikdârı **[2a]** mürîdi cem' oldu. Şeyh İbrâhîm-zâde Halil Bey'in ki sultan-ı Şîrvân'dır. Hazreti Seyyid Yahyâ'ya azîm ve müzâheret ve muâvenet eylemiştir. Mevlânâ-yı müşârûn-ileyh âhir ömürlerinde altı ay mikdârı ekl ü şurb vesâir 'ivâz-ı beşeriyyeden hali muttasılan müteveccih-i dergâh-ı müteâlî oldu. Kabirlerî dahi Bakûde'dir ve hulefâları lâ ye'ûd ve lâ yûhsâdır. Tafsîl-i terceme ilhâkât-ı Nefehât'da tasrîh-kerde-i Lâmiî'dir.

¹⁷⁷ en-Nasr 110/1, 2, 3, 4.

Pes sâhib-i terceme kaddese sirruhuya mansûbdur. Ve ehl-i şerîat ve tarîkat meyânında ma'rûf ve mahbûb, Vird-i Settâr ismiyle nâm-dâr olan yâdigârları zebânzed-i erbâb u ezkâr ve vazîfe-i leyl u nehâr olup lakin ashâb-ı muhabbet ve rağbet beyninde ba'zı sâde-dilân muğâyerât-ı luğat-ı lisân sebebiyle intisâb-ı ma'na [2b] ve mefhûmuna fi'l-cümle âşinâ olmayıp ârzû-keş-i güşâyîş beyân oldukları cihetden onlara hidmet u hazret-i îşâna dahi ma'nen nisbet niyyetiyle besmele-gûyân ve fâtiha-hân olup ervâh-ı aliyye-i güzeste-gândan istiânnet ü istimdâd ve bu vecih ba'zı levâzım ve mukaddemât îrâdına şurû' ve mübâşeret ve zımnem ve teyemmünen mübtedîye pend ü nasîhat imlâ ve müntehîye tezkîr ve eserlerine iktifâ ile istinzâl-i feyz-i cedîd ve istiftâh-ı ebvâb-ı mezîd olundu. Cenâb-ı Hak Teâlâ sülehâya pîr ve perver-i tarîklerine sâlik ve mazhâr-ı eltâf-ı hafiyye-i her mesâlik eyleye, âmin bi'n-nebiyyi'l-emîn. İ'râbları fakat zabt ile beyân olunup i'râb-ı kelimâtın esbâb-ı ihtilâfât-ı matmah-i nazar [3a] ve maksad-ı aslî olmamakla tafsîl olunmadı.

Zira matlûb olunan hatâyâ ve elhândan hıfz-ı lisândır. Yoksa mezâyâ-yı fenn-i nahvin mahall-i beyânı değildir. Ve metin olan terkîblerin bâlâsında iki kât râdde iltizâm olundu ki esnâ-yı şerhde olan âyât ü ehâdis vesâir bi'l-münâsebe serd ü îrâd olunan terâkîbden temeyyüz için ki onlara dahi tefrîk u ta'zîm için bir kât râdde çizildi.

Mukaddime: Bu vird-i şerîf ve hizb-i latîf ol zât-ı şerîfden sūdûrunun sebebi bu tarîkle rivâyet ve ta'rîf olunmuş ki hem asırlarında ba'zı erbâb-ı i'tizâl ve inkâr, Cenâb-ı İşâna ve tarîkinde sâlikâna isnâd-ı rafz ü ilhâd ile iftirâ ve bu kizb ile bühtâna ictirâ eyledikleri Şeyh müşârün-ileyh [3b] cenâblarının sem'-i gayretlerine vâsıl ve kalplerinde bu sebepten endûh ü melâl hâsıl olmuştu.

Vaktâ ki âlem-i ma'nâda mürşid-i âlem-i dest-gîramım Sallallahü Teâlâ aleyhi ve Sellem Hazretlerini müşâhede ve bu vird-i şerîfi tesliyyeten ta'lîm ve izhâren li's-sevâb ba'de salâtu's-subh tilâvet ile emr u tenbihlerine imtisâlen be-her-seher kıraâtine muvâzebet ve müdâvemet buyurmuşlar. Lisân-ı fasîhu'l-beyânlarından ol gürûh-ı cânî ve bu vird-i âlî-şânî istimâ' eyledikte kendi iftirâ ve bühtânlarından hacel ü perişan-ı dil olmuşlar ki fehvâ-yı ma'na-yı vird-i beynehümâ üç fasıl üzere müretteb ve mühezzeb olup fasl-ı evvel senâ vü münâcât ve vahdâniyyet-i Bârî Teâlâ'yı isbâtıdır. Ve fasl-ı sâni ki Seyyid-i Kâinât aleyhi efdelü's-salavâta teslîm [4a] ve tahiyyat u salât ve nübüvvetini isbâtıdır. Fasl-ı sâlis, terdiyye vü medhiyye-yi ashâb-ı hidâyet-simâtdır. Rıdvânullahi aleyhim ecmaîn.

Pes, ba'de's-subh muvâzebet-i kıraât âdet-i hasene-i meşâyih-ı kirâm ve sünnet-i müstahsene-i evliyâ-i 'izâm olup ezkâr-ı ebrâr kısmından olmakla **lien ek'ude me'e kavmin yezkurûnellahe min salâti'l-ğedâti hetta tette'eş-şemse ehabbe ileyye men en e'teke erbe'eten min veledi ismâil** [Bir cemaatle sabah namazı kıldıktan sonra, onlarla birlikte oturup, güneş doğuncaya kadar Allahu Teâlâ'yı zikretmek, bana, İsmail (a.s.) evlâtlarından dört köleyi azat etmekten daha sevimlidir.]¹⁷⁸ hadîs-i şerîfin mefhûm-ı latîfî üzere sabah namazından sonra muvâzebet eylemek ehabb u müstehab ve bâis-i neyl-i ecr-i cezîl ve sebeb-i husûl-i sevâb-ı cemîldir. **Men lâ virde leh lâ varide leh** [Virdi olmayanın, Varidi olmaz.]¹⁷⁹ ve ba'zı mu'teberâtta musarrahdır ki namaz kılmak menhî olan evkâtta salât ü selâm ve dua vü senâya şebîh olan **[4b]** âyât-ı fasîh ve dua vü tesbîh kıraât-ı Kur'ân'dan efdaldır. Vâkien salâtü'l- fecr tulû'-i âf-tâbeden belki irtifâ'ına dek kelâm-ı dünya mekrûh olduğu cihetten kable'l-evrâd veya ba'de'l-evrâd Yâsîn-i şerîf tilâveti dahi beyne's-sülehâ de'b-i latîftir.¹⁸⁰

Pes, bu vird-i şerîfî ittihâz u müdâvemetinde kelâm-ı dünya ile hâsıl olan kerâheti sâlib ve bâlâda mestûr olan hadîs-i şerîfin mefhûmuna imtisâl cihetiyle fazîleti mûcib ve cehren kıraâtında nefis-i emmâreyi kahr u tedmîr ve kalb ve vechi tenvîr ve kalbdan hâvâtırî ihrâc ve şeyâtîni bu tarikle iz'âc hâsıl olup **fezkurûnî ezkurukum** [(itaat ve ibadet ederek) Beni anın ki, ben de sizi (mağfiretimle) anayım.]¹⁸¹ âyet-i kerîmesi mefhûmuna mâ-sadak ve mazhar-ı şefâat-ı Nebî hak olup ve esmâ-i hüsnâ-yı câmi' olmakla **men ihsâhâ dehele'l-cenneh**, [kim ihsâ ederse (sayarsa) cennete girer.]¹⁸² mefhûmunca sebeb-i duhul-i cinân ve ihyâ-yı cenân **[5a]** ve makâle-i seyyieden muhâfaza-i lisân ve dâhil-i zümre-i mu'tekifân olup **ed'ûnî estecib lekum** [Bana dua ediniz ki size icabet edeyim.]¹⁸³ kerîmesi mantûkınca sû-i âkıbetinden inşâallahu'r-rahman hıfz-ı müste'ân dahi hâsıl olması müstağnin 'ani'l-beyândır. Ve li-hazâ izn u muhabbet u ihtirâm ve ikbâl-i tâm ile müdâvemet ü iltizâm erbâbında hâsıl olan meleke-i latîfe sebeb-i hayât-ı kalb ve mesûbât ve füyûzu vesîle-i celb olur. Ve

¹⁷⁸ Ebu Davud, "Kitabu'l-ilm", 13; Hadis-i şerîf Hazret-i Enes'den mervî ve *Mesâbih*'te musarrahdır. (Esad Efendi Nüshası, vr. 8a.)

¹⁷⁹ Kunye ve gayriler. (Esad Efendi Nüshası, vr. 8a.)

¹⁸⁰ *Muhitte* mezkûrdur. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 5a; Esad Efendi Nüshası, vr. 8b.)

¹⁸¹ el-Bakara, 2/152.

¹⁸² Tirmizî, "Da'avât", 83.

¹⁸³ Mü'min, 40/60.

eğer erbâbından me'zûn olmaz ise fakat sevâb-ı zikre nâil ü vâsıl olur. Zira feyz-i ilâhiyyenin husûlünde izn u icâzetin lüzumuna delâil vardır.

Ez-cümle ehl-i tefsîr ve hadîs meyânında istîzân-ı üstâdân de'b-i ma'rûf olduğu 'ayân olmakla ulemâ-yı kirâmın eserine sâlik ve teşebbüh ile tehî-mâye olanlar dahi ol ecre mâlik olurlar. Ve musarrahdır ki izniyle **[5b]**¹⁸⁴ bir kere amel otuz sene 'indî amelden ercah u efdaldır.

Bi'l-hassa tarîka-i sûfiyye akvemu't-turuk olup kitap ve sünnetle müesses olduğu kütub-i mu'teberede mezkûrdur ve izinde fâide ve semere dahi budur ki **fes'elû ehle'z-zikr** [(Eğer bilmiyorsanız), o taktirde zikir ehline (daimi zikir sahiplerine) sorun.]¹⁸⁵ emr-i şerîfine ve dahi silu's-sâlihîn haber-i münîfine imtisâl hâsıl olur ve mürîd-i garîb her halde nâ-bînâ gibi her gass ü semîne mâil vezâif-i ibâdâtta nefsin ale'd-devam tahammülünü farka kudreti olmamakla şayet ibtidâ-yı emirde ârzû-yı nefsi telbîs, ve sûret-i Hak'tan ilkâ-yı iblîs ile nevâfil ve fezâili teksîr edip ba'dehu bilâ-özü nevâfil-i mu'tâdeyi terk edip emr-i mekrûhu irtikâba müeddî ola.

Ve emmâ mürşid-i kâmil mikdâr-ı tahammülü 'ârif olmakla tabâyı'ın ihtilâfını **[6a]** bilip her bir tab'ın salâhiyyeti üzere tedricî terakkî ile hekîmâne hareket ve bu tarikle a'mâl-i şâkka kendide tabîat olup ba'dehu me'lûf olduğu kârda tekellüfû ber-taraf olmakla vezâif-i tââtin terki müstekreh görüne. **Vellezîne câhedû finâ lenehdiyennehum sübülenâ.** [Ve Bizim uğrumuzda (nefsleri ile ve Allah'ın düşmanları ile) cihad edenleri, mutlaka yollarımıza (Sırat-ı Müstakîmler'e) hidayet ederiz (ulaştırırız).]¹⁸⁶ Zira Mürşid-i 'Âlem sallallahü aleyhi ve sellem buyurmuş ki; A'mâlden tâkatiniz mikdârı iltizâm ve ihtiyâr edin.¹⁸⁷ **Lâ yukellifullahu nefsen illâ vus'ehâ** [Allah kimseyi gücünün yettiğinden başkasıyla mükellef kılmaz (sorumlu tutmaz).]¹⁸⁸ ve hadîs-i âherde buyurmuş ki; Cemî'-i a'mâlde devam üzere olan 'amel kalîl olursa dahi 'indallah ehabdır.¹⁸⁹ Ve li-hazâ musarrahdır ki târiku'l-vird mel'ûn mefhûmundan

¹⁸⁴ *Cevherü'l-Fıkh* ve *Mübhimât* ve *Müzhir*'de ve gayrîde. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 6a; Esad Efendi Nüşhası, vr. 9a.)

¹⁸⁵ en-Nahl, 16/43.

¹⁸⁶ el-Ânkebût, 29/69.

¹⁸⁷ Revâhü Müslim. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 6b; Esad Efendi Nüşhası, vr.10a.)

¹⁸⁸ el-Bakara, 2/286.

¹⁸⁹ Revâhü eş-Şeyhân an Âişe. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 6b; Esad Efendi Nüşhası, vr. 10a.)

ihtirâzen sûfiyye terk-i evrâdı terk-i ferâiz gibi inkâr ederler. Ve bir nef'i dahi izin nasih-i âmilden sūdûr eyledikte nefis-i sâlike te'sîr u nüfûzda eşedd **[6b]** u eblağdır.¹⁹⁰

Ve bir fâide dahi budur ki mürîd ile şeyhi meyânında izin, meşveret gibi olup me'mûn ve sünnetle âmil olup el-müsteşâr mü'temen,¹⁹¹ mefhum-i münîfde dâhil olup ve bir lütfü dahi budur ki istîzân-ı tevkîr-i pîrî müfid olmakla **men lem yûekkir kebîrenâ** [büyüklerimize saygı göstermeyen]¹⁹² tahzîrinden ictinâb ve etfâl tarîkine dahi merhameti müstelzim olmakla **ve lem yerhem seğîrenâ** [Küçüklerimize merhamet etmeyen]¹⁹³ tenbihinden âgâh olup **feleyse minnâ** [bizden değildir.]¹⁹⁴ neticesinden ihtirâz ile rızâ-yı Hüdâ'ya intisâb eylemiş olurlar. Ve ba'zı fevâid dahi vardır ki **men lem yezuk lem ye'rif** [Tatmayan bilmez.] kabîlindendir. Meselâ â'mâlde feyz ve fütûh vâki' olup, Nazım:

‘Işk ile ibâdetle halâvet bula gör kim,

Kullukta bulur lezzeti sultân dileyenler¹⁹⁵

neşîdesince ibâdâtta lezzet ve münâcâtta halâvet bulup tâatinden mütelezziz ve müstağrak **[7a]** olup kevneyni kalbinden selb ve ibâdâtta sühûleti celb ve huşû' ve huzû' ve kunût peydâ olup ve bu sebepten nûr-i tecelli ile münevver ve nefsinin ahvâli kendûye münkeşif olup şerrinden meh-mâ-emken hülâsa sa'y-i belîğ ile tahassun edip hidmet-i nefsinde vahşet ve hidmet-i Hâlik-i Teâlâ'da ünsiyyet tahsîl eder. **Men 'erefe nefsehu faked 'erefe rabbehu** [kim nefsinin bilir (tanırsa) Rabb'ini bilir.]¹⁹⁶ ve ba'zı sûfiyye-i kirâm 'indinde feyz bundan ibârettir. **Utlubû'l-'ilme ve lev bi's-Sîn** [İlim Çin'de de olsa ona tâlip olun.]¹⁹⁷ haber-i şerîfenden zâhir olan budur ki her hâlde ehl-i kemâl mevcûd olup irşâd-ı kûşîş-i sâlike tevakkuf edip **ve fevke külli zî 'ilmin 'alîm** [Ve her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.]¹⁹⁸ kerîmesi vücudunu isbât ve

¹⁹⁰ *Şerh-i Meşârik* İbn-i Melek. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 6b; Esad Efendi Nüshası, vr. 10a.)

¹⁹¹ *Müsteşâr*: kendisine iş danışılan, kendisiyle müşaverede bulunulan; *Mü'temen*: emniyetli, güvenilir, inanılır.

¹⁹² Tirmizî, "Birr", 15; Ebû Dâvûd, "Edeb", 66.

¹⁹³ Ebû Dâvûd, "Edeb", 66; Tirmizî, "Birr", 15.

¹⁹⁴ Ebû Dâvûd, "Edeb", 66; Tirmizî, "Birr", 15.

¹⁹⁵ Abdulahad Nuri, *Divan*, vr. 31a; İbrahim Baz, *Abdulahad Nuri-i Sivasi'nin Hayatı, Eserleri ve Hayati Görüşü*, y.y., İnsan yay., 2007, s. 323.

¹⁹⁶ İbn Acibe el-Hasenî, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid*, (terc. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yay., C.3, 2012, s.361.

¹⁹⁷ Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, Beyrut: y.y., 1410, 2/253; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, I, 397.

¹⁹⁸ Yusuf, 12/76.

kûnû me'e's-sâdıkîn [sâdıklarla beraber olun]¹⁹⁹ emr-i münîfî beyhûde taleb muhâl ile emir değildir.[7b] Kaldı ki mürşid-i kâmil kibrît-i ahmerdir, dedikleri 'izzetinden kinâyettir 'ademinden ibâret değildir.

Pes, her kârda salâhta zâil ve evrâd u ezkârdan gâfil ve vezâif-i a'mâlden mâ-lâ-ya'nî ile müştagil olmayıp erbâb-ı ta'rîzin akvâline cevâbda sükût edeler. **Ve lâ tutî men eġfelenâ kalbehu 'en zikrinâ vettebe' hevâhu ve kâne emruhu furuten.** [Kalbini zikrimizden gâfil kıldığımız ve hevasına (heveslerine) tâbî olan kimselere isteyerek, işinde haddi aşmış olanlara itaat etme.]²⁰⁰ Nazım:

Bendinde kalma kesretin kulı ol ehl-i vahdetün,

Destinde pîr-i halvetîn mühr-i Süleymân gizlidür.²⁰¹

Bu dahi ma'lûm ola ki ehl-i vird olan mü'min-i muvahhid virdi ile meşgûl olduğu ezmânda her ne kadar taklîd-i sülehâ sûretinde tebâki kabîlinden olursa da 'âdet-i sâkin olmasûn deyû mücerred zebânından cârî, gerek ferâiz-i tâât ve gerek nevâfil-i ibâdâtta dahi huzur-ı kalpten ve huşû' [8a] ve huzû'dan ve ta'zîm u iclâlden ve sıdk-ı niyetten 'ârî olduğu hâlde mel'abe misâl iştigâl-ı hilâf-ı rızâ-yı Melik-i müteâldir. Ve 'alâmât-ı nifâktan ma'dûddur ki bu misâlde, sâhibu'l-vird mel'ûnun vârid olmuştur. Zira 'amelin takvâsız nef'î yoktur ki takva menhiyâtta ictinâbdır.

Pes, takva **innemâ yetekabbelullahü mine'l-müttekîn** [Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder.]²⁰² şehâdeti üzere vesîle-i kabûl-i tâât ve ibâdâtı ki zâhirini Hak Teâlâ'nın rızâsı olmadığı ef'âlden ve bâtınını Cenâb-ı Hüdâ Teâlâ'dan iġfâl ve işġâl eden hatarât-ı beyhûdeden tecrîd u tefrîktir. Kalb ve lisânı belki ashâb-ı âfât olan a'zâ-yı tis'ayı, câdde-i şer'-i şerîften inhirâfdan muhâfazaya sa'-yi bî-pâyân ve muhâfaza-yı teshîl için müsehhilu'l-'esîre rabt-ı dil u cân [8b]²⁰³ eyleye dediler. Çünkü bu Vird-i Settâr'ı kıraât eylemek kârı olmayan ihvân-ı sâde-dilân sükût üzere istimâ' u tenebbüh ve ezcân u dil-i râġib ve teşebbüh oldukça **men teşebbehe kavmen fehûve minhum** [Kim bir kavme benzemeye çalışırsa, o da onlardandır.]²⁰⁴ mefhûmunca erbâb-ı kıraât gibi onlar dahi mesâb u me'cûr olurlar. **Kün âlimen ev müteallimen ev**

¹⁹⁹ et-Tevbe, 9/119; Munkız'da musarrahdır. (Esad Efendi Nüşası, vr. 11a.)

²⁰⁰ el-Kehf, 18/28.

²⁰¹ Baz, a.g.e., s. 385.

²⁰² el-Mâide, 5/27.

²⁰³ Sûfiyye-i kirâm ona hâ-yı mu'ceme ile tahliyye derler. (Hacı Mahmut Nüşası, vr. 8b; Esad Efendi Nüşası, vr. 11b.)

²⁰⁴ Ebû Dâvûd, "Libâs", 4/4031; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. IX, s. 126.

müstemien [Ya âlim, ya ilim öğrenen, ya da ilim dinleyen ol.]²⁰⁵ ve emmâ bu vird-i şerîfe Vird-i Settâr tesmiyesinin vech-i ibtidâsında olan kelime-i Settârın tekrarıdır ki

اللهم يا ستار يا ستار : ve nüsha-i diğerde Allahümme Yâ Rabbi Yâ Settâr Yâ Settâr ve bir nüshada dahi Allahümme Yâ Rabbi Yâ Rabbi Yâ Settâr Yâ Settâr vâki' olmuştur. Allahümme kelimesi aslında Yâ Allah olmakla yine o ma'nâyadır. Yâ Settâr lafzının tekrârı sec' için ve yahud makâm makâm-ı suâl olmakla erbâb-ı recâ ve niyâzın kârı **İnnellahe Teâlâ [9a] yuhibbu'l-mulehhîne fi'd-de'avât** [Cenab-ı Hak, duada fazla ısrar edenleri sever.]²⁰⁶ mefhûmunca kavlinin tekrarıdır. **Men talebe şey'en ve cedde vecede** [kim bir şey ister ve bu isteğinde ciddî olup çaba gösterirse, mutlaka istediğini elde eder.] ve bu vech-i vecîh berây-ı ta'zîm-i Bârî vesâir mükerrerât-ı âtiyede dahi câridir. Ve hurûf-ı nidâdan Yâ kelimesini ihtiyâra sebep Yâ lafzı bu'd da müste'mel olduğuna nazarla kemâl-i taksîr ile kurb-ı hazretten bu'd-ı nefesine işâret veya kurbda isti'mâline göre **Ve izâ seeleke 'ibâdî ennî feinnî karîb** [Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım.]²⁰⁷ misâl-i latîfine binâen afv-i taksîrât ve mahv-i seyyiât sebebiyle takarrüb-i dergâh-ı Hüdâ-yı Mûteâl gâlib ihtimâl olmaya mebnîdir. Ve yâhûd mutavassıtta me'hûz olduğuna nazaran dahi abd-i sâil-i dâî'nin ism-i şerîfi Gaffâr ma'nâsına olmakla esmâ-yı hüsnâda **[9b]** vâki' olmadı.

Kâide-i nahviyyeye binâen mazmûmdur. Ma'nâsında ba'zıları dediler ki günahkârların bilâ-hesâb zünûbunu halâyıktan birinin ıttılâ'ından hâlî olduğu hâlde zeyl-i rahmet ve mağfireti ile setr edicidir. Ve ba'zıları hafaza-i kirâm dahi vâkıf olmazlar dediler. Ve Settâr dünya ve 'ukbâda zünûba ıttılâ'-ı halâyıktan setr edici demek ve Gaffâr 'ukbâda zünûbu setr edici ve gerekse dünyâda ol zünûba muttali' olsunlar veya olmasınlar demektir. **Men setere müslimen fi'd-dünyâ seterehullahu Teâlâ fi'd-dünyâ ve'l-âhira** [Kim Dünya'da Bir müslüman kardeşinin kusurunu örterse Allah da onun dünya ve ahrette kusurlarını örter.]²⁰⁸ beşâreti üzere inde'n-nâs mestûrû'l-'uyûb olmaya sebep olup ve bi-hasbi'l-beşeriyye kendiden bir ayıp vâki' oldukta onu dahi setr ile mukayyed olmak **[10a]** ve izhâr eylememek mekârim-i

²⁰⁵ Dârimî, "İlim", 254; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, 437; İbni Mesud'un sözüdür.

²⁰⁶ *Kenzü'l-irfân*, 57. (Camiu's-sağîr'den); Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, I, 750.

²⁰⁷ el-Bakara, 2/186.

²⁰⁸ Müslim, "Birr", 72; Buhârî, "Mezâlim", 3; Ebû Dâvûd, "Edeb", 38; Tirmizî, "Birr", 19; İbni Mâce, "Mukaddime", 17; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, II, 2497.

ahlâktandır. **Küllü ümmetî muâfen illa'l-mücâhirîn** [Her mümin affedilir, ancak günahını başkalarına açıklayanlar hariç.]²⁰⁹

Yâ Rabbi nüshalarına göre Rab, mürebbî ma'nâsına olup evvelen Allah demekle bi'l-cümle esmâsı ile Hüdâ Teâlâ'yı zikr edip ve sâniyen Yâ Rabbi deyip mürebbî-i hakîkîyi dahi ikrâr ve ba'dehu mazhar olduğu terbiyyet-i hazret mukâbilinde matlûb olan ihsân iken isâet eylediğini mülâhaza edip zeyl-i kerem-i Settâr'a teşebbüs ile Yâ Settâr'ı tekrar eyledi.

Fıkranın mefhûmu: Ey beni envâ'-ı kerâmât-ı sûrîyye ve ma'neviyye ile ânen fe-ânen terbiyet eden zât-ı Halîm! Ve Ey Settâru'l-'uyûb olan Latîf Kerîm demektir.

يا عزيز يا غفار: ikisi dahi mazmûmdur. Azîz²¹⁰ ism-i şerîfi ma'nâda gâlib-i gayr-ı mağlûb **[10b]** ve kâhir-i gayr-ı mekhûr demektir.

Ve yahud kâdir-i kavî demektir. Yahud menî' ma'nâsınadır ki me'a'l-cevâz vüsûl-ı müteazzir belki gayr-ı mahdûd olmakla müstehîlu'l-vüsûl demek olur. Ve yahud muizz ma'nâsına ki bu veche-i nazarla sıfât-ı fi'ilden olur ve vücûh-ı sâireye göre sıfât-ı zâttan olur. Ve Gaffâr ism-i şerîfi setr ma'nâsına olan gafereden me'hûzdur.²¹¹ Gâfir ile gafûrdan ma'nâda Gaffâr eblağdır ki gürûh gürûh tâife vü tâife günahkârları mağfîret edici demektir dediler.²¹² Ehl-i hakîkat dediler ki usât-ı müznibîn gaffârü'z-zünûb mefhûmunun icrâ-yı saltanatına ve müsteğfirîn hakkında izhâr-ı mükerrermetine sebeptir. **İnnahu kâne gaffâren. [11a]** [Muhakkak ki O (c.c) çok bağışlayıcıdır (mağfîret edendir)]²¹³

و يا جليل يا جبار: bunlar dahi mazmûmdur ve fıkranın evvelinde harf-i atf vardır. 'Ademî dahi nüshadır. Celîl lafzı evsâf-ı 'ulüvv ve ref'ine şâyân demektir. Yahud Celîl, Muhsin veya 'Azîm ma'nâsına ola. Ve Cebbârın ma'nâsı cebâbirenin dest-i te'addîsi ona vüsûl bulmaz ve bir mu'ârız onunla münâza'aya reh-yâb olmaz demek olup sıfât-ı

²⁰⁹ Buhari, " Kitabu'l-Edeb", 60. Muâfi illa'l-mucâhirûn dahi rivayettir. Câmi'-u Sağîr. (Esad Efendi Nüshası, vr. 13a.)

²¹⁰ Aziz'de ma'nâ-yı evvel ve azzenî fi'l-hitâb kerimesinden me'hûzdur ki izz-i yeiz (?) dest-i aynla olur. Ve ma'nâ-yı sâni feğbbernâ (?) bi sâlis lafz-ı şerîfinde olup izz-i yeiz olur. Feth-i aynla ve ma'nâ-yı râbi' elim ve vecî' lafızları mülem ve mûce' ma'nâsına olduğu gibi olur. (Esad Efendi Nüshası, vr. 13b.)

²¹¹ Sütire-i Ser-Miğfer tesmiyye olunduğu ona binâendir. (Esad Efendi Nüshası, vr. 13b.)

²¹² İmam Gazalî *Şerh-i Esma-i Hüsnâ*'da yazar. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 11a; Esad Efendi Nüshası, vr. 13b.)

²¹³ Nuh, 71/10.

zâttan olur. Yahud Cebbâr min haysu'l-ma'nâ Mütettekbebbir demek ve ceberût tekebbür ma'nâsınadır ki vasf-ı hâlik olursa medîhe ve vasf-ı mahlûk olursa zemîme olur. Pes ilm-i kemâl ve hasb u mâl ile ben-i Adem nev'ine tefevvuk ve tekebbür eylemek zemîme olduğu nümâyân oldu ki min külli'l-vücûh kebîr [11b] ve mütekebbir ol kavî ve ol kâdirdir.

Ve Yâ Cebbâr mücbir ve mükrih demektir ki sıfât-ı fi'ilden olur. Ve Yâ Cebbâr muslih ma'nâsına olur ki kulûb-ı münkesireyi ıslâh edici demektir. **Enâ inde'l-münkesireti kulûbuhum li-eclî** bu kavilde dahi sıfât-ı fi'ilden olur. Hülâsa-i kelâm Melik-i 'allâm nâ-fizu'l-hükm ve fe'âlün limâ yurîddir demek olur.

يا مقلب : kesr-i lâm ile ve mansûb ve ba'zı nüshada vâv-ı âtıfladır. Lakin ittîrâden terki evlâdır. **القلوب والابصار** : mecrûrlardır. Kalb lahme-i sanevberiyenin ismidir ki inkılâbât-ı mûcib olan havâtır-ı muhtelifenin mevrîd ve mahalli olmakla tesmiyye olundu. “**Tetekallebu'l-kulûb ve'l-eksâr**” [kalplerin ve gözlerin (dehşetten) döneceği günden korkarlar.]²¹⁴ kerîmesinde²¹⁵ ba'zı müfessirîn tebyîn eyledikleri üzere [12a] bu fikranın ma'nâsı; Ey Mü'minler yevm-i kıyâmette envâ'-ı nekâl ile zümre-i ehl-i şimâle idhâl ile tehiyye olunan helâktan necât veren hâlik ve ma'bûd demek ola kalb ve basar cevârihin eşrefleri olmakla onlara izâfetle ta'zîm kasd olundu. Ve ba'zıları izâfet-i tahsîs içindir ki sâir a'zâda nev'ân cüz-i ihtiyârı mevcûd lakin kalb ve basârı a'zâ-yı sâire gibi olmayıp keyfiyet-i inkılâpları “mukallibe'l-kulûb ve'l-eksâra” mahsûstur.²¹⁶ Yahud eksâr basîretten me'hûz olup kalbin idrâki ve fehmi demek olur ki 'ayn-ı kalp murâd olunur. Sultân-ı a'zâ olan kalbin bâsıra üzere takdîmine sebep kalbin altmış kadar âfâtı olup kalp ve nefsi ıslâh fi'l-hakîki cihâd-ı ekber olmakla be-her-hâl a'zâ-yı [12b] sâire ona pey-rev olup **İzâ selehet salahe'l-cesede kullühu** [Dikkat edin bedende bir et parçası vardır o düzgün, sağlıklı olursa bütün bir beden sağlıklı olur.]²¹⁷ mefhûmı üzere onun salâhı ile sâirleri dahi salâh peydâ eylediği cihetten tahsîs ve bâsıra dahi vesile-i vürûd-ı havâtır olup onun dahi mahfûz olması kalpten nefy-i havâtıra sebep olmakla irdâf olundu. Ve ehl-i hakikat ahyânen kalbi ıtlâk edip ve onunla câmi'iyye-i kalbiyyeyi murâd ederler ki 'âlem-i emirdendir. Zikr u te'sîr u iltizâz ve sekr ü fenâ vü istihlâk ki birbirini te'âkub ederler ve onun kârıdır. Ve gâhî kalbi ıtlâk edip muzga-i sanevberiyeye

²¹⁴ en-Nûr, 24/37.

²¹⁵ Beyzâvî. (Esad Efendi Nüshası, vr. 14b.)

²¹⁶ kulûbü'l-ibâd beyne esabiayn sırır u esâbi'i'r-Rahmân yukallibuhâ keyfe yeşâ' el-hadîs minh. (Esad Efendi Nüshası, vr. 15a.)

²¹⁷ Buhari, “Kitabu'l-İman”, 37.

murâd ederler ki insanın sol cânîbinde vâki'dir ki 'âlem-i halktan ve hakikat-ı câmi'iyye-i kalbiyyenin bu muzgaya ta'alluk-ı hâssı vardır ki güya onun âşiyânesi ve mesken u me'vâsıdır.[13a]

Ve meyânlarında olan mukârenet münâsebetiyle insıbâğ ve in'ikâs ve meyânlarında ittihâd ve ittisâl sebebiyle imtiyâz güya mefkûd olmuş ve hakikat-ı câmi'anın zikrinden ol muzgada dahi taharrük peydâ ve mevcûd olmuştur ki fi'l-hakîka erbâb-ı zikrin zikr-i kalbleri evvelen hakikat-ı cami'anın zikridir. Ve onun tavassutu ve mücâveretiyle ol muzga zâkir ve müteharrik olur ki hey'et-i icmâ'iyyeleri vesilesiyle bir zikir ikisine mensûbtur. Ve letâif-i hamsenin sâiri dahi ona kıyâs oluna ve **küllü karînin bi'l-mukârinin yektedî** [Her dost(arkadaş) kendisine uyduğu bir dost iledir.] kalbin salâhını ve ıslâhını ve bu ahvâl-i hasene-i mezkûre zımnında fevz-i felâhını fehm u idrâk eylemek lâ-cerem ilm-i tasavvuf ve erbâbına muhtaç olduğu [13b] musarrahdır.

Men istevâ yevmâhu fehüve magbûn. [İki günü müsavi olan ziyandadır.]²¹⁸

ويا مدبر : kesr-i bâ-yı muvahhide ile ve mansûb **الليل والنهار** : lafızları mecrûrdur. Mefhûmu: Ey gece ve gündüzün tedbîr-i teâkubu cemi'-i umûrunda ve her anda irâde-i 'aliyyesine mevkûf olan hallâk-ı 'âlem demektir. Leyl u nehâr sâni'-i vâhidin isbâtında iki âyet-i 'azîme olmakla izâfet-i ta'zîm içindir. **İnne fi halki's-semavâti ve'l-arzi ve'htilâfi'l-leyli ve'n-nehâri le âyâtî li ûli'l-elbâb.** [Muhakkak ki, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün ardarda gelişinde, ulûl elbab için elbette âyetler (deliller) vardır.]²¹⁹ Bu fıkra-i Vird-i Settâr'da leylin²²⁰ nehâr üzere takdîmi ihtiyâr oldu lafza-i kerîme iktidâ'endir. Ve eğerce Kur'ân ve zikir üzere ictimâ' nehârda kesîru'l-vukû' ise de **leyle-i kadr hayrun min elf-i şehrdir.** [Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır.]²²¹ Lakin bir gün yoktur ki bin aydan hayırlı ola. Ve tecelli-yi ekber ve mi'râc-ı şerîf [14a] ve nüzûl-i Kur'ân gece vâki' olduğu cihetten leyl asıldır ve nehârdan efdaldır dediler. Ve 'isyân dahi nevm sebebiyle gecede kalîlu'l-vukû'dur. **Ve bi'l-eshârihim yesteğfirûne** [Ve onlar, seher vakitlerinde mağfiret dilerler.]²²² kerîmesi geceye mahsûs ve Cenâb-ı kaddese teveccüh-i dil dahi sühûliyle hâsıl ve nefy-i havâtır

²¹⁸ *Keşfu'l-Hafa*, II, 2406; *Ta'limu'l-Müteallim* Mevbûz (?) (Hacı Mahmut Nüşası, vr. 14a; Esad Efendi Nüşası, vr. 16a.)

²¹⁹ Âli İmrân, 3/190.

²²⁰ Leyl maddesini İbn-i Hacer Mekkî *Fetâvâ-yı Hadisiyye*'sinde beyân eder. Zalâm-ı efdal evkâta ta'lîk ise gece vâki' olur dediler. (Esad Efendi Nüşası, vr. 16a.)

²²¹ el-Kadr, 97/3.

²²² ez-Zâriyât, 51/18.

erbâb-ı kulûba bî-meşakkat zâhir olup ve indifâ'-ı hümûm u gumûmda leyl cennete teşbîh olunup **Ve ce'elnâ nevmekum sübâten** [Ve uykunuzu dinlenme zamanı kıldık.]²²³ delâletiyle fi'l-cümle nevm dâfi'-i gam ve sebeb-i rahat olduğu musarrahdır. Ve ebrârda 'adem-i 'isyân ile ve mukarrebîn de tezâyüd-i ibâdât nümâyân olmakla şeb takarrüb-i Bâri'-yi Teâlâ'ya sebep olmakta rûzdan firûzdur dediler. Nazım:

Zulumât-ı leyâliden bulup âb-ı hayâtı,

Bu mürde vücûduna bugün cân dileyenler²²⁴ [14b]

خلاصنا: Feth-i hâ-yı mu'ceme ve kesr-i lâm-ı müşeddede ve cezm-i sâd iledir. Pes fikra ile tevessül ve tekrar olunan nidâyâ cevaptır. **من عذاب القبر والنار** : üçü dahi mecrûrlardır. Ya'ni 'azab-ı kabr u nâra sebeb-i mûcib olan a'mâl-i seyyieden nefislerimizi tahlîs eyle demektir. Ve ba'zı nüshada da "min 'azabi'l-kabri ve'l-katî'eti ve'n-nâr" vâki' oldu.²²⁵ Bu fikrayı sâir davet üzerine ve kabri dahi mâ-adâ üzerine takdîmde vechi budur ki bu 'azâblardan necât bulmak ve bi'l-hâssa zagıt-i kabirden rehâyâb olmak maksûd-ı aslî olduğu haberde vârid oldu. **İnne'l-kabru evvel-i menzili min menâzili'l-âhirati fein necâ minhu femâ ba'dehu eysere minhu.** [Hiç şüphesiz kabir ahiret menzillerinin ilkidir. Kişi ondan (buradaki hesaptan) kurtulursa ondan sonraki menziller onun için daha kolaydır.]²²⁶ İla âheri'l-hadîs. Ve dahi [15a] 'azâbın vukûu musirr-i âsiyân olan 'azâb-ı nîrândan mukaddem veya sec'a ri'âyet elzemdir. Makâm-ı hafazada tahlîs ta'bîri tahakkuk-ı vukû'ını takrîrdir.

Pes salike lazımdır ki kabr-i cesedin 'azâb-ı zemîmesinden a'mâl-i sâliha ile kalb-i mürdeyi tahlîs eylemek için sa'y u tedbîr eyleye. Zira ehl-i tahkîk dediler ki eğer nâra dâhil olan kimesne fakat şahs-ı vâhid olması müteyakkın olsa dahi mülâhaza ihtimâliyle 'azâb-ı nârdan mahall-i izhâr-ı âsâr-ı kahr-ı Celâl olmakla havf edip rehâyâb olmakla sa'y u kûşîş her bir mü'min için derkârdır. Ma'a-hazâ kerîme-i **leemleenne cehenneme mine'l-cinneti ve'n-nâsi ecmaîn** [Andolsun ki cehennem hem cinlerden, hem insanlardan (suçlularla) dolduracağım.]²²⁷ mevcûddur.

الهي استر : hemze-i emr-i vasl için nâ-mazmûm [15b] ve âhiri meczûmdur.

²²³ en-Nebe', 78/9.

²²⁴ A.g.e.,s. 439

²²⁵ Katî'a ba'de vehcirâne ve firkat ve inkıtâ' ma'nâsına. (Esad Efendi Nüshası, vr. 17a.)

²²⁶ Tirmizi, "Zühd", 5.

²²⁷ el-Hûd, 11/119.

عيوبنا : evveli mazmûm ve âhiri mansûbtur. Bu fıkra-i münâcât fıkârât-ı nidâdan fıkra-yı ûlâyâ nâzır olup tarîka-i leff ü neşre riâyet eyledi. Gûyiyâ Yâ Settâr ustur ‘ûyûbenâ bi-zeyl-i rahmetik demiş oldu. Setrin beyânı Settâr fıkrasında güzâr eyledi. Ayıb fa’iline şein veren kârdan ‘ibârettir. Ehl-i hakikat dediler ki ayıb mâ-sivâyâ bir lahza meyl-i dilden ve muhill-i edep olan fi’ilden ‘ibârettir. **واغفر** : hemzesi vasliyye ve fâ meksûre ve âhiri meczûmdur. **ننوبنا** : mansûbtur ve bu dahi fıkârât-ı sâbıkadan fıkra-i sâniyye nâzır olup gûyiyâ Yâ Gaffâr iğfir demiş oldu ki mağfîret-i zünûba ricâdır. Gufrân kıyâmete **[16a]** mahsûstur.

Gerek kable’l-hisâb ve’l-‘azâb ve gerekse sonra hatî’ât-ı kalîle ve celîlenin tecâvüzünden ibârettir. Lakin iman hakkında meâsi meselen ebdân hakkında me’kûlât-ı muzırre gibidir. Tiryâkın vücûduna i’timâd edip bedenini ledîğ-i mâr eylemek akla hoş-kâr değildir dediler. **وطهر** : evveli meftûh ve evsatı müşedded ve meksûr ve âhiri meczûmdur. **قلوبنا** : mansûbtur. Bu dahi fıkra-yı sâliseye mukâbildir ki cebr-i kesr (?) münkerât u müfsidâtтан ve efkâr-ı dünyeviyye ve vesâvis-i şeytâniyyeden tathîr tarikle olduğuna imâ vü ricâdır. Hubbu’d-dünya re’si küll-i hatîet mefhûm-ı fıkra Yâ Rabbi çirk-i efkâr-ı gayriyyeden âb-ı ‘inâyet-i ezeliyye ve tahâret-i hayât-ı ebediyye **[16b]** ile kalplerimizi sen tathîr eyle demektir. Et-tahûr şatru’l-iman tathîrin dahi envâ’ı vardır. Bi-hasebi’l-merâtib vürûd-ı feyzi mûcibtir. Budur ki meselen çirk-i şîrk u küfürden ukûl-ı muvahhidîn ve denes-i zünûn u şukûktan nüfûs-ı mü’minin ve vesah-ı muhabbet-i dünyeviyyeden kulûb-ı müttekîn ve kerîhe-i riyâdan serâir-i muhlisîn ve habîs-i cehilden ef’ide-i âlemîn ve vâridât-ı ma’rifette hatâdan cennât-ı ‘ârifîn ve kelime-i seyyie’ vü fahşâdan zebân-ı mütekellimîn tathîr olunur. **Yevme lâ yenfe’u mâlun ve lâ benûn illâ men etallahu bi kalbin selîm.** [O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar. Allah’a selîm (selâmete ermiş) kalple gelenler hariç.]²²⁸

و نور : tahhir veznindedir. **قبورنا** : mansûbtur. Bu fıkra dahi Yâ mukallib niyâzına gûyiyâ merbût olup demek olur ki Yâ Rabbi kulûb ve ebsârı tenvîr ve taklîbin gibi envâr-ı **[17a]** rahmetin ile kubûrı dahi tenvîr eyle. Ve vahşet u zulmâtını izâle eyle. Sudûru’l-ahrâr kubûru’l-esrâr kavli delâletiyle kubûrdan dahi murad-ı kulûb olmak yuhtemeldir. Erbâb-ı hakikat dediler ki kalb-i ‘ârifî envâr-ı ma’rifetle ve cenân-ı dâniyyi delâil-i vâzıh u hüccetle ve dil-i ‘âşık-ı nevâl-ı muhabbetle ve fuâd-ı ‘âbîdî çâşnî-i ibâdetle ve zamîr-i muvahhidi envâ’-ı tevhid u işâretle ve serîre-i ehl-i ihlâs hâlîse-i

²²⁸ eş-Şuârâ, 26 / 88-89.

niyyetle ve günahkârların gönlünü tevbe-i nasûh ve istiğfâr u nedâmetle tenvîr ve mücellâ eden nûru'l-arzı ve's-semavât ve 'âlemu's-sırrı ve'l-hafiyât evvel-i menâzil-i ukbâ olan kubûra dahi mercûdur ki envâr-ı a'mâl ile tenvîr ve rûşenâ ve izâle-i zulmet vahşet-nümâ eyleye.

Ve mâ zalik alellahi bi-azîz [Ve bu, Allah için büyük (güç bir iş) değildir.]²²⁹ ve ba'de bu makâmda **ve beyyiz vücûhenâ ve keffir [17b] ennâ veşreh lenâ sudûrenâ** dahi nüshadır.²³⁰ **و كَفِّر** : tahhir vezni üzeredir ki gûnahtan sebep-i halâs olan keffâret ma'nâsına isti'mâl olunan tekfîrdendir. **عنا سيئاتنا و توفنا** : fetehât-ı selâse ve şedde-i fâ iledir. **مع الابرار** : mecrûrdur. Bu fıkra dahi tedbîr-i leyl u nehâra nâzırdır. Mefhûmu budur ki **yubeddilullahu seyyiâtihim**²³¹ **hasenât** [Allah seyyiatlerini (günahlarını) hasenata (sevaba) çevirir.]²³² beşâreti üzere bu müjdeye bizi mazhar eyle ve seyyiâtımızı setr eyle ve fazl u kereminle dâreyinde bizi zümre-i sülehâda haşr eyle demek olur ki bu niyâzlar eğer istihkâkıyla hâsıl olmak lazım gelse 'ibâd hakkında muhâl olur idi. Zira eğerce abdin nâmı abd, lakin 'ubûdiyyette kâim olmak gayr-ı vâki' olmakla mahz-ı fazl u kereminden niyâz ederiz. Ve illâ 'adem-i istihkâk nümâyândır.[18a]

عبادتك²³⁴ : müşedded ve mansûbtur. **حق**²³³ : bâ meftûh ve dâl sâkin **سبحانك ما عبدنا** : mecrûrdur. **يا معبود** : mezmûmdur. Ve bu üç tesbihler ferîştegân-ı mukarrebînin

²²⁹ İbrahim, 14/20.

²³⁰ Nüşhada olan beyaz vech Behçet-i sürurun zuhurundan kinâyettir. Ehl-i Hak yevm-i kıyamette vücûh ve sahâifî beyaz olmakla ma'lûm olup rahmet ve cennet ve tevvâb-ı (?) muhalled ile mücâzât olsalar gerektir. Ve emmâllezîne ebyevet vücûhuhum rahmetillah hüm fihâ hâlidun fıkranın mefhûmu budur ki sifîd revy olanlara va'd eylediğin inâyâta bizi dahi mazhar eyle demektir. Ve şerh-i sadr-ı niyâz-mend olmak dahi innâ arezna'l emânete kerîmesi mazmûnu üzere emr-i azîm ile mu'temer ve kâr-ı cesîmî mütehammil olmakla şerh-i sadrı ya'ni vasiat kalbehu muhtaç olup meşşâkâ-i ubûdiyyette ihdâs-ı isbat ile teshîl-i umûr recâ-yı der-kâr oldu. Yahud nur-ı hikmetî vedîa ve zulmet-i cehlî izâle eylemek murâd ola ki rabbi's-rehlî sadrî niyâzına (?) îmdadır. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 19a.)

²³¹ Mâ seyyienin cem'i olup hâlet-i nasbdır ki âhirî cer suretindedir. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 18a.)

²³² el-Furkan, 25/70.

²³³ Sübhâneke lafzı tesbîh ma'nâsına masdar mevki'ine vâki' isimdir. Her bâr-ı muzâf olduğu halde müsta'meldir. İzafetine hâlî oldukça tesbîhî ilim olmakla ta'rîf ve elif ve nûn ile Osman gibi gayr-ı munsarîf olur. Fâil dahi olmak tenezzehet ma'nâsına olduğu surette tecvîz olunur. Masdariyyetle bir fi'l-i lâzım ül-ezmâr onla mansûbtur. Takdiriyyen sebebe tusebbihûhâdır. ve gâh muzâfdır. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 19b.)

tesbihlerindendir ki mefhûm ve misdâk **lâ uhsi senâen aleyk ente kemâ esneytu ‘ala nefsik** [Ben seni senin kendini övdüğün gibi (hakkıyla) senâ edemem.] hadîs-i şerîfdir ve ma’nâsı mecmû’-ı nekâyısdan seni tesbîh ve takdîs eylemekle tesbîh ve takdîs ederiz ki mecd ü şânına lâıyk leyl u nehârda farz u nevâfilden bir ibâdet edâ eylemek her ‘ibâdet ki bizden sudûr eyleye. Cenâb-ı Hazret’in hediye olmakla lâıyk ve müstehak olmadığı sebepten merdûddur. Zira ma’bûd-ı bi’l-hak ancak sensin demektir ki Melik-i kuddûse şâyân ibâdeti ityânda ‘aczi ni ızhâr u i’lân ve kemâl-i taksîr ve ‘ibâdete ‘adem-i liyâkatını beyândır ki ızhâr-ı ‘acz eylemek imârât-ı kabuldendir. [18b]

Ve bu siyâkta **عرفناك حق معرفتك يا معروف** : nüshadır deyu meşhûrdur. Lakin me’hûz değildir. Yuhtemel ki desîse ola. Zira ahz edip me’zûn olduğumuz sûretlerden sâkıt olduğundan mâadâ ba’zı kibâr-ı tâife-i ‘aliyye fıkra-yı mezkûreyi telaffuzdan teeddüben ve istihyâen men eylediler. Zira ulemâ-yı ehl-i hak şekerellahu sa’yehum kitab-ı kerîmede vasf olunduğu üzere cemi’ sıfâtı ile hakka ma’rifetle ma’rifetullah vâciptir dediler.²³⁵ Hatta sahib-i mezhebimiz Hazret-i İmâm radiyallahu anhu dahi bu i’tikâd üzere sebât ile vasiyyet eyledi.

Pes terki b-i mezkûr asâr-ı vâridinin muktezâsına mefhûmda mübâyin ve kavâ’id-i ehl-i akaide dahi muhâliftir. Mürşid-i ‘âlem sallallahü aleyhi ve sellemden sudûru sahîh olduğu sûrette cezbe-i rahmâniyyenin istîlâsı halinde istiğrâkta sudûru meşhûrdur. [19a] Pes hâlet-i bast ve sahvdâ ma’nâ-yı zâhirîsini murâd ederek ‘ârif-i billahtan sudûr-ı üdebâ-yı sûfiyye-i kirâm indinde terk-i edeptir dediler. Kaldı ki ma’nâ-yı bâtıniyyesi ki kûnh-i zât-ı Bârî Teâlâ’yı ma’rifet murâd olunursa ehl-i tahkîk ‘indinde kûnh-i zât-ı Hakk’ı ‘irfânı muhâl ve ondan bahs eylemek dalâl olmakla sıhhat-ı ma’na hüveydâ olur ki Hazret-i Sıddîk-i Ekber radiyallahu anhu buyurur. **Elhamdülillahi’l-lezî lem yec’al li’l-halki sebîlen illâ bi’l-‘aczi an ma’rifeten.** [Yarattıklarını kendisini bilmeye bir yol bırakmayıp onları onu bilmekten ancak aciz bırakan Allah’a hamdolsun.]²³⁶

²³⁴ Hakk-ı sabâvetin aslında ibâdet olmakla Hakk lafzı vasf eder. İbâdâta muzâf olup masdarı gibi mansûb olur. Ebu’l-Bekâ i’râb-ı Kur’ân’da sûre-i En’âm’da ve mâ kaderullahe hakke kadrihi tefsirinde tasrih eder. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 19b.)

²³⁵ Şeyh Askerî şeyh kuvâda (?) Necm-i Râzî’nin Mirsâd’ından ve *mâ kaderullahe hakke kadrihi* tefsirinde *mâ erafullahe hakke ma’rifetihi* verdiklerini ve tafsîlini ol mecd-i ihâle eder. Ve Şehlâ Fütuhat’ında dahi tafsîlini ve Kazâ-i Ekber cildinde tahkîkî yazmıştır. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 20a.)

²³⁶ Ve li hâzâ zikir fikirden efdaldır. Zirâ âlâillahide dir ki zamla (fesamed) (?) zikir derler. Zâtullah-ı tefekkür menhîdir. Lakin zikr-i zât-ı hâlikâ’ mahsûsdur. Ve fikr-i mahlûka masrûfdur. Onun için tefekkür-i mâ-sivâdan zikr-i Hak Teâlâ evlâdır dediler.

Şiir: el-‘aczu ‘an derki’l-idrâk ve’l-bahsu ‘an sırrı’z-zât-ı işrâk. **Nazım:**

Sırr-ı zâtında akl-ı küll âciz,

Küh-i zâtın nice bile urefâ.

Zira ma’rifetin gayeti iki nesnedir dediler. Biri dehşet ve biri dahi hayrettir.

A’rufihim billahi eşeddehum tehayyuren fih [İnsanlar arasında Allahı en iyi bilenler ona en çok (yarattıkları ve azameti hususunda) hayret besleyenlerdir.] Lakin küh-i zât-ı irâdeye karîne lâzım olduğu **[19b]** vâkıf-ı hâle ma’lûmdur.

سبحانك ما نكرناك حق نكر يا منكور : İ’râbda fıkra-i ûlâya muâdildir. Sübhâneke mâ ‘abednâke fıkrasında zikr u şükr zımmen dâhil ve ibâdet ikisine dahi şâmil iken şerâfetlerine binâen zikr u şükürde dahi tahsîs ba’de’n-na’im olundu. Mefhûmu: Ey mezkûr-ı bi’l-Hak! Senin Cenâb-ı Hazretine şâyeste şeb u rûz farîza ve nâfileden bir zikr edâ eyledik. Her zikir ki bizden sâdır oldu. Huzûr-ı ma’neviyyene şâyân u müstehak olmadığı sebepten merdûddur demektir. Zikrin envâ’-ı kesîresi ve fezâil-i vefiresi olup **ve le zikrullahi ekber** [Allah’ı anmak elbette en büyük ibadettir.]²³⁷ kerîmesinde namaz murâddır dediler. **Abdî uzkurunî ba’de’s-subhi sâ’ate ve ba’de’l-‘asri sâ’ate ikfek mâ beynehümâ** hadîs-i kudsiyyesinde evrâd-ı subh ve mesâ’ maksûddur **[20a]** dediler. **Efdalu’z-zikr Lâ ilahe illallah** [Zikirlerin en faziletlisi Lâ ilahe illallahtır.]²³⁸ hadîs-i şerîfinde kelime-i tevhîd takdîm u tefrîd olunur ki **elâ bi-zikrillahi tetmeinnu’l-kulûb** [Kalpler ancak, Allah’ı zikretmekle mutmain olur.]²³⁹ mefhûmunca itminân-ı kalbe vesile olup mecmû’-ı ibâdât-ı dünyaya mahsûs lakin zikr u ‘ukbâda mü’min için bâkî ve ber-devamdır. Esnâf-ı zikirden cehrin efdaliyyetine imâmeyn-i hüâmeyn mâil u hafînin efdaliyyetine sirâcu’l-eimme kâşifu’l-gamme

Ellezîne yezkürünellahe kıyâmen ve kuûden ve alâ cunûbihim ve yetefekkerûne fi halkı’s-semavâti ve’l-arz. (Esad Efendi Nüshası, vr. 20b.)

²³⁷ el-Ankebut, 29/45.

²³⁸ Tirmizi, “Daavat”, 9; Zikrin keyfiyyeti bu vecihle gerektir ki mine’l-karîn ila’l-kadîm a’zâ ve cevârih zikri ile müteessir olacak mertebe-i kuvvet-i tamme ile meşgul ola. Ve kelime-i lâ ilahede lâ-yı nâfiden ahz u dimağa îsâl ve ba’dehu bakiyyesini sağ canibinden i’tibâr edip illallah lafzı kalb-i sanevberiiyyeye darp ede. Lakin tahayyül ile ola. Hareket vücudu his olunmaya eğer münferid ise ve eğer halkada ise hareket-i sûrî dahi lazımdır ki harâret tîz sirâyet ede. Bu hâlet ile celb-i cezbe edip vecd u cezbenin husûlünden sonra harekât-ı garibesinde ma’zûr bî ihtiyârdır dediler. Ve dahi yirmi şart bunlardır. Ve beşi mukaddemdir ki tevbe-i nasûh ve gusûl veya vuzû-ı maa’t-ta’tîr. Sükût ve iğmâz-ı ayneyn ve kalb-i İsm-i Celâl ile meşgul ve mütefekkir olmak şeyhin himmeti Rasûlullah aleyhi’s-selâm’dan istimdâddır deyû i’tikâd edip ve bu vecihle himmet-i Şeyhî nasb-ı (?) ayn bile. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 20b; Esad Efendi Nüshası, vr. 21a.)

²³⁹ er-Râ’d, 13/28.

imâm-ı a'zam ve hümâm-ı akdem Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbit hazretleri kâildir rıdvânullahi Teâlâ aleyhim ecmaîn. Zikr-i hafî cenân ile zikr-i celî lisân ile efdaliyetlerinde olan ihtilâf ba'zıların indinde ihtilâf-ı hüccet ve bürhân ve ba'zı diğer meyânında ihtilâf-ı asr u zamandır ki meşârib-i muhtelif ve mezâhib-i mütehâlifinin [20b] zuhûru cehri iktizâ eyleyip te'lîf-i kulûb için istihbâbına ulemâ zâhib oldular.

Zikrin bâis-i fütûh olmasında yirmi şartı olup beşi mukaddem ve on ikisi esnâ-yı zikirde ve üçü ba'de'l-ferâğ ve bu şurûtun mecmû'ına mürâât olunursa vesîle-i fütûh-ı vâridât olduğu ale't-tafsîl kutub-i kavimde münderic ve musarrah olmakla imlâ ile imlâlden udûl olundu.²⁴⁰ Tâlib-i sâlik tefahhus eyleye. **Fes'elû ehle'z-zikr** [O taktirde zikir ehline (daimi zikir sahiplerine) sorun]²⁴¹ fıkra-yı zikirden fâriğ oldukta **fezkurûnî ezkurkum veşkurûlî** [Öyle ise Beni zikredin ki Ben de sizi zikredeyim. Ve Bana şükredin.]²⁴² kerîmesine iktizâen fıkra-i şükrü irdâf eyleyip **سبحانك ما شكرناك حق شكرك يا مشكور** : dedi. İ'râbda sâbıkına adîldir. Zikir asıl ibâdât olmakla şükre takdîm olundu. Mefhûmu: Ey meşkûr-ı bi'l-Hak! fazl u kereminle atâ eylediğin envâ'-ı ni'am-ı suriyye ve ma'neviyye mukâbelesinde senin mecd ü şânına lââyık leyl u nehârda [21a] bir kerre Hakk'a edâ ile şükr eylemedik, her şükür ki bizden sudûr ede Cenâb-ı 'izzetine lââyık ve müstehak olmadığı için merdûd addederiz demektir. Nazım:

Ez dest u zebân berâyed,

Ger ahde-i şükreş bederâyed.

Ve kalîlun min ibâdi's-Şekûr, Sırr-i Sakatî'den mervîdir ki abd, şükürden kendi 'aczi ikrâr eylemek şükürdür buyurur. Pes bu tesbih bir şükürdür ki 'aczi meş'ardır. Ve li-hazâ şükr-i tâm olmuş olur. Çünkü bu tesbihât ile abd-i da'i ibadette ve zikr u şükürde 'aczi mu'terif oldu. Pes münâsib olan fazl u rahmet-i Hakk'a ilticâ ile

²⁴⁰ Niyyet-i hâlis esnasında olan on iki şartlar teşehüdde olan cûlûs gibi kuûd eğer münferid ise kibleye teveccüh edip ellerini fahzeyni üzere vaz' ede. Ve eğer cemaat ile bulunursa halka olalar. Üd veya buhûr ile mahall-i zikri tatyîb ve libâs-ı helâl, müzlim mekan ahvâline kimesne muttali' olmaya münkirât-ı kalb sebebiyle zikre layık olmamak üzere murakabe-i nefis-i sıdk ya'ni sırrıyla cehrin kendi indinde müsâvî olması münkirât-ı kalbi izâle ve zikr-i kalpte temkînî üzere azîmet kelime-i tevhîdi ihtiyâr ede. Füyûz-ı hasse sâirinden ziyadedir. Ma'nâ-yı zikr-i kalbinde ihzâr-ı zikr-i kalbe sâri olup ve zikr halinde kalbinden nefy-i mâ-sivâ eyledikte ve dahi nefy-i şehevât ve münkirât ve ba'dehu cesede sirâyet ba'dehu ruha vasil olur. Ve ba'de'z-zikr olan üç şart ve zikirden sonra zaman-ı tavîl üzere sükût ve huzû' ve nefis-i kerrât ile zemm u tahkîr ve akab-i zikirde şürb-i mâ'dan men' ve keff eylemektir. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 21a; Esad Efendi Nüşhası, vr. 21a.)

²⁴¹ en-Nahl, 16/43.

²⁴² El-Bakara, 2/152.

deryâ-yı afvından dahi mu'terif ola. Pes bu münâsebetle buyurur. *فضلا من الله* : mecrûrdur. *ورحمة* : mansûbtur. Makam makam-ı recâ olmakla yahud ihtisâr-ı matlûb ve yahud ehl-i tefsîr takrîri üzere te'eddüben lafz-ı recâyı zikirden istiğnâ [21b]²⁴³ ve hazfla iktifâ olundu. Mefhûmu, ibadette ve zikr u şükürde taksîrâtın afvını Hak Teâlâ'nın fazl u kereminden recâ eder ki özrü ile kabul edip zellât u kusûru fazl u rahmetiyle mestûr ola, manzûru olmaya demektir. Fazl afvdan ibarettir. Ve rahmet in'âmdan kinâyet olup afv duhûl-ı behiştte in'âm üzere mukaddem olmakla zikirde dahi fazl u rahmet üzere takdîm olundu. Çün fazl u rahmet Hak Teâlâ'nın iki ni'met-i celîlesi olduğuna ikrâr ve onlara iltimâs eyledi.

Pes bu ni'met-i celîlelerin mukâbelesinde şükür ile dahi merzûk olmasını niyâz-mend olmak lâzım gelip *شكرا من الله و نعمة* : dedi. İ'râbı ke'l-evveldir. Ya'ni Cenâb-ı Rabbu'l-erbâbdan mercûdur ki ni'met-i dünyeviyye ve uhreviyye mukâbelesinde rızâsına muvâfık şükrü ile merzûk [22a] ve muvaffak eyleye. Şükrü ni'met ile ta'kîb eylediği **lein şekertum leezidennekum** [Eğer şükrederseniz (ni'metlerinizi) artırırım]²⁴⁴ kerîmesi olan edâ ve tertîbe iktidâendir. Me'a hazâ ni'met-i Hâlik abd üzerine sâbık ve gayr-ı mütenâhî istihkâktır ki **Ve in te'uddû ni'metellahi la tuhsûha** [Hâlbuki Allah'ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız.]²⁴⁵ lâmi'asınca lâ te'uddû lâ tuhsâdır.

Pes şükür her ni'metin akabinde vacip ve her şükrün akabinde izdiyâd-ı ni'met dahi mansûs ve bi's-şükür tedûmu'n-ni'am külluhâ devamı medlûlünce dahi mahsûs olmakla Hakk'a edâ-yı şükür hâsıl olmaz. İllâ Sakatî kuddise sırruhunun sühan-ı mezkûru üzere i'tirâf-ı 'aciz ile olur. Nazım:

Şükür-i in'âmet eger gûyem heme,

Bâsed in'âmı diğêr der-şânı-mâ

Zira ibtidâ-yı ni'am ni'met-i vücuddur. Ba'de beşeriyyet, ba'de akl, ba'de İslâm ve sonra Ehl-i Sünnet'ten ve dahi ricâlden ve ahrârdan olup ve tâmmu'l-a'zâ olmak ve ziyy-i ulemâda ve muhabbet-i sülehâ ve fukarâda bulunmak ve kesb-i [22b] helâl kezâ ve kezâ, vesbiğ aleykum ni'meten zâhiraten ve bâtineten şükür-i na'mâ ve inde'l-'adem sabr bilâ-kuvvet imandandır. Ni'metin vücûdunda şükredip ma'dûm oldukça cezâ' ü fezâ ve şikâyet eylemek kâr-ı behâyimdir. Urefâ-yı Hüdâ dediler ki belâyâ dahi

²⁴³ “İz nâdâ Rabbehü” (Meryem, 19/3) kerimesinde musarrahdır. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 21b; Esad Efendi Nüshası, vr. 22a.)

²⁴⁴ İbrahim, 14/7.

²⁴⁵ en-Nahl, 16/18.

ni'amdan addolunur ki 'ikâb-ı şedîd-i uhreviyyeye tebdîldir. Ve tekarruba delildir. **Eşeddu'l-belâ ale'l-enbiyâ sümme'l-evliyâ sümme'l-emsal fe'l-emsal** [Belanın en şiddetlisi nebilere sonra velilere sonra onlara daha yakın ve daha yakın olanlara gelir.]²⁴⁶ ve her uzvun şükr-i mahsûsu vardır ki şükr-i zebân zikr u senâ ve şükr-i ruh havf u recâ ve şükr-i dil sıdk-ı vefâ ve şükr-i nefis cehd u 'inâ ve şükr-i cesed teslîm ve rıza ve şükr-i akl fikr-i âlâ olmakla abd-ı şâkir tesbîh-i mezkûru lisânı ile îrâd ve kalbi ile tasdîk ve huşû' ve huzû' ve hulûs ve tezellül ü tefekkür ile edâ eyledikte meh-mâ-emken edâ-yı şükre tekarrub ile şeref-yâb olmuş olur dediler.

Pes fazl u rahmet ve şükr ü ni'met Cenâb-ı [23a] Hazret-i İzzet'ten olduğuna abd-ı âciz bu tarikle mu'terif oldukta hamd ü minnetin dahi Hak Teâlâ için sâbit ve mahsûs olduğuna ikrâr edip buyurur. **الحمد والمنة** : merfû'lardandır. Minnet şol ni'metin şükrüne dediler ki mukâbelesinde ivâz matlûb olmaya aslında kate'e ma'nâsına olan menneden müştaktır ki sâhibi ancak hâcet revâlık için ol ni'meti atâ eylemiş ola dediler. Meâl-i fıkra budur ki bi'l-cümle ahvâl-i mahlûkât için evsâf-ı rubûbiyyete ve ni'am-ı mütevâliyeye lâayık olan mahâmid-i cemîl ancak Cenâb-ı Melik-i Kuddûs'e sabittir ki mebd-i küllü yine Hüdâ-yı bî-çûndür. **Ve mâ bikum min ni'metin feminellah** [Sizin olan ne kadar ni'met varsa hepsi Allah'tandır.]²⁴⁷ Çünkü hamdin Hak Teâlâ için istihkâk ve ihtisâsını i'tirâf etmekle hamdi ta'kîb u irdâf eylemek lâzım gelip buyurur.

الحمد : merfû' **الله على الطاعة و التوفيق** : [23b] mecrûrlardır. Misâl-i ma'nâ-yı hamd ol zât-ı kerîme mahsûsdur ki bana tâ'at ve tevfiik üzere sübût ve devam ve erbâbı meyânında kıyâm-ı rûzî kıldı demektir. Tâ'at ve ni'met-i dâimeye mûcib ve câlib olmakla a'zam-ı ni'am oldu. Ve tevfiik dahi ancak tâ'at sebebiyle matlûb olduğu cihetten tâ'atten a'zamı ve li-hazâ edâ-yı siyâk hamdde tâ'at tevfiikten esbak u akdâm oldu. Ehl-i tahkîk dediler ki zenbun ba'de'z-zenb ukûbet olduğu gibi hasene ba'de'l-hasen tevfiiktir. Zira şer şerri mûcib olması gibi ve hayır dahi hayrı câlib olmak câri ve sâir dahi aslen ve fer'an sârîdir. **Vettekû fitneten lâ tusîbenne'l-lezîne zalemû minkum hasseten** [Ve sizden (içinizden), sadece zalim kimselere isabet etmeyen, onlara has (özel) olmayan (diğerlerine de isabet eden) fitneden sakının (takva sahibi

²⁴⁶ Buhari, 'Kitabu'l-Mardâ', 3.

²⁴⁷ en-Nahl, 16/53.

olun).]²⁴⁸ ve şeâmet-i a'mâl-ı seyyi'e mâni'-i ni'met ve reh-zen-i rahmettir. **İnnellahe lâ yuğeyyiru mâ bi-kavmin hatta yuğeyyirû mâ bi-enfüsihim** [Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.]²⁴⁹

Pes bi-hasebi'l-beşeriyye sâdır [24a] olan günâhtan der-akab tevbe edeler ki eser-i şeâmet vesîle-i keder olmaya **et-tâib mine'z-zenbi kemen lâ zenbe leh.** [Günahına tövbe eden kişi o günahı hiç işlemeyen kişi gibi olur.]²⁵⁰ Ba'de hâb veya nisyân ve yahud sâir özr-i şer'i sebebiyle fevt olan vezâif-i şeb u rûzî kazâ ile tedârik inşâallahü Teâlâ sa'y ile rûzî ola. **Men nâme 'an cüzze mine'l-leyli 'an şey'in anhu fekarahu mâ beyne salâtu'l-fecr ve salâtu'z-zuhr ketebet lehu keennemâ kara'e mine'l-leyli** [Bir kimse hizbini yahut onun bir cüz'ünü okumadan uyur da, onu sabah namazı ile öğle namazı arasında okursa, kendisine onu gece okumuş gibi (sevap) yazılır.]²⁵¹ çün kazâ-yı mâ-fât dahi âsâr-ı tevfikten olmakla ona hamd ile eylediği ibadetten da'i-i ârifdir. Arifân ez ibadet istiğfâr konend mezmûnunu mülâhaza ile der-akab buyurdu ki **الله العظيم : نُنِب : من كل** : nûn meftûh ve fâ meksûr ve âhiri merfû'dur. mansûblardır. İstiğfâr abdı kendi ma'siyetinde olan kabihini görüp afv u mağfiretini talep ve ondan i'râz eylemektir. Ve istiğfâr devâ-yı [24b] zünûbdur ki tafsîli li külli zenbin terkîbinde beyân olunur inşâallahü teâlâ. Evsâf-ı sâire meyânında onunla tavsîfin vechi budur ki hîn-i istiğfârda azimet ve celâlet-i Hazret-i İzzeti mülâhaza ile derûn-ı günâhkâr onda rikkat ve teveccühünde hulûs ve metânet hâsıl olup gâfiru'z-zünûb olmak Azîmü's-Şân olduğuna işârettir. **نُنِب : küll, ihâta'-i ifrâd-ı zünûb için olmakla mefhûm-ı terkîb budur ki Mennân-ı Azîmü's-Şân'dan mecmû'-ı zünûbun gerek kebîre ve sağîre ve gerekse ma'lûm veya mechûl mağfiretini talep ederiz. وعد : ya'ni bile bile an kasdin bi-hasebi'l-beşeriyye cesâret ve irtikâb eylediğimiz günah وسهوا : ya'ni günah olduğunu bilirken ve gafletle sâdır olan وخطاء : kasr iledir. Ya'ni günah değildir. Zan edip irtikâbdan sonra zenb olduğunu bildiğimiz و تقصير : günah olduğunu bilip lakin günah olduğunu [25a] unutup vâki' olan و نسيان : Beşi dahi mecrûr, tâ'âtte edâsı lâzım olan müstehabâttan ve âdâbdan ve sünen-i müstehabbeden birinde bu tarikle vâki' olan terk ki sağâirdendir, Târiki fazîletten mahrûm olur. Meselen salâta müte'allik olmayan kârı namazda iken tefekkür eylemek**

²⁴⁸ el-Enfal, 8/25.

²⁴⁹ er-Ra'd, 13/11.

²⁵⁰ İbn Mace, ''Kitabu'z-Zühd'', 30.

²⁵¹ Müslim, ''Kitabü Salati'l-Misafirîn'', 142.

eğer emr-i dünyeviyye ise eşedd-i kerâhetle mekrûhtur. Belki ehl-i hakikat indinde müfsid hükmündedir ki maksûd-ı bi'z-zât olan rûkn-i asliyi terkeder. Ve eğer emr-i uhreviyye ise dahi evlâyı terk eder. Zira umûr-ı salâtiye ile iştigâl ve her namazı âhir namazı olmak üzere mülâhaza eylemek evlâdır.²⁵² Ve musâllinin kalbi ki mahalli nazar-ı Hüdâ'dır. Şey-i âhere iltifât etmez. Husûsen tahrîme bend olurken ve dahi iyyâke hitâblarında beyhûde tefekkür ziyâde su-i edeptir.

Pes inde ehli'l-hakika ve ehli'z-zâhir taksîr bid'at olmakla akab-ı salâtta istiğfâr vacip olur dediler. Ve ba'zı nüshalarda **min külli zenbin [25b] iz nebnâhu amden ve sehven ve hitâen ve nisyânen ve noksânen ve taksîren** vâki' oldu.²⁵³ Çünkü muvahhid-i dâ'i taksîratından istiğfâr ni'metiyle merzûk ve muğtenim olmakla muvaffak oldu. Pes bu ni'met için hamd eylemek murâd ve hamdi Rabbü'l-âlemîne isbât ile irâd edip buyurdu ki الحمد : merfû' : الله : mecrûr حمدا بوافى ve yukâfi lafızlarının evveleri mazmûm ve fâlar meksûr ve âhirleri sâkindir. نعمك : evveli meksûr ve ayn meftûh ve âhiri mansûbtur. و يكافى مزيدك : evvelinin fethi ve zâ-yı mu'cemenin kesri ile âhiri mansûbtur.²⁵⁴ Ya'ni Ey Mun'im-i Hakîki! bi'l-cümle erbâb-ı hamdin hamdleri sana sabittir ki bize ihsânın olan esnâf-ı ni'am ve envâ'-ı fazl u keremine mukâbil olan hamd ile hamd eyledik demektir. Ni'amdan murâd ni'am-i bâkiyye-i uhreviyye olursa ki mâ-lâ-aynün re'et ve lâ izen semî'at ve lâ hatara ala kalbin beşer ondan kinâyettir.²⁵⁵ Mezîd dahi ba'zı müfessirîn tahrîri üzere ru'yetten ibâret olur ki mefhûm-ı terkîb, Yâ Rabbi! sana bir hamd ile hamd eyledik ki [26a] ni'am-ı bâkiyye-i tahsîlde vâfi ve ecell-i ni'am olan ru'yet-i cemâl ve müşâhede-i visâle bizler ki müste'id ve müstehak ve mazhar olmamızda kâfidir demek olur. Çün hamdin Cenâb-ı Barî'ye sübûtunu ve cemî'-i ni'amına mukâbil olduğunu ikrâr eyledi.

Pes, bu tarikle olan hamd Cenâb-ı Melik-i Kuddûs'e lâayık olan mahâmidin cümlesini zikr ile hâsıl olduğu cihetten cemî'-i mahâmid ile hamd eylemeye şiddet-i iştiyâkından nâşî buyurur. نحمدك : nûn ve mîmin fethalarıyla ve dâl merfû'dur. بجميع : mecrûr محامدك : evveli meftûh ve mîm-i sâni meksûr ve âhiri mecrûrdur. Ya'ni Yâ

²⁵² Muhaşşâdır. Şerh-i Kebîr'de "Mâ yufsidu's-salât" babında ve Vecîz'de (?) dahi musarrahdır. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 25b; Esad Efendi Nüşhası, vr. 25b.)

²⁵³ Muhaşşâdır. Noksân kelimesi dahi meâlde taksîre karîbdır. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 26a.)

²⁵⁴ Mezîd masdardır der mücbir gibi ve ism-i mefûldür. Menba' gibi. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 26a.)

²⁵⁵ Tefsîr-i Ebu'l-Leys. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 26a.)

Rabbi senin zikrin hayr u medhine vesîle-i müsta'mele olan ecnâs-ı mevâdd-ı kesîre ve ceberût ve fazl u kemâl-i rubûbiyyetin ve mecd u 'izzetin beyân olunmakta her ne kadar turuk-ı müteaddide ve mütenevvi'a var ise mecmû'ıyla seni hamd ederiz demektir. Bu edâda gûyiya Celâl ve 'Azimet Allah bâbında ma'rifet-i [26b] Hakk'a edâ ile edâ-yı işâret vardır. Lakin muhâli farz tarîkiyledir. Kelâm-ı Arab'ta vukû'ı şehîrdir ki zikirde mübâlağa kasdıyladır. Yahud **niyyetu'l-mü'min hayrun min amelihi** [Müminin bir işe niyeti onu işlemesinden daha hayırlıdır.]²⁵⁶ kabîlinden olup ve de'avât ve münâcâtta uşşâk-ı Hakk'ın 'Azîz-i Gaffâr'ı izhâr teşevvukkına işâret tarîkiyledir. Zira fi'l-hakîka böyle hamdi ityândan Enbiyâ-yı Kirâm izhâr-ı 'acz eylemişler. Ez-cümle mürşid-i âlem (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazretleri **lâ uhsî senâen 'aleyke ente kemâ esneytu 'ala nefsik** buyurdular. Nazım:

Kul hamdüne kâdir ola mı ey ulu mevlâ

Zâtundan olur zâtına şâyeste tehâyâ.²⁵⁷

Bunun emsâli 'âşıkân-ı vuslat Rahmân'dan kesîru'l-vukû'dur ki esrâr-ı İlahiyye'nin mahbûb-ı Cenâb-ı Kibriyâ aleyhi't-tehâyâyâ istîlâsı vaktinde -lî me'allahi vaktun- buyurdıkları bu kabîldendir ki vakit müstemir ve yahud nâdir olmakta ihtilâf vâki'dir. Ve ser-halka-i dâire-i hilâfet ve şuhûd radiyallahü anhu hazretlerinden [27a] menkûldur ki, -zikru'l-lisân laklaka ve zikru'l-kalp vesvese- buyurup ve Şeyh Bistâmî bast-ı bâtın vâki' olduğu eyyâm, -livâ-yı erfa' min levâ-i Muhammed- deyip ve dahi hubb-i fenâda olduğu hinde -leyse fî cübbeti sivallah- dedi. Ve Abdülkâdir Cîlî hîn-i murâkabede kademe-i kutbiyyet zuhûrunda muktezâ-yı hayret ile -kıdemî hazîhi 'ala rukbeti küllu velliyyullah- dedi ve niceler tevbetî tevbetî min kavli -lâ ilahe illallah- deyip ve kimi dahi zikrullah -yusevvidu ve yezdâdü'z-zenb- deyip ve çend gürûh dahi -Enâ 'ala mezhebi Rabbî- ve ba'zı zevât dahi -lâ salâte li'l-mü'min illâ fî kalbi- dedi.²⁵⁸

²⁵⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, II, 2836.

²⁵⁷ A.g.e., s. 336

²⁵⁸ Haşiyedir: ve nefsi-i nâtika-i Âdemî cevher-i mücerrede melekûtî olup fenâ-yı ten ile fenâ bulmayıp nefsi ile ten meyânında alaka-i subûte-i arziyye vardır. Lakin bu alakanın butlânında nefsin butlânı lazım gelmez. Ve bî cism ve cismânî ve bî cihât tecezzî olmakla bu tâife dahi onu Hak Teâlâ zan eylediler. Ve galebe-i istiğrâktan nâşî fikr u temyîz edemediler ki nefsi-i nâtika kesret ile mevsûf ve her şahs-ı insânî için bir nefsi-i nâtika-i mücerrede mevcûddur. Eğer mecmû'unun bir nefsi olsa her birinin ulûm ve idrakâtı mütefâvit olmaz idi. Ve birisi bâtıl ve muattal oldukça cümlesi muattal olur idi. Ve eğer nefsi-i nâtika Hüdâ Teâlâ olaydı nice kahramân tende esîr olup ve şehvet kerde-gân ile âmîziş ederdi. Ve nice ba'de'l-müferaka cânib-i âsimâna müteveccih olurdu. Bu evsâf ile ittisâf imârat-ı hudûundur. Bu evsâf ile ve bir gürûh

Ve ba'zıları -Enâ'l-fâ'il fi hazihi'l-âlem- dedi. Ve tâife-i 'aliyyeden bir zât safâsıfât dahi demiş ki otuz sene ruhun Hüdâ Teâlâ olmak üzere perestişinde oldum. Ba'de bildim ki zü'afâ-yı salikân-ı tarîk-i Hak Teâlâ için bu dâire-i etvâr taglît-i ehl-i sülûktan bir tavr-ı muğallata-endâzdır. **[27b]** Zira ekseriyâ sâliklerin sırrına âlem-i ervâh münkeşif olup 'alâka-yı letâif-i bî-çûnu vasıtasıyla onu Hak Teâlâ olmak üzere bilip ve ervâhın ecsâma olan nisbetini dahi Hakk'ın ihâta ve sereyânı olmak üzere müşâhade eder ve mir'ât-ı kesrette onun şuhûdunu şuhûd-ı vahdet der-kesret tasavvur eder. Ve li-hazâ dâire-i şuhûd dahi ehl-i menâmın rü'yaları gibi hedef-i tîr-i i'tirâz olamaz ve bu siyâkta Hazret-i Mevlevî buyurur:

An hayâlâtı ki dâm evliyâ est,

Ve nice sâlikân dahi zerrât-ı vücûdundan her bir zerrede 'anâsırın biri olan unsur-ı hevâsının sirâyet ve mahviyyetini müşâhade edip ve onu Hüdâ-yı bî-hem-tâ Teâlâ zan eder ki sultân-ı hayâlin unvân-ı hâl ile onu tahayyül ve ta'akkulundan nâşî mütehayyilede bu sûrette mütenakkış olur ki fi'l-hakîka bilâ-sülûk mâil-i tasavvuf olan ehl-i kâl gibi onun dahi sâhib-i erbâb-ı hâlden addolunmaz. Onunçündür ki reh-nümâ-yı tarikat-ı **[28a]** ²⁵⁹ Hüdâ olan mürşid-i kâmile entumâ bi'z-zarûre der-kâr olduğu hüveydâdır dediler.

Ve Ebu'l-Hasan el-Harakânî kuddise sırruhu -Ma'bûd-ı tû pîr-est evvel-mefhûmunca -ben Rabbimden iki sene sende ziyadeyim- dedi. Ve bir zümreden dahi -Enâ Rasûlullah- teraşşuh edip ve bir mazanne dahi cem'-i Muhammedî cem'-i ilahiyreden ecma'dır deyip ve ervâh-ı kümmelin kıdemine zâhib oldu. Ve bir sahib-i safvetten dahi -mâ-mîkonîm-mâ- remzî sır-nümâ ve kimine dahi sıfat-ı berh gâlib olup nâz u delâl eder ve kimi bir tavırda - Kefertu bidini'l-lahi ve'l-küfrü vacip- deyip ve tavr-ı diğerde tavr-ı vücûdundan "Ene'l-Hak" sadâsının in'ikâsını istimâ' eyledi ki Abdülâhad en-Nûrî el-Halveti dahi buyurur. Nazım:

Musa'ya şecerden dediği gibi "ene'llah",

dahi zan eylediler ki hâşâ lillah Hak mütecezzî olup eczâları ne nefsi nâtika tesmiyye edeler ve bir zümre dahi kadîm-i ezeli zan eylediler ve böyle olsa âlem-i kuddûs ve tahâretten bu hazîz-i esfelde mukayyed olmağa zaruretinden mess eyledi. Ve ne nev'-i kuvvet onu âlem-i nur ve hayattan. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 27b; Esad Efendi Nüşhası, vr. 27b.)

²⁵⁹ Beden-i tıfl-ı razîa çekip hâkîkate vâhide-yi müteferrika kıldı. Bunun cümle iktisâbı ten u bâsit (?) 3 iledir. Ezelde bu kayıd ma'lûm oldu ki kadîm-i ezeli değildir. Ve zaman-ı halkı ten maa birbirinden hilkatte tekaddüm ve telahhüzleri yoktur. Mesâlihâ (?) Kıssat-i fî Şerha-i Tûlası. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 28a; Esad Efendi Nüşhası, vr. 27b.)

Bir dil de ene'l-Hak dise olmaz mı ki âyâ²⁶⁰

Her fî'le hakikatde çü fâil olan oldur

Her kavle dahi kâil olan olsa ne var yâ²⁶¹

Ve bir beyitte [28b] ve dahi der ki, **Nazım:**

Şiblî'de Şibl-i bâtına dil mîşe-zâr olup,

Cîlî'de cilveler edeni bizde bulmuşuz.

Sahib-i sırr-ı ma'nevi Hazret-i Mevlevi kuddise sırruhu onların emsâli hakkında buyurur. -Tilke hayâlât tezelli (?) bihâ etvâlu't-tarîka- bu mekûle makâle-i şathiyyât-ı kibâr ve satevât-ı tecelliyât-ı zâtıyye ve sıfâtıyyede kendi zâtı ve sıfâtından fî'l-hakîka gaybetin incilâsı ve hestî-i hakîkinin hestî-i mevhûm üzere istilâsı sebebiyle akl u ihtiyârın kendiden zevâlî nümûdâr olduğı evkâttadır ki bu halde mağlubiyetinden ihtirâzen 'Kellimnî Yâ Hümeyrâ'²⁶² buyurulduğı eserde vârid olmuştur. Men 'arefe'l-lahe küll-i lisâne.

Pes dâ'i-i muhib şevk-i müzdâd sebebiyle evkât-ı münâcâtta esrâr-ı muhabbet ve âsâr-ı vuslata dâir senâ ile edâ-yı mahâmid ve dua eyledikte kemâl-i inbisâtla techîl-i nefis-i bî-nevâ ve tezelli ve istihyâ edip [29a] der-akab buyurur ki ما علمنا : 'ayn meftûh ve lâm meksûr ve mîm sakın منها و ما لم نعلم : nûn ve lâm meftûh ve 'ayn sakın ve âhiri meczûmdur. Ya'ni zikr u senâdan ma'lûmumuz olan tarîklerin mâ 'alimnâ dahi cümlesiyle hamd ederiz demektir ki gûyiya meçhûlümüz olan vâdiler ma'lûmumuz olsa ol edâlar ile dahi hamd ederiz. Ve belki eyledik demektir ve edâ-yı hamde bi'l-münâsebe şükrü dahi edâda tanzîr edip buyurur. و نشكر : nûn meftûh ve kâf mazmûm ve râ merfû'dur. على جميع نعمك : mecrûrlardır. ما علمنا منها و ما لم نعلم : zabtları mâ-sabak

²⁶⁰ A.g.e, s. 419

²⁶¹ Baz, a.g.e., s. 385

²⁶² kellimni Yâ Hümeyrâ! Cenâb-ı Mürşid-i kâinât aleyhi't-tahiyyât hazretleri gâhî âlem-i istiğrâka varıp şerîfî cism-i latîfinden müfârakât eylemek havfindan hazret-i Âişe-i Kübrâ'ya hitâb edip kellimni Yâ Hümeyrâ! Deyû buyururdu. Ya'ni söyle bana Yâ Hümeyrâ demektir. nisâ zînet-i dünya olmakla bu i'tibâr ile âlem-i istiğrâktan âlem-i farka gelirler idi. Hümeyrâ lakabını Hazret-i Sıddıka'ya Fahr-ı [29b] Âlem salallahü aleyhi ve sellem talkîb eyledi. Ve lafzın ma'nâsı kızıl benizli avratcık demektir ki tasğîr-i ta'zîm ifâde eder. Menkuldür ki Hâce-i Kemâl Hocendî merhûm âsâr-ı istiğrâk zuhûr eyledikte tekellûf ile inşâdına meşgûl olup istiğrâktan hülâsa sa'y eder idi. Ta ki vakt-i istiğrâk bî-şuûr mürûr eylemeye ve izâat-i vakt bulunmaya Nazım: İn tekellûf-hâyı min dürr-i şer-i men, kellimni Yâ Hümeyrâ-yı minnet (?). Ve istiğrâk ve istihlâk ahvâl-i âhirettendir. Dünya'da vukû'ı olmasa ukbâda vech-i eblağ üzere zuhûr eder idi. Onun için ahvâl-i rehzendir. Ve bâis-i noksan terakkidir. Ehl-i hâl hîn-i irtihâlde ahvâlden i'râz ederler dediler. (Hacı Mahmut Nûshası, vr. 29a; Esad Efendi Nûshası, vr. 28b.)

gibidir. Şükr-i ni'met mukâbelesinde ve hamd 'umûm üzere olduğu cihetten bunda na'mâyı zikreyledi ve şükrümüzü ma'lûmumuza [29b]²⁶³ ve gayr-ı ma'lûmumuza tahsîs ve hasr eylemeyip belki *وعلى كل حال*: ahvâlden her ne ihsân ve 'atâ olunan hal gerek hâl-i müştemilemiz ve gerekse hâl-i mazrûfemiz ve kezâlik ni'met veya nîkmet ve gerek ni'am-i zâhire veya bâtine her ne olursa fi'l-hakîka min tarafillahu vasıl ve hâsıl olmakla mukâbelesinde şükrederiz ve bu niyyet ve kasd ve himmet u 'azîmet üzere müstedâm olmakla sa'y u kûşîş ederiz demektir, mecrûrlardır.

Pes bu münasebetle hâl-i seyyi'enin hâl-i haseneye tahvîlini recâ ve niyâz makamı olmakla buyurur ki *يا محول*: zamme-i mîm ve fetha-yı hâ-yı mühmele ve vâv'ın kesriyle ve lâm mansûbtur. *الحول و الاحوال*: mecrûrlardır. *حول*: evveli meftûh ve evsâtı meksûr ve müşedded ve âhiri meczûmdur. *حالفنا*: mansûbtur. *الى احسن الحال*: mecrûrlardır. Bu iki fıkra-yı [30a]²⁶⁴ müsecc'e'nin her kelimesi hâ-yı mühmeleyle müştemildir. Mefhûmu: Ey zulmet-i cehlden bende-gân-ı 'âsiyânı nûr-ı kemâle ihrâc eden ve Ey 'atâyâ ve na'mâyı onlara 'ala's-seviyye kereminde suâle muhtâc olmayan! Mu'in ve nasîr ve basîrimiz ve 'avâid-i tabâyi'-i 'ibâda 'evâ-yıknûmûn ve bâ'is-i tevakkuf ve hubb-ı zevâide meyl u rûkûn ve her halde makrûn ve sebeb-i tehallûf iken dergâhına teveccûhe 'azîmetimizde mevcûd olan za'f u fütûrî şevk u himmet ve kuvvete tebdîl ve i'tikâd-ı tâm üzere kat' u cezmde vâki' olan noksân ve kusûru sîdk u yakîn ve niyyete sarf ile tekâmîl u mirâret-i ma'siyetten istilzâz-ı çâşnî-i ibadete hallerimizi tahvîl eylemekle ez cân u dil hâhiş-geriz demek ola. Ehl-i İslâm'a ahsen-i hâl budur ki a'mâlinde [30b] devam ve kalbinden muhabbet-i dünya ve mevaddet-i mâsivâyı selb-i tam ve dünyada mevcûde kanâ'at ve tâ'at-ı Hüdâ Teâlâ'dan 'adem-i mûmânaat üzere evkât-güzâr ve tarîk-i müstakîme reh-nûmûn olan bir mürşid-i kâr-sâza mukârenettir dediler.

Ve li-hazâ vebteğu ileyhi'l-vesîlete [O'na ulaşmaya vesileler arayın.]²⁶⁵ kerîmesi mefhûmunca reh-nûmûn ittihâzı elbette lâzımdır. Zira kilâbda dahi mu'allem olan kelbin maktûlu şer'an helâl ve gayr-ı mu'allem saydı meyledir ki ekli haramdır. Davud-ı Tâî Hazret-i İmam-ı A'zam radiyallahü anhümâdan tahsîl-i ilm-i zâhiri

²⁶³ **Ne'mâ**: evvelinin fethi ile olursa âhirî hemzeli olursa ve eğer evvelî zamme olursa âhirî maksûr olup ne'mâ olur lügattir ikisi dahi ni'met ma'nâsıdır. (Hacı Mahmut Nûshası, vr. 29a; Esad Efendi Nûshası, vr. 29a.)

²⁶⁴ *El-havl*: feth-i hâ-yı mühmele ve sükûn-ı vâv iledir. (Hacı Mahmut Nûshası, vr. 30a; Esad Efendi Nûshası, vr. 29b.)

²⁶⁵ el-Mâide, 5/35.

eylemişken eshel vecihle tarîk-i ihlâs ve zühde sülûk için Habîb-i A'cemî dâmenine teşebbüs eyledi. **Men lem yera muslihen la yekûnu muflihen.** [kim ıslah edicilerden olmazsa kurtuluşa erenlerden olmaz.] Nazım:

Sana bir mürşid-i kâmil gerek ahvâlini muslih,
Selîm itmek için kalbin ola ol bâlûni muslih.²⁶⁶

Meşâyih-i ehl-i İslâm (kesserehumullahu Teâlâ ila sâ'ati **[31a]**²⁶⁷ el-kıyâmu) etıbbâ-yı rûhânî makâmında oldukları mâ-lâ-kelâmdır.

Kütüb-i tıbbâ mürâcaatla 'ilel u istikâmdan şifâ-yâb olmak şâz makulesidir. Elbette hayat-ı tayyibe tedârîki için tabîbân-ı zamandan birini ihtiyâra muhtaç ve devâ-pezîr olmakta onunla istişâre lâ i'lacdır.

Pes ulûm-ı şer'iyye ve ledünniyye ve meârif-i zahiriyye ve batıniyye ile uçmaya zü'l-cenâheyn bulunmak der-kârdır. Nazım:

Cem' eyledi ilmeyni bulup âb-ı hayatı,
İhyâ-yı kulûb eyledi ahbâr-ı meşâyih

Ve nunezzilu mine'l-kur'an mâ hüve şifâun ve rahmetun li'l-mü'minîn [Kur'an'dan indirdiğimiz şeyler, mü'minler için şifadır ve rahmettir.]²⁶⁸ Ba'dehu eserde vârid olduğu üzere rûz-ı kıyâmette vukûu mütehakkık olan on bin suâlin mükâfâtı ve ol ehvâli dehşetnâkdan bi-fazlillahi Teâlâ mü'min-i kâmilin sebeb-i necâtı ve hayır ile vesîle-i mücâzâtı olan zikri âtî bu on adet kelimâtı irâde ba'de'l-hamd ve şükür şurû' edip tedârik-i mâ-fât ve bu tarîkle afv-ı taksîrât u mahv-ı seyyiât mülâhazasıyla Hazret-i Seyyid Yahyâ'ya iktidâ **[31b]** ve biz dahi, **اعدت لكل هول لا اله الا الله**: dedik. Usûl-i esmâda ism-i evvel olmakla kelimât-ı aşereden bunu takdîm eyledi. A'dedtu kultu ma'nasına tânın zammıyla ve kulli hevlin lafızları mecrûrdur.

A'dednâ nüshasına göre innellahe karînesiyle fıkra-yı istiğfârda dahi nesteğfirullah ve ba'de hasbunallah ve tevekkelnâ alallah mütekellimi mea'l-ğayrı sıygaları ile edâ olunmak iktizâ eder ki cem'iyyet meyânında okunursa mea'l-ğayr ve münferiden kırâat olunursa vahdehu olmak münasip ve muhtâr olduğu hîn-i telkînde tenbîh ve tebyîn olunan şerâittendir. Mefhûmu budur ki ahvâl-ı zahire ve batine reh-

²⁶⁶ A.g.e., s. 358.

²⁶⁷ Hatta Avârif'de İmam Sühreverdi tahrîrî üzere Dâvud-ı Tâî hakkında ulemâ-yı asr-ı senâ-kâr olup dediler ki eğer Dâvud Ümem-i Sâlife'den olsa idi Kitab-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın mezkûr bi'l-hayrı olur idi dediler. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 31a; Esad Efendi Nüshası, vr. 30a.)

²⁶⁸ el-İsrâ, 17/82.

zenlerinin zuhûr-ı mahallinde zikre kıyâm ve havâtır-ı gayriyyeyi nefyi ber-devam eylemek için lisân u fuâd ile bu kelime-i tevhîd salâhını ihzâr u tedârik ve î'dâd eyledim demek olur. Zira mefhûm-ı hevle ikrâr-ı bi'l-lisân u tasdik-i **[32a]** bi'l-cenânı mûcibdir.

Bunda hevlden murâd kelime-i tevhîd karînesiyle nefes-i ahîrde olan havf-ı âm oldukta ma'nâsı her vakitte ki neûzubillahi teâlâ kavlen veya amelen ve yahud i'tikâden küfr veya şek veyahud zân cihetinde bir havf târî ola. Mûcib-i emniyyet ve sâlib-i vahşet ve câlib-i saâdet ve vesile-i şefâat ve sebep-i duhûl-i cennet ve vâsıta-i müşâhede-i cemâl ve ru'yet olan bu kelime-i tevhîdi ol vakit için tehiyye ve tedârik eyledim demek olur.

Men kâle lâ ilahe illallah dehele'l-cennet [Kim La ilahe illallah derse cennete girer.] ²⁶⁹ meslûbü'l-ihtiyâr olmayan ashâb-ı ezkâra lâ buddedir ki bu kelime-i münciyyeyi edâda yirmi şerâit-i şehîrden ²⁷⁰ gâfil olmaya ve tağyir-i hurûf ile lahdan ihtirâz ede, amma meslûbü'l-ihtiyâr olan erbâb-ı ezkâr ashâb-ı i'zârdandır.

Pes sâir ezkâr u esmâdan ziyâde ta'zîm u iclâl ile bu kelime-i münciyye üzere sırren ve cehren devam lazımdır ki **yusebbitullahullezîne âmenû bi'l-kavli's-sâbit [32b] fi'l-hayati'd-dünya ve fi'l-âhira** [Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır.] ²⁷¹ kerîmesi mantûkunca 'inde'l-hayreti ve'sekreti dahi ecell-i kâr olan kavli-i sabit üzere tesbît eylemek Rabb-i Rahîm'den mercûdur. **Kemâ teîşûne temûtûne ve kemâ temûtûne tuhşerûn** [Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüzve nasıl ölürseniz de öyle diriltilirsiniz.] onun için sûfiyye-i kirâm tavr-ı evvelde miftâh-ı seyr ilallah olmakla lâ ilahe illallah zikr-i şerîfini ihtiyâr eylediler ki mahalli sadrdır ve nuru kebûd ²⁷² rengidir.

Pes küffâr-ı ehl-i inkâra i'tibâr eylemeyip in kâra sa'y edeler ki rûz-i kıyâmette erbâb-ı nedâmetin halinden Cenâb-ı Bârî celle zikre haber verip buyurur. **Yâ Veyletâ! leytenî lem ettehizu fulânen halilen** [Yazıklar olsun, keşke ben filanı (o kişiyi) dost edinmeseydim.] ²⁷³ lekad ezalleni eni'z-zikri inteha. Ba'de ikinci kelimeyi îrâd edip

²⁶⁹ Tirmizi, 'İman', 17.

²⁷⁰ Yirmi şart-ı sübhânın *mâ zekernâ* fıkrasında hâşiye olunmuştur. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 32b; Esad Efendi Nüshası, vr. 31b.)

²⁷¹ İbrahim, 14/27.

²⁷² *kebûd*: ya'ni ezrak ki Türkî'de gök derler. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 33a; Esad Efendi Nüshası, vr. 32a.)

²⁷³ El-Furkan, 25/28.

buyurur. *ولكل نعمة* : mecrûrlardır. *الحمد* : merfû'dur. *الله* : mecrûrdur. Mefhûmu ahvâlden herhalde elhamdülillah demek için kalb u lisânımla müteheyyi' oldum demek olur. Sûfiyye-i kirâm 'indinde ni'met gerek in'âm ve gerekse îlâm olsun takdîr-i [33a] Bârî'yi kadîr ile vâsıl olan her ârıza demektir. **El-hayr mâ ehtârehullah** [Hayır Allahın kulları için seçtiklerindedir.] vefkınca fâil-i Muhtâr'ın her murâdî hayırdır. Her ne kadar bende-gâna göre nâ-mülâyim olmakla zarre ve şerre deyu mu'teber ise dahi hayrihi ve şerrihi minellahi Teâlâ.

Pes belâ ve âlâm dahi in'âm gibi hayırdır ve belki belâyâ sâir-i na'mâdan zibâdır. Zira ni'met-i ebediyyeye vesîle olur. Ve îlâmda kat'a huzûz-ı nefsin medhali yoktur dediler. Abd ahvâlden bir halde ni'met Hazretten münfek olmadığı cihetten her halde müstağrâk-ı ni'am-ı Hak'tır. Pes hamd ve şükür tamam-ı ni'metten olup ve müzdâd dahi olmasına sebeptir. Hamdin beyânı güzerân eyledi. Kelimât-ı aşereden üçüncü dahi îrâd olunup buyuruldu. *ولكل رضاء الشكر لله* : i'râbda fikra-yı mukaddime gibidir. Rehâ' râ-yı mühmelenin fethi ve hâ-yı mu'cemenin meddi ile vüs'at [33b] ve râhat-ı maîşet ve hüsn-i hâldir. Ve ni'met-i dünyeviyyeye itlâk olunur. Şükren hassa olduğu cihetten şükürde rehâyı zikreyledi. Şükrün beyânı dahi sebk eylemişti. *ولكل عجوبة* : mecrûrlardır. *سبحان الله* : mecrûrlardır.²⁷⁴ Bu dahi kelimât-ı mezkûrenin rabi'idir. U'cube zamm-ı hemze ve sukûn-ı âyn-ı mühmele ile vechini idrâkten ukûlün âciz olup istiğrâb ve istib'âd eylediği ve kable'r-ru'ye tasavvur eylemediği her maddeye itlâk olunur. U'cubeğe tesbîhi tahsîsin sebebi tenzîhidir. Ya'ni Hâlik ve Mûcid-i Teâlâ her şey'-i acîbin derkinde aczden münezzehtir. Gerekse idrâkte mahlûkunu mu'ciz kabîlinden olsun. Zira her şey acîb-i nefsi'l-emirde acîb değildir. Belki mu'cib olması bi- hasebi't-tasavvurdur. Ve hakikat-i hale vukûftan ukûlün kusûru sebebiyledir.

Pes mahall-i taaccüpte subhânallah [34a] demek lazımdır. *ولكل ذنب استغفر الله* : kelimât-ı mezkûreden beşincidir. Külli ve zenbin lafızları mecrûrlardır. Estağfirullah lafzının evveli meftûh lakin hemze-i vasliyye olmakla zenb kelimesinin tenvîni kesre ile sine vasl olunur. Kat'u dahi muhkiyyen câizdir. Ve fâ meksûr ve âhiri merfû'dur. Ve ism-i celâl mansûbtur. Bâlâde a'dednâ nüshasını ihtiyâr olunursa bunda dahi mümâselet-i nestağfir iktizâ eylediği ifâde olunmuştu. **İsteğfirû Rabbekum innehu kâne Gaffâren** [Artık Rabbinizden mağfiret dilediğinizi söyleyin. Muhakkak ki O

²⁷⁴ Sübhân kelimesi bâlâda ifade olunmuştur. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 34a.)

Gaffar'dır.]²⁷⁵ kerîmesi tıbkınca istiğfâr ve her derde deva ve cerihaya cebîre-i merhem-i şifâ ve bâis-i taklîl-i günah ve fisk ve sebep-i teksîr-i rızık olduğu bî-iştibâhtır. Vesîle-i ferah-ı kalb ve inşirâh-ı sadr zerîa-i celbdır.

Pes, mü'min-i kâmile der-kârdır ki lisânıyla istiğfâr ve kalbiyle bir dahi ihtiyâr eylememek üzere azm ü cezm ede. Eğer yetmiş kerre dahi bi-hasebi'l [34b]-beşeriyye irtikâb ederse de her birinde bir vecihle hareket ede ki 'adem-i ısrârdır dediler. **Lâ sağîre mea'l-ısrâr ve lâ kebîre mea'l-istiğfâr** [Hiçbir küçük günah ısrarla birlikte olmaz. Hiçbir büyük günah da istiğfarla birlikte olmaz.]²⁷⁶ lakin cehr u fahr eylemeyeler. Mahfî olan kabâhatin mestûr kalmasına sa'y edeler ki mağfûr olmaya sebeptir. **Küll-i ümmetin mûâfen illa'l-mucâhirûn** [Ümmetimin hepsi (Allah tarafından) af olunmuştur, yalnız açıkça günâh işleyenler değil.]²⁷⁷ sa'îdini'l-müsayyidin **innehu kâne li'l-evvâbine Gafûren** kerîmesinde evvâbdan murâd kimdir deyu suâl olundukta bir mü'mindir ki bir günahı irtikâb edip ba'de tevbe ede sâniyen yine bir cürmü ihtiyâr edip tekrar yine tevbe ede ve sâlisen ber-kâr-ı kerîhî yine fi'le götürüp sonra bir dahi ol fi'l-i şenî'e meyl eylememek üzere tevbe edip ba'de yine bir zenbi mürtekib ola dediler. Ol reculden ve halinden Hasan-ı Basrî kuddise sırruh hazretlerine suâl eylediler. Bu kâr ahlâk-ı [35a] mü'minîndendir dedi. Zira ehl-i küfürde tevbe ve peşimânî nâ-yâbdır belki bu refâtâr hasâyis-i ehl-i İslâm'dandır. Kaldı ki **men tabe râbi'en lem yetubellâh** bir ma'siyette dört kerre vâki' olursadır ki sebep-i vürûdu şurb-i hamrdır.²⁷⁸ Lakin cins-i maâsiye mekîsun aleyh olmaz. **Et-tâib mine'z-zenbi kemen lâ zenbe leh.**

Pes, istikâmet tevbede nefes-i mürşid-i müşfikin nefes-i tâib-i mübtedîde kuvvet te'sîri olmakla tarîk-i tevbeyi mürşid-i kâminden görmek 'inde'l-muhakkıkîn müstahsen ve müstehabtır dediler. Zünûbun envâ'-ı müteâddidesi olmakla istiğfârın dahi esnâf-ı kesîresi vardır. Fehmi her mü'min-i müteşerri'e lazım olmakla icmâlen beyânı budur ki zenb iki kısım olup biri fakat Hakk'a ve biri dahi sâir halka nisbetledir. Hakk'a nisbetle

²⁷⁵ Nuh, 71/10.

²⁷⁶ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 3071.

²⁷⁷ Buhari, "Kitabu'l-Edeb", 60.

²⁷⁸ Kavl-i aleyhisselâm; Mâ eserre men isteğferû in âde fi'l-yevmi seb'îne merreten [Câmi'i's-Sağîr min bahs-i mâ] (Esad Efendi Nüshası, vr. 33b.). Risetü ta'l-hürmet (?) li'l-hamri ve'l-meysiri fi havva'l-musalli ve ekder (?) Kavlullah ve kad fasselle leküm mâ hurime aleyküm illâ maldurirtüm ileyh. (Esad Efendi Nüshası, vr. 34a.)

olan günah dahi iki türlüdür. Biri [35b] terk-i âvâmirdir ki namaz ve zekât emsâl-i ferâizin terki gibi.

Pes, kaza edip ba'de istiğfâr ede. Ve biri dahi irtikâb-ı menhiyattır ki bu dahi iki nev'idir. Bir nev'ine hakk-ı abde taalluk eder, zinâ ve gıybet gibi. İlâcî evvelen istihlâl ve ba'de istiğfârdır ve birine dahi hakk-ı gayr taalluk eylemez, şürb-i hamr gibi onun tedârîki fakat istiğfardır. Ve halka nisbetle olan cürm dahi iki kısımdır: Biri zenb-i mâlîdir ki gasb ve saraka ve gayrın malını izinsiz ekl eylemek veya şehâdet-i rûz ile veya hâkim ve zâlîme sevk u ğamz ile itlâf eylemek gibi feinne min nasri elcâtî huve'l-cânî. Onun ilâcî zâyî' olan nesneyi tedârik ve sahibine redd ü malından hayatta ise istihlâl ve ba'de istiğfardır. Gerekse bu eşya-yı mezkûre sabîden sâdır olsun. Ve eğer hayatta [36a] değil ise verese-i mevcûdesinden istihlâl ede. Vârisleri dahi mevcûd değil ise ol zâyî' olan malı veya kıymetini vedî'atullah olmak niyyeti ile fukarâyâ def' u tasadduk edip ba'de istiğfâr ede. Ve biri dahi günah-ı gayr-ı mâlîdir. O dahi ya günah-ı bedeniyedir ki cerh ve darp gibi. Bunun ilâcî âtiyye ile dahi olursa istihlâldir. Ve yahud günah-ı kalptir. Şetm u istihzâ gibi eğer mümkün ise istihlâl ile tedârik ede ve illâ Hak Teâlâ'ya tazarru' ve duâ ve hak sahibi hakkında tasadduk ve recâdır. Lakin eğer Hakk-ı behâyim olursa mesela aslen cürmü yok iken darp ve yahud yüzüne darp veya tahammülünden ziyâde yük tahmil eylemek veya alefinde 'adem-i riâyet gibi. İşte bu derdin devâsı müşkildir dünyada istihlâl olunmayan hakk-ı kâfir gibi bu ikisinin husûmeti rûz-i cezâda [36b] düşvârdır ki râzî olmalarının tarîki yoktur. Ba'de kelimât-ı sabiku'l-beyânda altıncıyı serd edip buyurur: **ولكل مصيبة** : mecrûrlardır. **انا لله** : dahi mecrûrdur. Musîbet zuhûrunda **innâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn** [Biz muhakkak ki Allah içiniz (O'na ulaşmak ve teslim olmak için yaratıldık) ve muhakkak O'na döneceğiz (ulaşacağız).]²⁷⁹ demek lafz-ı kur'ânî'den müstefâd iken bunda tamamı ahz olunmayıp fakat innâ lillahi dedi. Meşhûr olmakla ibtidâsı innâ lillahi olan istircâ'-ı ma'lûm-ı murâd olur ki terkinde olan vücûhun birisi dahi sec'a riâyettir. Mefhûm-ı fıkra budur ki ben bendegân-ı Hâlik u Rezzâk ve Mennân ki onun mülkünde ve kabzasında biz hayatta oldukça rızkımıza mütekeffil ve ba'de'l-mevt dahi merci' ve meâbımız odur. Pes her halde ona mütevekkiliz demek ola.

²⁷⁹ el-Bakara, 2/156.

Yahud ma'nâsı Hak Teâlâ'dan bize isâbet eden her musîbete biz râzı ve mutî'iz ve umûr-ı nüfûsumuz [37a] dünyada ve ukbâda ona tevîz ve teslim olunmuştur demek olur. Pes mü'min için lazımdır ki kalîl veya kesîr veca'-i nefis ve havf ve cû' ve noksân-ı emvâl gibi bir zarar isâbet eyledikte sabr u istircâ' eyleye. Ve her hâtıra geldikçe dahi bu hâl üzere ola ki tecdîdi ecr u keffâret-i zünûbdur. Hatta sirâc-ı muntafî ve şîrâk-ı na'l dahi münkatı' olmak mesâibden addolundu. Zira mü'min müeddî olan her şey musîbettir dediler. **Velenebluvennekum bişey'in mine'l-havfi ve'l-cui ve neksim mine'l-emvali ve'l-enfusi ve's-semerât ve beşşiri's-sabirin. Ellezine iza esabethum musibetun kalu inna lillahi ve inna ileyhi raciun. Ulaike eleyhim salavatu min rabbihim ve rahmeh ve ulaike humu'l-muhtedun** [Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler. İşte onlar (dünya hayatında Allah'a mutlaka döneceklerinden emin olanlar) ki Rab'lerinden salâvât ve rahmet onların üzerinedir. İşte onlar, onlar hidayete ermiş olanlardır.]²⁸⁰ Ehl-i tefsir bu istircâ'nın hasâyis-i ümmet-i [37b] Muhammed aleyhi's-salavatü ve's-selamdan olmasına zâhib oldular. **ولكل ضيق** : mecrûrlardır. **حسبى الله** : merfû'dur. Bâlâda ifade olunan on kelimenin yedincisidir. Kesri zâd-ı mu'ceme ve sükûn-ı yâ-yı müsennât-ı tahtıyye ile zîk-i müzâyakadır ki dünya ve ahirette dinî ve dünyevî su'ûbet ve kürbetten ibarettir. Her zîkden mahrec ve her şiddetten ferec-i inâyet ve sekrâtta dahi envâ'-ı ukûbâtta **felevlâ izâ beleğeti'l-hulkûm ve entum hîneizin tenzurûn** [Can boğaza geldiğinde, onu geri döndürsenize. Ve siz, o anda (ona öylece, bir yardım yapamayarak sadece) bakarsınız.]²⁸¹ kerîmesi mefhûmunca tahlîs ile hıfz u sıyânet **Eleysellahu bikâfin abdehu** [Allah kuluna kâfi değil mi?]²⁸² bâis-i teferrüc ve tefrîh dahi takvâdır ki **ve men yettekillah yec'al lehu mahrecen** [Ve kim Allah'a karşı takva sahibi olursa, (Allah) ona bir çıkış yeri nasip kılar.]²⁸³ ona îmâdır. **Hasbunallahu ve ni'me'l-vekîl** [38a] [Ve Allah bize kâfidir ve O, ne güzel vekildir.]²⁸⁴

²⁸⁰ el-Bakara, 2/155, 156, 157.

²⁸¹ el-Vâkı'a, 56/84.

²⁸² ez-Zümer, 39/36.

²⁸³ et-Talâk, 65/2.

²⁸⁴ Âli İmrân, 3/173.

Ve dahi sekizinci kelimeyi ta'yîn edip buyurur: **ولكل قضاء وقدر** : mecrûrlardır. **توكلت** : evveli meftûh ve âhiri mazmûm **على الله** : mecrûrdur. A'dedtuda a'dednâ nüshasına mutâbikaten bunda dahi tevekkelenâ nüshadır. Mefhûmu **ve alallahi tevekkelû** emr-i şerîfine imtisâlen gerek ni'met ve gerekse nıkmetsi Hazret-i 'İzzet-i Âlâ'nın takdîriyle ârız olan her şeyde ona tevekkül ve umûrunu ona tefvîz ve sipâriş ile tevessül eyledim demek olur. **Ve men yetevakkal alallah fehuve hasbuh** [Kim Allah'a tevekkül ederse, artık ona O (Allah) kâfidir.]²⁸⁵ erbâb-ı ma'rifet dediler ki tevekkül ubûdiyyette tarh-ı ebdân ve rubûbiyyette taalluk-ı cenân ve dünyadan iğmâz-ı 'uyûn ve mâ-sivâdan kat'-ı derûndur. Ve Hazret-i Cüneyd'den menkûldür. "Tevekkül, va'd-i Rabbaniyye itmî'nân ile sükûn-ı **[38b]** kalptir." Yoksa kesb veya terk-i kesb değildir. Rızk-ı Hâlik u Rezzâk'ı hakîkâten bilmek farzdır ve esbâba iştigâl eylemek sünnettir. Her kârda müslim tevekkûlden hâric olamaz. Zira erzak ve gayr-ı eşya Râzık ve Hâlik Teâlâ'dandır. Kesb ile ve 'adem-i kesb ile vus'at veya 'adem-i vus'at vâki' olmaz. Belki müsebbibu'l-esbâbdandır ki müsebbib-i hakîkîyi mülâhaza eylemeyip kesb eylemek gerektir demek şıktır dediler.

Pes müktesib-i kâsib için esnâ-yı kesbde takdîr olunan ferâiz ve vâcibâta dahi mürâ'ât edip ve li rızâillah infâk-ı ıyâl niyyeti ile sa'y ede ki me'cûr ola. Ve kadr-ı kifâyetten ziyâde kesb ederse niyyet-i tasadduk ile ede. Ve esnâ-yı kârda hıyânet u hîle eylemeye ve ferâiz ve vâcibât ve belki sünen-i mukerrebâtan birini terk dahi vâki' olmaya. Husûl-i Mâlik-i **[39a]** mukaddimesi kesb olduğu gibi sevâb-ı ahiret dahi a'mel-i sâliha ile hâsıl olduğuna i'tibâr edip nafaka-yı ıyâlin fazlasını fukarâyı i'tâ ede. İşte kâsib bu refât üzere hareket ederse tevekkül-i mefrûzadan hâric olmaz. **El-Kâsib Habîbullah** Şakîk kuddise sırruhu tahkîk eder ki bilâ kesb ibâda rızk-ı husûlî ferâğlarına ve bağı ve fesâdlarına sebeptir. Belki meşgale-i esbâb sebebi tahsîl-i rızâ-yı müsebbibu'l-esbâbdır. **Ve lev besetellahu'r-rızka li ibadihi le beğu fi'l-arz** [Ve eğer Allah, kullarına rızk-ı genişletseydi, yeryüzünde mutlaka azarlardı.]²⁸⁶ kesbi terk ve tama'-ı nâsı kâr-ı berk ittihâz edenler battâl-ı müteekildir, mütevekkil değildir dediler. Ma'lûm ola ki sâlik-i mürid için yirmi şartın biri tevekkül olduğu gibi tefvîz dahi bir

²⁸⁵ et-Talâk, 65/3.

²⁸⁶ eş-Şûrâ, 42/27.

şartı olmakla buyurur: **[39b]**²⁸⁷ : **ولكل غم وهم** : meftûh : **الله ما شاء** : merfû'dur. Bu dahi kelimât-ı mezkûreden dokuzuncu kelimedir. Bu suhan dahi tefvîzdendir. Ğam kalb cânibinden vehim nefis tarafındandır. Ve li hazâ, hemmin zevâlî yesîr lakin ğammın indifâ'ı asîrdir. İkisinin dahi zevâlleri meşîyyet-i Hazret-i 'İzzet'e menûttur. Hayat ve memât ve gınâ ve fakr ve 'izz u zell u hidâyet ve dalâl gibi mecmû'-ı avâriz-ı insâniyye **fe'âlu limâ yurîdin** [Dilediğini mutlaka yapandır.]²⁸⁸ irâde-i aliyyesine menût ve meşîyyet-i celiyyesine merbûttur. Onun için sâhib-i evrâd kudde sırruh buyurur. **Nazım:**

Fâil-i muhtâra ost der-heme-i encümen,
Seyyidi bî-çâre şod müttehim merd u zen
Ve irâde rızâyı müstelzem değildir. Şerre rızâsı yoktur. **Şiir:**
Mürîdu'l-hayr ve's-şerru'l-kabîh,
Ve lakin leyse yerzâ bi'l-muhâl

İşte ashâb-ı irfânda sebep-i hayret ve erbâb-ı tefekkürde vesile-i veleh ve zucret budur ki abd-i **[40a]**²⁸⁹ şakî-yi müteannid bi-inâyetillahi Teâlâ âhir ömründe amel-i saâdet bahanesiyle saîd olup ve bende-i sâid-i müteabbid ıyâzen billlahi Teâlâ âkıbet ömründe kâr-ı şekâvet iğfâliyle iblis ve bel'am gibi şakî olmak havfiyle eserde ta'lîmen li'l-ümme eûzu bike mink vârid oldu. Hazret-i Abdulahad en-Nûrî eş-Şemsî el-Halvetî bu meâlde buyurur. **Nazım:**

Ef'âl-i hakîkatte kulun cümle senündür
Esbâb-ı mecâzîde n'ola olsa kulun âd
Her fitneyi bi in-hiye illâ'dan okudum

²⁸⁷ *Tehâşşî*: yirmi şart-ı Bedriyye'de Şeyh Askerî tahkîk eder. Ve sübhânın mâ zekernâke fıkrasında tahşîyye olunmuştur. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 39b; Esad Efendi Nüşhası, vr. 37a.)

²⁸⁸ el-Burûc, 85/16.

²⁸⁹ *Tehâşşî*: ehl-i tahkîk ve şuhûd dediler ki Bârî'yi Mûteâl Celle Celâlühü ezelü'l-âzâlîde her şey'in zât ve sıfâtını ve miktarını bildi. İlmi takdîrîdir. Ve ba'zılar indinde ilmi ve irâdesi takdîrîdir. Pes, her şey' ilmi ileddir, takdîrî ileddir. Redd-i takdîr mümkün değildir ki eserde Allahümme lâ mâni'e limâ a'teyte ve lâ mu'tiye limâ mene'te ve lâ râdde limâ kazeyte vârid oldu. Bu surette cemî'-i Âdemiyân mecbûr olurlar. Zirâ cemî'-i ahvâl harekât ve sekenât ve refât-ı güftâr onlarda Hakk'ın eser-i irâdesi olur. Lakin fakat ilmî takdîrî oldukta cümle Âdemiyân muhtâr olurlar. İlmi hak fi'l-cümle irâdelerine mâni' olmaz dediler. Vallahü a'lem bî hakîkatihî el-hâl bu tahkîk icmâlî dekâyık ehl-i hakâyıktan ve hasâyis-i zevk-i fâyıktandır. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 40a; Esad Efendi Nüşhası, vr. 37b.)

Ey Lûtf u Kerem Sahibi! Senden sana feryâd
Buyurdı Habîb'ün çü e'ûzu bike minke
Senden sana kaçmaya sen eyle yine imdâd²⁹⁰

İnnemâ'l-a'mâlu bi'l-havâtîm [Şüphesiz ki ameller sonuçlarına göre değerlendirilir.]²⁹¹ ve li hazâ yedi bin yıl nâr-ı cehennemde mu'azzeb olup cümle ibâd-ı mü'minîne muazzebinden sonra dûzahden azâd olan kimesne ben olsam deyu Hasan-ı Basri kuddise sırruh temenni eylemiştir ki nârdan hurûcu tevhîd ile hatmine **[40b]** delildir.

Erbâb-ı isâet ve isyândan bir muvahhidin ruhunu melâike-i kirâm mele-i a'lâyâ i'lâ eyledikte tevhîd üzere hitâmına taaccüp ederler. Zira bu âlem-i kevn u fesâdda neûzu billahi teâlâ mazhar-ı hüsrân olmak acîb değildir. Lakin necât müyesser olmak sebab-i taaccübtür dediler. Onun için sekerât-ı mevtten mukaddem zevâl-i akılla cünûn â'rız olmak bazı dil-âgâh sâhib-i intibâh için matlûb ve dil-hâh olduğu meşhûr-ı erbâb-ı basîrettir. Zira bu âlem-i fânîde bâis-i iştigâl ve sebab-i iğfâl olan eşya ki zînetu hayatı'd-dünyadır. Hîn-i irtihâlinde ez-cümle mâl ve kısmet-i verese ve evlâd **yevme yefirru'l-mer'u min ahîh ve ummihi ve ebih ve sahibetihi ve benih** [Kişi o gün kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından (kaçar)]²⁹² mefhûm-ı tenbîhi üzere ukbâda mûris-i vahşet ve ruh-ı vedîat-ı meliku'l-mevt **[41a]** ve cism-i gıdâ-yı haşarât arz u ıyâle dahi nasîb-i gayr olduğuna iz'ân ve idrâk eyledikte ârız olan perîşânı ve hayret deminde karîne olan cevher-i iman dest-i tasallut-ı şeytandan tahlîs-i girîbân eylemesi bâis-i hayat idi. Ve neûzu billahi hilâfı dahi sebab-i helâk-ı sermedî olduğu cihetten enbiyâ ve mübeşşirîn bi'l-me'vâ salavatullahi teâlâ aleyhimden mâ-adâ rusûh-i kıdem ve kuvvet-i iman ve îkân ve itmi'nân sahibleri olan evliyâ-yı kirâm ve sâdikîn-i fehâm ve urefâ-yı izâm dahi zevâl ile hüsrân ve hizlândan havf-ı şedîd ve gamm u hemm-i bedîd izhâr eyledikleri vakitte bizim emsâlimiz olan âcizân ve battâlân-ı ehl-i isyân için lâzime-i zimmet ve vazife-i himmet ne olduğu 'ayândır.

Pes bu vartalardan necât-ı murâd eden kimesne **kemâ te'îşûne temûtûn** tarîkine **[41b]** sâlik ve ezimme-i esbâbına mâlik olmakla irâde-i cüz'ıyyeyi sarf ile sa'y edip umûr-ı mezkûrede külliye-i Bârî Teâlâ'dan ve hikmet-i hafıyyesinden bahs ve tekellüm

²⁹⁰ A.g.e.,s. 456.

²⁹¹ Aclûnî, Keşfü'l-Hafa, I, 428.

²⁹² Abese, 80/36.

eylemeyip liye’budûne sırrınca me’mûr olduğu tâât ve ibâdâta müdâvemet ve zikr-i Bârî Teâlâ’ya ve ma’rifetine muvâzebet ve hubb-i mâ-sivâyı derûnundan ihrâc ve maâsî-yi sûrî ve ma’nevîyi terk ve tevbe ile nefsinı iz’âc ve erbâbı ile mukârenetini ve arzûyu’l-fitenâ dahi kalbinde def’ ve tarhla bu derd-i hevl-nâki ilâc eylemek mü’mine lâ-buddedir. **El-insâf nisfu’d-din** [İnsaf (adalet) dinin yarısıdır.] hülle-i hilye-i imanın nez’ ve zevâlinin ekber ve esbâb-ı ulemâ ve meşâyih ve sülehâ ve zu’afâ ve fukarâyı istihfâf ve kütüb-i şerîat ve tarîkatı ve erbâb-ı hakîkatı istihzâdır. Ve ekl-i ribâ ve zulüm ve ‘ukûk ve’d-din u i’tikâdât-ı bâtıla ve kelimât-ı fuhşıyyât ile telvîs-i lisân hususen tahrîm-i **[42a]** helâl ve tahlîl-i harâm gibi ki usûl ve furû’ erbâbı tasrîh ve ıyân eylemekle bu mahalle-i mücmeleden mahalline havâle ve tayy-ı makâle olundu. **Allahümmec’alnî mine’d-dini yestemiûne’l-kavle ve yettebiûne ahsene.** [Allah’ım beni dinde sözü dinlenenlerden ve en güzel şekilde ittiba olunanlardan eyle.]

Pes, Ey birâder-i şefîk ve ey munsıf-i sâhib-i tahkik! akile lazımdır ki fatiha ve hatimedden havf u haşyet ve umûr-ı âtiyede ihtiyâta riâyet ve zehârif-i dünyaya ‘adem-i rağbet ve def’-i batâlet edip mukârenet-i ulemâ ve sülehâ ve mübâ’adet-i cühelâ ve fesekâda ihtimâm-ı tâm ve kable’l-mevt iftizâh ve te’cîl-i ukubetten ve şhevâta istîlâ-yı teb’iyyetten havf edip ve tevbe müyesser olmazdan mukkadem alâ’l-gafle mevtin vuslatı ve yahud tevbeyi ve ahdi nakz edip inhirâf-ı cadde-i istikâmeti **ve izâ zekerallahu ve cilet kulûbuhum** [Allah zikredildiği zaman kalpleri titrer (cezbelenir).]²⁹³ mefhûmunun hilâfı üzere kalbinden zevâl-i rikhati ve kalbe a’zam-ı ukûbet olan sereyân-ı **[42b]** kasveti mülâhaza edip mevtin sekerât-ı ukûbet ve şiddetini ve kabrin azâb ve vahşetini ve münkerinin suâl ve heybetini fikredip ve huzûr-ı Bârî Teâlâ’da muâheze ile vakf ve pûşîde-i esrâr-ı mestûra keşf olunup ve münâkaşa ile muhâsebe ve hukûk-ı ashabından mütâlebe ve sırâtın hiddeti ve ubûdun keyfiyyeti ve envâ’-ı azâb-ı nîrân ve cennetten hirmân ve derecâtta noksan bi’l-cümle lâzıme-i insan olduğu iz’ân ve havf ve halecân dahi ve hâfûni in küntüm mü’mînîn mefhûm-ı güzîni üzere şerîta-i iman olup ve fi’l-hakîka bu umûr-ı mezkûreden havf eylemek onların Hâlik-i Teâlâ’dan havf vesîledir ki alâmet-i havf dahi maâsîden ictinâb ve tûl-i emeli terk eyleye. Eser-i Nebeviyyeye iktifâ ve intisâb edip mü’mîn-i kâmilde inâyât-ı Rahmâniyye ve eltâf-ı Rabbâniyyedir. Hâtır oldukça **[43a]** mesrûr ve şâdân olduğu gibi

²⁹³ El-Enfâl, 8/2.

mevâdd-ı mezkûreyi²⁹⁴ mütefekkir oldukça mürşid-i kâmil-i kül Seyyidi'l-enbiyâ ve'r-rusul aleyhi's-salavatı ve's-selam gibi mütevâsilü'l-fikr ve dâimu'l-hüzn olmak alâmet-i saâdet-i sermediyyeden ve dahi kendinin vesâir ümmet-i Muhammed'in **yemhullahu alâ mâ yeşâ'** [Allah, dilediği şeyi siler.]²⁹⁵ numûnesince hüsn-i âkıbetine tazarru' ve daima kalb ve cevârih ile havf üzere zikr u ibâdâta iştigâl eylemek ve lâ teknetû emr-i şerîfi üzere zikr ve daima dünyada ve ukbâda kavî-i sabit üzere Hak Teâlâ'nın tesbitini niyâz ve recâda ve ena 'inde zenni abdîyi mantûkunca inkiyâd-ı emr u hüsn-i zan ve hulûs üzere âmâde olmak emârât-ı selâmet-i ebediyyedendir dediler. **Fe emmâ men e'tâ vettekâ ve seddeke bi'l-hüsnâ fesenuyessiruhu li'l-yusrâ ve emmâ men behile vesteğnâ ve kezzebe bi'l-hüsna** [Fakat kim verdi (infâk etti) ve takva sahibi oldu ise ve Hüsna'yı (Allah'ın Zat'ını görmeyi) tasdik etti ise. O zaman Biz ona, (Allah'ın Zat'ını kolayca görmesi) için kolaylık sağlayacağız. Ve fakat kim cimrilik etti ve kendini müstağni (hiçbir şeye muhtaç olmayan, zengin ve kendi kendine yeterli) gördü ise ve Hüsna'yı (Allah'ın Zat'ını görmeyi) yalanladı ise.]²⁹⁶ kasr-ı **fesenuyessiruhu [43b] li'l-usrâ** âşir-i kelimât-ı aşere-i mezkûre dahi budur ki **ولكل طاعة ومعصية** : mecrûrlardır. **لا حول ولا قوة** : meftûhlardır. **الا بالله** : mecrûrdur. Havvil lugatta hareket ma'nâsına olup bu makâmda mefhûm-ı havkale budur ki Hüdâ Teâlâ'nın celâl ve mecdine lâıyık olmayan her şeyden tahavvül eylemektir. Havl yine onun meşîyyetine mahsûs ve bu babda bizden hareket ve istitâat ma'dûm ve kuvvetimiz dahi fi'l-hakîka fakat onun imdâdı ile müsâid olur demek ola. Bu terkîbin eserde vârid olan ma'nâsı budur ki ma'siyetten havl ancak Kâdir Teâlâ'nın ismetiyle ve tâata kuvvet dahi fi'l-hakîka fakat tevfiğ ve inâyetiyledir. Bu havkale haberde vârid olduğu üzere künûz-ı cennetten bir kenzdir ki fâili Basîr Teâlâ'nın manzûr-ı inâyeti olup hayr-ı dâreyn ona i'tâ olunur. **[44a]** buyurulmuştur.

Rivâyet-i uhrâda doksân dokuz derde devâ ve dâfi'-i envâ'-ı belâyâdır. Ulemâ dediler ki **lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-azîm** kelimesi kabûl-i tâatı ve afv-ı ma'siyyeti recâda ve teskîn-i gazabı istiâze ve hem her derde istişfâda ve def'-i ekdâr ve hümûm ve ref'-i âlâm ve gumûm için dahi zikrolunmasını lafz-ı hadîsi iş'âr edip ve tahdîs eder. Bu makâmda kelimât-ı aşere nihâyet buldu.

²⁹⁴ Bu evsâf-ı nebeviyye Şifâ-yı şerîfte musarrahdır. (Esad Efendi Nüshası, vr. 40a.)

²⁹⁵ Er-Ra'd, 13/39.

²⁹⁶ el-Leyl, 92/5, 6, 7, 8, 9.

Pes abd-ı dâ'î ve bende-i sâ'î cânêlahu teâlâ fi'z-zâhir ve'l-bâtın havl ve kudretin vücûdu izn-i Bârî Teâlâ'ya mevkûf olduğuna bu kulun esnâ-yı evrâdda tezekkür ve tefekkür ile tahkîk eyledikte Hak Teâlâ'nın kahr ve galebesinin dahi lüzûmuna fehm u istidlâl edip buyurur. **لَنْ يَغْلِبَ اللَّهُ** : ikisi dahi mansûbtur. **شَيْءٌ** : merfû'dur. Ya'ni [44b] ezelen ve ebeden zâhiren ve bâtinen Rabbü'l-âlemîne bir şeyin gâlib olmadığı nümâyân oldukta mevcûd-ı hakîkînin galibiyeti sabit ve ıyân olup **وَهُوَ غَالِبٌ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ** : vasfına min külli'l-vücûh şâyân idiğini irdâf ve beyân eyledi. Gâlib lafzı merfû' kullü şey'in lafızları mecrûrlardır. Ya'ni hâl-i ânına havl ve kuvvet ve kudret ve sâir evsâf ile Hâlik Teâlâ her mahlûka gâlibtir. Her ne kadar ba'zı mahlûkât ba'zısına gâlib ise dahi.

Pes her vecihle mahlûkuna gâlibiyet Cenâb-ı Kavî ve Kahlîl Teâlâ için sabit ve mütahakkık oldukta bende-i âcize dahi dünyevî ve uhrevî ve ma'nevî her madde-i müşekkele ve gayr-ı müşekkele dahi mürâcaat ve ilticâ merci'-i hakîkiye şâyeste ve kâfi ve evlâ olduğundan **حَسْبِيَ اللَّهُ وَكَفَى** : fıkrası fikra-yı sâbıkaya [45a] te'âkub eyledi. Allah kelime-i celîlesi ref'le "ve kefâ"da "fâ fethle" ve med iledir. Bâlâde a'dednâ nüshasına muvâffakaten bunda dahi hasbünâ nüsha olur. Ya'ni hayyen ve meyyiten dünyevî ve uhrevî her kârda beni gayra muhtâc eylemeyip nusret ve îânet ve merhamet ve sâir her tarîkle bana kâfiyyu'l-mühimmât ol âlemu's-sır ve'l-hafiyâtır demek olur. Hatta kulûbta müstekin olan mahfiyât-ı zamâiri âlem ve elsinede mezkûr olan deavâtı sâmi' olmakla ol vasıfla dahi Semî' ve Alîm olan Hüdâ Teâlâ'yı abd-ı zaîf tavsîf eylemek lâzım olmakla buyurur. **لَمَنْ** : merfû' **اللَّهُ** : meftûh **سَمِعَ** : evveli ve âhiri meftûh **دَعَى** : kefâ vezninde ya'ni niyâz-mend olan bende-i zaîfîn tazarru'unda [45b] ârız olan enînini ve duâ-yı hazînini sâmi'dir. Ya'ni lâzımı murâd olunup kabul eder demektir. Îsâl-ı varaka ve irsâl-ı rasûl ve bedreka gibi arz ve i'lâm-ı örfiye muhtâc olduğu hüveydâ-yı ehl-i istifâde ve dergâh-ı kerem ve inâyeti dâima küşâde ve hâcibi nâ-bûd vesâil-i sâhib vesâil-i bâb-ı feyz u ihsânı gayr-ı merdûd hatta abd Yâ Rabbi dedikte lebbeyk hitabıyla muhâtab olması eserde vârid olmuştur. Ba'dehu ezeliyyet ve ebediyyet ile tavsîf edip buyurur. **وَالْأُولَى** : mecrûr **لَهُ فِي الْآخِرَةِ** : meftûh **لَا غَايَةَ** : elifin zammıyla ve lâmin fethi ve meddiyledir. Ya'ni vâcibü'l-vücûddur. Mevcûdiyyeti ârızî ve hâdis değildir. Kadîmdir, mesbûk-ı bi'l-'adem değildir ve âhirine dahi nihâyet

ıstılâhî bu ma'nâ-yı müstahsenin miftâhıdır. **[47b]**³⁰⁰ zabtı ve mefhûmu 'li külli tâât''inde güzâr eylemişti. **العلی العظیم** : mecrûrlardır. Çün bende-i mu'terif ve dâi-yi sâbika muhtârî olan zikir ve tesbîh ile 'acz u kusûr vechi üzere Bârî Teâlâ'yı senâ eylediyse teberrûken ve teyemmünen mürşid-i âlem, muktedâ-yı güzîde, evlâd-ı Adem sallallahü aleyhi ve sellem hazretlerinin güftâr-ı dürerbarlarından sâdır ve nümü-dâr olan senâ-yı âcizâne-yi îrâd ve bu vesîle-i celîleyi tazmîn ve idhâl-ı evrâd edip biz dahi ona iktidâen diyelim. **لا احصى** : elifin zammı ve sâd-ı mühmelenin kesri ile **ثناء** : mansûb **عليك انت كما اثبت** : elifin ve nûn ve tâ-yı fevkiyye meftûhlardır. **على نفسك** : nefsin mecrûrlardır. Ve zât ma'nâsınadır ki ve lâ a'lemu mâ fi nefsik kerîmesinde ehl-i tefsîr takrîr ederler. İhsâ te'dâd ma'nâsınadır. **[48a]** Mefhûm-ı kelâm dürr-i nizâm budur ki Yâ Rabbi senin mecd ü celâline şâyân olan senâ-yı zabt ve te'dâd ile îrâde ben kâdir değilim. Senin mecd ü azîmetine lâıyk olan cemî-i' mahâmîd ile kendini senâya yine sen kâdir ve tûvânâ ve ona yine sen ecell ü ahrâsın demektir.

Pes rehber ve mürşidimiz hâvi-i mehdî-i allâm aleyhi's-salâtü ve's-selâm dahi bu makâmda izhâr-ı 'acz-i tâm ve hazm-ı nefis-i tekâset-i nizâm eylediği halde sâir-i âcizân-ı ümmetin edâ-yı senâda ve belki kâr-ı diğêr ubûdiyyet-nümâda vazîfesi nedir bundan i'tibâr oluna. Nazım:

Ey ki şânı uluvv-i istiğnâ

Kul nedür sana lâıyk ide senâ.³⁰¹

عز : mühmele ve mu'cemenin fethiyledir. Galebe ma'nâsına **جارك** : tahfif-i râ-yı mühmele iledir. Ve merfû'dur. Nusret ve iânet ve iğâset **[48b]** ma'nâsına. Ya'ni Ey Nasr-ı azîz sahibi! Senin nusretin gâlibtir ki gayrîden olan nusretler dahi senin cânibinden olmakla fi'l-hakîka erbâb-ı tekarruba isâbet eden cevri izâle ve nusret-i imdâdı imâle ve havâle eden sensin demektir. **و جل ثناوك** : lâm meftûh ve senâ merfû'dur. Ya'ni Yâ Rabbi sen kendi kendine eylediğin senâ vesâir senâlardan azîm ve âlîdir demektir. **ولا اله** : mansûbtur. **غيرك** : merfû'dur. Ya'ni senden gayr-ı Hâlık ve ma'bûd yoktur demektir. Çün bende-i mütevessil, sâhib-i vazife-i evrâd, mürşidü'l-ibâd aleyhi tehiyyetü'l-emcâd hazretlerinin lisân-ı şerîflerinden sūdûr eden senâyı teberrûken îrâd eyledi. Pes Cenâb-ı Müfizu'l-Müstefizîn Teâlâ'nın kendi zât-ı pâkine eylediği

³⁰⁰ *Tehâşşî*: bu makamda mûraâtü'n-nezîr vardır ki tafsîlî erbâb-ı meâniye mahallinde beyân olunmuştur. (Hacı Mahmut Nüşası, vr. 47b; Esad Efendi Nüşası, vr. 43b.)

³⁰¹ A.g.e., s.336

senâyı dahi tevessülen [49a] ifrâd edip buyurur. *الرحمن* : merfû'dur. *على العرش* mecrûrdur. *استوى* : hemzesi vasliyye ve meksûredir ki hîn-i vasılda şînin kesresi sîne îsâl ve fakat lafızda hemze iskât olunur ve tâ-yı fevkiyye ve vâv meftûhlar ve kelime-i memdûdedir. Arş lügatta serîr ma'nâsınadır. Kudemâ-yı müfessirîn bu ayetin müteşâbihâtta olduğuna âgâh olup âmennâ billahi dediler. Ve müteâhhirîn-i râsihîn istevâ kelime-i celîlesi alâ ma'nâsına ve ba'zıları istevlâ ma'nâsınadır dediler. Lakin sibâk ve siyâkta i'tibarıyla bu makâmda "sehhara ve galebe" ma'nâsı me'hûzdur. Evsâf-ı âtiye-i mücmele ile mevsûf ve a'zam-ı mahlûkât olmak üzere ma'rûf olan arş-ı Azimü's-Şân'ı dahi sâir mahlûkât gibi zîr-i [49b] tedbîr ve tasarrufuna teshîr ve idhâl ve murâdî üzere harekette muhalefet muhâl oldu demektir dediler. hamele-i arş ve tâifân-ı havl-i arş olan kerûbiyân ve sâdât-ı ferîşteğândır. Arş ve vüs'atı ve kavâimi ve sükkânı ve sükkânının havf ve haşyeti ve onda olan hicab-ı nurânî ve zulmânî ve etrafında olan sufûf-ı ferîşteğân ve tesbîh ve tehlîl ve tahmîd ve tekbirleri ve hamele-i arşın keyfiyyet-i vücûhu ve evsâfı için ecnihâsı gerek kütüb-i tefâsir ve gerek nüshah-ı ahâdis vesâir defâtir-i mevâizada mestûr ve belki kütüb-i tasavvufta dahi mezkûr olmakla küme-yi hâme-i dil-keş-hırâm meydân-ı beyânda ruhsat-ı cevelân verilmedi. *له ما فى السموات* : mecrûr *وما فى الارض* dahi mecrûrdur. Ya'ni heft âsumânda mevcûd olan ferîşteğân ve gayr-ı [50a] mahlûkât ve zemînden merkûz olan insan vesâir maktûrât-ı bi'l-cümle onun mahlûkât ve bendegânıdır ki bir vakitte bir emir ile me'mûr eder. Ve zamân-ı diğerde emr-i diğere meşgûl ve makdûr eder. Emr-i halk ve emr-i âlem ve gınâ ve her vakitte şerîkten müstağnîdir. Ve ba'zıları dediler ki âsumân ve zemînin câmi' olduğu eşya bilhassa vahdâniyyet-i Vâhid-i Hakîkî Teâlâ'ya delil olduğu hüveydâdır. **Şiir:**

Ve fi külli şey'in lehu şâhid,

Yedullu alâ ennehu vâhid

وما بينهما : ya'ni dahi âsumân ve zemînin meyânında olan hevâ-yı vezân ve sehâb ve mürğân ve bihâr ve cenân mecmû'u onun mahlûku ve emrine münkâd ve rubûbiyyetini ikrâr ve i'tikâd ederler. **Ve in min şey'in illâ yusebbihu bi hamdihi** [O'nu hamd ile tesbih etmeyen bir şey yoktur.]³⁰² medlûlünce tusebbihûhu onlardır. *وما تحت* : mansûbtur. *الثرى* : sâ-yı müselleseinin [50b] ve râ-yı mühmelenin fethi ile ehl-i tefsîr dediler ki serâ kitab-ı küffârın mahzeni olan siccîndir ki tahte'l-arzındır.³⁰³

³⁰² el-İsrâ, 17/44.

³⁰³ *Meâlimü't-Tenzîr*. (Esad Efendi Nüshası, vr. 45b.)

Ba'zılar sera bir hâkdir ki zû beel ya'ni yâş ola ki cins-i haşerât zemîne meskendir. Hâsılı serâ tahte's-sûrdur ki tahte's-serâ olan mevcûdât-ı âlemi's-sırr ve'l-hafıyyâtta gayrı ferd-i vâhid bilmez mefhûm-ı fikradır. Zira serâda olan berâyâ dahi sâir mâ-sivâ gibi bi'l-hassa Melikü'l-Mülûk Teâlâ'ya mutî'lerdir demektir. **وان** : elifin kesri ve nûnun sükûnuyladır. **تجهر** : evveli meftûh ve âhiri sakindir. **بالقول** : mecrûrdur. Mahalle münâsib mefhûmu budur ki eğer kiraât ve duâ ve senâ ve zikr-i Hüdâ'yı i'lân edersen **فانه يعلم** : evveli meftûh ve âhiri merfû'dur. **السر** : mansûbtur. **واخفى** : evveli ve fâsı meftûh ve âhiri **[51a]** memdûddur. Ya'ni Cenâb-ı Rabbü'l-Erbâb Teâlâ zemîn ve âsumân ve ikisi meyânında bulunan eşyanın hâliki ve mâliki olduğuna vecihle bedîhî ise senin nefsinde ahfâ ve ketm-i esrâr eyleyip tahdîs ve ihbâr eylemediğin esrâra dahi kemâl-i kudretinle vâkıf ve âlim ve semî'dir ki ilm-i sır ve ahfâ Cenâb-ı âlimü's-sır ve'l-hafıyyâta muhtas olduğu rûşenâ ve sâir mâ-sivâda bu hâlet ve hasseyi nâ-yâb idiği hüveydâdır. Şart ile cezânın tetâbukunda ba'zılar dediler ki eğer zikrullah ve duâ ve gayrı makâlâtı cehr ve i'lân edersen ma'lûmun olsun ki Hak -celle zikruhu- senin cehrinden ganî ve müstağnîdir.³⁰⁴ Ya'ni lütfu ve nef'i dâreynde sana aittir demektir. Zikirde cehr erbâb-ı hilâfın **[51b]** zâhib oldukları ifk-i bî-meâlleri gibi Semî' ve Âlîm olan Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîne ismâ' için olmayıp belki arız-ı diğeri için olup ba'zılar takrîrî üzere zikrin nefiste tasvîr ve takrîr ve rusûhudur. Ve gayrı ile iştigâlden men' ve tazarru' ile hazımdır. Zikirde fi zamâninâ sedden li'z-zerî'a cehrin istihbâbı icmâlen bâlâda ifade olunmuştu. Zira eğer terk-i cehr şöhretten ihtirâz için olursa ahfâ ile dahi şöhret ihtirâz için peydâ oldukça tercihe müreccah nâ-yâb olur, meğeri mesûbât cihetinden. **Nazım:**

Diler isen hakîkate kapu

Zikr kün lâ-ilahe illâ hû³⁰⁵

الله : lafzı merfû'dur. **لا اله** : meftûhtur. **الا هو** : ya'ni Rabbü'l-âlemîn vücûddur. **[52a]** Ve O'ndan gayrı melce' ve melâz ve râzık ve müdebbir ve ma'bûd ve hâlik yoktur demektir. Nefiden sonra vâki' olan isbâtta belâğat ve nüfûsda ruk'ıyyet zâhirdir. **له الاسماء الحسنی** : merfû'dur. **الحسنی** : lafzı ahsen kelimesinin müennesidir. Ya'ni karîben

³⁰⁴ Sâhib-i Keşşâf. (Esad Efendi Nüshası, vr. 46a.)

³⁰⁵ A.g.e., s. 471

inşâallahü teâlâ zikr olunması melhûz olan Esmâ-yı Hüsnâ³⁰⁶ ve ondan mâ-adâ ibâdın ma'lûmları olmayan sâir esmâ-yı Hüdâ Teâlâ evsâf-ı sâbika ile mevsûf olan Hâlik-i Teâlâ'ya muhtasdır. Ma'nâların eşref ve efdaline delâletleri için hasende sâir-i esmâ-yı latîfeyi tahsîs eyledi. **فادعوه بها** : hemze-i vasliyyedir. Ya'ni çünkü Ey Mü'minân-ı Acizân-ı Muhtacân! Esmâ-yı hüsnânın Bârî Teâlâ'ya muhtassa [52b] olduğu mu'tekid ve meczûmunuz oldu.

Pes esmâ-yı hüsnâ-yı mezkûre ile dergâh-ı Rabbü'l-âlemîne dest-güşâ-yı niyâz ve recâ olun ki size sebep-i isticâbet-i duâ ve vesîle-i intimâ-yı dergâh-ı Mevlâ Teâlâ ola. **صدق** : fetehtir. **الله العظيم** : merfû'lardır. Ya'ni esmâ-i hüsnâ ve gayrı meâbü'l-ilticâ ile Hâlikü'l-Berâyâ dergâhına ashâb-ı niyâz ve teveccüh ve duâ için vârid olan va'd-i vâlâda ve belki sâir va'id ve emr-i nehyinde dahi ebedî kizb ihtimâli yoktur. **Lâ yuhlifullahü'l-mîâd**. [Muhakkak ki Allah vaadinden dönmez.]³⁰⁷ Hulf, va'd-i azîm-i şân-ı a'lâsına şâyân olmadığı cihetten bî-cevâz lakin va'idini cürm-i ibâdı afv u mağfiretle keremen ve lutfen 'ayn-ı inâyete tebdîl edip bende-nuvâz [53a] olmak mercûdur. **الله** : merfû'dur. Ba'dehu bunda **الذي** : lafzı nüshadır. İsm-i Celâl tavr-ı sâinde miftâh-ı seyrullahı ki mahallî kalptir ve nuru ahmerdir. **لا اله الا هو** : mefhûmu güzâr eylemişti. Hû lafz-ı şerîfî tavr-ı sâlis-i ehl-i sülûkta miftâh-ı seyr alallah olup mahallî ruhtur ve nuru asferü'l-levndir. Çünkü esmâ-yı hüsnâyı sâir esmâ-yı Hüdâ Teâlâ üzere tafdîl ve müstecmi'-i cemî'-i sıfât olan ism-i zâtı dahi tasdîr ile teclîl edip onları zikir ve duâ ile ibâdına emr u tahmîl eyledi. Pes muktezâ-yı hâl onları zikr u îrâd olmakla te'dâda şurû' edip **الرحمن الرحيم** : dedi. Mecmû'-ı esmâ-yı şerîfe merfû'lardır. [53b]

Hutbe-i Kur'ân-ı Kerîm makâmında olan besmele-i latîfede ve dîbâceyi Furkân-ı Azîmde olan Fâtihâ-yı şerîfede vesâir esmâ-yı güzîn meyânında bunlar muhtâr ve takdîme sezâ-vâr buyurulup ve esmâ-yı hüsnâ hakkında vârid olan hadîs dahi bu vecihle ihsâ olunmakla kitab-ı münîfe iktidâ ve eser-i hadîs-i şerîfe iktizâ ve bu iki esmâ-yı

³⁰⁶ Esmâ-i Hüsnâ lafz-ı şerîfî Kur'ân'ı Kerîm'de mevâzi'-i müteaddide vâki' olup Hüsnâ ile tavsîfte akvâl-ı kesîre vardır. Ez-cümle sebep budur ki onların her biri esmâ' nebîrle hasenedir. Yahud tevhîde ve keremine delâlet ederler. Ve dahi Esmâ-i Şerîfe ile duânın bir tarîkî dahi isimde onun mebnâsı olan lütf-i niyâz edeler. Meselen Esmâ-i Hâsse'den olursa Yâ Rahîm erhamnî ve Yâ Rezzâk erziknî ve Yâ Hâdî ehdinî ve Yâ Fettâh ifteh lî ve Yâ Tevvâb tub alâ geçe. Eğer ism-i âm olursa yemini her merâm için nevbetle şâyân olursa mesela Yâ Latîf erziknî ve Yâ Melik erhamnî ve yahud Yâ Latîf erhamnî ve Yâ Mâlik erziknî ve yahud işfinî ve Yâ ehdinî gibi edâ eylemeye. (Esad Efendi Nüshası, vr. 47a.)

³⁰⁷ Âli İmrân, 3/9.

şerîfî takdîm ile ibtidâ eyledi. Mürşid-i âlem sallalahü teâlâ aleyhi ve sellem buyurur ki **innellahe teâlâ tis'ete ve tisûne ismen men ihsâha dehele'l-cennete**. [Şüphesiz ki Allah'ın 99 ismi vardır kim o isimleri sayarsa cennete girer.]³⁰⁸ Mefhûmu budur ki Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın mecmû'-ı esmâsı beyinde doksân dokuz muazzamât-ı esmâsı vardır ki onların zikir ve te'dâdî cümlesine bedel olup onlara ihsâ ve şümâr eylemek bâis-i duhûl-i behiştir.

Pes onun için **[54a]** bir mü'min esmâ-yı hüsnâyı ihsâ edip ba'dehu kasem eyleyip vallahi ben cennete dâhil olurum dese Muhbir-i Sâdık aleyhisselâmın sıdkına binâen yemîninde hânis olmaz dediler. Ba'zılar dediler ki doksân dokuz ism-i şerîf ism-i celîlden mâ-adâdır ve kimi dahi böyledir dediler. Bu hadîs-i şerîfte bu vecihle teberrûken (?) mücâz olduğumuz sened-i mu'temedimiz serd ü add olunur ki; Ebu Hüreyre radiyallahü teâlâ anhudan Kitâbü's-Şemâilî's-Şerîfe müellifi Zeynü'l-muhaddisîn Mevlânâ Ebû İsa Muhammed bin İsa et-Tirmizî tahrir edip ondan Muhammed bin Ahmed el-Mahbûb ondan Abdülcebbâr el-Cerrâhî ondan Kadı Mahmûd el-Ezvâ ondan Abdülmelik el-Kerûhî ondan Ömer el-Bağdâdî ondan Fahrüddin el-Buhârî ondan Ömer el-Merâğî ondan Abdurrahim bin Muhammed bin **[54b]** el-Ferân ondan Zekeriyâ bin Muhammed ondan eş-Şeyh Ahmed er-Remlî ondan eş-Şeyh Ali ez-Ziyâdî ondan dahi eş-Şeyh Muhammed el-Bâbilî el-Mısırî ondan dahi Ahmed en-Neclâ el-Mekkî ondan dahi şeyhunâ ve üstâzinâ ve mürşidinâ ekmel-i zaman ve ecmel-i avân, reis-i hulefâ-i tarîkat fî ibbâne eş-Şeyh Abdurrahman Ebü'l-Emâne Hâce Muhammed Emîn et-Tokâdî kuddise sirruhu esrârehum ve nefe'nâ bihim fi'd-dâreyn ahz u rivayet eylemişlerdir. Kaldı ki ihsanın ma'nâsında akvâl-ı kesîre vardır ki Türkçe saymak ma'nâsınadır.

Ba'zılar ihsâ eylemek bu esmâ-yı şerîfe hakkında kıyâma tâkat ve muktezâsıyla amel üzere itâat eylemekten kinâyettir ki meselen Rezzâk ism-i celîlini zikir eyledikte Râzık-ı Hakîkî Cenâb-ı Hüdâ Teâlâ'dır. Sâiri sebep ü âlet kabîlindendir deyu mâ-sivâdan **[55a]** rızkı hakkında kat'-ı ümîd imdâd ve bu babda ez derûn-ı dergâh-ı Hüdâ-yı bî-hemtâyâ teveccüh ve taalluk ve keremine i'timâd ve sıdk-ı va'dîne i'tikâd eylemektir. Kezalik zârr u nâfi' dedikte hayr u şer ve nef' u zar dahi fi'l-hakîka onun irâdesiyle husûl-pezîr olduğunu bilip menfaatin zuhûrunda şükredip ve mazarratın urûzunda

³⁰⁸ Buhari, "Kitabü's-Şurut", 18; Müslim, "Kitabu'z-Zikr ve'd-Dua ve't-Tevbe ve'l-İstiğfar", 6.

sabrede dediler ve kıs aleyhi'l-bâki. Bu tarikle te'dâd-ı esmâ-yı hüsnâda ecr-i cezîl lâ ye'ud ve la yuhsâdır.

Ba'zılar dahi ihsâ hasr u te'dâddır. Ve iman u ihtisâb üzere zikr u îrâddır dediler. Ve ba'zı tevâif dahi ihsâ-yı esmâ onların hakâyıkına ârif ve meânîsine vâkıf ve muktezâsıyla meh-mâ-emken mu'temer olmak babında âkif olmaklardır dediler. Ve bir gürûh dahi ihsâ-yı esmâ hıfz-ı kalbîdir. Ya'ni ezber eylemektir dediler. [55b] İmam Buhârî (aleyhi rahmetü'l-Bârî) izhâr olan budur dedi. Zira rivayet-i diğeri onu te'yid eder ki men ihsâhâ bedeli men hafezahâ vârid oldu. Ve niceler dahi bir iki üç deyu ile âhira te'dâd murâddır. Bir lafzın ma'nâsı zâhirine haml olunmakta mahzûr olmadıkça te'vîl irtikâb olunmaya hâcet yoktur dediler.

Ve ba'zı müfessirîn dahi alâ vechi'l-kemâl ihsâ murâd eden kimesne Kur'ân-ı Kerîmin min evvelihi ilâ âhirihi tilâvet u hatm eder ise cümlesini câmi' olmakla edâ-yı ihsâ eylemiş olur ki **inde külli hatmete da'vet-i müstecâbet** [Her bir duanın sonunda o duaya icabet vardır ondan kinayedir.] dediler. Ve keyfiyyet-i add u ihsâda ba'zılar birbirlerine vasl ile er-Rahmânü'r-Rahîm kıraât oluna dediler. Ve kimi dahi huzûr-ı kalple ve tertîl ve teenni ve tazarru' ve huzû' ile ma'nâlarını tefekkür ederek onlar ile [56a] tahâret-i kalbe niyet edip ve herbiri meyânında vakf ve tefrîk edip ve harf-i ta'rîf ile ibtidâ eyledikte **ellezine yestemiûne'l-kavle ve yettebiûne ahsene** [Onlar, sözü işitirler, böylece onun ahsen olanına tâbî olurlar.]³⁰⁹ zümresine dâhil olur dediler. Erceh olan ve abd-i fakîrin ahz u me'zûn olduğum tavır dahi budur **ve lillahi'l-esmâü'l-hüsnâ fed'ûhu bihâ ve zerullezîne yulhidûne fi esmâihi seyuczevne mâ kânu ye'melûn** [En güzel isimler Allah'ındır, artık O'na onunla (esmaları ile) dua ediniz! Allah'ın isimlerini (mânâsını) saptıranları terket! Yapmış oldukları şeyden dolayı yakında cezalandırılacaklar.]³¹⁰ Umûr-ı dünyeviyyede sâlik mütereddid olsa ve a'malinde Bârî Teâlâ'ya tevâzu eylemese ol a'mel ile mevrîd-i feyz-i ilahî olamaz. Çaresi nefesine levmdir ki kavânîn-i sülûkun a'lâsı ve dâire-yi sûfiyyenin nokta-i vâlâsıdır. Zira inâyât-ı mütenevvia'-i Rabbaniyye'yi mütâlaa ve âsîler hakkında vârid olan vâidi ve azâb-ı şedîdi mülâhaza edip reh-i rastta sâlik olmadığı için kendi nefesine levm eyledikte dilde

³⁰⁹ ez-Zümer, 39/18.

³¹⁰ el-A'raf, 7/180.

hüzn [56b]³¹¹ ve huşû' ve yakîn hâsıl ve müstebîn ve ubûdiyyette itmi'nân ve bu sebepten hürriyet ve irâdet-i nümâyân olur ki her birinin tafsîli kütub-i ahlakta tahkîk u ihkâk olunmuştur. Âsârda vârid olan dört bin esmâ-yı Hüdâ'dan bu esmâ-yı hüsnâ intihâb ve ihtisâr olunup ve bunları ihsâ eylemek mecmûunu zikr u te'dâd ve cümlesiyle tevessül-i dergâh-ı Rabbü'l-ibâd makâmında olup cümlesinin ecir bunlar ile hâsıl ve ma'nâ cihetinden dahi bunlar cümlesinin meânîsine şâmillerdir.

Rahman ve Rahîm ebniyye-i mübâlağadandır. Lakin evvel mübâlağada sâniiden eblağdır. Rahmetten müştak sıfatlardır. Rahmet lügatta rikkat-ı kalp ma'nâsına olup Hak Teâlâ hakkında muhâl olmakla mecâzen lâzımı olan in'âm-ı enâm ile te'vîl olunur ve evvel sâniiden âmdir. Rahmân'ın mefhûmu dünyada cemî'-i zî ruh olan [57a] halâyika mübâlağa ile merhamet ve in'âm eder. Ve rızk-ı mukadderlerini takvâları için ziyâde ve isyânları ma'nâ-yı Rahman u Rahîm sebebiyle noksan eylemez demektir.

Nazım:

Kulzüm rahmetin hurûş itse,
Gark ola katresi ile dünya

Lakin Rahîm'in mefhûmu hastır ki fakat mü'mine âhirette merhamet ve in'âm edici demektir. Sûfiyye-i kirâm dediler ki Rahîm'de olan rahmet aslen nıkmî ve îlâm ve azâb imtizâc eylemez. Pes hükmü âhirette âm olur. Amma Rahman'da olan merhamet âlâm ve azâb ile muhtelittir. Meselen Allahümme âfinâ bir hasta berâ-yı şifâ şûrb-i devâ eder ve onunla şifâ-yâb olur. Lakin ol tenâvül eylediği devânın ekseri telh ve kerîhdır. Onun mirâret ve kerâhetine tahammül eylemek bâis-i şifâsı olur. Kezalik tedâvi kasdıyla hâşâ mine's-samiîn [57b] bir cerîhânın dağlanması iktizâ eder ki berü's-saa(?) peydâ olur ve yahud ba'zı ilel zımnında bâkî ihtiyâr olunur. Pes husûl-i şifâ hüveydâ olur. Lakin gerek veca' ve elemi ve gerek sâir ârıza ve gamı tahammül-güdâzdır ki zâhir ve sûreti azâb-ı elîm lakin bâtın ve sîreti şifâ-yı azîm olur. İşte bunların hakkında rahmet bu zahmet ve meşakkatlerin mevcûdiyyeti ileler. Pes hikmet-i hafiyye-i Şâfi Teâlâ'ya bende-i efgende tefekkür edip kahr zımnında lütfu ta'akkul ede.

³¹¹ Ba'zılar i'timâmen evâhir-i esmâya hareke vermediler, vakıfla okudular. Lakin Şa'bân Kastamonî kavlinde hareke ile okunur. İskân u vusulü dahi câizdir. Kari-î te'kid teennî ederek sâmi' her birinde Celle Senâ gibi ta'zîmâtı edâ edebile. (Hacı Mahmut Nüşası, vr. 56b; Esad Efendi Nüşası, vr. 49b.)

Allahümme erinâ hakâyıku'l-eşyâ kemâ hiye. [Allahım bize eşyanın yaratılmışların hakikatlerini (oldukları gibi asıllarını) göster.] Husûsen ism-i Abdullah veya Abdurrahman veya Abdurrahîm ola, irtikâb-ı münâhîden ictinâb ve zu'afâya lillah merhamet ve ızhâr-ı esrâr-ı ubûdiyyet ve bu sebepten **tehallekû bi ahlakillahi** [Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın.] emri ile mu'temir olup ve bu tarîkle hasse-i nâm-ı nâmîsini icrâ ve dergâh-ı [58a] ma'nevîsine intimâ ile kendi ism-i sâmîsine ihtirâm ve ondan hicâb-ı tâm ede. **İnne ehabbü esmâikum ilallahi Abdullah ve Abdurrahman.** [Şüphesiz ki sizin isimlerinizden Allaha en sevgili olanı Abdullah ve Abdurrahmandır.]³¹²

المالك : feth-i mîm ve kesr-i lâmladır. Mâlik ma'nâsınadır ki zamm-ı mîm ile mülkten müştak olmakla sultân ve seyyid ma'nâsına olur. Asl-ı Melik lügatta şed u rabt ve ibdâ' ve inşâda kudret ve zabt ma'nâsınadır. Pes Melik-i Hakîkî ancak Bârî Teâlâ'dır. Gayrîde isti'mâli mecâzdır. **القدس** : zamm-ı kâfla ve teşdîd-i dâl iledir. Tahâret ma'nâsına olan kaddeseden me'hûzdur ki bundan nekâyısı nefî ve istihkâk-ı cemâl ve celâl ile âfâttan takdîs ma'nâsına olur. **السلام** : tahfîf ile selâmet ma'nâsına olursa selâmet sahibi demek olur ki afâttan ve sıfât-ı mahlûkâtan münezzeh ve müselleme demektir. Sıfât-ı zâttan olur ki azâbtan mü'minlerin [58b] selâmetleri ma'nâsına olursa sıfât-ı fi'ilden olur. Yahud berden ve selâmen medlûlü üzere ma'nâsı ilelden beri' edip ve şifâ-yı eskâmı bedeniyye ve izâle-yi âlâm-ı tabiyye edici demektir. **المؤمن** : mîm-i evvelin zammı ve sâninin kesriyledir. Hak Teâlâ kendi hakkında kendinin sâdık-ı l-va'd olduğuna musaddık demektir.³¹³ Ve yahud vâhibü'l-iman ve mu'tiyi'l-emn ve'l-emân demek olur. **المهيمن** : mîm-i evvelin zammı ve hânın fethi ve mîmi sâninin kesriyledir. Hâfız veya şehîd ma'nâsına ve yahud emîn demektir dediler. Ba'zılar cemî'-i mevcûdâta tenfiz-i ahkâm ile ihâta-i tasarrufâtını taslîl sahibi demektir dediler.³¹⁴ **العزيز** : ma'nâları evvel-i evrâdda îrâd olundu. **المتكبر** : bâ-yı muvahhidenin kesriyledir. Tekebbür [59a] ve Kibriyâ nu'ût-ı celâl ve sıfât-ı kemâl için istihkâkî müş'irdir ya'ni bizâtihi mütekebbirdir. Zât üzere bir emr-i zaid sebebiyle değildir. **الخالق** : mâdde ve meddete muhtaç olmadığı halde eşyayı îcâd ve tebyîn ve eczâ-yı nefis ve terkîb-i zîbâ ile tezyîn edici demektir. **البارئ** : Hâlik ma'nâsınadır. **المصور** : vâvın kesriyledir. Mahlûkunu

³¹² Müslim, "Kitabu'l-Adab", 2.

³¹³ Ehl-i İslâm'a mü'min demek vahdâniyyet-i vâhid-i hakîkîyi musaddak demek olur. Yahud mu'temereden olursa insâf-ı iman sebebiyle kefereye olan azâb-ı raiyyeden emîn kimesne olur. (Esad Efendi Nüshası, vr. 51b.)

³¹⁴ Zeva'l-heysmene (?) ma'nâsına olursa. (Esad Efendi Nüshası, vr. 52a.)

halkta mukeddîmen ta'lîm ve ba'dehu gafletten münezzezh olduğu halde ba'zısının ba'zısından madde-yi imtiyâzları olan alâmât ile bilâ âlet tasvîr edici demektir. الغفار : bâlâda ma'nâsı ifade olundu. القهار : Cebbâr ma'nâsına yahud nufûs-ı âbidânı bîm-ukûbetle ve kulûb-ı ârifânı satvet-i kurbetle ve ervâh-ı muhibbânı keşf-i hakîkatle kahr edici ve yahud limeni'l-mülkü [59b] el-yevmu lillahi'l-vahidu'l-kahhâr [O gün mülk kimindir? Tek ve Kahhar olan Allah'ındır.]³¹⁵ kerîmesi delaletiyle cemî'-i ibâdî hatta Melek-i Mukarreb ve Nebi-yi Mürsel dahi nâcî olmadığı halde mevt ile kahredici demek ola.

Bu ism-i şerîf etvâr-ı seyrin tavr-ı sâbi'inde miftâh-ı seyr billahi olup mahallî ahfâ ve nuru müsaffadır. الوهاب : vâhibde mübâlağa ve sıfât-ı fi'ildendir. Ya'ni lütf u ikbâlî bisyâr ve bahşâyîş ve nevâlde buzur-gûvar ve bilâ suâl a'tâ ve hasâyıs-ı cûd u ifdâl onun sû-yi dil-cûyundan hüveydâ ve bilâ suâl a'tâ ve peydâdır demek olur. الرزاق : ecnâs-ı muhtelifeye nefekât ve nebâtât-ı mutehâlifelerini kıvâm-ı beden ve kıyâm-ı ubûdiyette tedbîr-i ahsen için bahşedici. الفتاح : bieyyi vechi kâne ibâdik müzâyıkaları vaktinde ebvâb-ı necâtî güşâde edici demektir. [60a] العليم : halâyıkın sırren ve cehren ahvâlini ve ashâb-ı kulûbun izmâr edip ve belki hatırlarına hutûrdan mukaddem niyetlerini bilici. القابض الباسط : bunlar sıfât-ı fi'ildendir. Ya'ni ervâhı fi'l-hakîka inde'l-mevt Kâbız ve inde'l-hayât Basıt'tır demek ve yahud sadakât-ı ağniyâdan ahz u kâbil ve fukarâya mu'tî ve bâzil demek veya dilleri cehl u gafletle kabz ve îstade ve ilm u ma'rifetiyle bast ve güşâde edici. الحافظ الرافع : bunlar dahi sıfât-ı fi'ildendir. Ya'ni halâyıktan murâd eylediği intikamıyla hâfız ve in'âmıyla râfi' demek ve yahud nefsanî tekebbür edenleri hâfız ve rahmânî tevâzu' edenleri râfi' demek ola. Men tevâze' rafe'ahullah. [60b] [Kim tevazu gösterirse Allah da onun makamını yüceltir.]³¹⁶ المعز : mîmlerin zammı ve âyn ve zâln kesreleriyleledir.

Ya'ni murâd eyledikte fazlıyla Azîz ve Celîl ve adliyle zelîl edici ve yahud intisâb-ı Cenâb-ı Rabbü'l-Erbâb ve ilticâ-yı bâb-ı Kerîm ü Vehhâb edenleri azîz ve hilâfta hareket edenleri zelîl edici. السميع البصير : sırr u necvâyı sâmi' ve şinev ve zîr-i serâda olan mâsivâyı bînâ hatta şeb-i deycûrde ka'r-ı bi'r-i amîkte seng-i siyah üzere mûr-ı siyahı basîr ve sadâ-yı pâyını semî'dir. Bu dahi berâ-yı temsîldir. Ve illâ sem'ine gâyet ve basarına nihâyet ve istimâ'ına ve istibsârına alet dahi yoktur. الحكم العدل : feth-i

³¹⁵ Mü'min, 40/16.

³¹⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XVIII, s. 250.

hâ ve kâf ve ayn ve sükûn-ı dâlleddir. Ni'met u nîkmetle hükmedip mülkünde keyfe mâ yeşâ' adalet eder. Ve hükmünde asla caîr olmak fikri [61a] câiz değildir.

اللطيف: umûrun dakâyıkını ve her kârın müşkilâtını bilir ve rıfk u sehl ile halâyika ihsân eder. Ve kârında ebedi su'ûbet vâki' değildir. **الخبير** Alîm gibidir. **الحليم**: ukûbeti müstehak olanlardan te'hîr edip ba'dehu ya afv ve yahud ta'zîr eder. **العظيم**: ulûv vü mecd ve kudret sahibi ve avn u nusrete ihtiyaçtan müstağni ve berî ve zaman ve mekandan mukaddes ve arî. **الغفور**: Gaffâr gibidir. **الشكور**: abdin ef'âl-ı hasene ve tâât-ı müstahsenesine zikr ile kesîru's-senâ ve yahud tâât-ı yesîre mukâbilinde ucûr-ı kesîre atâ edici demektir. **العلی**: feth-i ayn ve kesr-i lâmladır. Zâta ve sıfâta sâhib-i ulûvdur. Mekân ve mekânât i'tibârı sâkıttır. Ve yahud endâd ü ezdâd ve eşbâh u emsâlden [61b] müteâlî.

الكبير: Kibriyâ ve azimet ve ceberût sahibi, yahud ihâta-i fehmden ve idrâk-ı akıldan âlîdir. **الحفيظ**: zarara müeddî olan cemî'-i beliyeden mahlûkunu dâreynde hıfz edici. **المقيت**: mukîm veznindedir. Esnâf-ı hayvan için muadd olan kuvveti afet ve zarardan hâfız demektir. Feriştégânın kuvvetleri tâât ve ervâhın kuvveti meânî ve maârif ve cinnin kuvveti zevktir. **Ebîtü inde Rabbi fe-yut'imunî ve yeskînî** [Şüphesiz ki rabbim beni yedirir ve içirir.]³¹⁷ hadîs-i güzîni medlûlünce teveccüh-i dergâh-ı Bârî Teâlâ erbâbına gıdâ-yı rûhânî kuvvetiyle kuvvet verici demek olur. **الحسيب**: mecmû'-ı kâr-ı bende-gândan gayra bilâ ızrâr kâfî. **الجليل**: cîmledir ya'ni mülûk-ı cebâbire onun celâletine ser-fürû-bürde-i itâat ve imlâk-ı azîmu'l-halka dahi [62a] satvet-i heybetine nümâ-bende-i huşû' ve inkıyâd ve meskenet olurlar.

الجميل: mevcûdâtın cemâl-i sûrî ve ma'nevîlerini ve hüsn-i hakîkîsinden behre-nümâ edici. **الكريم**: kesîru'l-atâyâ ve'l-ihsân ve bilâ suâlin ve amelin bende-gânı keremine mahal edici.³¹⁸ **الرقيب**: lâ te'huzu sinetu ve lâ nevm [O'nu ne bir uyuklama ve ne de bir uyku hali tutmaz.]³¹⁹ olan Rabbü'l-âlemîn mahlûkâtın netâyic-i esrârına muttali' ve harekât ve sekenâtına vâkıf ve murâkıb demektir. **المجيب**: mukîm veznindedir. Abd-i dâî'-i muztarrın merâmını atâ ve hâcetini revâ edici. **الواسع**: âlim veya gani ve yahud kesîru'l-atâ ma'nâsınadır. **الحكيم**: saâdet ve şekâvet hikmet-i hafiyye

³¹⁷ Buhari, "Kitabu's-Savm", 48.

³¹⁸ Sehî abdu's-suâl i'tâ edici demektir. Onun için cenâb-ı Kerîme sehî itlâk olunmadı. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 54a.)

³¹⁹ el-Bakara, 2/255.

ve irâde-i seniyesine menût demek veya eşya-yı mahalline vâzı' demektir. Mecmû'-ı zuhûrât-ı kevnîyye ve avâriz-ı hâdis e muktezâ-yı [62b] hikmeti ve netice-yi irâdetidir.

الودود : mü'min-i kâmil olanlar Rabbü'l-âlemînin mahbûb ve makbûl ve mevrûdları ve mü'minlerin dahi Hâlik-i Teâlâ mevrûd ve melcâi ve melâzıdır. Bu ism-i şerîfin müdâvemetinde vüdd-i ilahî ve hubb-i nâ-mütenâhî ve in'itâf-ı Rahmânî ve iltifât-ı Rabbânî zuhûr eder. Mübtedîler için bu ism-i şerîf ve bu ma'na ve adedde olan bedûh ismi dahi hazret-i kurbun miftâhı ve zulmetten kulûbun vesîle-i inşirâhı olup ve emr-i din ve dünyanın vazîfe-i infitâhı olduğuna icmâ'-ı kümmelîn mün'akid olmuştur. **المجيد** : hasîb veznindedir. Kesîru'l-ihsân ve azîm ve refî'uş-şân ve kerîm. **الباعث** : ba'de'l-mevt ashâb-ı kubûru ba's ve ihrâc ve irsâl edici ve yahud kazâ-yı ketm-i 'ademden sahra-yı vücûda a'yân-ı [63a] vücûda bâis veya rusul-i asumânî avâlim-i müsemmiyâtına bâis demektir.

الحق : her şeyde ilm u kudreti hazır ve beyân-ı delil ve şifâ-yı alîl edici. **الشهيد** : mevcûddur. Lakin zamân ve mekândan münezzeh ve ma'bûd-ı bi'l-Hak'tır. Bu ism-i şerîf tavr-ı râbî'-i etvâr-ı sülûk olup seyr maallah dairesinin miftahıdır ki mahalli sırdır ve nuru sebz rengidir. Bu mahaldendir ki ba'zı sûfiyye-i hâm mağlûb-i hayâlat ve giriftâr-ı dâm-ı tesvîlât olmakla bize siyâdet zuhûr eyledi deyu te'acref ederler ki şuhûdîdir. Vukû'î ve vücûdi değildir. Zira bu dâirede bâtil dahi suret-i Hak'tan zuhûr eder. **Şiir**:

لا تنكر الباطل في طوره

فإنه بعض ظهوراته³²⁰

المبين : mukîm veznindedir. Hakkı îzâh [63b] ve i'lân edip ve hüccet ü burhân ve alâmât ile batıldan temeyyüz ve nümâyân ve dil-i ârife ma'rifette bâis-i inkıbâz olan müşkilâtı izâh ve beyân edici. **الوكيل** : keyfe mâ yeşâ' tasarruf eylemek vechî üzere mecmû-ı umûr ona sipâriş olunur. Ve yahud mevcûdâtın umûrıyla hakîkaten ve vekâleten kâim ve **mâ rameyte iz rameyte ve lakinnellahe rema**. [Ve attığın zaman da sen atmadın ama Allah attı.]³²¹ **القوى** : Kâdir ma'nâsındır. **المتين** : Kerîm veznindedir. Murâd eylediği kâra bilâ ta'ab keyfe mâ yeşâ' kâdir.

³²⁰ Kelâm-ı Ebî Medyen'dendir. (Esad Efendi Nüshası, vr. 55a.)

³²¹ el-Enfal, 8/17.

الولى : Allahu veliyyullezîne âmenû [Allah, âmenû olanların (Allah'a ulaşmayı dileyenlerin) dostudur.]³²² mîsdâkınca mü'minlere kârlarında nâsırdır. **الحميد** : kendi zâtına hâmid ve halâyık dahi ona hâmid ve ucûr-ı a'mâl zâyî' eylemez. **المحصى** : zamm-ı mîm ve kesr-i sâd-ı mühmele ile. A'mâl-ı halâyıkı **[64a]** hüsnen ve kabhan ve hayran ve şerran ve kavlen ve fi'len ve niyyeten te'dâd edip ve vâkîf ve nakıslarının dahi kemmiyetine ezelen ve ebeden âlem ve dâîrâdır. **المبدء** : mîmin zammı ve dâl-ı mühmelenin kesriyledir. Bilâ-ta'lîm sâbıkın cümle eşyayı mazhar ve mevcûddur. **المعبد** : zamm-ı mîm ve kesr-i ayn ile. Ba'de'l-fenâ onları yine hâlık. **المحيى** : Mübdî vezninde. **المميت** : dahi Muîd veznindedir. Hayatın ve mevtin hâlikî ve yahud nutfe-yi insan-ı pâk ve ba'de onu hâk edici. **الحى** : hayât-ı kâime-i ezelliyye ile dâimu'l-bekâdır. Ebeden fenâ târî olmaz. Avârizdan berîdir. Bu ism-i şerîf tavr-ı hâmisteyr fillah dairesinin miftâhıdır ki mahallî sırru's-sırdır. Nuru sefîd levndir.

القيوم : ya'ni avâlimde cereyân eden cemî-i umûru müdebbirdir. Bu ism-i **[64b]** celîl dahi tavr-ı sâdisteyr miftâh-ı dâire-i seyr anillâh olup mahallî hafî ve nuru siyah rengidir. **الواجد** : cîm ile. Erbâb-ı muhabbetten olan âşıkân için müşâhede-i mahbûb ile kâşifü'l-esrârdır. **الماجد** : ezelen ve ebeden mecd ü şeref sahibi ve yahud murâd eylediği bendesine mecd ü şeref atâ edici. **الواحد** : hâ ile. Hakkında inkisâm-ı mutasavver değil ve müstesnâ minh olmak ve tecezzî ve teba'uz muhâldir. **الاحد** : bir ferddir ki sâni ve sâlisî ve helümme cerâ ma'dûmdur, ma'dûd ve mahdûd olmaz. **الصمد** : ahad veznindedir. Mecmû'-ı hâcâtta maksûd-ı hakîkidir. Ve aks-i kazıyye mutasavver değildir. Ve yahud zarfıyyet ve mevrûfiyyetten münezzehtir demek olur. **القادر** : i'dâm-ı mevcûda ve îcâd-ı ma'dûma **[65a]**³²³ mâlikdir.

المقتدر : zamm-ı mîm ve feth-i tâ-yı fevkiyye ve kesr-i dâl ile. Ya'ni halâyıkın kâdir olmadığı ıslâhta kudret ona mahsûsdur. Meselen batn-ı mâderde ibkâ' ve lâ ezâ veledin terbiyyesine kâdirdir. **المقدم** : Musavvir veznindedir. Vakit ve rütbede ba'zı kârı ba'zısına takdîm ile tertîb ve terbiyyet edici. **المؤخر** : dahi ol veznindedir. Şâyân-ı te'hîr olan ba'zı kârı dahi te'hîr ile terbiyyet edici. **الاول** : kadîm bilâ ibtidâ. **الآخر** : bâkî bilâ intihâ. **الظاهر** : âyât u berâhîn ile ve delâil-i tevhid ile ukûl-ı selîmeye nümâyân ve ayân.

³²² el-Bakara, 2/257.

³²³ Vâhid ile ahadin ma'nâların ba'zılar bir-aks-i takrîr ederler. Lakin mahallî tafsil olmamakla beyânı tard olundu. (Hacı Mahmut Nüşası, vr. 65a; Esad Efendi Nüşası, vr. 56a.)

: الوالى : halâyıkın serîre ve zamirlerine âlim ve ahvâl-ı bâtınlarına müdebbirdir. :الباطن kesr-i lâm iledir. Bilâ mezâhim alâ'l-ıtlâk hâkim. :المتعالى : kesr-i lâm iledir. [65b]

Derk-i ebsârdan **lâ tudrikuhu'l-ebsâr** [Gözler O'nu idrak edemez.]³²⁴ tenbîhi üzere berî ve ihâta-i efkârdan dahi **küllü mâ hatara bibâlik ev hecse fi hayâlik fallahu verâe zalik** [Allah senin aklına ve hayaline gelen her türlü görüntüden münezzeh ve yücedir, Allah senin onu hayal ettiğin her türlü tasavvurdan münezzehdir.] tevbîhî üzere yemzî ma'nâsına ve yahud mahlûkâtta gerek zî rûh ve gerek bî rûhdan murâd eylediğini azîz edici. :البر : bânın fethi iledir. Halâyıka ihsân-ı tâm sahibi. :التواب : günahkârânı tevbeyle tevfiğ ve muvaffak olanların hakkında kâbilu't-tevbedir. :المنتقم : Muktedir veznindedir. Usâta adliyle azâb edici. :العفو : feth-i ayn ve zamm-ı fâ ve teşdîd-i vâv iledir. Murâd eylediği günahkârdan seyyiâtı fazlıyla mahv edici. :الروف : feth-i râ-yı mühmele ve hemze-i mazmûme-i memdûde iledir. Bilâ illetin halâyıka Rahîm ve Muhsin. :مالك الملك ذو الجلال والاكرام : [66a] Melik ve Celîl ve Kerîm ism-i şerîflerinde mefhûmları ta'rîf olunmuş idi. el-Mülk ve'l-Celâl ve'l-İkrâm lafızları mecrûrlardır. :المقسط : Mü'min veznindedir. **Ve neza'ul-mevâzîne'l-kist** karînesiyle kavlen ve fi'len ve sıfaten Hak demek olur.

:الجامع : rûz-i cezâda **halâyıkı câmi'u'n-nâs liyevmin** delâletiyle mücâzât için câmi' ve yahud luhûm-ı mütefettite ve cûlûd-ı müteşettite ve izâm-ı bâliye ve sâir a'zâ-yı âliyeyi hîn-i haşr u neşirde câmi'. :الغنى : kesr-i nûnladır. Bir şeye muhtaç değil. :المغنى : Mü'min veznindedir. Bende-gânından murâd eylediğini bilâ meşakkat ganî edici. :المطى : Muğnî veznindedir. Şânlarına lâyıık ve a'yânlarına mutâbık olan hâcetlerini a'tâ edici. :المانع : sâlikân-ı tarîk-i Hak olanların [66b] reh-zenlerini men' edici. :الضار : teşdîd-i râ iledir. :النور : bende-i âcize zarr u nâfi' ve nef'î ancak kendi irâdesiyle mûsil. :النور : âsumân u zemîni tenvîr edici. **Allahu nuru's-semavâti ve'l-arz.** [Allah, göklerin ve yerin nuru'dur.]³²⁵ :الهادى : fi'l-hakîka hidâyet onun meşîyyetine menûttur. :البيدع : bilâ âletin ve lâ ta'lîmin ve lâ tefekkürin mâ-sivâyı îcâd ve peydâ edicidir.

:الباقى : bilâ zevâl ve lâ fenâ' ebedî bâkî ve âhirdir. Tebeddül-i eyyâm ve dühûr ve tahavvül-i a'vâm ve şuhûr bekâsına muzır değildir. :الوارث : ba'de fenâ'ul-halk bâkîdir. :الرشيد : ibâdî keyfe mâ yeşâ' hâdî ve tarîk-i sevaba mürşid yahud müteveccihîn-i enâm için rüşdi-yi ilhâm ve reh-i rızâsını i'lâm edicidir. :الصبور : ukûbete

³²⁴ el-En'am, 6/103.

³²⁵ En-Nur, 24/35.

günahkâranda [67a] halîmdir, acele eylemez. Ve yahud hevâ-yı nefs-i emmâre ve levvâmeleri tarîkine sâlik olan ibâdın muhâlefetlerine sabr-ı kesîr sahibidir ki isyân ederlerse sabreder. Ve küfrân ederlerse setr eder. Ve kemâl-i fazlıyla yine in'âm ve ikrâm ve erzâk eder demek ola.

Ma'lûm ola ki bi-inâyetillahi teâlâ meh-mâ-emken ta'dâd ve şerh u îrâd olunan bu esmâ-yı şerîfe lafz-ı hadîs-i şerîfte vârid olan adedden iki izdiyâddır ki hadiste Ahad ve Mu'tî isimleri yoktur. Ve hadîs-i âherde Mübîn ile Muktedir yoktur. Pes bunun emsâli ihtilâfî olan makâmlarda ziyâde olmak efdaldır ki ve âyât cem' olunmuş olur. Bu esmâ-i şerîfe Kur'ân-ı Kerîm'de mevcûd ve tertîbî hadîs-i şerîfte vârid ve ma'dûd ve her birinin havâs ve fazlen [67b]³²⁶ ve fezâilî lâ ya'ud ve lâ yuhsâdır. Yâ Rahman Yâ Rahîm deyu harf-i nidâ ile imlâ olunmayıp harf-i ta'rîf ile serd olunduğu Kur'ân-ı Kerîm'e iktidâendir ki besmelede ve sûre-i Fâtiha'da ve gayr-ı mahalde harf-i ta'rîf ile vârid oldu. Ve hadîs-i şerîfte Mürşid-i âlem sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem dahi bu vecih üzere ta'dâd eyledi. Ve harf-i nidâda ibhâm-ı dûrî istifâde olunur, "fe-innî karîb." Ve her biri ism-i celâle sıfat ba'de sıfat vâkî' olmuştur. Vasf ü senâda harf-i ta'rîf ve münâcâtta ve recâda harf-i nidâ ile müsta'mel olmak adâb-ı erbâb-ı tazarru' ve ibtihâlden olmakla bu makâm makâm-ı harf-i nidâ olmadığı hüveydâdır. **Nazım:**

Sûfiyâ esmâda kalma, gel müsemma dersin al,

Bil müsemmadır hemân ta'lîm-i esmâdan garaz,

Kâide-i sûfiyye-i kirâm meyânında ma'lûm ve müselsel [68a] ve muttasıl mervî ve mersûm olduğu üzere gerek gâr-ı ma'rûfta Hazret-i ser-defter-i ashâb-ı kirâm için ta'lîm ü i'lâm olup ve ol tarîka-i Sıddîkiyye'de hâce-i zinde-dilân hazret-i Hızır aleyhisselâmın ser-halka-i hâcegân-ı Abdülhâlik Gücduvânî'ye ta'lîmleri ve teşerrûfen ve teşerru'an bu tarikten ahz u nisbet eden sâir meşâyıh-ı kirâmın muhtârları üzere irşâd ve gerekse Hazret-i ser-levha-i evliyâ-yı izâm Ali u velî cenâbına alâ-vech-i't-tesliyet telkîn-i tevhîd-i şerîf olup ve bu tarîka-i aliyyede dahi teberrûken ve teyemmünen bâat ve inâbet eden sâir-i fuzalâ' ve fukarâ' ve sâlikâna meşâyıh-ı kirâmın³²⁷ tefhîmleri üzere teselîk u imdâd-ı ismeyn-i şerîfeyn ile vâkî' olup ba'de zemânin gaflet ve kasvetin

³²⁶ Aded-i esmâ' Mâlikü'l-Mülk zü'l-Celâlî ve'l-İkrâm bir addolunur. (Hacı Mahmut Nüşası, vr. 67b; Esad Efendi Nüşası, vr. 58a.)

³²⁷ Sefâ-yı sûfî kû kesb ile safvet-i bâtın, fenâ-yı tefsiri kû sa'y et fenâ-yı tevhîd. (Esad Efendi Nüşası, vr. 58b.)

kulûba hücum u işgâli sebebiyle kesret-i iştigâle muhtaç olmakla [68b] sahib-i Vird-i Settâr Seyyid Yahyâ Şîrvânî nâm-dâr ve İbrâhîm Zâhid-i Geylânî gibi meşâyih-ı muâhhirîn esmâ-yı seb'a ve ba'zıları isnâ aşerâ berâ-yı maslahat ihtiyâr edip hâ ile Halvetiyye ve Kâdiriyye ve turuk-ı diğer erenleri Esmâ-yı Fenâiyye tesmiyye eyledikleri bu esmâ-yı seb'ayı ahz eylediler. Lâ ilahe illallah ve Allah ve Hû ve Hak ve Hay ve Kayyûm ve Kakhâr.

Ve Celvetiyye gibi ba'zı gürûh dahi yine bu esmâ-yı mezkûreyi ihtiyâr edip lakin beş dahi ziyâde eylediler. Ve onlara Esmâ-yı Bekâiyye dediler ki bunlardır: Vehhâb ve Fettâh ve Vâhid ve Ahad ve Samed mecmû-ı usûlü ve furû' on iki olur ki her birinin edvâr u etvâr ve envâr u esrârı her tarîkin erbâbı meyânında mahfûz ve meşhûr ve kütüb ü resâilinde mezkûr ve mestûrdur.[69a]³²⁸ El-kıssa çünkü dâ'î-i sahib-i tazarru' esmâ-yı hüsnâyı ihsâdan fâriğ oldu.

Pes Şah-râh-ı Mürşid-i Alem sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem ve Meslek-i Ashâb-ı Güzîn rıdvanullahi aleyhim ecmaîn olan tevhîd-i Rabb-i mecîdden akâid-i Ehl-i sünnet ve cemâat ki akâid-i İslâmiyye'dir, intikâl ve ona müteallık olan senâ-yı esmâ-yı hüsnâya ilhâk ve ziyâde eylemek münâsib görünüp netice-yi esmâ-yı hüsnâ olan evsâf-ı ulyâ ile tekmîle şurû' niyyetle buyurur.

ناته : mecrûrlardır. **عن الاشباه :** evveli meftûh ve âhiri sakın **الذى تقدس :** merfû'dur. Ya'ni Allahu Azîmü's-Şân bir zât-ı pâkdır ki mâ-sivâdan bir şeye ve bir şeyin ona vechen mine'l-vücûh şibîh olmaktan münezzeh ve mutahhardır. **Ve lem yekun lehu küfüven ahad.** [Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.]³²⁹ **و تنزهت :** tekaddeset zabtı gibidir. **صفات :** mecrûrlardır. **عن مشابهت الامثال :** merfû'dur. Ya'ni **leyset [69b] ayn-ı zâtin ve lâ gayrih** ile mevsûf olan sıfât-ı kadîme-i münezzehe vechen mine'l-vücûh bir şeye mûmâsil ve ona mâ-sivâdan bir şey müşâbih değildir. Sıfâtı onların sıfâtına müşâbih olmaz. Zira sıfât-ı mâ-sivâ müteğayyir ve âlâta ihtiyaçları zâhirdir.

³²⁸ Halvetiyye'den ba'zılarının fenâiyyesi bunlardır: Kâdir, Kavî, Cebbâr, Mâlik, Vedûd. Ve ba'zılarının dahi bunlardır: Vâhid, Ahad, Samed, Alîm, Azîm. Ve Sultân Şa'bân Efendi kavlinde beşincide yine Allah hü telkîn ederler. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 69a; Esad Efendi Nüshası, vr. 59a.)

³²⁹ el-İhlas, 112/4.

Pes cemî-i mevcûdât şe'n u noksan meselen fenâ ve hudûs gibi onlar kabul eder. Lakin sıfâtullah nekâis-i mezkûreden münezzeh ve ma'âyib ve zevâlden mukaddestir. Tasavvur-ı bîgâne ve âşinâdan berî ve ihâta-i ukûlden ve efkâr-ı mâ-sivâdan arîdir. Sıfât dahi iki kısım olup zâtiyyesi; Sem' ve Basar ve Kelâm ve İrâde ve Kudret ve Hayat ve İlim gibi. Ve fi'liyyesi; tekvin ve erzîk ev ihyâ ve imâta gibi mecmû'-ı kadîme ve zâtıyla kâimedir. Zât-ı Baht-ı Teâlâ'nın aynı değil ve gayrı dahi değil. Mesela aşereden vâhid gibi ki vâhid [70a] aşere olmaz ve gayrı dahi değildir. Zira aşerenin vücûdu vâhidin vücûdunu müstelzem ve 'ademinden 'ademî lâzım gelir dediler. Bu tafsîlâtın mahallî kütüb-i akâid ve kelâmdır.

: بر بوبیتہ : şînin ve dâlin fethi ve hânın kesri ve âhirinin sükûnuyladır. : و شہدت : merfû'dur. Ya'ni mecmû'-ı âlâmât ve mahlûkâtı Hazret-i Hüdâ Teâlâ'nın Rabbü'l-âlemîn eydiğini i'tirâf ve inkıyâd ve tasdîk eylediler. İbn-i Abbas radiyallahü teâlâ anhumâ'dan menkûldür ki behâyime dört madde ilhâm ve tefhîm olundu ki bu hâlet onlarda azîzdir. Biri ma'rifet-i Rab ve biri kendilerinin erkek veya dişi oldukları ve biri dahi kendinin düşmanını fehm ve birisi dahi me'kûlât ve meşrûbâtta kendilere nâfi' veya muzır olanı temyîzdür. : و دلت : [70b] âhiri sakin علی : merfû'dur. Ya'ni haberin sahib-i ahbâra ve dühânın nara delâleti gibi Cenâb-ı Vâhid-i Hakîkî'nin vahdâniyyetine cemî'-i mesnûâtı delâlet eder. **İnne fi halki's-semavâti ve'l-arz leâyâtin.** [Muhakkak ki mü'minler için göklerde ve yerde mutlaka âyetler (deliller) vardır.]³³⁰ Zira onların ve tebrîe-i vâhîde ve nizâm-ı yeksân üzere cereyânı ve fesâdın 'adem-i tareyânı vahdet-i Zât-ı Teâlâ anî's-şebihâta delîl-i cellâ celîldir. **Lev kâne fihimâ aliheten illallah lefessedetâ.** [Eğer ikisinde de (semada ve arzda), Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi de (yer de, gök de) mutlaka fesada uğrardı.]³³¹ Mevcûdiyyet-i Bârî Teâlâ'yı tafattun ve idrâkten cehl-i öZR olamaz. Zira âlet-i istidlâl olan akıl hakkında dediler ki eserden müessire istidlâl tarîkiyle ki ona ıstılâh-ı kavimde tevhîd-i rubûbiyyet ve tevhîd-i ef'âl denir ki merâtib-i tevhîdin ibtidâsıdır.

Tefekkür-i âlâillâh edip âlemin sâni'ini fehm ve idrâkte vahy-i semâvî mevcûd olmasa dahi [71a] ulû'l-elbâb olan erbâb-ı kanâate kifâyet eder. Onun içindir ki ehl-i fetret hakkında **ve lein seeltenham men halaka's-semavâti ve'l-arz leyekûlunallah,**

³³⁰ el-Casiye, 45/3.

³³¹ el-Enbiya, 21/22.

[Ve eğer onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorarsan, mutlaka "Allah" derler.]³³² vârid olmakla eğerçe şerîat-ı mahsûsaya taklîdleri ma'lûm değil ise de Sâni' Teâlâ'nın mevcûdiyyetini ikrârlarını bu kerîmelerde musarrah olup ve ba'zı ahâdis-i şerîfede dahi rişte-i lâl-ı ensâb ve'l-ecnâb bâis ve İcâd-ı âlem sallallahü teâlâ aleyhi ve sellemde münakid olan zevât-ı saâdet-simât cevher-i iman ile müzeyyen olduğu cihetten her vaktin şerîatı üzere akd-ı nikâh oluna gelip seffâh târî olmadığı dahi kaziyeye-i mukarrerinin tahkîk-i vukû'una sened-i aşikâr olur dediler.³³³ Mısra:

Fe-yâlehâ kıssatün fi şerhihâ tûlün.

و احد: merfû'dur. **لا من قلة**: [71b] mecrûrdur. Ya'ni İzid-i bî-hemtânın vâhidiyeti ma'dûdun efrâdının kesretine nisbetle ol ma'dûdun ibtidâsı olan vâhidin killeti gibi killet cihetinden değildir ki Vâhid-i Yegâne Teâlâ killet ve kesretten münezzeh ve müberrâ ve teba'uz ve tecezzîden mukaddes ve mu'arrâdır. Teâlâllahu an zalik uluvven kebîren.

و موجود: merfû'dur. **لا من علة**: mecrûrdur. Ya'ni Hüdâ Teâlâ mevcûddur. Mekândan münezzeh ve mevcûdiyyeti mâ-sivâ gibi sebep ve illet zımnında değildir. Belki mevcûdiyyeti ezeli ve ebedîdir. Zevâl ve fenâ ve za'f u fütûrdan ve zamân ve mekân cereyânından mukaddestir. Ve fi'l-hakîka cihât-ı sitteden münezzeh ve mevcûdiyyetinde bir şey'e muhtaç değildir.

Mü'min-i muvahhid için lâzımdır ki Vâhid Teâlâ'nın vahdâniyyetini ve keyfiyyet ve kemmiyetten ve übüvvet [72a] ve bünüvvetten müteâlî olduğunu bilip zâhiren ve bâtinen envâ'-ı tekzîbden mu'arrâ olan tasdîk-i mukadder ile ez derûni tasdîk eyleye. Rubûbiyyet-i hazrete lâıyk olmayan umûrdan bir şey' ile Bârî Teâlâ'ya bir kimesne mesela cüz'iyet ve ba'zıyyet ile bizzat temekkün ve tahayyür ve intikâl-ı mekânî ile veya bir hâdise ile ve yahud mü'minlere bizzat kurbiyyet ve ihâta ile vasf eyleyip veya şek ve yahud zan eden kimesneyi cemî'-i ulemâ-yı ehl-i sünnet tekfir eylediler. Kurbiyyet-i mekâniyyeden münezzeh lakin rahmet ve ilm u kudret gibi evsâf

³³² Lokman, 31/25.

³³³ Bu mahallin taharrî esnasında Zi'l-Ka'dei'l-Haram'ın aşr-ı evsatı idi. Bir isneyn gecesi efendimiz merhûm ile verâ-ı kafesten mükâleme vâki' olup pî-dâr oldum. Ve yine ol gece rû'yada bir gurûş mikdarı sağır-i kıt'a-i yeşil boğazı üzere tarh olunmuş Halvetiyye tâcının fakat tepesi ihtâdan (?) biri irsâl etmiş. Lakin kimler olduğunu bilmezem haber lenâ ve reşşel a'daina li şârihihi. (Esad Efendi Nüşası, vr. 61a.)

ile kurbiyyet ve ihâta isbât olunur. **İhdinâ's-sırâte'l-müstakîm**. [Bizi sırat-ı müstakime (Hakikate erdiren yola) hidâyet et.]³³⁴

بالجود : mecrûr, **معروف** : merfû'dur. Ya'ni cümle-i mahlûkât indinde meşhûr ve nümâyândır ki Cevvâd Teâlâ mün'im ve muhsin ve kerîmdir. Atâsı lâ li-ivâzin ve li-garazdır. Ve sualden ve istihkâkdan ve ihtiyaçtan ve mukâbeleden **[72b]** ve minnetten hâlîdir.³³⁵ Ve bunların muktezâsı değildir. İn'âmı ebedi ve dâimidir. Ma'rûf makâmında ma'lûm ta'bîr olunmuştur. Zira irfân-ı idrâk-ı cüz'îyyâtta ve ilm-i derk-i külliyâtta isti'mâl olunmak örf olup ve li hazâ Allahu ârif demediler. Pes cemî-i cûd ve in'âm-ı melik-i allâmı alâ vechi'l-ihâta mâ-sivânın idrâki muhâl olmakla evliyâ-yı kirâm hakkında urefâ-yı billah dediler, ulemâ-yı billah demediler. **Lâ yahmilu atâyâ'l-melik illâ mutâyâh**. **وبالاحسان** : mecrûrdur.

موصوف : merfû'dur. Mahlûkâta ânen-fe-ânen vâki' olan ihsânı yine kendi meyânlarında nümâyân olmuştur. Zira küffârı ve günahkârı dahi küfr u isyân sebebiyle helâk eylemez, ihsân eder. İhsânı ezelîdir. Ve keremi ebedîdir ve sıfat-ı kadîmesidir. Ârif-i billah es-Seyyid Yahyâ dil-âgâh irfân-ı fıkrasını **[73a]** te'kîd murâd edip buyurur. **معروف** : merfû'dur. **بلا غاية** : mecrûrdur. Ya'ni ma'rûfiyyeti müddet ile mahdûd değildir ki inde'l-halâyık ma'rûf değil iken ya'ni mâ-sivâ mahlûk olup ve onlara irfân-ı sabit olmazdan evvel dahi ma'rûf-ı evvelî idi demektir. **Küntü kenzen mahfiyyen fe ehbebtu en u'rife** [Ben gizli bir hazine idim. Bilinmekliği sevdim. (istedim).] hadîs-i kudsîsi halâyıka nisbetledir. Bu ta'bîr tefhîm içindir ki ma'rûfiyyetin Bârî Teâlâ'da sıfat-ı kadîmeden olduğuna mâni' değildir deyu tasrîh eylediler. Ba'dehu ihsân fıkrasını te'kîd edip buyurur ki **موصوف بلا نهاية** : zabtları fıkra-i ulâ gibidir. Ya'ni ihsân ile mevsûfiyyetinde müddet mutasavver değildir ki alâ'l-istimrâr ve ebedî mevsûftur.

Pes sohen-i mezkûrun sıdkını te'kîd için buyurur. **اول قديم** : münevven merfû'lardır. Ve ba'dehu **[73b]** kerîm lafzı dahi nüshadır. **بلا ابتداء** : meddiyledir ve mecrûrdur ve hemze-i vasliyyedir. Kadîm hâdis makâblîdir. Ya'ni evveliyet ile mevsûf olan her şey'in Hâlik-i Teâlâ evveli ve onun dahi evveliyetinin ve kıdeminin ibtidâsı yok. Ya'ni mesbûk-ı bi'l-'adem değildir, ezelîdir. Belki ibtidâ ve intihâ dahi onun mahlûkudur ki meydân-ı ta'bîrin tenûk olduğundan bu lafızlar istiâre tarîkiyle isti'mâl olunur. Ezeliyyet ve kıdemde münferiddir. Ve kabûl-i sereyân ve tareyân ve tatarruk-i

³³⁴ el-Fâtiha, 1/6.

³³⁵ Zirâ efâlullah-i muhalleletün pâkî-garaz değildir. (Esad Efendi Nüshası, vr. 62a.)

fenâdan münezzehtir. **وآخر كريم** : münevven ve merfû'lardır. Ve ba'dehu **مقيم** : lafzı dahi nüshadır. Ve nüsha-i uhrâda ve Âhirun Raûfun Rahîmun Mukîmun dahi vâki' oldu. **بلا** : med iledir ve mecrûrdur. Ya'ni mâ-sivâdan her âhiretiyle mevsûf olan şey'in âhirîdir. Bu âhiriyyet bir sıfat-ı kadimedir ki sâir-i eşya-yı [74a]³³⁶ mahlûkatın vasfı olan âhiriyyet sahibi nihayet gibi olmakla günahından bahs ve tefekkür ve teftîş-i menhî olup bu babda kadr-ı kifâye üzere kanâat ve icmâl-i istidlâl üzere iman edip tafsîlini keşf u şuhûda havâle ederler ki mecmû'-ı evsâf-ı zât-ı Bârî Teâlâ böyledir.

Pes tekmîl-i İslâm'da dest-i fesâd-ı ilhâddan tahlis-i girîbân i'tikâd eylemek için mesâil-i usûl ve furûa müntesib olmak vaciptir dediler. **Mâ ettehizullahu min veliyyi câhilen ve lev ettehizuhu leallemeh.** [Allah cahili dost edinmez bir dost edinseydi mutlaka alimi dost edinirdi.] **و غفر** : fetehât ile **نُوب** : mansûbtur. **المننين** : zamm-ı mîm ve sükûn-ı zâl-ı mu'ceme ve nûn ile bâ-yı muvahhidenin kesriyledir. Ya'ni zünûb-ı günahkâran-ı ehl-i imanı **كرما و حلما و لطفا و فضلا** : mağfiret eder yoksa adlen ve cezâen değildir. Fazl bilâ amelin sâbık-ı ihsân demektir. Mâ-adâsı esnâ-yı esmâ-yı hüsnâda [74b] hüveydâdır. Ya'ni tevbeye mukârin olup ve suâl ile veyâ sebk-i amel sebebiyle değildir. Belki ni'am-ı ebediyye-i uhreviyyeyi bilâ mükâfât ve lâ mücâzât ihsân eder. Kaldı ki **cezâ'en bimâ kânû ye'melûn** [Artık hiçbir nefis (hiç kimse), yapmış olduklarına mükâfât olarak, (bilmez.)]³³⁷ kerîmesi mefhûmundan esbâb-ı âdiye irâdesiyle muâdil ola ki ekl vesîle-i şîba' ve cimâ' sebeb-i zuhûr-ı evlâd olduğu gibidir. Ve illâ bilâ sebeb hâlik-i şîba' ve mevcûd-ı veled dahi Müsebbibu'l-esbâb Teâlâ'dır, hilafen li'l-Mu'tezile. Zira tenâvül ve vika' vâki' iken şîba' ve veled peydâ olmadığı dahi îyândır. Çünkü evsâf-ı şettâ-yı mezkûreyi zebân-ı âmmeden îrâd eyledi.

Pes Cenâb-ı Vehhâb Teâlâ'nın kendi zâtını vasıfta kelâm-ı kadîmde vârid olan edâ ile dahi tevessülen tavsîf edip **الذي لم يلد** : dediler, dâl sakindir. Ya'ni Vâhid Teâlâ için ferzend ve duhter mutasavver değildir. Ve nesl [75a] ve veleden enzehtir. **ولم يولد** : yine dâl sakindir. Ya'ni peder ve mâderden dahi münezzehtir. Ve âbâ u ecdâddan dahi müberrâdır. **ولم يكن** : âhiri meczûmdur. **له كفوا** : mansûbtur. **احد** : merfûdur. Ya'ni misl u şîbh ve sahibden dahi münezzeh ve akrân ve adlî nâ-yâbdır. **ليس كمثله** de : misl mecrûrdur. **شيئ** : merfû'dur. Ya'ni emsâl u ezdâddan dahi müteâlîdir ki bî-çûn ve bî-

³³⁶ Hemze-i vasliyyedir. Ya'ni bilâ lafzında olan lâm fetha ile ibtidâ' kelimesinde olan bâ-yı muvahhideye vasl olunup lânın elifi ve ibtidâda olan hemze ikisi dahi lafızdan sâkıtlardır. Ve bilâ intihâ' ve dahi ona kıyâs oluna. (Esad Efendi Nüshası, vr. 62b.)

³³⁷ es-Secde, 32/17.

çünküden müberrâdır. *و هو السميع العليم* : ikisi dahi merfû'dur. Ya'ni ecrâm-ı avâlimde olan mâcerâyı sâmi'dir. Sirren ve cehren müstekinnât-ı zamâiri âlimdir. Lakin mahlûkât gibi âlet-i sem' ile ve kuvvet-i ilmiyye-i kesbiyye ile değildir ki zâtında ve sıfâtında 'adîmu'n-nazîrdir.

المولى : mîm ve lâmin fethiyle *و نعم النصير* : merfû'dur. Kemâl-i ulûv ü mecd ile muttasıf olmakla cemî'-i umûr [75b] mâ-sivâda mevlâ'l-mevâlîdir ve ahsenu'n-nâsırdır. Çünkü mekârim-i evsâf-ı sâbika ile hâlıkını bende-i râcî-i nâcîyi yâd eyledikte pes şân-ı kerîm ve atâsı cisim olmakla ondan mağfîret recâsı hasbân görünüp berâ-yı isti'ânet ve huzû' ve mağfîret-i Hak Teâlâ'ya teşevvukan gaybetten hataya iltifât edip buyurur. *غفرانك ربنا* : mansûblardır. *و اليك المصير* : merfû'dur. Ya'ni kemâl-i lûtf u kereminden Yâ Rabbi bize mağfîret eylemen recâ ederiz. Halen ki her şey'in mebdei sende olduğu gibi bizim ve duâmızın dahi rucû'ı sanadır. *و حسبنا الله* : merfû'dur. *وحده* : mansûb ve münferiden ma'nâsınadır. *ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم* : merfû'dur. *و نعم الوكيل* : merfû'dur. [76a]³³⁸ Mürşid-i âlem sallallahü Teâlâ aleyhi ve sellem hazretleri esnâ-yı nush ve pendlerinde sahib-i sûrun muntazır-ı emr-i nefh olduğu ma'lûm iken meşgale-i ferh ve sürûr ile âlûde olmak nice mümkün olur buyurdıklarında ashâb-ı güzîn rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn hazerâtı dahi "Pes, bize emriniz bu babda nedir?" deyu istimdâd eylediler. Saâdetle buyurdular ki **hasbunallahu ve ni'me'l-vekîl** [Allah bize kâfidir ve O, ne güzel vekildir.]³³⁹ duâsına müdâvemet eden ya'ni dâreynde din ve dünyaya müteallik olan emirlerimizde gayra muhtâc olmayıp bize terbiyyede ve iânette ahsen-i vücûh ile Rabb-i Hâlıkımız kifâyet ve vekâlet eder ki sehv ve nisyândan berîdir. Ve havl ve kuvvet fi'l-hakîka fakat O'nun irâdet ve müsebbbitine menûttur.

يقول الله ما يشاء : üçü dahi merfû'lardır. *بقدرته* : mecrûrdur. İmâta ve ihyâdan ve îcâd u inşâdan ve gayrı eşyadan murâd eylediğini [76b] kudret-i kâhiresiyle bilâ istimdâd ol Fâil-i Muhtâr halk ve ihtiyâr ve îcâd eder ki **fe'alu limâ yuriddir**. [Dilediği şeyi yapandır.]³⁴⁰ *و يحكم ما يريد* : merfû'lardır. *بجزته* : mecrûrdur. Mesnûâtta hayren ve şerren murâd eylediğini ol azîz ve gâlib olan Âferînende-i Âlem Teâlâ elbette îcâd ve

³³⁸ Şa'bân-ı Kastamonî kavlinde Ömer Fûâdî şerhinin müfâdı üzere Gufrân'ın iki kerre okunur. Fakat tekrarı lafz-ı Gufrân'ın vasiyyet olunan umûr-ı lâzîmedendir. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 76a; Esad Efendi Nüşhası, vr. 64b.)

³³⁹ Âli İmrân, 3/173.

³⁴⁰ el-Buruc, 85/16.

i'dâm ve tenfiz-i ahkâm edip mülküne tasarruf eder ki bu fikra-i âtiye-i kerîme ona şâhiddir. **لا** : fetha-yı hemze ve tahfif-i lâ-m-ı memdûde iledir. **له الخلق والامر** : merfû'lardır. Ya'ni halk ve icâd ve emr u isti'bâd dahi ona mahsûsdur. **تبارك** : fethât ile **الله رب** : merfû'lardır. **العالمين** : Ya'ni hayra mütezâyid ve müte'âzim ve fazl-ı sabit ve dâim ve âlemlerin hâlıkı ve muhtâcân-ı rızkın râzıkıdır. Yahud Rab bunda Mâlik ma'nâsına olup sâni'in vücûdunu bilmekte cevâhir ve a'râz nev'inden âlet olan şey'e âlem derler ki eserden müessire intikâl ve istidlâl [77a] tarîkiyle bir vacip li zâtîhi olan müessir-i hakîkiye müftekir ve muhtaçlar oldukları onunla ma'lûm olur.

Pes on sekiz bin âlem ta'biri ve dahi âlem-i kübrâ ve suğra taksîmi ve âlem-i lâhût ve ceberût ve melekût ve nâsûtta ibâret olan âvâlim-i erba'a ve âlem-i gayb ve şuhûd ve âlem-i sırr-ı vücûd ve sâirlerin tafsîlâtına bu mahalle-i mücmele mütehammil olmadığı cihetten her biri mahallerinden tetebbu' olunmak ihvân ve dervîşândan mercûdur. Zira bu vesîkadan maksûd izhâr-ı ihâta ve fazîlet değil belki. **Nazım:**

Ko mebâdî şugulunu sen maksad-ı aksâ-yı gör,
Çün netâyicden heme suğrâ ve kübrâdan garaz

Neşîdesince salât-ı dâimîde kâimîn olan mü'minîn-i sâdıkîne esnâ-yı iştigâlde idrâk-ı mefhûm-ı vezâif vird-i şerîf eylemek için bir hidmettir. Bundan ziyâdesi bâis-i teksîr dağdağa-i efkâr [77b] olmakla terk olundu. **el-özrü makbûlün inde kirâmî'n-nâs** [İnsanların büyüklerinin yanında özür makbuldür.] Bu mahalde fasl-ı evvel tamam olup fasl-ı sâniye şurû' mülâhazasıyla evsâf-ı mezkûre-yi Hüdâ Teâlâ'yı serd u îrâde muvaffak olduğu cihetten onun mukâbelesinde teşekküren tevcîh-i Rabbu'l-âlemîn eylemek münâsib olduğu bedîd olmakla buyurur:

لا اله الا الله وحده لا شريك له : neşhedü dahi nûnla nüshadır. **ان** : muhaffefedir. **واشهد** : bu fikra-yı bâlâde mürûr eden şehadet fıkrasını ma'nâda te'kîd eylemekle onun üzerine atıf için âtife ile îrâd olundu. Pes kâilîn tevhidî âyâtullahın tevhidine mukârin olur ki o dahi cümle-i âyâtandır.³⁴¹ **الله** : kesr-i hemze iledir. **عادلا جبارا** : bunda vakf olunur.³⁴² **و** : vâv-ı atıf ile ve feth-i mîm ve kesr-i lâmladır. **قادر قهار** : bunda dahi hîne kırâatta

³⁴¹ *Vahdehü:* mansûb ve münferiden ma'nâsına olduğunu mükerreren murad eylemiştir. (Esad Efendi Nüshası, vr. 66a.)

³⁴² Âdil ve Cebbâr kelimeleri İlah lafzının sıfatı ve Kâdiren Kâhhâren elfazları dahi Meliken kelimesinin sıfatları ve Meliken İlähen üzerine ma'tûttur. (Esad Efendi Nüshası, vr. 66a.)

vakf iledir. [78a] للذنوب : mecrûrdur. غفار : bunda dahi vakf iledir. و للعيوب : keزالik cer iledir. ستارا : dahi vakf iledir. Bunların mefhûmları alâ kadri't-tâkati evâil-i vird-i şerîfte ve esnâ-yı inhâ-yı esmâ-yı hüsnâda ifâde ve ta'rîf olunmuştu.

Pes şehâdet-i hakîkiyi cenâb-ı şeyh-i müşârün ilehy (kuddise sırruhû) şi'âr-ı tevhîd olan şehâdet-i nübüvvet-i hatemiyyet (aleyhi't-tahiyye) ile irdâf ve ta'kîb edip buyurur. واشهد : bunda dahi nûnla neşhedü nüshadır. ان : müşeddede محمد/عبد : merfû'dur. المصطفى : Rabbu'l-âlemîn mecmû'-ı enbiyâ ve mürselîn salavâtullahi teâlâ aleyhim ecmaîn üzere onu ihtiyâr ve ictibâ ve efdal ve eşraf kıldı. Hâtemu'n-nebiyyin olmakla ba's olunması cümleden te'hîr olundu.³⁴³ **Nazım:**

Ey Şâh-ı Rusul-i âleme gelsen n'ola ahir,

Âdet budur âhirde gelip bezme ekâbir,

Kütüb-i ahâdiste bir hadîs-i tavîlü'z-zeyl ile keyfiyyet-i ıstıfâ mufassaldır. Kesret-i esmâ-yı azîm-i şân müsemma'ya delâlet [78b]³⁴⁴ eylediği cihetten esmâ-yı zîbâ-yı hâtemü'l-enbiyâ (aleyhimü't-tahiyyât) kesret üzere olup hatta bin ism-i şerîf vardır dediler. Lakin meşâhîr-i esmâ-yı şerîfeleri kitab-ı münîfte ve hadîs-i şerifte mezbût olanlardır. ورسوله : merfû'dur. المجتبى : bâ-yı muvahhide-i meftûha iledir. İctibâ ve ıstıfâ ma'nâsına mütekâribdir.³⁴⁵ Peygamberândan efdal olanlar üç yüz on üç rasûldür. Ve cümlesinden efdal, e'am ve mecmû'ına hâtem ol bedreka-i ümem ve mürşid-i âlem sallallahü teâlâ aleyhi ve sellemdir. Lâzime: Bu makâmda bir dakika vardır ki mecmû'-ı enbiyâ aleyhimü't-tahiyyâdan gerçi ol zât ve illâ aleyhi't-tahiyyânın efdaliyyeti mütehakkıktır.

Lakin "Lâ tefddalûnî alâ Yunus bin Mettâ" nehy-i şerîfine imtisâlen enbiyâ-i kirâmdan nebiyy-i mu'ayyene üzerine tafdîl ile tekellüm olunmak sû-i edeptir dediler. Cümlesinden efdaldır. Lakin tahsîs edip meselen hazret-i Musa'dan [79a] ve İsa'dan efdaldır denmez. Ma'a hazâ fi'l-hakîka efdaliyyeti umûmdan münfehim idi. Zira

³⁴³ Hadîs-i tavîlü'z-zeyl ve aslından İmam Müslim'in tahrîc-kerdesidir. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 66b.)

³⁴⁴ Pes, şehâdet-i hakkayı cenâb-ı Şeyh müşârün ilehy kuddise sırruh şiâr-ı tevhîd olan. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 78b.)

³⁴⁵ İstıfâ ile ictibâ meyânında umum ve husûs mutlaka vardır. İctibâ cemî'-i halâyık üzere muhtâr demektir. Ve ıstıfâ hilkatte cemî'-i enbiyâ üzere muhtâr demektir. Veya aksidir dediler. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 66b.)

zımında mufaddal aleyh olan nebî-i kerîme naks şâibesi istişmâm olunur ki hatar-ı azîmdir, fefhem. Erşedekallahu ila sevâi's-sırât.

وامينه المقتدى : raf'-i nûn ve feth-i dâl ile dir. Emîn lafzı din ve dünya umûrunda mü'temen ve mu'temed aleyh ma'nâsınadır ki kendide aslen kable'n-nübüvve ve ba'dehâ şâibe-i kizb ve dürû' mutasavver olmaya. Kable'n-nübüvve lisân-ı Kureyş ile emîn tesmiyye olup ve ba'dehâ ve **mâ yentiku ani'l-hevâ** [Ve o, hevasından (kendiliğinden) konuşmaz.]³⁴⁶ kerimesi emânet ve sadâkatini inhâ eder.

Pes muktedâ-yı mahlûkât olmaya istihkâkı hüveydâdır ki sıdk-ı tebliğini te'yîd ve isbât ve teşyîd için Kur'ân ve sâirleri gibi mu'cizât-ı bâhiretü'l-âyât dahi izhâr edip sıdkı nümâyân oldukta onun ihtiyarıyla gayrılarının nübüvvetleri **[79b]** dahi mütehakkık ve cümlesini ikrâr eylemek lâzım oldu. **الضحي** : merfû' **شمس** : istilzâz kasdıyla bu fıkra hakîkatten mecâza udûl olup fark için vâv-ı âtîfa terk olundu. Ke-şems makâmında edât-ı teşbîhî terk ile teşbîh-i belîğ kasd olundu ki gûyiyâ ayn-ı şems duhâdır. Ya'ni vücûd-ı ma'nevileri vakt-i duhâda olan şems hakikatında ayn-ı vücûdudur ki bu dahi onun gibi ve belki ondan a'lâ âlemi pertev-i mekârim-i ahlâk ile ziyâ-dâr ve mühr-i seyf ve kalem-i tevemân ile ve envâr-ı kemâl-i iman ve îkân ile izâle-i zulumât-ı şirk-i küffâr eyleyip ziyâ-yı da'veti âfâkı işrâk eylediği ulu'l-ebşâra rûşenâdır.

الجبى : zamm-ı dâl-ı feth-i bâ-yı muvahhide ve sükûn-ı dâl-ı mühmele ile dir. **بدر** : mühmele ve feth-i cîm ile dir. Ya'ni cemâl-ı sûrîleri şeb-i şedîdu'l-sevâdda olan bedirdir. Ya'ni pertev-i şeref ve saâdette **[80a]** bedr gibidir. Yahud "Ecmelu'n-nâs min baîdin ve ecelen ve ahsene min karîb" rivâyetine nazarla teşbih bu fıkra hüsünde kemâline tenbîh ola ki hazret-i Yusufu's-sıddıkın hüsnü ekmel-i peygamberân olan Mürşid-i âlemiyânın hüsnünün nısfı olmak üzere mervîdir, sallallahü teâlâ aleyhimâ ve aleyhim ecmaîn. Hazret-i Sıddıka (radiyallahü teâlâ anhâ) zâyî' olan sözünü leyle-i zûlmâda ziyâ-yı beşere-i münevverleri pertevinde tecessüs ve istiksâ ve vasıl olduğu meşhûr ve bî-merâdır. Ânen-fe-ânen tezâyid-i kemâl-i şerîatı ve izdiyâd-ı envâr-ı hakkâniyyet-i zuhûr-ı milleti ilâ kıyâmi's-sâat ve sâatü'l-kıyâmi tefâvüt üzere olmakta helâk-ı tedricî bedr-i ekmel olmasına teşbîhtir. **Şiir:**

بلغ العلى بكماله

كشف الدجا بجماله

³⁴⁶ En-Necm, 53/3.

نور النورى : vâv ve râ-yı mühmelenin fethaları ile halâyık ma'nâsına ve zabtları ke'l-evveldir. Ya'ni **evvelu mâ halakallahü nûrî** [Allahın yarattığı ilk şey benim nurumdur.] eser-i **[80b]** mu'teberi meâlince zât-ı şerîfi gûyiyâ hafî bir nûr-ı celidir ki kabiliyet-i iktibas-ı envâr ve isti'dâd-ı in'ikâs-ı pertev-i esrâr sahibi olanların mürâyâ-yı dilleri ondan ziyâdâr ve pertev-gîr olur.

Hafâsına sebep muhâbbeti cihetinden nüzzâr-ı keyyâlin 'adem-i istidâdlarından nâşî 'adem-i tahammülleridir. Ve sâir eşyanın dahi o nûr-ı münîrden iktibâs-ı hilkâtları mufassalâtta beyân olunmuştur. **صاحب** : merfû' **قاب** : mansûbdur. **قوسين** : sîn-i meftûha ile kavsın tesniyesidir. **الناو** : elif ve nûnun fethiyledir. Mefhûm-ı zâhîrisi budur ki mekândan münezzeh olan Rabbü'l-âlemîne kurbiyyeti kabza-i kemanın veter ya'ni kirişine olan kurbiyyetin ikisi kadar yahud kabzadan kemanın nihayetine dek ki kâmet kavsın nısfı olur, yahud akrebdir demek olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm lügat-ı Arab üzere nâzil ve envâ'-ı lügât **[81a]** ve belâgât ve isti'mâlât-ı Arabiyyeyi müştamil olmakla Arab Arab'a kurb mesafeden kavs-ı kavseyn ile ta'bîr ve edâ ederler.

Berâ-yı tefhim onların mustalah ve lügatları üzere ta'bîr olundu. Ve dahi beynlerinde iki kişi kemanların birbirine îsâl ile akd-i peyvend-i meveddet eylemek âdet-i Arab imiş. el-Kıssa bunda olan kurb ihtilâfidir; Cibril aleyhisselâma veyahud Rabbü'l-enâma ola. Lakin sâni esahdır dediler. Hâsılı bu kurb bî-tekeyyüf ve bî-adîl babında mürşid-i âlem sallallahü teâla aleyhi vesellem enbiyâ-yı kirâmdan bir zât-ı cemîl mesel olmamıştır. Aleyhimüsselâm ve bu maddede emr-i mi'râcın dahi tasdîki hâsıl olur. **رسول** : merfû'dur. **السقلين** : lâmin fethiyle tesniyedir.

Bu fıkra da yine mecazdan hakikate udûl ve sıfât-ı hakîkiyesini îrâd ile daire-i medha duhûl eylediler. Vâvlar ba'zı **[81b]** evsâfta terk ve ba'zısında îrâd olunmak ol sıfatın ifâde-i ma'nâ-yı istiklâline işârettir ki fenn-i bedî'de tensik-i sıfât tesmiye olunmuştur. Ma'nâsı ol peygamber-i ins u cân aleyhisselavâtu'r-rahman zümre-i insana eylediği tebliğ-i davet gibi tâife-i cinne dahi risâleti bâliğa olmakla resûlu'l-ins ve'l-cin oldu ki bu dahi hasâyis-i şerîfelerinden ma'dûddur.³⁴⁷ **Ve iz sarrefnâ ileyke neferen mine'l-cinni yestemiûne'l-kurân** [Cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik, Kur'ân'ı dinlemeleri için.]³⁴⁸ el-ayet emr u nehiy ile ve yahud zünûb ile sakîl olunmakla ins ve

³⁴⁷ İbn-i Hâcib merhûm Emâli'de imlâ eder ki misâlî budur gâfirü'z-zenb ve kâbilü't-tevb şedîdu'l-ikâb zi't-tavl. (Esad Efendi Nüshası, vr. 69b.)

³⁴⁸ el-Ahkâf, 46/29.

cinne sakaleyn denildi. Ve yahud sakaleynden murâd âlem-i gayb ve şehâdetdir dediler. *ونبي*: merfû'dur. *الحرمين*: feth-i mîm ile tesniyedir. Bu fikra vâv ile dir.

Murâd harem-i Ka'be-i Mükerrerem'e ve harem-i mescid-i Medine-i Muazzama maa'l-Mescidi'l-Aksa'dır ki bu mesâcid-i selâse hakkında sahihaynda ehâdis-i **[82a]** şerîf vâride olmuştur. Mekke-i Mükerrerem'e mahall-i vilâdetleri ve Medine-i Münevver'e menzil-i hicretleri ve Beyt-i Makdis mevrîd-i Mi'râcları olmuştur. Rasûl ile nebi meyânında ihtilaf olunup ve mâ erselnâ min rasulin ve lâ nebiyyin kerimesi medlulüyle husûsen bu makamda ikisi mütesâvi olmakla tağyîr-i ta'birleri tefennun ile tefsîr olunur. Kaldı ki rasûl inzâr ve i'lâm ile me'mûr. Lakin nübüvvet onunla mukayyed olmayıp beyinlerinde umûm ve husûs olduğu sahîh ve meşhûrdur ki bu vecihle sakaleynde risâlet ve harameynde nübüvvet isti'mâl olmasında hüsn u belâğat hüveydâdır. *وامام*: merfû'dur. *القبليتين*: tâ-yı fevkiyyenin fethiyle kıblenin tesniyyesidir. Ya'ni ibtidâ-yı zuhûr-ı İslam'da kudûs-i şerîfe teveccüh ile ve ba'dehu **fevelli vecheke şetra'l-mescidi'l-haram** [Bundan sonra yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. ³⁴⁹ emrine imtisâlen **[82b]** Ka'be-i Mükerreme'ye tevelli ve teveccüh ile edâ-yı salat eyledi ki kibleteyne teveccüh dahi hasâyisindendir.

Yahud zahiriyle ya'ni a'zâ ve cevârihiyle ka'benin zahirine ve batınıyla ya'ni kalb u sırr u ruhuyla batın-ı hakîkatine mâ-sivâdan kalbi tefrîğ ve ihlâ ile husûsen tekbîretü'l-iftitâhta **ve iyyâke** lafz-ı şerîflerini kırâat vaktinde küllî teveccüh üzere ashâb-ı zahir ve erbâb-ı batın için dahi imamdır demek ola. İşte muhabbet-i sâdikanın sahibi olan ümmet bu vadide imamu'l-enbiyâya iktidâ edip **el-mer'u maa men ehabbe** [Kişi sevdiğiyle beraberdir.] ³⁵⁰ medlulüne mazhar ve nur-ı irfanla kalbi münevver olur ki buyururlar. ³⁵¹ **Ümmeti men temessuki bi sünneti**. [Ümmetim sünnetime sımsıkı sarılanlardır.] Pes bi gayr-i özrin terk-i sünnette vecih ve sebep ya istihfâf-ı kalbî ile küfr-i hafî ve yahud terk-i fâide-i âide ile humuk-ı celîdir dediler.

Bizim gibi fitrat-ı süfla sahibi olanlar bu işârât **[83a]** ve tenbîhâttan mahcûr u dûr ve harîm-i ubûdiyyet-i Ma'bûd Teâlâ'dan mehcûrlardır. Kemâl-i hacâlet ve infîaldır ki Hazret-i Kerîm zü'n-nevâl ol izz u celâl ile bu zerre-i bî-misâle bir nazar-ı bî-misâl eylemekle sırr u alâniyesinden agâh eder. Ol ise nihâyet cemâlinden nâşî teveccüh-i

³⁴⁹ el-Bakara, 2/144.

³⁵⁰ Buhari, "Kitabu'l-Edeb", 95.

³⁵¹ vech-i sâniyi mühimmât beyân eder. (Esad Efendi Nüshası, vr. 70a.)

kalbî digerâne sarf edip ve ağıyâra niyâz sevdasıyla gezer. Ma'a hazâ kible-i teveccühte vahdet şart olduğun dahi bilir, **Rabbenâ zalemnâ enfüsenâ ve in lem teğfir lenâ lekunenne mine'l-hâsirîn.** [İkisi şöyle dedi: "Rabbimiz, biz nefslerimize zulmettik, şâyet Sen bize mağfiret ve rahmet etmezsen, biz mutlaka hüsrana uğrayanlardan oluruz.]"³⁵², **Rabbenâ lâ tuahiznâ in nesîna ev ehta'nâ.** [Rabbimiz! Şâyet unuttuysak veya hata yaptıysak bizi aheze etme (sorgulama).]"³⁵³

و ج د : cîm'in fethi ve dâl'ın teşdîdiyle bilâ tenvîn ref'ledir. **السبطين** : kesr-i sîn-i mühmele ve sükûn-ı bâ-yı muvahhide ve feth-i tâ-yı mühmele ile tesniyedir. Müfredi sibte, veledü'l-bint ma'nâsınadır. Ya'ni ol ceddü's-sâdât ve eşrefü'l-kâinât aleyhi't-tahiyyât hazretleri ma'hûd ve ma'rûf olan zikirleri âtî cenâb-ı Hasaneyn hazretlerinin ceddidir ki kerîme-i kerîmeleri Fatımatu'z-Zehra radiyallahü **[83b]** teâlâ anhâ hazretlerinin veled-i emcedleridir.

و شفيع : lafzı bilâ tenvîn merfû'dur. **من** : feth-i mîm iledir. **في الدارين** : feth-i râ iledir. Ya'ni zümre-i insana ve gurûh-ı ferîşteğâna ve tâife-i cinniyâttan bi'l-cümle halâyıkın dünyada ve ukbada şefî'dir demektir ki melâike ve cinnin şefâatı ma'lûm ve mufasallatta ve mutavvelatta mufassaldır.³⁵⁴ Amma kâfire dünyada şefâatı mesh u nesh ve hasf u kahttan ve cizye sebebiyle katilden ve cinâyetleri vesilesiyle azâb-ı istîsalden necâtlarıdır ki kudûm-ı saâdet lüzumları âlimiyâna rahmet olmakla şeytanın dahi dünyada azâb-ı muayyen-i yevmiyyesi ref' olunduğu menkûldür. **Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn.** [Seni Biz, sadece âlemlere rahmet olarak gönderdik.]"³⁵⁵ Ve ümmetine dünyada havâtırın mademki kasd u himmet ve azîmet ve niyyet eylemeye afva ve hatâ vü nisyânın afva ve iki namazın ve iki cem'atin meyânında olan sağairin berekât-ı salâvât vasıtasıyla mahvi ve mevzi'-i necâsetin tahâreti kat' ile olmak ref' olunup gûsle tebdîl olması **[84a]**³⁵⁶ ve elli vakitten salâvâtın beş vakte tebdîl ve tenzîl ile tahfîfî ve hâk ile teyemmüm 'inde'z-zarûra caiz olması ve ganimetin helal olması ve kabul-ı tevbede ta'yîn-i mahalli ref' olunması ve rû-yı zemînin her yerinde

³⁵² el-A'raf, 7/23.

³⁵³ El-Bakara, 2/286.

³⁵⁴ Melâike: Suyûti'nin El-Hayâl'in nâ-mında olan elîf-i mahsusunda vech Ekâmu'l-Mercân fî Ahkâmü'l-Cân nâm-ı kitabında mufassaldır. (Esad Efendi Nüshası, vr. 71a.)

³⁵⁵ el-Enbiya, 21/107.

³⁵⁶ Ve nisyânın afvı ve iki namazın ve iki cumanın meyânında olan seğâirin berekât. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 84a.)

edâ-yı salâtın cevâzı gibi eşyada sâir-i edyân ve şerâyı'a nisbetle olan ruhsatları ve her amelde niyyet ve leyle-i kadir ve cemaatle namaz ve teshîl-i hesabı mûcib ba'zı eşyaya tevfiğ ile tekrîm gibidir. Ve ukbâda ümmet-i merhûmesine olan şefâati dahi ehl-i iman ve İslâm'ın meşâyih-ı kirâm ve ulemâ-yı izâmdan mesmû'ları olmakla ta'dâdı terk olundu ve şefî'u'l-usât aleyhi's-salâvât hazretlerinin ümmetinden ulemâ ve şühedâ ve sülehanın rûz-i cezâda günahkârlar için şefâate me'zûn olmaları dahi hasâyisden ma'dûddur. Ba'zılar dediler ki dâreynden murâd cennet ve nârdır ki ümmetinden ehl-i cennete ref'-i derece iledir. Ve ehl-i nâra nârdan [84b] ihrâc ile şefâatidir ki Kur'ân-ı Kerîm'de buyurur: **Ve le sevfe yu'tike rabbuke feterzâ.** [Ve mutlaka Rabbin yakında sana verecek (ihsan edecek), böylece sen razı olacaksın.]³⁵⁷

Ümmette ehl-i hakikat dört mertebe ta'yîn eylediler biri ümmet-i şeriat, ve biri dahi ümmet-i şeriat ve tarikat ve birisi dahi ümmet-i şeriat ve tarikat ve hakikat ve dördüncü ümmet-i şeriat ve tarikat ve hakikat ve ma'rifettir. Uluvvu'l-himmet mine'l-iman hazret-i sahibu'l-vird eş-Şeyh es-Seyyid Yahyâ kuddise sırruhu'l-esnâ sıfât-ı izâfiyyeden istilzâz kasdıyla sıfât-ı nisbetiyyeye udûl edip **رسولا مکیا مدینا** dedi.³⁵⁸ Ya'ni vilâdeti ve risâleti Mekke-i Mükerrreme'de vâki' olup ba'dehu Medine-i Münevvere'ye hicret ve onda âzim-i be-hubûha-i cennet vuslat olmuştur. Hazret-i Halîlullah aleyhi's-selam (...) hazretleri cenablarının Mekke-i Mükerrreme hakkında olan duaları gibi Mürşid-i âlem Hâce-i Ümem sallallahü teâla aleyhi ve sellem hazretleri dahi Medine-i Münevvere hakkında dua buyurdıkları [85a] meşhûrdur.

هاشميا قریشيا : bu kabilelere mensûb demektir ki kabâil-i Arab'ın efdali bunlardır ki Muhammed bin Abdullah bin Abdulmuttalib bin Haşim deyu ecdâd-ı emcâdları îrâd olunsa on üçüncü ceddi dahi Nadr'dır ki lakabı Kureyş'tir.³⁵⁹ Bu cihetle ol sıfatlar ile dahi mevsûftur. **ابطحيا** : ebtah elifin ve tâ-yı mühmelenin fethalarıyla Ka'be'de veya

³⁵⁷ ed-Duha, 93/5.

³⁵⁸ Rasûlen: nasb-ı kâne müzmirin haberi ve yahud hâldir. Ondan mâ-adâ ikisi sıfat-ı nesebiyyedir. Kutb-ı Mekkî Hanefiyyü'l-İ'lâm fi'l-A'lâm Beytü'l-Harâm nâm-ı kitabında Mekke'den mâ-adâ yirmiden mütecâviz Mekke-i Mükerrreme'nin esmâsını serd ü îrâd edip ve seyyid Sehmûdî Hülâsatü'l-Vefâ'sında Medine'den mâ-adâ Medine-i Münevvere'nin otuzdan ziyade nâmını ta'yîn ve beyân edip mürâcaat oluna. (Esad Efendi Nüshası, vr. 72a.)

³⁵⁹ Kureyş-i Ekber Hîtân ya'ni bir büyük balık ismidir ki mecmû'-ı balıklar ona tâbi' ve ondan havf üzeredir. Teşbihâ telkib olunur ba'zılar dahi dediler ki Kureyş tazrîb-i kitaba olandan beri Bir kavmdir ki Mekke'den gayrı ilelleri (?) tasarruflarında tecemmu' ve takrisleri (?) için Kureyş dediler. Nasr tesmiyyesi dahi bir rüyaya mebnîdir ki Eşrâfû't-Tevârih'de mezkûrdur. (Esad Efendi Nüshası, vr. 72b.)

Medine’de bir vadinin nâ-mıdır ki Mürşid-i Enâm aleyhi’s-salatü vesselâm cenâblarının onda ekseriyâ tecelli ve istiğrâk zuhûr eder idi. **كرويا** : evveli meftûh ve râ-yı mühmele dammeyle ve tahfif ve yahud teşdîd ile ve kesr-i bâ-yı muvahhide ile ferîşteğân meyânında kerûbiyyân demekle benâm olan sâdât-ı melâikeye ol zât-ı melekiyyü’s-sıfât aleyhi’s-salâvâta mensûb ya’ni beyne’l-melâike onlar seyyid-i ferîşteğân olduğu gibi efdal-ı mevcûdât aleyhi’t-tahiyyât hazretleri dahi seyyid-i peygamberân ve belki seyyid-i ekvân olup hukûk-ı beşeriyyeyi tevkiyesiyle **[85b]**³⁶⁰ bile ol nebiy-yi nebiyye huy ve hısâlde melâikeye şebihdir. **روحيا** : hâlet-i bastta **innemâ enâ beşerun** medlülünce beşerî, **روحانيا** : ve halet-i kabz ve istiğrâkta **lî meallahi vakt** müeddâsınca rûhâniyâta mensûb idi. “Râ”lar ikisinde dahi dammeyledir. Cismâniyete rûhâniyeti gâlib olduğu cihetten nisbet olundu. **تقيا** : tâ-yı fevkâniyye ve kâf iledir. Seğâir ve kebâirden kable’n-nübüvve ve ba’de’n-nübüvve pâk ve tâhir ve ma’sûm idi. Kaldı ki külli yevmin istiğfârâ iştigalleri ref’-i derecâtı mûcib ve yahud hazmen li nefsihi kusûr-ı ubûdiyyet i’tikadıyla ve yahud mükâleme ve yahud ekl ü şurb veya nevm vesâir muâmele sebebiyle huzûr-ı maallahtan hulüvvüne istiğfâr veya ta’lîmen li’l-ümme ola ve yahud **le-gayyân ala kalbi festağfirullah** [Kalbime öyle şeyler gelir ki hemen istiğfâr ederim.] buyurdıkları üzere âsümân-ı dilden gaym-ı gaybeti izâle için ola. **نقيا** : feth-i nûn ve kesr-i kâfladır. Tâib **[86a]** ve zevâlet ve denes u kerahetten ve tab’-ı selîmin istihrâh eylediği eşyadan pâk idi. Ve zahir ve batında mecmû’-ı uyûbdan nazîf ve sâlim ve makâmât-ı aliyyesine layık olmayan her şeyden ma’sûm ve âsım idi.

نبيا كوكبا دريا : dâlde damme ve kesre câiz ve râ-yı mühmele-i meksûre ve yâ-yı hattı dahi müşeddededir ki sâkıb ma’nâsınadır ve kevkebin sıfatıdır ya’ni ziyâ-bahşâ ve münîr ve mürtefi’ ve bâlâdır demektir. Şemsü’l-enfûs ve’l-âfâk aleyhi selâmu’l-hallâk cenâbları zulmet-i küfrü hûşîd-i ziyâ-dâr gibi işrâk-ı inzârı ile izâle eylediği cihetten nisbet ve tavsîf olundu.³⁶¹

³⁶⁰ Zî ruh vasfında zamm-ı râ ile ruhâniyyet sahibidir denir. Ve bî-rûh hakkında feth-i râ ile ruhâniyyet sahibidir derler. Ruhânî ve mekân-ı ruhânî gibi. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 72b.)

³⁶¹ Sîgat karinesiyle bunda kevkebdan murâd âfitâb-ı âlem-tâb ola. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 73a.)

شمس مضيأ : zamm-ı mîm ve kesr-i dâd iledir. Ya'ni âfitâb-ı âlemtâbın mevcûdâta ziyâsı vâsıl olduğu gibi Resûl-i Ekrem'in [86b]³⁶² dahi pertev-i risâleti aktâr-ı arza bâliğ oldu hîn-i tulû' ve gurûbda şemsin humreti ve yahud inkisâfta ziyâsının noksanı vaktinden ihtirâzen şems ziyâ-bahşâda takyîd eyledi. **Ashabı ke'n-nücûm** [Ashabım gökteki yıldızlar gibidir.]³⁶³ haber-i latîfi medlûlünce vücûd-ı behbûdları âsumân-ı ihtidânın hûrşîd-i pür-ziyâsı olmakla tavsîf eblağdır. Bu evsâf ile nübüvvet ve risâletini tenkît edip ve bâlâde "şemsu'd-duhâ ve bedru'd-ducâ" kelâmıyla zât ve âllerini tavsîf murâd olunmakla meyânlarında fark zahir olur. Ve bu vasf şemsu'd-duhâyâ nâzır ve dahi **قمريا بدریا** : bedru'd-ducâyâ nâzırdır. Kameren kameriyyen dahi nüshadır.³⁶⁴ Şakk-ı sadr maddesine mükâfât ve tesliyet vâkî' olan şakku'l-kamer mu'cize-i bâhiresine bu fıkra imâ vardır dediler.

نوریا نورانيا : bunda dahi nûran nûrâniyyen nüshadır. [87a] Nûr-ı mahz olduğu cihetten sâyesi ma'dûm idiği meşhûrdur. Ve dahi bâlâda nûru'l-verâ vasfına müşâkindir. Ve bu kelimâtın mefhûmları bâlâda ifade olunmuş idi. Tekrara hâcet yoktur. Nura nisbette elif ve nûn ziyadesiyle nûrânî demek kavâid-i nisbiyyedendir. Bu mahalde bu on aded vasıf dahi nüshadır. Safiyyen Sahiyyen Habîben Hamiden Ahmeden Mahmûden Muhammeden Sâdikan Musaddiken Beşîren Nezîren. Ziyâde-i lafzın ziyâde-i ma'nâ ifadesi müsellemdir. Ta'zîmât kabîlinden olup husûsen evrâd ve vesâil

³⁶² Garâib-i ittifâkiyyâtandır ki Şârih-i fakîr bu mahallî tebeyyüz vaktinde evâhir-i Zî'l-Hicce eş-Şerîfe'de Cuma günü vakt-i zuhrda şems-i sülûsânı mertebe-i münkesif olmuştur. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 86b; Esad Efendi Nüshası, vr. 73b.)

³⁶³ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, 381.

³⁶⁴ kameriyyen nüshasını, Ömer Fûadî şerhinde tahattı ve tefhîs eder. 1940 tarihinde şerheylemiş. Nüshalarda olan kelimelerden safâ gill u gışş-i sûrî ve ma'nevî ve denes ve veseh-i zâhirî ve bâtınîden pâk ve nazîf demek olur. Sehîyyun kerîmun ma'nâsına habîbun mahbûb ma'nâsına hâmidun hamdîn mefhûmu evâil-i evrâdda îrâd olunur. Ahmed ism-i şerîfî kendilerden müfehhem kimesneye tesmiyye olunmayıp Cenâb-ı Rûhullah aleyhisselâm illâ leh, bu nâm-ı Hümâyûn ile ümmetine kudûm-ı pâklarını tebşîr eylemiştir. Ve mübeşşiren bi rasûlin ye'tî min ba'di ismuhu Ahmed ve bunda vasfıyyetle mezkûr olmakla munsarif olur. Mahmûden memdûh ma'nâsına Muhammeden ism-i şerîfî eşhur-i esmâsı şehâdeteynde dahi bu nâm-ı pâk muhtâr olup Esmâullah için ism-i Celâl gibi bu ism-i şerîf dahi mecmû'-ı esmâ-i nebeviyye-i sâirenin mefhûmlarını câmi' ve kesîrû'l-mütecamid ma'nâsınadır. Sâdikan mefhûmu emîn lafzında mezkûrdur. Yahud ve mâ yentiku ani'l-hevâ medlûliyye va'd-ı şefâatinde sâd-ı kadr demek ola. Cae bi's-sıdk musaddak hulm-i enbiyânın ve şeriatlerinin hakkaniyyetini ve sâir zarûrât-ı diniyyeyi ve evâmîr-i ilahiyeyi tasdik edici. Musaddikan limâ beyne yedeyhi beşîran mübeşşiran ya mübeşşir demek ola. Nezîran azabullah ve va'id-i uhrevî izâle (?) ve tahrif edici demek ola. (Esad Efendi Nüshası, vr. 74a.)

mekûlesi ola. Ve mervî dahi oldukta ilhâkında bâis nâ-yâbdır. Ve belki fezâil husûlü bî-irtiyâbdır.

سراجا منيرا : evrâd-ı şerîfte rasûlen kelimesinden münîren lafzına dek hurûf-ı atıfa metruktur.[87b] Zulmette sirâc ziyâ-bahşâ olduğu gibi nûr-ı zât-ı hümâyunları dahi reh-i rast-ı hidâyete delâlet-nümâ olunmakla isti'âre ve tavsif olundu. E'izze-i kirâm dediler ki ahlâk-ı latîfesinden bir huluk-ı zîbâsı ve evsâf-ı şerîfesinden bir sıfata ve'l-esa ile yevmi'l-kıyâm sirâc-ı pür-ibtihâc ümmet muhtacdır ki ol huluk ve sıfat ile tahalluk ve ittisâf ile ol vesile-i ihtidaya iktidâ ile sebep-i neyl-i şefâat-i uzmâları olsa gerektir. Sünnet-i seniyyesine iktidâ ile her bir merd-i ferdin ihtimâm-ı intisâbı ziyâde oldukça sahib-i sünnet-i aleyhi't-tahiyaya ziyâ-yı kurbeti ve nûr-ı nisbeti murâd olur ki kalb-i ümmette ol Mürşid-i Enâm aleyhi's-salatü ve's-selâm vesile-i husûl-ı muhabbet ve imâre-i vusûl-ı meveddettir ki hadîs-i şerîften bir fıkra da buyurur: **Men ehya sünneti fekad ehya'ni ve men ehya'ni fekad ehabbeni ve men ehabbeni kâne [88a]**³⁶⁵ **me'ie fi'l-cennet.** [Kim benim bir sünnetimi ihya ederse beni ihya etmiş olur, kim de beni ihya ederse beni sevmiş olur kim de beni severse cennette benimle birlikte dir.] Ve ol delîl-i Hüdâ aleyhi't-tehayâya muhabbetle tebâiyyetin neticesi Halik-i Teâlâ'ya muhabbettir ki Kur'ân-ı Kerim'inde vârid oldu: **Kul in kuntum tuhibbunallah fettebi'ûni yuhbibkumullah.** [De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız, o taktirde bana tâbi olunuz ki Allah da sizi sevsin.]³⁶⁶ Ol tâhiru'n-nesl ve'n-neseb ve bâhiru'l-asl ve'l-haseb aleyhissalatü ve's-selâm sâl-ı Fil'deki sene-i Ebrehe'dir. Neyyîr-i a'zam-asâ ufk-ı saadetten tâli' olup kırk yaşında tâc-ı nübüvvetle mütevvec oldu.

Ve alâ'l-ihtilaf altmış üç yaşında iken âzim-i ravza-i vuslat olup müddet-i nübüvveti yirmi üç sene olur ki on üçü Mekke-i Mükerrreme'de ve ba'de'l-hicret bakiyyesini Medine-i Münevvere'de itmâm buyurdu ki tarih-i İslâm ol Hâdi-i Mehdi-yi Gulâm aleyhi't-tahiyyat vesselâm cenâblarının Medine-i Münevvere'ye teşrîflerinden ve hicretlerinde hilâfet Fârûk radiyallahü Teâlâ'ya anhüda zabt ü ta'yîn olundu. Esah [88b] akvâl üzere hicretten bir sene mukaddem Mi'râc-ı şerîfleri vâki' olup salât-ı hamse ol gece farz oldu. Sıyâm hicretin ikinci senesi ve zekât sıyâmdan bir yıl sonra veya bir sene mukaddem farz oldu. **Nazım:**

³⁶⁵ Sebeb-i neyl-i şefâat-i uzmâları ola gerektir sünnet-i seniyyesine iktidâ ile. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 88a.)

³⁶⁶ Âlî İmrân, 3/31.

Onu tasdik eyleyen siddik olur,
Red ü inkâr eyleyen zındık olur.

Ali Mürtezâ kerremellahü vechehu hazret-i sahib-i Makam-ı Mahmûd aleyh's-salâtü'l-ma'bûd cenâbında vücud-ı behbûdin gasl hizmetiyle şeref-yâb olup Hazret-i Abbas oğlu Fazl iânet ederler idi. Ve Üsâme ve Sükrân sabb-ı mâ ile hizmet ederler idi. Amma teeddüben dîdeleri mestûr olup bağılı idi. Düşenbe günü vefat ve gasl olunup rûz-ı çihârşenbede defin olundu. Teslîm-i rûh eyledikte Cenâb-ı Sıddık rû-yı münîrlerini leb-i edeb ile takbîl edip peder ü mâderim râh-ı muhabbetinde **[89a]** feda olsun Tabbet hayyen ve meyyiten ve ihlîlâ ve asfiyâ ile tağrîb ve izhâr-ı hüzn ile nâlân ve giryân oldular. el-Kıssa çünkü bu evsâf ve âlâ ve nuût-ı zîbâ ile Rasûl-ı Hüdâ aleyhi't-tehâyâ cenâblarını meh-mâ-emken medh ü senâ edip ve nüsha-i saniyyeye göre ism-i pâklarını dahi yâd eyledi.

Pes salât eylemek vacip oldu. Zira ulemâ-yı kirâm dediler ki nâm-ı hümâyûnu yâd ve tekrâr olundukça vücub-ı salât dahi her birinde teceddüd eder. Ve ism-i şerîf-i Hüdâ Teâlâ mezkûr oldukça sâmiîn üzerine senâ-yı Hüdâ Teâlâ farz olur. Ve ba'zılar tekrarında senâyı dahi tekrîr der-kârdır. Lakin zaman-ı nisâyanda kazâ olunmaz. Zira niamellahi Teâlâ ânen-fe-ânen teceddüd eylemekle kazâ-yı senâsına vakit yoktur dediler. Hâsılı vech-i mezkûre binâ-yı salât eylemeye mübâşeret edip asâleten ve tahsîsen **[89b]** buyurur.

ﷺ: lâmin teşdidiyle ve fethiyle mübâşir. ﷻ: merfû'dur. Fahr-ı kâinât aleyhi't-tahiyyât üzere salât eylemek ona mûcib-i muhabbet ve mü'minin duasında esbâb u şurût icabettendir. Abdden salât ü tahiyyât Cenâb-ı Resûl-i Hüdâ aleyhi't-tehâyâyâ dâreynde ta'zîmi talep ve recâdır ki allahümme salli alâ Muhammed'in demek Yâ Rabbi dünyada Rasûlünün zikrini a'lâ ve da'vetini hüveydâ ve şeriatını ibkâ eylemekle, ukbâda ümmetine şefâat ve taz'îf-i ecr ve mesûbetle ta'zîm eyle demektir. Ve salât dahi ümmetinden kendüye hediye ve izhâr-ı muhabbettir. Ve illâ ihtiyacı için değildir. Lakin ümmetine olan şefkat ve merhameti sebebiyle her nebiye mahsûs olan bir da'vet-i müstecâbeden kendi duasını ümmeti hakkında şefâatine sarf eylediği ecilden ümmet-i merhûmeye dahi her bâr ol germi tezekkür ve salât ü selâma iştigâl **[90a]** ile tefekkür lazımdır dediler. Ve tab'an ve ta'mîmen izâ salleytum feemmemû emr-i şerîfine imtisâl edip buyurur.

عليه و على اله : âl bu mahalde ehl-i beyt ma'nâsınadır. واصحابه : mecrûrdur. Ashâb lakabı sohbet-i şerîfeleriyle bir kerre olsun yakazada şeref-yâb olanlara mahsûsdur ki fazîlet-i sohbe bir şey adil olmadığı müttefik-i cumhûrdur. وازواجه : mecrûrdur. Zevcin cem'idir. Ezvâc-ı tâhirâtın rivâyet-i meşhûre üzere mecmû'u on bir adeddir.³⁶⁷ Hîne rihletlerinde dokuzu mevcûd idi. Şefîk-i ümmet aleyhi't-tahiyyat hazretleri yirmi beş yaşında iken Hatice Binti Huveylid'i kırk yaşında tezevvüc eyledi. Kırk dokuz yaşına dokuz ay miktarı güzâr eyledikte altmış beş yaşında Mekke'de rihlet-i dâr-ı karar eyledi. Sonra Sevde Binti Zem'a'yı tezevvüc eyledi. Bu dahi [90b] elli dört senesinde rihlet eyledi ve fakat bîkr-i cenâb-ı Âişe binti Ebi Bekr radiyallahü Teâlâ anhümâyı nübüvvetin onuncu senesi Mekke'de dokuz yaşında akd edip Medine'de zifâf eyledi. Elli yedi senesinde altmış yedi yaşında vefat eyledi. Ve Hafsa binti Farûk'ı üç tarihinde tezevvüc edip ba'de zamanin tatlık ve yine emr-i Rabbâni ile ric'at buyurdular. Hilâfet-i Osman'da irtihâl eyledi. Ve ammezâdesi Ümmü Seleme binti Ümeyye'yi dahi tezevvüc eylediler. Altmış bir senesi şehâdet-i hazret-i Hüseyin günü rihlet eyledi. Ve Ümmü Habîbe Remle binti Ebi Süfyân dahi tâc-ı izdivâclarıyla şeref-yâb olup birâderi Muâviye eyyâmında kırk dört senesi intikâl eyledi. Ve Zeynep binti Cahş'ı zevvecenâkehâ (?) akd-ı mesûdiyyete binâen bi-gayr-i akdin cedîdin beş [91a]³⁶⁸ senesinde tezevvüc eyledi. Kendilerden sonra yirmi tarihinde ibtidâ ve ezvâc-ı tâhirâtın bunlar vefat eyledi. Ve Zeynep binti Huzeyme el-Hilâliyye dahi ba'de't-tezevvüc sekiz ay kadar muammere oldu. Ve Meymûne bintü'l-Hâris el-Hilâliyye dahi yedi senesi hitbe olunup ve kırk bir senesinde vefat eyledi. Ve Cüveyriyye el-Huzâiyye yirmi yaşında iken halâil-i celâil zümresine şeref-yâb-ı duhûl ve elli tarihinde bekâya rihlet eyledi. Ve Safiyye binti Huyey Harun aleyhisselâm neslindendir. Hayber Gazasında iğtinâm ve tezevvücle bekâm ve elli tarihinde azm-ı dâru's-selâm eyledi. Lakin Reyhâne binti Zeyd'in izdivacı ihtilâfidir. Yirmi altı tarihinde tayy-ı emkine-i fenâ eyledi. و اولاده : mecrûrdur veledin cem'idir. Evlâd-ı kirâmları alâ'l-ihtilâf yedi aded olup üçü zukûr ve dördü inâsdir ki

³⁶⁷ Ezvâc-ı Behşâ: İbn-i Hacer Heysemi'nin Hemze'ye şerhinden ahz olundu. Eşrâfû't-Tevârîh'te mezkûr ve müzîlu'l-iştibâh dahi Hayâtü'l-Hayevân'ından nakleder. (Esad Efendi Nüshası, vr. 76b.)

³⁶⁸ Tertîb-i efdaliyyette Hazret-i Fâtîma akdem-i sahâbiyyâtı ki kıt'a-i vücûd-ı nebevîdir. Ba'dehâ Hatîcetü'l-Kübrâ ve sonra Hazret-i Sıddîk'a cümle-i celâilden efdaldır. Rıdvânullahi Teâlâ aleyhim ecmaîn. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 91a; Esad Efendi Nüshası, vr. 77a.)

Kasım ve Zeynep [91b] ve Rukiyye ve Ümmü Külsüm ve Fatıma bunların vilâdetleri kable'n-nübüvvettir.³⁶⁹

Cenâb-ı Zeynep Halîle-i Ebu'l-As Mukassim İbnü'r-Rebî' idiği validesinin hemşire-zâdesidir. Sekiz tarihinde vefat eyledi. Ve Rukiyye dahi Halîle-i Zi'n-Nureyn idi. Peder-i mükerrerleri Bedir Gazvesi'nde iken vefat edip ba'de Ümmü Gülsüm hazretleri dahi hemşiresine câ-nişîn ve izdivâc-ı Zi'n-Nureyn ile kâm-bîn olup dokuz tarihinde bunlar dahi rihlet-i cennet eyledi. Ve hazret-i Zehra dahi esahh-ı akvâl üzere sene-i nübüvvette nübüvvetten mukaddem kadem-nihâde-i âlem-i şuhûd olup hazret-i Murteza'nın zevcesi olduğu metn-i vird-i şerifte vurûd eder. Ve kudûm-ı İbrahim ve Abdullah zuhûr-ı nübüvvetten sonradır ki hazret-i İbrahim Mariya'dan mâ-adâsı Haticetü'l-Kübra'dandır. Cenâb-ı İbrahim dahi hicretin sekizinci senesi zuhûr edip ala'l-i ihtilâf [92a] yetmiş gün veya on altı ay muammer oldu ve vefatında cenâb-ı Peder-i mükerrerleri namazına hazır olmadığı dahi mervîdir. Hazret-i Fatıma'dan gayrı mecmû' Peder-i âlî-güherlerinden mukaddem ve müddet-i redâi kable'l-istikmâl irtihâl ve fakat Cenâb-ı Zehra valid-i mâcidlerinden altı ay sonra intikâl eyledi rıdvanullahi Teâlâ aleyhim ecmaîn.

و خلفائه : mecrûrdur. Hulefa halifenin cem'idir. Çihâr Yâr-ı Güzîn murâddır ki tafsîl olursa gerektir. Onlara hulefâ ta'biri **aleyküm bi-sünneti ve sünneti'l-Hulefâi'r-Râşidîn** [Benim ve hülafai raşidinin sünnetine sarılın.]³⁷⁰ emr-i şerîfenden me'hûzdur ki sâir ehl-i İslâm'a nisbetle muhabbet ve fazilette ve sohbette cümlesi yeksân olmakla **lâ tettehizûhum garazen** [ashabıma garaz beslemeyin.] nehy-i münkirîne binâen onlardan birine buğz u adâvet **men ezâhum fekad ezâni** [Kim onlara eziyet ederse bana eziyet

³⁶⁹ Eşrâfta imâde olunduğu üzere Zeyneb cenâbını Ebu'l-As Cahiliyyet'te tezevvüc edip Ali isminde bir oğlu ve Ümâme nâmında bir kızı vücûda gelip Ebu'l-As esîr oldukta Fahr-i Âlem sallallahü aleyhi ve sellem Zeyneb'i cânib-i Medine'ye irsâl eylemek üzere ahz-ı ahd edip onunla maan iki âdem gönderdi. Varıp Mekke'den Kerîme-i Muhtereme'yi cânib-i Bedr-i Muhtereme'ye isâl eylediler. Ebu'l-As ba'de zamanın Hicret ve duhûl-ı dâire-i İslâm ile vâsıl-ı saâdet oldukta Ebu'l-As ile Zeyneb'in akdini tecdîd ve yahud nikâh-ı evvel ile ibkâ eyledi. Ve hîn-i vefatında kabrine nâzil oldu. Onun kerîmesi Ümâme-i mezkûre-yi Cenâb-ı Murtezâ Hazret-i Zehrâ'nın vefatından sonra hibâle-i nikâha bende edip vefatından sonra Muğîre bin Nevfel tezevvüc edip onun taht-ı nikâhında taht-ı revân-ı ecel ile serâ'-ı müeccel-i behîşte revân oldu. Radiyallahü anhüm. (Esad Efendi Nüshası, vr. 78a.)

³⁷⁰ Tirmizi, "Menakıb", 59.

etmiş olur.]³⁷¹ medlülünce bâis-i hasâret-i dünya ve ahiret **ve men ehabbehum febihubbi ehabbehum** [kim de onları severse sevgim onlar üzerinedir ben de onları severim]³⁷² beşâreti üzere onlara meyl u muhabbet âlem-i bâlâya dahi inkıyâd ve meveddeti muntic olduğu kütüb-i [92b]³⁷³ akâidde musarrahdır **radiyallahü anhüm ve radû anhü zalike limen haşiye rabbeh.** [Allah onlardan razı ve onlar O'ndan (Allah'tan) razıdır. İşte bu, Rabbine huşû duyan kimseler içindir.]³⁷⁴

المرشدين : keser-i dâl iledir. Ya'ni tarîk-i din-i İslam'a hâdîlerdir. **المرشدين :** zamm-ı mîm iledir. Ve şîn-i mu'cemenin ve dâl-ı mühmelenin kesriyledir. Ehl-i dalâlî seyf ve kalem ile tarîk-i müstakîme irşâda mâillerdur. **المهدين :** feth-i mîm ve kesr-i dâl-ı mühmele ve kesr-i yâ-yı tahtıyye-i müşeddede iledir. Ya'ni İslam'a hidayet ve îsâl olundular. **من بعده :** mîm ve dâlin kesriyledir. Ya'ni Hâdi-i Mehdî-i Allâm aleyhi's-salâtü ve's-selâm'dan sonra dahi bu evsâf ile mevsûflardır. Ve ez cân u dil irşâd-ı tarik-i İslam'da hidmet u sülûk ile ma'rûflardır. Bieyyuhüm iktedeytum ihtedeytum ba'dehu **ve** vüzerâihi fi ahdihi dahi nüshadır. Bu mahalde fasl-ı saniye inkisâm verip ibtidâ-i fasl-ı sâlis niyyetiyle buyurur.³⁷⁵

منهم خصوصا : hâ-yı mu'cemenin zammıyladır. Ya'ni Râşidîn-i mezkûrînden sonra salâtı biz tahsîs-i bi'z-zikir edip deriz ki [93a] bu Hulefâ-yı erba'a ba'de'n-nebi efdal-i ümmet ve tertîb-i hilâfetleri üzere birbirlerinden dahi efdallerdir ki zikr olunduğu üzere muhabbetleri emâre-i îmân ve tükâ ve adâvetleri alâmet-i nifâk ve şekâdır.

Nazım:

Rafz ehline dilde buğzumuz var

Hubb-ı hulefâya mâlikiz biz

³⁷¹ Tirmizi, "Menakıb", 59; 'an Âişe radiyallahü anhâ kâle aleyhisselâm inne şirâc ümmetî ucûrehüm alâ sahâbî [Cami'u's-Sağır]. (Esad Efendi Nüshası, vr. 78b.)

³⁷² Tirmizi, "Menakıb", 59.

³⁷³ Ba'zılar Tayyib ve tâhir isminde iki veled-i emced dahi isbat eylediler. Lakin esah olan budur ki bu iki lafız Abdullah hazretlerinin lakabıdır ve Abd-i menâf ve mutahhar dahi mervîdir. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 92b; Esad Efendi Nüshası, vr. 78a.)

³⁷⁴ el-Beyyine, 98/8.

³⁷⁵ *kellâ lâ vezir* kerîmesinde beyân olunduğu üzere vezirâ vezirin cem'idir. Murâd-ı sahib-i evrâd kuddise sırruh ba'zı seriyyede ser-asker olanlar ola. Vezir lafzı cebel ma'nâsına olan vezerdendir ki ba'zı mesâib zuhûrunda cebel-i bâis necât ve i'tisâm olmakla istiâb olunmuştur. Tahammül ma'nâsına dahi ulûm-ı tarih İbn-i Nefâha (?) Zeccâcladan (?) menkuldür ki Ebu Seleme-i Hemedânî tercemesinde ma'nâ-yı sâniyi İbn-i Kuteybe'den rivayet ile vec'al lî vezîren kerimesinde dahi müfessirîn vücûh-ı ibrâ' ederler. (Esad Efendi Nüshası, vr. 79a.)

على الشيخ : mecrûrdur. Ya'ni bilhassa pîr-i müsinn-i âkil ve müttakî ve kâmil ve fâzıl üzerine olsun. Bu el-kabla tesmiyye lisân-ı şâri'den tâli' olmuştur. **الشفیق** : mecrûrdur. Ya'ni bende-gân-ı Hüdâ ve ümmet-i züefâya şefkat-nümâ ve Resûl-i Hüdâ aleyhi't-tehâyâ'dan sonra efdal-i verâ ve erham-ı ümmet ve kemâl-i rikkat ehli idi. Nübüvvetten mâ-adâ ahlak ve hısâl-i Resûl-i Ekrem sallallahü Teâlâ aleyhi ve sellem zatında mevcûd idi. **Mâ talaati şems ve lâ garabet alâ ahadin efdal min Ebi Bekr ba'de'n-nebiyyin** [Nebilerden sonra güneş Ebu Bekir den daha faziletli bir kimsenin üzerine ne doğmuş ne de batmıştır.] ve eserde vârid olduğu üzere bi'l-hassa tecelli-yi rahmânîye mazhar idi. **[93b] ve semi'allahü limen hamideh** kelamında olan menden murâd dahi bunlardır.³⁷⁶ **قاتل الزنديق** : mecrûrlardır. Kâtılı'l-kefereti ve'z-zindîk dahi nüşadır. Ya'ni eyyâm-ı hilâfetlerinde seyf-i zahiri ve batini ile erbâb-ı küfr ü inâd ve ehl-i fesâd u ilhâd u irtidâd ile kitâl ve cihâd edip ve Müseylemetü'l-Kezzâb ve Tüleyha dahi onun zamanında daire-i hayattan ib'âd olundu. **و فى الغار** : mecrûrdur. **الرفیق** : merfû'dur. Ya'ni hicrette Mekke-i Mükerreme'ye bir saat mikdarı bu'du olan Cebel-i Sevr'de vâki' mağarada küffardan ihtifâ ve tahassun eyledikte fakad Cenâb-ı Sıddik yâr-ı gâr-ı refîk eydiği menkıbesi şehirdir ki **iz hümâ fi'l-gâri iz yekûlu lisâhibetihi lâ tehzan** [İkisi mağarada iken arkadaşına şöyle demişti: “Mahzun olma! Muhakkak ki; Allah, bizimle beraber.”]³⁷⁷ kerîmesi onu beyân eder. Sohbetini ve mağarada refâkatini inkâr eylemek küfürdür ki nas ile sabittir.³⁷⁸

المقلب : feth-i kâf ile müşeddede merfû' veya mecrûr **بالعتيق** : mecrûrdur. Ekser-i ahvâlde i'tâk-ı rikâb eylediği için **[94a]** ve yahud nardan azâd olduğu içindir ki Ebu Bekir atîkullah mine'n-nâr varid oldu. Ve yahud hasenü'l-vech olduğu içindir ki talkîb olundu. **الامام** : ref'le **على التحقيق** : cerledir. Ba'de'n-nebi aleyhisselâm bir hak imamdır ki hâl-i hayatında ba'zı ahvâlde istihlâf eylemişti. Hilâfeti icmâ'-ı ümmet ile olduğuna cumhûr zâhib oldular. Ve ba'zılar **leyestehlifennehum fi'l-arzi** [Ve yeryüzünde sizleri halifeler yapar (onların yerine hakim kılar).]³⁷⁹ kerîmesi medlûlû üzere hilâfeti üzere nas ile sabittir dediler ki maraz-ı mevtlerinde imameti ona havâle eyleyip on yedi vakit

³⁷⁶ Eser: innellahe Teâlâ li'l-halk-i âmmeti ve tecelli leke hâsse hadis-i şerîfindir. Semi' ilâ âhera maddesini Nuru'l-Vehhâcî fi'l-İsrâ-i ve'l-Mî'râcî sahibi tasrîh eder. (Esad Efendi Nüşası, vr. 79b.)

³⁷⁷ et-Tevbe, 9/40.

³⁷⁸ Ve fi'l gârî refîk fıkrasında vâvın tasdîr ve ityânı vebîhi sikati gibi lazımdır ki câr ve mecrûr-ı muahhira mütealliktir. (Esad Efendi Nüşası, vr. 80a.)

³⁷⁹ el-Araf, 7/129.

namazda imam-ı Enbiyanın hayatında imamet eyledi. Ve iki vakitte ol muktedâ-yı ümmet aleyhi't-tehiyye ol ser-levha-i ümmete iktidâ buyurdular. İmamet ve hilâfeti muhakkak ve müsebbet olmakla münkiri münafıktır. Hilkat-i Peygamber-i enâm ile hilkat-i müttahid ede ki eserde vârid oldu. **Huliktu enâ ve Ebu Bekir min tînetin vâhidetin** [Ben ve Ebu Bekir aynı çamurdan yaratıldık.] bu makamda ve zikri [94b] ona üç mahalde dahi hilâfet-i Rasulullah ta'biri bu vird-i şerîfe müdâvemet edenlerin mültezimleridir ki gerçi hilâfetleri bî-çûn ü çirâdır. Lakin zamanlarında teeddüben bu ta'birin makamında Emîru'l- Mü'minîn ıtlâkına cevâz vermişler idi. Hatta nevbet-i hilâfet Hazret-i Farûk'a resîde oldukta ona dahi halîfe-i Rasullullah dediler. Rıza vermeyip halîfe-i halîfe-i Rasulullah ta'birini tasvîb buyurmuşlar idi. Ve zâtında nüsha-i me'hûza değildir. Ve abd-ı fakirin mülakkin olduğum nüshada dahi metrûktur. *امير المؤمنين* : cer ile imâm-ı âdil ve beyne'l-mü'minîn emîr-i mühikk-i vâsıl. *ابى بكر* : mecrûrdur. Bu kelime ile künyesine sebep tebkîr-i İslâmî'dir ki ricâlde ibtidâen şeref-yâb-ı İslam olmuştur ki atîk lakabına dahi kadîm ma'nâsına olduğuna göre vesîle budur. On sekiz hadîs rivâyet eylemiştir dediler. *الصدیق* : mecrûrdur. Sâdın ve dâl-ı müşeddedenin kesreleriyle. [95a] Bu lakab dahi emr-i nübüvveti ve mi'râc-ı şerîfi bilâ tereddüd tasdik eylediği içindir. Sıddık zahiri batınına ve sırrı alâniyyesine münâkız ve muhâlif olmayan kimesnedir. Enbiyâ-yı kirâmdan bu lafızla İbrahim ve Yusuf aleyhümâ's-selâm ve evliyadan Meryem tavsîf ve ashâbdan dahi hazreti Ebu Bekir talkîb ve ta'rîf olundu. Cahiliyette ismi Abd-i Rabbü'l-Ka'be idi. Mürşid-i Enâm aleyhisselâm İslam'da Abdullah ile benâm buyurdular. Pederleri Ebi Kuhâfe'nin ismi Osman'dır. Kable'z-zuhûri'l-İslam tevellüd eden ashâb-ı kirâmdan, fakad cenâb-ı Sıddık'ın pederleri şeref-yâb-ı İslam olmuştur ki cenâb-ı Ebu Bekir'den bir sene sonra vefat eyledi. Nesebi altıncıda neseb-i Fâhru'l-enâm aleyhisselâm ile Mürre'de ictimâ' eder ki Kureşî'dir. Validesi yine kendi ceddinin ammîzâdesi Selma Ümmü'l-Hayr'dır ki [95b] bu dahi bâyi'ât-ı sürûr-ı kâinât aleyhi't-tahiyyâttandır.

Urefâ-yı meşâyih-ı kirâmın ittifakları üzere budur ki tecrîd ve tefrîd ve müşâhededir. Hazret-i Sıddık-ı ekber tâife-i sûfiyye-i celîle meşâyihinin ser-halka-i velâyetleridir. Fırkat-i hazretten tedricî müteesiran ahir on beş gün mikdarı mehmûm olup on üç senesi Cemâziye'l-Ahira'sının yirmi ikinci yevm-i sülâsada kadem-nihâde-i Me'vâ oldu. Tarih: “*Salındı cinâna serv-i âzâd tarihi nola olursa âzâd, 13*”. Vasiyyeti üzere halîlesi Esmâ binti Umeys gasl u techîz ve tekfîn olunup tâbût-ı Rasulullah

sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem üzere vaz’ olunup namazını câ-nişîni hazret-i Farûk eda eyledi. Na’şını muvâcehe-i Ravza-i şerîfeye vaz’ edip arz u istîzân eylediklerinde “Götürün defnedin” sedâsını cümle huzzârın mesmû’ları olmakla himâye-i Fahru’l-enâm aleyhi’t-tehâyâ oldu **رضى الله تعالى عنه** Hâtemi Hâtem-i [96a] Resulullah, kâdısı hazret-i Farûk ve kâtibi cenâb-ı Zinnureyn ve hâcibi yine kendi memlûkü Sedîd idi. Müddet-i hilâfeti iki sene dört aydır.

وعلى الاميرالاولاب : lafızları mecrûrdur ve vâv müşeddededir. Bunda ba’zı nüshalarda sümme’s-selâmu mine’l-Meliki’l-Vehhâb ilâ Emîri’l-Evvâb vâki’ olmuştur.³⁸⁰ Emîr-i evvâba muzâf olarak aslında Emîru’l-Evvâbîn idi sec’ için efrâd olundu. Lakin metrûktur. Ve alâ’l-ammeyni fıkra-i âtiyyesi dahi karînedir. Evvâb tevvâb ma’nâsıdır. Ve kesîru’l-mücâhede ve’l-ibâde demektir. Ebi Bekri’s-Sıddık cenâblarından sonra hazret-i Ömer radiyallahü anhü efdalu’s-sahâbe olduğuna ittifâk-ı Ehl-i sünnet vâki’ olmuştur. Tühîbbü’ş-şeyhayn mücâhede ve murâkabe ve lûbs-i hırkada muktedâ-yı sufiyye ve ser-halka-i silsile-i Kübreviyye’dır. Hakkında **İnnelahe Teâlâ yentiku alâ lisân-i Ömer** [Şüphesiz ki Allah Ömerin lisanıyla konuşur.]³⁸¹ ve dahi **Allahümme eizzu’l-İslam bi Ömer** [Allah’ım dini Ömer ile şereflendir.] gibi ehâdîs-i kesîra vârid olmuştur. **زين الاصحاب** : mecrûrlardır ve İslam onun takva ve adâlet ve hilâfet [96b] ve muhabbet ve mehabbeti ile müzeyyen ve bâhir ve zuhuruyla zâhir olup kırkuncı müslim idi. **مجاور** : zamm-ı mîm ve kesr-i vâv iledir. **المسجد** : ba’dehu ve’l-minber dahi nüshadır. **والمحراب** : üçü dahi mecrûrlardır. Ya’ni gecelerde mescidde lillahi âbid ve kâim ve gündüzlerde mesâlih-i müslimîni dahi onda ıslâh eylemek ki mülâzım olduğu cihetten gûyiyâ mücâverete müdâvim idi. Hatta sünnet-i müekkede-i Ahmediyye olan terâvih-i şerîfeyi şehir-i sıyâmda mescidde cemâatle edâya her gece mülâzemet-i ümmet onun netice-i kâr-hayrıdır. Mihrâb zikrine sebep budur ki aslında sadr-ı İslam’da eyyâm-ı İmamu’l-Enâm aleyhisselâm’da mihrâb lafzıyla benâm şahs-ı imama mahsûs mescidde muayyen makâmı yok idi. Onun hilâfetlerinde zuhûr eyledi. **الناطق بالصدق و** **الصواب** : üçü dahi cerledir. Ya’ni her kelâmı faslu’l-hitâb hikmet ve nutk ve tekellümü mev’iza-i adalet ve emr-i ma’rûf [97a]³⁸² ve nehy-i münkerde yed-i tûlâsı ve gayreti

³⁸⁰ Okunmak şerh-i Fûâdî’de müreccedir. Lakin bizim ahzımız şurûhumuzdur. (Esad Efendi Nüshası, vr. 82a.)

³⁸¹ Tirmizi, “Menakıb”, 18.

³⁸² Hatta ba’zı ashâb-ı kirâm bid’attir deyû. Namaz için önde kıyâm eylemeyip inkâr eylediler. Fukahâ dediler ki mihrâb mescidden ma’dûd değildir. Ve ba’zılar mihrâb

müsellem-i ümmet idi.³⁸³ Hatta evladından birine hadd-i şürb-i darp edip esnâ-yı ikâmet-i hadde kable'l-itmâm müteessiran vefât eyledikte bakiyye-i haddi kıt'a-i kebedi olan ferzend-i şehâdet-mendînin meyyitinde itmâm eylediği mütevâtirdir.

Mâ kâne li'n-nebiyyi en yekûne lehu esrâ [Bir nebî (peygamber) için yeryüzünde kesin zafer kazanıncaya kadar onun esirlerinin olması, olmaz (uygun değildir).]³⁸⁴ kerîmesinin sebab-i nüzulü³⁸⁵ isabet-i nutkuna gevâh kâfidir ki onu te'yîd murâd edip hazret-i ser-levha-i Halvetiyyânî es-Seyyid Yahyâ Şîrvânî kaddese sırruh buyurur. **الموافق** : cerle, **رأيه** : raf'la, **حكم** : nasbla, **الكتاب** : cerledir. Ya'ni re'y-i zerrîn ve tedbîr-i güzîni her halde zahiren ve batınen ve sûrî ve ma'nevî kitabullahın hükm-i şerîfine muvâfık ve takdîr-i Bârî-yi Kadîr'e mutâbıktır. Bunda el-mezkûr fî'l-kitab dahi nûshadır. **Yurîdûne en yetehâkemu ilâ't-tâğûti** [Onu (şeytanı) inkâr etmekle emrolundukları halde tagutun önünde muhakeme olunmayı istiyorlar].³⁸⁶ kerimesinin sebab-i nüzulünde ba'zı müfessirînin serd **[97b]** eylediği Münafık ile Yahudi maddesinde hükm-i Muhammediyye münafıkın 'adem-i rızasıyla Farûk-ı cenâbî kendüye havâle olunduğu fehm eyledikte münafıkı katl eylemekle fârik-ı hakk u batıl olup güftâr-ı dürer-nisâr-ı Muhammed Muhtâr aleyhi salavâtullahi'l-Gaffâr'dan "Yâ Farûk" nidâ ve telkîb olundu. Pes re'y-i zerrîni hükm-i kitab ve takdir-i Rabbü'l-erbâba muvâfakat eyledi sıhhat-ı hilâfetine. **Seted'ûne ilâ kavmi** [Şiddetli (kuvvetli) çarpışan bir kavime karşı (savaşmaya) çağrılacaksınız.]³⁸⁷ kerîmesi delâlet eder ki imâm-ı dâî ile murâd-ı hazret-i Farûk ve kavmden maksûd ehl-i Fârs'dır dediler.³⁸⁸ Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâatin me'mûr oldukları ve dört maddenin biri dahi muhabbet-i şeyhindir ki biri Sıddık ve biri Farûk'tur. İkisine dahi bir güzîde-i Peygamberân-ı kirâm aleyhissalâtü ve's-selâm cenâbları dâmad-ı saâdet-i mu'tâd olmuşlardır ki bâlâde icmâl ve îrâd

peydâ olması Ömer Ekber hilâfetinde değildir, Ömer-i Asğar nöbetindedir ki Ömer ibn-i Abdu'l-Azîz'dir. (Hacı Mahmut Nûshası, vr. 97a; Esad Efendi Nûshası, vr. 82b.)

³⁸³ Zâde-i Fârûk maddesi egerçe mütevâtîr ve meşhur ve tarih-i cemisiyle mezkûr ve lakin Nisâbu'l-ihtisâb sahibi ellinci babda redd ü inkâr eder. (Esad Efendi Nûshası, vr. 83a.)

³⁸⁴ el-Enfal, 8/67.

³⁸⁵ Sebeb-i nüzûl-i kerîme: İsrâ hakkında istişâre buyurduklarında Sıddık radiyallahü anh ahz-ı fedâ ve Fârûk radiyallahü anh darb-ı i'tâkı tasvîb eyledikte Sıddık'ın re'yini tercîh buyurdular. İrâde-i Alî ise Fârûk'un re'yine muvâfıkan ve kaderânın tedbirine mutâbık vâkî' olmakla bu kerîme ile re'y-i Ömer tercîh olunur. (Esad Efendi Nûshası, vr. 83a.)

³⁸⁶ en-Nisa, 4/60.

³⁸⁷ el-Fetih, 48/16.

³⁸⁸ 3 Ebî Cüreyyh rivayetinde. (Esad Efendi Nûshası, vr. 83b.)

olunmuştu. *امير* : mecrûr *المؤمنين عمر ابن الخطاب* : üçü dahi mecrûrdur.³⁸⁹ [98a]³⁹⁰ lakin Ömer lafzı bilâ tenvîn ve bu makamda cerri nasbladır. Nesebi sekizincide neseb-i şerîf şefî'-i evvelîn ve âhirîn ile Ka'b'da mülteka olur ki Kureşî'dir. Bedir Gazâsı'nda Rasulullah salallahü aleyhi ve sellem Ebu Hafs deyu künye ta'yîn buyurdular. Hilâfetinde Nehreyne ve tâife-i cinne hükmü nâfiz idi. İsm-i şerîfinin kerametindendir ki etraf-ı nâfeye dört kerre Ömer ism-i şerîfi muharrer olsa bir daha ihtilâfım vâki' olmaz.³⁹¹ Ve yahud şedîd-i rûz-ı kârlarda cin tâifesinden havf eyledikte ve Nil'de gark olmak havfında birkaç kerre "Yâ Ömer" denilse nef'-i küllî zuhuru mücerrebâtandır. Eyyâmında Mısır ve İskenderiyye ve Trablus ve Dimeşk ve Beytül-Makdis ve Halep ve Antep ve Antakya ve İsfahân ve Diyarbakır gibi kırk kadar ihsâr-ı kesîre feth u teshîr olunup devlet-i Fars gibi ba'zı devletlerin inkırâz ve zevâlî bi'l-cümle adl-i Ömerî ve bereket-i Farûkî [98b] ile inâyet-i Rabbü'l-âlemîn olmuştur. Şeytân-ı lâîn kendîden firâr eylediği hadîs-i şerîfe ile sâbit ve asr-ı adâletinde gorg ile gûsfend her bâr ictimâ' ederler. Ve mârân ve akârib ile ve sâir muzır hayvanlar ile sıbyân mülâ'abe ederler idi. Yirmi üç senesi Zî'l-hiccenin on dördüncü günü şehîd olduğu gün rû-yı arzda zulmet-i şedîd bedîd olmuştur. Hilâfeti on buçuk seneden ziyâdecedir. Beş yüz otuz dokuz hadîs-i şerîf rivayet edip on üç evladı kalmıştır *رضى الله تعالى عنه*.

وعلى الامير الامان : ikisi dahi cerledir. Bunda dahi sümme's-selâm mine'l-Meliki'l-Mennân ilâ'l-emîri'l-emân nüshadır. Ya'ni emîr-i emân ve âdil üzerine dahi olsun ki umûr-ı dâreynde bir vecihle ayb u şe'ne kâil değil idi. Şeyheynden sonra efdal-i ümmet hazret-i [99a]³⁹² Zî'n-Nureyn olduğuna cumhur zâhib olup ba'zılar cenâb-ı Murtezâ'yı fakat cenâb-ı Osman'a tafdîl ederler.

Teslîm-i rızada tarîk-i sufiyye-i Nûr-bahşiiyyenin ser-halkasıdır. Benât-ı Mükerrerme-i Nebeviyye aleyhi't-tehiyyeden ibtidâ Rukiyye'yi ve onun vefatında

³⁸⁹ İbn kelimesi iki ilim beyninde vâki' olursa ve satırın evvelinde veya âhirinde bulunmazsa hemzesi kitabından ıskât olunur. Ve telaffuzda vasf olunur ki isbatın bir nev'idir. Eğer ser- sahında vâki' olursa veya ilmeyn beyninde bulunmazsa Elfi kitabında sabittir. Ba'zı kimesnenin hîn-i ıskât hemze-i bâ-yı meksûrdur ve nûn-ı sâkine ile bir veyl dedikleri hatâ-yı fâhişdir. Ve mukaddemen bulunan ilimden tenvînin hazfı vucûbîdir. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 83b.)

³⁹⁰ 'Adem-i rızasıyla mâ. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 98a.)

³⁹¹ ihtilâm maddesi ba'zı ulemâ tahkîkî üzere tahkîr isim olsun deyû Revâfiz ve Şiâ'nın işâatinden dediler. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 84a.)

³⁹² Hazret-i Fârûk'un katili Muğîre b. Şu'be'nin gulâmı Feyrûz-nâm zımmîdir ki künyesi Ebû Lü'lü'dür. (Hacı Mahmut Nüşhası, vr. 99a; Esad Efendi Nüşhası, vr. 84a.)

Ümmü Gülsüm'ü tezevvüc eylemekle “Zî'n-Nureyn” telkîb olunduğu enbiyâdan birinin iki kerîmesini bir kimesne tezevvüc eylemek bunlardan mâ-adâ bir ferde vâki' olmamıştır. Fezâilinde sudûr eden ehâdis-i kesîra mahallinde mestûrdur. Cennette kendi refiki olduğunu haber vermişlerdir. Ve Bîat-ı Rıdvan vaktinde sefâretle Mekke'ye irsâl buyurulmuş bulunup mevcûd olmamakla Mürşid-i Âlem sallallahü Teâlâ aleyhi ve sellem mübarek dest-i saâdet-peyvestlerinin birini hazret-i Osman tarafından vaz' edip bîat buyurmakla dahi saâdet-i el vermiştir.

حبيب حبيب الرحمن : üçü dahi [99b] mecrûrlardır. Ba'zı nüshalarda iki habîbin biri sâkıttır. Lakin esah olan tekrardır. Ya'ni Habîbullah aleyhisselâmın mahbûbu demektir. Muhabbetiyle kâim ve rızalarını ictihâdda ihlâs üzere dâim ve mülâzım idi. Mervîdir ki Habîb-i Rabbü'l-âlemîn aleyhi salavâtü'l-muîn hazretlerini da'vet ve ziyafet buyurup mescid-i şerîften kendi hânesine dek kaç hatvede vâsıl oldular ise hatvelerini ta'dâd ve her biri için bir bende âzâd eyledi.

Hezâr cân kerâmı fedâ her kademeş

Ve dahi tehâdev vettahâbû terğibine imtisâlen mecmû' mâ-mülkûn Rasulullah'a fedâ ve ihdâ eyledi.

جامع القرآن : ikisi dahi mecrûrlardır. İbtidâ câmiu'l-Kur'ân hazret-i Sıddık radiyallahü Teâlâ anhudur. Lakin bunlar ihtimâm üzere ittifâk ve meşveret-i ashâb-ı kirâm ile sâir âyât-ı müteferrikaya dahi mahzar-ı sahabede tetabbu' edip sabit oldukça ol nüshaya [100a]³⁹³ ilhâk ve cem' edip kiraâtlerde olan ihtilâfâtın dahi beyne'l-A'rab i'rabda mu'cib sehv u hâlel belki sebeb-i küfr ü zelev olanları ıskât u tashîh edip ba'dehu musâhif-i müteaddide-i sahiha tahrîrine emir buyurup birini Mekke'ye ve birini Kûfe'ye ve birini Basra'ya ve birini Şam'a irsâl ve birini dahi Medine-i Münevvere'de ibkâ edip onu imam deyu benâm eyledi. Lakin el-ân onların birisi mahallerinde mevcûd değildir.

Sâir bilâd-ı İslamiyye'de nusah-ı Musâhif-i Şerîfe onlardan istinsâh olunup Pes ehl-i İslâm'ın ilâ yevmi'l-kıyame bu cidâl fi'd-dînden halâs bulmasına sebep olmakla cem'-i Kur'ân onlara nisbet olunur. Ba'dehu adüvvü'ş-şeytan nüshası dahi vardır. **صاحب الحياء والايمن** : üçü dahi cerledir. Şiddet-i hayâsı sebebiyle inde'n-nas mahall-i edeb olan ber-kâra tasaddi eylemek vâki' olmadı. Ve sultanu'l-enbiyâ aleyhi't-tehâyâ huzurunda

³⁹³ Lakin bir kavle Cübeyr üç kimesne ile namazını kıldı. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 101a; Esad Efendi Nüshası, vr. 86a.)

dahi istiftâh-ı [100b] kelim vâki' olmadığından gayrı bezm-i semîr-i arş-ı serîr selâtîn-i esîr aleyhi salâtullahi'l-Meliku'l-kebîr hazretlerine bilâ izin duhûl vâki' olmaz idi. Nasdan ve belki cemâdâtan dahi istihyâ eylediği cihetten rûz-ı senâhayrda ref'-i hisâb ile mûkerrem oldu dediler. **El-hayâu mine'l-iman** [Haya imandandır.]³⁹⁴ bunda sahibu'l-hayâ' ve'l-ilm ve'l-hüküm ve'l-iman dahi nüshadır. **الشهيد على القران** : ikisi dahi cer iledir. Eş-Şehîdi hal-i tilâveti'l-Kur'ân ma'nâsınadır ki bu dahi nüshadır. Ya'ni tilâvet-i Kur'ân-ı azîmü's-şân ile meşgul iken mazlûmen ve maktûlen şehîd oldukta Mushaf-ı Şerîfin üzerine sâkıt olduğu muharrer ve şehirdir. Otuz beş tarihinde Zi'l-Hicce'nin on sekizinci günü ki rûz-ı çihâr-şenbede ba'de'l-asr katl olundu. Esahh-ı kavî üzere namazı kılınmadı. Gece Bakiyye'ye defn olundu. Hilâfeti on iki seneden on iki gün noksandır. Sinî ale'l-ihtilâf [101a] seksen senedir. On altı evladı kalmıştır. Yüz kırk altı hadîs-i şerîf rivayet eyledi. **امير** : mecrûrdur. **المؤمنين عثمان** : kelimesi gayr-ı munsarîf ya'ni gerçi mecrûrdur, lakin bilâ tenvîn bu makamda nasbladır. **ابن عفان** : ikisi dahi mecrûrdur. **رضى الله تعالى عنه** : beşinci derecede ecdâd-ı Nebeviyye'ye vasıl olur ki Kureşî'dir. Afrika'ya ve Kirmân ve Nisâbur ve Herât ve Malatya ve Kudûs gibi bilâd-ı kesîra bunların zamanında feth olundu. **و على الامير الوصى** : mecrûrlardır. Bunda dahi sümme's-selâmü mine'l-Meliki'l-Veli ilâ'l-Emîri'l-Vesi nüshadır. Ya'ni emir-i muhtâr sahib-i emanet ve dîn idi. Hulefâ-i selaseden sonra bunlar efdal-i nas olduğuna cumhûr-ı Ehl-i sünnet ve mecmû'-ı ümmet hatta fırak-ı dâlle ta'bîr olunan ehl-i bid'attan Abdürrezzak Şîi dahi buna kâildir. Sûfiyye-i kirâmın ve erbâb-ı silsile-i zehebin husûsen Halvetiyye ve Kadirîyye ve Cehriyye'yi ekser-i turukun ser-halka-i velâyetidir.

Hazret-i bâb-ı medinetü'l-ilm [101b] cenâbının efdaliyyetine delâil-i kesîra ve ehâdis-i vefîre vürûd edip ahvâl-ı dâreynde vesâyâ-yı kesîra zabt u telekkun eylemekle ve yahud Mürşid-i Enâm sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem intikâl-i ukbâ eyledikte evlâd u ezvâc ve sâir ehl-i beyt-i Mustafa aleyhi ve aleyhimü't-tehâyâ gürûh-ı saâdet-i enbûhenin üzerlerine vasiyy-yi muhtâr olup ol vakt-i fetret ve zaman-ı inkitâ'-ı vahy-i nübüvvet ve hilâfet-i Ebi Bekr-i sahib-i sadâkatta dâire-i nebevî ve hâşiye-i Mustafavî'yi ammi-zâde-i keremzâde ve damad-ı has şecâat-ı mu'tâd olmak sebebiyle hıfz u sıyânet-i nasb-ı nefis eylemekle vasiyy-yi nebevî ta'bîr olunur.

³⁹⁴ Buhari, "Kitabu'l-iman", 14.

ابن عم النبي : üçü dahi cerledir. Ya'ni ol hülâsa-i mevcûdâtın pederi hazret-i Abdullah ve onun pederi cenâb-ı Abdulmuttalib'in bir oğlu dahi Ebû Tâlib'tir ki cenâb-ı Abdullah'ın birâderi ve hazret-i Murtezâ'nın pederidir. قالع الباب الخيري : bi'l-cümle mecrûrlardır. Hayber hâ-yı [102a] mu'cemenin ve bâ-yı muvahhidenin fethaları ve beyinlerinde yâ-yı müsennât-ı tahtıyye-i sâkine ile Hicâz'da bir mevzi'in ismidir ki gazevât-ı sultân-ı asker-i İslam aleyhi's-salâtü ve's-selâmdan biri dahi onda vâki' olmuştur ki esnâ-yı cihâdda kuvve-i kudsiyye-i Murtezaviyye ile kale kapısının kal' u inhidâmı küffârın bâis-i inhizâmı oldukta **lâ fetâ illâ Alî lâ seyfe illâ zülfikâr** [Aliden başka bir genç-delikanlı-yoktur. Zülfikardan başka da kılıç yoktur.] şân-ı vâlâlarında hüveydâ oldu.

Ve lisân-ı nebevîden "Esedullah" talkîb olundu. "Ebû Turâb" künyesini dahi Seyyidü'l-Enâm aleyhi's-salâtü ve's-selâm tayîn eyledi. Ve Ali tesmiyyesi pederinden ve Haydar talkîbini validesi Fatıma binti Esed'den sâdır olmuştur. فاطمة : kesreyle زوج : egerçi mecrûrdur, lakin gayr-ı munsarîf olmakla bilâ tenvîn bu mahalde mansûb okunur. الزهروى : zâ-yı mu'ceme ve râ-yı mühmelenin fethalarıyla ve elif-i te'nîsden kalb olunup vâvın kesriyledir ki sec'a riâyeten [102b] nisbet sıygası îrâd olundu. Ve ba'zı nüshada dahi aslı üzere ez-Zehra meddiyle vâki' oldu. Hazret-i sahib-i saâdet aleyhi't-tahiyye ile cenâb-ı veliyyü'l-evliyâ Aliyyu'l-Murtezâ kerramellahü vechehünün karâbet-i nesebiyye gibi karâbet-i sıhriyyesini dahi beyân murâddır ki fıkranın mefhûmu Kerîme-i mükerreme-i safâ'l-asfiyâ aleyhi't-tehâyânın şevher-i saâdet perveri demek olur. Cenâb-ı Fatimatü'z-Zehra Haseneyn hazretlerinin valideleridir. Bunlardan mâ-adâ Ali kerramellahü teâlâ vechehü cenabının hazret-i Zehra'dan üç evlad-ı emcâdı dahi kadem-nihâde-i fezâ-yı şehadet olmuştur. Biri Muhsin ve biri Ümmü Gülsümü'l-Kübrâ ve biri dahi Zeynebü'l-Kübrâ'dır rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn.³⁹⁵ On sekiz hadis rivâyet

³⁹⁵ Evlâd-ı Hamsenin tafsîlî kütüb-i kesîrede ez-cümle neûzu ilbâsıma (?) fî menâkıb-ı seyyid-i Fâtıma nâm-ı kitabta tasrih-i İmam-ı Suyûtîdir. Ve Hasan ve Hüseyin ve Muhsin deyû begâm olan evladından ne lisân-ı nebevîden şibr ve şebîr ve müşebber (?) dahi tesmiyye olunmuştur ki Arabî'dir. Esahh-ı sıbt üzere esmâ-i mütekaddiminin veznindedir. Aslında bu esmâ-i sâniyye Harun aleyhisselâmın üç evladının nâmlarıdır ki Sahîh-i Müslim'de rivayet-i sea (?) ile cennât-ı Murtezâ'ya hitaba vârid olan ente mebna bi menzileti Harun min Musa hadis-i şerifine mebnidir ki Cenâb-ı Alî dahi bu ümmette Hazret-i Mustafa aleyhi't-tehâyâyâ nisbetle Harun aleyhisselâm makamında olan evlad-ı dahi onun ferzendânı nâmlarıyla be-nâm kılındı. Zabtlarında ba'zılar şîne ve bâ-yı muvahhide-i müşeddedenin fethalarıyla ve şebbir feth-i şîn ve kesr-i bâ-yı muvahhide-i müşeddede ve bâ-yı müşât-ı tahtıyye ile dediler ki kâmuştâ firûz âbâdı îrâd eder. Ve dahi Reddû'l-Ukûl el-Tâyîşe Ma'rife Mâ Uhtikat bih Hatice ve Âyşe

eyledi. Müddet-i ömründe cenâb-ı Fatıma'dan hayz hüveydâ olmamakla pâk u tâhir ma'nâsına olan Zehra elfazıyla talkîb olundu. Pederleri sultanü'l-Enbiyâ aleyhi't-tehâyâ'dan altı **[103a]** ay mürûrunda bunlar dahi redîf-i azîmet-i dâr-ı ukbâ oldu. Esahh-ı kavîl üzere müddet-i nübüvvet onların müddet-i ömr-i şerîfleridir. Ercâh-ı akvâl üzere Bakî'de âtiyyü'z-zikr amm-i pâk-ı Seyyidü'n-nas cenâb-ı Abbas merkad-ı pâkî kurbünde vedâ-i hâk-ı itr-nâk oldu.

وارث علوم النبوى : nûnun ve bânın fethalarıyla ve bi'l-cümle kelimât-ı selase cer iledir. Vâris-i ulûmî'n-nebi dahi nüshadır. Asrında zahiren ve batinen a'lemü'n-nas idi ki bâb-ı medinetü'l-ilimdir deyu meşhur idi. Bu makamda esedullahu'l-gâlib ve seyfullahu'l-megâlib dahi nüshadır. *المؤمنين على* : tenvîn ile *الرضى* : ikisi dahi mecrûrdur. Razî râzî ma'nâsına ola ki kader ve kazada teslîm ü rızada idi ki zamân-ı hilâfetinde zuhûr eden vekâyı'-ı hâile ve şedâid-i gâilenin misli sebk eylemedi. Meselen vak'a-i Cemel gibi ki otuz altı tarihinde vâki' olup on üç **[103b]** bin ehl-i İslam maktûl olduğu ta'yîn-kerd-i ehl-i tarihtir. Aşere-i Mübeşşere'den Talha ve Zübeyr onda şehîd oldular. Ve bir sene sonra şehir-i Safer'de vak'a-i Sıffîn'de dahi yüz seksen bir bin âdem katl olunduğu der-uhde-i kütüb-i tevârihidir.³⁹⁶ İslam'da vukû'ı mazbût olan beş harb ve kâtâlin ikisi bunlardır. Ve sâir vakâyı'-ı şenî'anın zikr u tahrîrini erbâb-ı gayret ve hamîyyet tecvîz eylemezler. Vücûd-ı şehâdetü'l-vedâ İbn-i Mülcem-i mel'ûnun darbıyla şehîd olup darb u ta'n olunduğunu ni'met-i uzmâ ad eyleyip ve hiç mağmûm ve mükedder olmayıp sabr u rızada oldu radiyallahü anhüm ve radû anh gürûhunda dahil **ve lekad radiyallahü ani'l-mü'minine** zümresine vasıl ve hicrette nefsinin Habîb-i Ekrem sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem uğruna fedâ eylediği şehirdir ki kerîme-i **men yeşteri nefsehu ibtigâe merzâtillah** [Kim Allahın rızasını nefsinin tercih ederse !] onun şanında nüzulü mervîdir. Ve lihazâ **[104a]**³⁹⁷ Murtezâ tesmiyye olundu.

الوفى : feth-i vâv ve kesr-i fâ iledir. Ancak va'd u istikmâl vefâ-yı ahd eylemek gerekse edâ-yı emrullahta ve gerekse umûr-ı ibâdullahta mültezimî olup **ve yûfune**

nâm-ı kitapta dahi mestûrdur. Kerem-i hal reh-i her câr sürûr Alî ve Fâtıma şebîr u şebr (?) Cenâb-ı Hazret-i aleyhi't-tahiyye ile mecmû'-ı hamse mübâreke Âli 'Abâ demekle dahi ma'rûfdur. (Esad Efendi Nüshası, vr. 88a.)

³⁹⁶ *Sevâik-i Muhrika*'da tafsîl olunup kâmusta dahi mezkûrdur. (Esad Efendi Nüshası, vr. 88b.)

³⁹⁷ Pes, cenkden üçüncü Mesleme'nin Kostantiniyye'de elli tarihinde vâki' olan harb-ı Medîdî dördüncü sefâhın hurûcu beşinci ricâlin hurûcudur. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 104a; Esad Efendi Nüshası, vr. 88b.)

bi'n-nezer [Nezirlerini (adaklarını) ifa ederler (yerine getirirler).]³⁹⁸ medlûlû tahtında dâhil ve sebep-i nüzulü olmak dahi mervîdir. *السخى* : ya'ni fî sebilillah infâk-ı mal ve bezl ve cûd vasf-ı meşhûru ve iddihâr-ı şey'-i mevcûd menfûru olup fukarâ ve mesâkîne îsâr ve kendi ekser zamanda câyi'a karar ederdi. Ba'zı nüshalarda bu üç vasf mefkûd olup onların bedeli İbn-i Ebi Tâlib kerramallahü vechehü ve *رضى الله تعالى عنه* vâki' olmuştur sadr-ı evvelde. Kerramallahü vecheh³⁹⁹ duası hazret-i Sıddık'da ve hazret-i Murtezâ'da müştereken meşhûr idi ki ikisi dahi saneme perestîş eylemedikleri vecihten tekrîm vecihle dua olunurdu. Mürûr-ı eyyâm ile hazret-i imam Murtezâ'da meşhûr oldu. Beş yüz otuz yedi hadis rivayet **[104b]** eyledi.

Kırk senesi Ramazan-ı şerîfîn on yedinci Cuma gecesı salât-ı subhhda le'îmü'n-nas İbn-i Mülcem-i melûn darb u şehîd eyledi. Kûfe'de kasr-ı imamette ve esahh kavilde verâ-yı Mescid-i Kûfe'de defn olundu. Hazret-i imam-ı Hasan namazını edâ eyledi. Sinni bir kavilde altmış üç senedir, hilâfeti dört sene dokuz aydır. Yirmi altı evladı kaldı.⁴⁰⁰

وعلى الامامين : makamında sümme's-selâm ala'l-imameyni dahi nüshadır.⁴⁰¹ Çâr-Yâr'dan sonra haseben ve neseben bunların biri ber-hak imam-ı sahib-i hilâfet ve diğeri ve onun neslinden dokuz aded imam ki cenâb-ı Murtezâ ile mecmû'ı on iki imam demekle benâmdır. Ve sebep-i tesmiyyeleri hakkında kütüb-i mu'teberede âsâr nakl olunmuştur ki ona binâen ve yahud mahzen tağlîben imameyni ta'bîr olundu. Her biri asırlarında sâir ehl-i İslâm'dan efdaliyyet ve eşrefiyyetlerine binâen dahi imam dediler ki **[105a]** mükteda ma'nâsınadır. *الهمامين* : bâlâda ve bunda dahi mîmin fethiyledir ki imam ve hümâm lafızlarının tesniyyeleridir. *السعدين* : dâllın fethiyledir seyyidâ şabbâni ehli'l-cennet ile lisân-ı nebevîden mübeşşer olunmuşlardır. Ve bir tarîkle onlardan hilâf-ı rıza ve inhirâf ve şî'âr ve nümâ olmamıştır.

الشهيد المظلومين المقتولين : dâllın ve mîmin ve lâmin fethalarıyla kezâlik tesniyyelerdir. Hazret-i Hasan mesmûmen ve hazret-i Hüseyin Kerbelâ'da bilâ îcâb

³⁹⁸ el-İnsân, 76/7.

³⁹⁹ kerramallahü vechehü maddesi *Fetâvâ-yı Temr-i Nâşî*'de ve *Sîret-i Halebî*'de mezkûrdur. (Esad Efendi Nüshası, vr. 89a.)

⁴⁰⁰ Ve bir kavilde dahi lealin (?) zaman-ı İmam Hasan ahsen-i cesed-i emcedlerini Bakî'-i Irak'ta nakl eyledi. (Esad Efendi Nüshası, vr. 89b.)

⁴⁰¹ İmam tesmiyesinin vüçûhu Faslu'l-Hitâb'ta tasrîh-kerde-i Muhammed Parsâ-yı Nakşibendî'dir. (Esad Efendi Nüshası, vr. 89b.)

zulmen maktûl ve şehîdlerdir. Biri şehîd-i hükmî idi ve li-hazâ tağlîb olundu. Ve bunda el-merhûmeyni el-mektûleyni dahi nüshadır. *الشمسين القمرين البدرين* : her birinde yâ-yı tahtâniyyelerin mâ-kabilleri meftûhlardır ki yine tesniyyelerdir. Ba'de'l-münîreyne dahi nüshadır. Bu evsâfın beyânı evsâf-ı nebevîde icmâl olunmuş idi. *الحسين النسيبين* : bâların fethalarıyla tesniyyelerdir. Nesebleri [105b]⁴⁰² azhar ve atyab ve ehab ve hasebleri güzîde ve müntahab ve muhabbetleri dâreynde sebep-i saâdetdir. Hatta ba'zı kibâr-ı kirâm tasrîhleri üzere Ehl-i Beyt'e muhabbet hüsn-i hâtimeye sebeptir. Haseb-i insanın pederleri tarafından hâsıl olan fahr u şeref ve saâdet ve neseb zatında mevcûd olan kemâl ve ulüvv u necâbetten ibarettir ki bu iki zat-ı celîlü's-şânda cümlesi nümâyândır.⁴⁰³ *و بالقضاء* : cer iledir ki *الراضيين* : lafzına taalluku hasebiyle vâvın tasdîri nüsha-i me'hûza olduğundan mâ-adâ kâideye binâen dahi lazımdır. Yâ-yı ûlâ meftûhtur. *وعلى البلاء* : cer iledir. Ve bi'l-belâ'i dahi nüshadır. *الصابرين* : râ-yı meftûha iledir. Muktezâ-yı kader ve kazâya ve şedâid ve belâyâyâ sâbirler ve şâkirler ve muhatablar ve hâmidler ve beliiyenin min tarafillâh fazl u rahmet olduğun bilip bilâ ceza' ve lâ feza' sabr edip ve ukbâda mev'ûd olan ucûr-ı cezîleye vesîle olmak içindir ki şikâyet [106a] ve intikam kaydında olmazlar.

Eşeddü'l-belâ'i ala'l-enbiyâ sümme'l-evliyâ [Belanın en şiddetlisi nebilere sonra velilere sonra onlara daha yakın ve daha yakın olanlara gelir.]⁴⁰⁴ halis dînâr nâr ile tecrübe ve ihtiyâr olunduğu gibi mü'min-i kâmil dahi kendini ve mertebesini kendine ifade ve i'lân için belâyâ ile imtihan olunur. Belâyı ni'met ve safâyı sebep-i gaflet bilmeyen kimesne menba'-ı hamâkattir. İbtidâ Ebü'l-beşer Âdem-i safî aleyhi's-selâm'ın dâr-ı safâdan dâr-ı mihnet olan dünyaya nüzulü bükâ ederek ve hüzün ve elem ve keder üzere olmakla evlâd-ı Âdem dahi meh-mâ-emken bu meâli mülâhaza edip **el-veledü'l-hür yektedî bi âbâihi'l-iz** medlûlünce safâ ve sürûrî ve âlâyîş ve hubûru nasb-ı ayn ve maksûd eylemeye ve tahsîlinde nasb-ı nefis ve bezl-i mechûd eylemeye.

Neticesi mevt olan bu mezra'a-i âhirette **efdalü'l-e'mâl ahmezehâ** [Amellerin en faziletlisi en güçlü olandır.] mefhûmu üzere meşakkatlî olan kâr ihtiyâr olunup belâyâdan necât mü'min için dünyada el-mü'min lâ yehlû vetîresi üzere [106b] mahâl olduğunu bilip ve iman-ı kâmil ile ikrâr edip bu ömr-i kalîli nef'-i azîmin tahsîli bâbında

⁴⁰² Bu üç vasıf nüshada yoktur. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 105b; Esad Efendi Nüshası, vr. 90a.)

⁴⁰³ Hüsn-i hâtime *Mektûbât*'ta musarrahdır. (Esad Efendi Nüshası, vr. 90a.)

⁴⁰⁴ Buhari, "Kitabu'l-Mardâ", 3.

sarf u nisâr eyleye. **Ve men kâne yurîdu harse'l-âhirete nezid lehu fi harsihî ve men kâne yurîdu harse'd-dünya nu'tihî minhâ ve mâ lehü fi'l-âhiratî min nesîb.** [Kim ahiret hasatını (mahsulünü, kazancını) isterse, Biz onun kazancını artırırız. Kim dünya kazancını isterse, ona (da) ondan (dünya kazancından) artırırız (veririz). Ve onun ahirette nasibi yoktur.]⁴⁰⁵

Ba'dehu bu makamda seyyide şübbânî ehli'l-cennet ve kurreti e'yun ehli's-sünnet emîrû'l-mü'minin nüshadır. **ابى محمد** : künyesidir ki terkî dahi nüshadır. Cer ve tenvîn ile dir ki vaslinda sâbit ve vakfında sâkıt olur. On iki rivâyet diğerde ve yirmi altı evladının ekberî Muhammed idi ki ekser ammîleri hazret-i Hüseyin ile şehîd oldular. **الحسن** : ism-i şerîfidir. Mecerûrdur ve lakabları dahi bunlardır ki eşhuru; “zekî”dir ve “nakî” nûn ile ve “tayyib” teşdîd ile ve “seyyid” ve “velî” ve “sıbt”tır ki kesr-i sîn ile ve sükûn-ı bâ-yı muvahhide ile. Mevlânâ-yı müşârun ileyh rıdvânullahi teâlâ aleyhi ve alâ ahihi ve ebeveyhi kırk dokuz **[107a]** senesi rebîu'l-evvellinde kırk yedi yaşında zevcesi mukaddime-i dest-i gadriyla tesmîm olunup vefat eyledi. Said bin el-As namazını edâ ve validesi canibinde defn olundu. Altı ay beş gün müddet-i hilâfeti ile el-hilâfetü ba'dâ selasûn sünnet hükmü tamam olmuştur. **وابى عبد الله** : mecrûrdur. Dört ve alâ rivayet altı evladının ekberi Abdullah olmakla onunla künye ittihâz olundu. Bu mahalde terkî dahi nüshadır.

الحسين : ism-i şerîfidir. Mecerûrdur. Tasgîr sıygasıdır ve lakabları dahi bunlardır ki eşhuru “sıbt”tır ve “reşîd” ve “tayyib” ve “vefî” ve “seyyid” ve “zekî” ve “mübâriz” damm-ı mîm ve takdîm-i râ-yı mühmele-i meksûra ile ve tâbî' li rızaallahi ve şehîddir. Altmış bir senesi Aşûra günü altmış sekiz yaşında Şemir bin Zi'l-Cevşen nâm-ı habîsü'l-ism ve'r-resm-i melûn seyf-i sayf ile şehîd etmiştir.⁴⁰⁶ **رضى الله عنهما و على العمين** : **[107b]** mîm-i müşeddedenin fethiyle tesniyyedir. Ve alâ ammeyhi dahi nüshadır. Müfredi olan ammün birâder-i peder ma'nâsınadır ki Hayru'l-Enâm aleyhi's-salâtü vesselâm'ın a'mâmı dokuz olup fakat ikisi şeref-yâb-ı İslam olmakla bu makamda tahsîs-i bi'z-zikr olundu. Âşiri peder-i büzürg-vâr hazret-i Muhammed Muhtâr olan Abdullah nâm-dârdır. Ve iki ammeileri ile mecmû'ı on iki olur ki hazret-i Abdu'l-Muttalib'in evladıdır. **المكرمين** : teşdîd-i râ ba'de feth-i mîm ile tesniyyedir. Ba'dehu el-kerîmeyni dahi nüshadır. **الشجاعين** : damm-ı şîn-i mu'ceme ve feth-i ayn-ı mühmele ile tesniyyedir. Hasâil-i hamîde ve şemâil-i mecîde sahibleri olup ta'zim u tefhîme

⁴⁰⁵ Eş-Şûrâ, 42/20.

⁴⁰⁶ İsa tarihinde katilin ismi musarrahdır. (Esad Efendi Nüshası, vr. 92a.)

şâyânlardır. *المحترمين* : mîm-i evvel mezmûm ve tâ-yı fevkiyye ve râ ve mîm-i sâni fetha ile dir. Ba'dehu el-mahmûdeyni dahi nüshadır. Kadr-ı izzet ve mecd u zinetleri *عند الله* : refî' ve *عند الناس* : mesûbât-ı kesîre-i celiyye ve makâmât-ı vefîre-i [108a] aliyye sahibleri idi.

Pes indellahi ve'n-nas tarziye ve de'avât ilâ yevmi'l-kıyame mezkûre bi'l-hayrât olurlar. *حمزة* : egerçi mecrûrdur. Lakin cer mevzi'î bilâ tenvîn meftûhtur. Harf-ı ta'rîfle el-Hamzatü dahi nüshadır.⁴⁰⁷ Uhud gazasında otuz bir kâfir katl edip ba'dehu şehîd oldu. Ve ba'zı rivayette namazını İmâm-ı ümem sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem yetmiş tekbîr ile ve yahud yetmiş kerre namaz kılmıştır. Bundan mâ-adâ şühedânın namazını kılmadılar. *والعباس* : mecrûrdur. Otuz beş hadis rivayet eylemiştir. Birâder-zâdesidir. Ol Güzîde-i enâm aleyhi's-salâtü ve's-selâm'dan iki sene sinnî ziyade idi. Bakî'de medfûndur. Hazret-i Ömer el-Fâruk radiyallahü teâlâ anhü ve Osman Zi'n-Nureyn esna-yı râhda ona müsâdefe eyledikte dâbbelerinden nüzul ile tebcîl ve onun dest-i şerîfine teberrûken takbîl ederler idi. Oğlu sultanü'l-müfessirîn Abdullah bin Abbas'tır rıdvanullahi [108b]⁴⁰⁸ teâlâ aleyhim ecmaîn.

وعلى جميع الصحابة : mecrûrlardır. Hakikaten veya hükmen Şemsü'l-Enâm Hazretleri'nin rû-yı tâb-nâklarını yakazada müşahede ve kelâm-ı dürer-i intizâmını istimâ' ve evâmirine imtisâl ile intisâb ve nevâhîsinden ictinâb ve bilâ tereddüd imrâr-ı müddet-i ömür edenlere sahabe derler. Amme-i nasdan ba'de'l-enbiya aleyhimü't-tehâyâ sahabe-i güzîn efdaldır. Kırk bin veya otuz üç bin ve alâ rivayet yüz yirmi dört bin ashâb-ı kirâm hîne rihlet-i Seyyidü'l-Enâm aleyhi's-salâtü ve's-selâmda mevcûd idi. *من المهاجرين* : damm-ı mîm ve kesr-i râ ve cîm ile cemi'dir ki Mekke-i Mükerrreme'den Medine-i Münevvere'ye hicrette maan nehzat ve tarîk-i muhabbetullahta dâr u diyârını terk edip maiyyetle hareket ve ikâmet edenlerdir ki onlar ehl-i Mekke ve efdal-i ashâbdır ki ba'zıları şeref-yâb-ı kibleteyn ve izzet-yâb-ı hicreteyn olmuşlardır ki biri bi'setten beş sene güzârında ruhsatla diyâr-ı Habeş'e hicret ve ikinci dahi bi'setten on üç sene sonra Medine-i Münevvere'ye tab'iyyetle hicrettir. [109a]

والانصار : Mekke-i Mükerrreme'den hicretleri şâyî' oldukta istikbal niyyetiyle hurûc edip Seyyidü'l-Enâm aleyhi's-salâtü ve's-selâmı ve maiyyetlerinde bulunan

⁴⁰⁷ Harf-i ta'rîfle olursa lafzı da cer câri olur. (Esad Efendi Nüshası, vr. 92b.)

⁴⁰⁸ Namaz-ı Hamza maddesi Enes'den mervîdir. Suyûtî Enmûzec'de tasrîh eder. (Hacı Mahmut Nüshası, vr. 108b; Esad Efendi Nüshası, vr. 92b.)

ashâb-ı kirâmı i'zâz u tevkîr ve ikram ve hânelerinde takrîr u halâs ve ictihâd ile nusret-i din-i mübîn eden Evsî'ler ve Hazrecî'lerdir ki muhabbetleri ve alâmet-i imân ve vifâk ve onlara adâvetleri ve buğzları imâret-i nifâk ve şikâk olduğu şeyhayn rivayet ve ittifâk eylediler. **Vellezîne âvev ve neserû ulâike hümu'l-mü'minûne hakkan** [Ve Allah'ın yolunda barındıran (himaye eden) ve yardım eden kimseler, işte onlar, onlar gerçek mü'minlerdir.]⁴⁰⁹ ve haklarında vârid olan ahâdis-i zîbâ lâ ya'ud ve lâ yuhsâdır. **والتابعين** : ya'ni rû-yı dil-cû-yı Seyyid-i Kâinât aleyhi efdalü's-salâvâtı müşahâde devletine nâil olmayıp lakin ashâbını idrâk ve onlar ile sohbet ve ahz u istifâde edenlerdir.

Ez-cümle sahib-i mezhebimiz olan hazret-i İmam-ı A'zam Nu'man bin Sabit el-Kûfi gibi ki haklarında **lekad tâbellahe alâ'n-nebiyyi ve'l-muhâcirîne ve'l-ensâr vellezîne't-tebeûhum** [109b] **bi ihsâni radiyallahü anhüm ve radû anh. Ve eadde lehüm cennâtin tecrî min tehtiha'l-enhârî hâlidîne fihâ zalike'l-fevzu'l-azîm** [O sabikûn-el evvelîn (evvelki hayırlarda yarışanlardan salâh makamında iradesini Allah'a teslim ederek irşada memur ve mezun kılınanlar): Onların bir kısmı muhacirînden (Mekke'den Medine'ye göç edenlerden) bir kısmı ensardan (Medine'deki yardımcılarından) ve bir kısmı da onlara (ensar ve muhacirîne) ihsanla tâbî olanlardandı. (Sahâbe irşad makamına sahip oldukları için onlara tâbî olundu). Allah, onlardan razı ve onlar da O'ndan (Allah'tan) razıdır. Onlara Allah, altlarından ırmaklar akan cennetler hazırladı ve orada ebediyyen kalacaklardır. İşte bu, en büyük (azîm) mükâfattır.]⁴¹⁰ vârid oldu. **الاخير** : elifin fethi ve lafzın cerri ile hayrın cem'idir. Bu kayd ashâbın her kısmına şâmilidir ki kayd-ı vukûu olmak ihtirâzı olmaktan ensebtir. **والابرار** : ahyâr vezninde ve ma'nâda dahi ona karîbdır. **رضوان** : merfû'dur. **الله** : mecrûrdur. **و تعالى عليهم** : lâ-m-ı müşeddede ve mîm dahi meftûhlardır. **تسليما** : **sallû aleyhi ve sellimû teslîmen** emr-i şerîfine imtisâlen salâtı u selâm ile irdâf ve tezyîl eyledi. **وعظم** : sellem veznindedir. **تعظيما** : bunda ba'dehu ebeden dahi nüshadır.

دائما حمدا كثيرا كثيرا : mükerrerdir. Bu vird-i şerîfin cem' u itmâmına muvaffak olduğu ni'mete hamd-ı kesîr eyledi. **الى يوم الحشر** : mecrûrdur. Ba'dehu ve'n-neşr dahi nüshadır. Lakin **والقرار** : ondan muğnîdir [110a] cerledir. Ya'ni benim bu hamdim lisân-ı erbâb-ı evrâdda kıyamete dek yâd-kâr u karar-dâde ola demek mezmûnunu dahi iradesi ba'id değildir.

⁴⁰⁹ el-Enfal, 8/74.

⁴¹⁰ et-Tevbe, 9/100.

Bu Vird-i Settâr'ın şerâitine riâyet ve kırâatine ve rivâyetine bu sevâd-kâr-ı âsî nâ-tüvân ekâlellahü teâlâ asârehû fî külli'l-evân iki vasıta ile eş-Şeyh es-Salih Ebi Muhammed İsa bin Kettân es-Salihî es-Sûfî'den, o dahi müceddidü't-tarâkatü'l-Halvetiyye eş-Şeyh es-Seyyid Muhammed el-Abbas es-Sûfî'den, o dahi Vird u Sâil'in müellifi olan eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed el-Âlî es-Sûfî'den, o dahi bu Vird-i Settâr'ın bundan okudum Arabî ibâretle, şârihi olan Şah Veliyyü'l-Ayıntâbî es-Sûfî'den, o dahi eş-Şeyh Ahmed er-Rûmî es-Sûfî'den, o dahi eş-Şeyh Ya'kûb el-Ayıntabî es-Sûfî'den, o dahi eş-Şeyh Davud el-Halvetî es-Sûfî'den, o dahi eş-Şeyh Şemsü'd-Din er-Rûmî es-Sûfî'den, o dahi eş-Şeyh Üveys el-Kirmânî es-Sûfî'den, o dahi eş-Şeyh Muhammed el-Kassâr es-Sûfî'den, **[110b]** o dahi eş-Şeyh Pîr Monlâ Muhammed Erzingânî el-Halvetî es-Sûfî'den, o dahi bilâ vâsıta bu Vird-i Settâr'ın câmiî reisü't-tâifeti'l-halvetî Mevlana eş-Şeyh es-Seyyid Yahyâ es-Sûfî bin Mevlana Bahâu'd-din kuddise sirruhû'dan mücâz ve me'zûn olmuşlardır ki onların silsileleri seyyidü't-tâifin Mevlana Cüneyd el-Bağdadi'ye, onların dahi bi'l-vâsıt mürebbîleri ser-halka-i velâyet Hazret-i Ali Murtezâ'ya vasıl olduğu mecmû'-ı fukrâ-yı Halvetiyye'nin silsile ve mu'an'an ve muttasıl rivâyetleriyle sadren an sadrin me'hûz ve mahfûz cerîde-i derûnları olmakla serd ü irsâla tayy-ı sened tercih olundu. Kaddesellahü Teâlâ esrârehüm ve nef'anâ fî'd-dâireyn bihim.

el-Kıssa; bu makama dek bu vird-i şerîf cehrle kırâat eyleye ve ba'dehu tazarru' edip bu duayı sır u ihfâ ile kırâat eyle ki bu virdin bu dua, hüsn-i hâtimesi makamında umde vü imâdı ve ruh u imdâdı mesâbesindedir ki gayb-ı mutlâk olan âsumân-ı gayb-ı hakkânîden gayb-ı mukayyed olan **[111a]** ⁴¹¹ zemîn-i gayb-ı insanînin esrâr-ı settâriyyeyi istifâza ve istiskâd-ı istimtârı sırren olmak layık olup cehr eylemek münasib değildir. Ve dahi Yâ Settâr'dan ve'l-karâra dek şeyh müşârün-ileyh hazretlerine ta'lîm-i nebevî olup bu duayı cenâb-ı şeyhin kendi tevessülü olmakla hazmen li nefsihi yine hafıyyeten tazarru' evlâ ve ercah oldu. Ve ta'zîmen sukût-ı vâv ile meyânını tefrîk eyledi ki dua-yı şerîf budur.

اللهم زين : zâ-yı mu'cemenin fethi ve yâ-yı tehtiyye-i müşeddedenin kesri ile nûn dahi cezmen sakindir. **ظواهرنا** : zâ-yı mu'ceme ve vâvın fethaları ve hânın kesri ve rânın nasbı ile cemi'dir. **بخدمتك** : dâl-ı mühmele ile. Ve i'râbı cerledir. Ya'ni Yâ Rabbi

⁴¹¹ Ve ba'dehu tazarru' edip bu duayı sır u ihfâ eyleye. *Fevâid*'de. (Hacı Mahmut Nüşası, vr. 111a.)

dergâh-ı mukaddesine a'mâl ü ezkâr ve evrâd u ed'îye ve esniyeden layık olan hizmetinle zahirlerimizi tezyîn ve tahliye eyle. **بمعرفتک** : zabtı zevâhirenâ gibidir. **وہواطننا** : mecrûrdur. **[111b]** Ya'ni nefislerimizi ikâktan ve alâyık ve avâyıkın cümlesini irfânı müntic olan kat' u tezkiyye ile tezyîn ü tecliye eyle. **وقلوبنا** : mansûb **بمحببتک** : mîmin fethiyle ve lafzı mecrûrdur. Ya'ni derûnumuzu muhabbet-i mâ-sivâdan tahliye ve tathîr ve mahz-ı muhabbetinle tezyîn ve ta'mîr eyle. **Nazım:**

Sür çıkar gayrı gönülden tâ tecelli ede Hak

Padişah konmaz saraya hâne ma'mûr olmadan

وارواحنا بمشاهدتک : zabtı ke'l-evveldir. Ya'ni ekdâr-ı beşeriye ve jeng-i tabî'iyeden halâs edip makam-ı fenâyı fenâya îsâl ile ruhlarımızı dahi tezyîn ve tesliye eyle. **واسرارنا بمعاونتک** : zabtı kemâ kânedir. Ahvâl-ı dâreynde iânetle esrârlarımızı dahi tezyîn eyle. **اللهم اجعل** : hemze-i vasliyye ve âhiri meczûmdur.⁴¹² **فی قلبی نور** : Yâ Rabbi! tâatın ve muhabbetin fikriyle derûnumuzu münevver eyle. Nurdan murâd ziyâ-yı hakkânî olur. **وفی سمعی نور** : istimâ'-ı hayr ve imtinâ'-ı gayr **[112a]** babında gûşumuzu dahi tenvîr eyle. **وفی بصری نور** : hakâyık-ı eşya kemâ hiye meşhûdum olup Cenâb-ı Kudsü'ne layık olmayan umûru fark ve im'ân ve i'tibar için basarımız dahi tenvîr eylemekle ülü'l-ebsâr zümresinden kıl. Hâsılı onları râh-ı sevab irşâd ü tarîk-i rast ü sedâd üzere istihdâm ve isti'mâl babında bizlere müknet ve kudret ver demektir. **وعن** **نورا و خلفی** : hâ-yı mu'cemenin fethi ve lâmin sükûnuyladır. **نورا و فوقی نور** : şeş-cihâtımı tenvîr eyle ki mütehassın-ı envâr-ı tevfikânî olup a'dâ-yı sûriyye ve ma'neviyye ve düşmanân-ı zahiriyye ve batıniyye bana zafer-yâb olmasınlar. **واجعل لی نور** : vusûlüm için **nuruhum yes'â beyne eydîhim ve bi eymanihim** [Onların nurları, önlerinde ve sağlarında koşar.]⁴¹³ zümresine ilhâk edip bana nur atâ eyle. Ve belki **واجعلنی نور** : beni kesâfât-ı vücûdiyye ve ekdâr-ı beşeriyyeden tahlîs edip **[112b]** vücudun zenbün lâ yukâs aleyye zenb mezmûnunca zulûmât-ı zenb vücudumu mahv edip ve mağfiretinle mahz-ı nur eyle ki mecmû'-ı envârı câmi' olam.

برحمتک : mecrûrdur. **یا ارحم** : mansûb bilâ tenvîn **الرحمین** : ekser-i evkâtta ve a'kâb-ı salâtta ve eshârda cenâb-ı Rasûlullah sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem bu duaya

⁴¹² Allahümmec'al meşâriku'l-envâra lisân-ı nebevîden mervîdir. Onun için sıyga-i vahide tağyîr olunur. (Esad Efendi Nüşası, vr. 96a.)

⁴¹³ et-Tahrim, 66/8.

müdâvim idi. Bu duanın kırâatı dâire-i istimâ'-ı Evrâd-ı Settâr'da karar edenlerin cümlesine lazımdır. Eğer bilmez ise ta'lîm ede ve eğer mümkün olmazsa esnâ-yı duada mükerreren âmin diye.

Pes bu vird-i şerîfî⁴¹⁴ hıfz u kırâat ve ihvân-ı tarîkatın maiyyetleriyle tilâvete müdâvemet veya münferiden iştigâlata mülâzemet eylemek babında mazhar-ı tevîk olduğu cihetten hamd eylemek lüzum-ı mu'tâdı ve vücud-ı âdî ile lâzıme-i zimmet-i himmet erbâb-ı insâf ve gayret olmakla *والحمد لله رب العالمين* dedi. *و استجب دعائنا* : hemze-i vasliyye ve cîm-i meksûra ve âhiri meczûmdur. [113a] ya'ni bi'l-hassa bu vird-i şerîfin evvelinden âhirine dek cehren ve sırren kusûr ve kûsur ile hurûfatta tahrîfât ve tağyîrât-ı kelimât ve sehv ü hata ve nisyân ve noksan üzere edûnî emr-i şerîfine imtisâl niyyetiyle eylediğimiz münâcât ve niyâz ve dâ'vâmız hakkında estecib lekum va'd-ı kerîmîni incâz eylemek recâ ederiz. *واشف مرضانا* : hemze-i vasliyye ve fâ-yı meksûre ile ve mîm-i meftûhadır. Ya'ni ecl-i mev'ûdu vurûd olmayan haste-gân-ı ümmeti şifâ-yâb eyle ki kıyâm-ı ibâdât ve tâatta kudret gelsin. Ve inâyet ve lütfunla emrâz-ı kulûbumuzu ve sâir ceriha-i uyûbumuzu ve derd-i zünûbumuzu dahi izâle ve âfât-ı hâtîrâtta hıfz u ikâle eyle. *وارحم موتانا* : hemze-i vasliyye ve feth-i hâ-yı mühmele ve cezm-i mîm ile ve ba'dehü feth-i mîm iledir. Ya'ni ârîza-i merg ile azm-ı ukbâ eyleyen mürdegânın hasenâtını taz'îf edip mahv-ı seyyiât ve ref'-i derecât ile [113b] merhamet edip mürde dillerimizi dahi feyz-i kereminle zinde edip mazhar-ı hayat-ı ebedî kıl.

لا اله الا الله لا اله الا الله لا اله الا الله : Üç kere tekrar olunmak hazret-i Murtezâ'ya cehren kelime-i tevhîdi telkîn-i habîb-i Rabbü'l-âlemîn ricâl-i tarîkatın muttasıl sened ile rivayetleri üzere alâ vechi't-teslîs vâki' olmakla ona taklîd ve iktidâ ve eserlerine iktifâ içindir. Mefhûmları güzâr eylemiş idi. *محمد رسول الله حقا* : ya'ni zamîme kelime-i tevhîd olan kelime-i tasdîkten münfehim olan bi'l-hassa madde-i risâleti ve evâmir-i bâliğa-i şeriâtı tahkîk ve tasdîk ederim.⁴¹⁵ *وصلى* : sâd-ı mühmelenin fethi ve lâm-ı müşeddedenin kesriyledir. *على كل نبي* : mecrûrlardır. Ya'ni âmme-i cemî-i enbiyaya sen Yâ Rabbi salât ya'ni rahmet eyle. *و ملك* : feth-i mîm ve lâm ve cerr-i kâf iledir. Ferişte-gândan her bir melek hakkında dahi salât eyle demektir.

⁴¹⁴ Vird-i Şerîfî şeyh kendi okumaya lakin duayı kendi ede ve ihfâ ile okuya. (Esad Efendi Nüshası, vr. 97a.)

⁴¹⁵ Muhammed merfû' Mennûn ve Rasûl elfâzı dahi merfû' ve ism-i Celâl mecrûrdur. Hakken elif-i sırr-ı hakka olmak dahi evlâdır dediler. (Esad Efendi Nüshası, vr. 97b.)

Ehl-i hadis [114a]⁴¹⁶ tahdîsleri üzere abd-ı mü'mine lazımdır ki evvelen ba'de'l-iman küfrün âfâtı ibtâl-ı tâât ve selb-i nikâh edip ve katli helal olup ve zebîhası ehl-i İslâm'a haram ve eğer i'tirâf ve tövbeden mukaddem ıyâzen billahi fevt olursa ebedî nâr-ı cahîmi mûcib olmasını bilip âfât-ı lisândan havf ile samt ü sükût ve zebânı hıfz edip ve kelimât-ı küfriyyeden dehânı tathîr ve muhâfaza olunmak için ve selâmet-i hâtıme için dergâh-ı İlâh'a dâimen ez can u dil tazarru' ve teveccüh ile âgâh ola ki ba'zı sâdât-ı kirâm buyurmuşlar. **Zamaninâ zamani's-sükût ve mülâzemetel-buyût ve ibâdetül-hayyu'l-lezi lâ yemût.** [Zamanımız susma, evlere çekilme ve hayy ve la yemut olan Allahı zikretme zamanıdır.]

Pes tavsiye-i eşref-i Peygamberân-ı enâm aleyhissalâtü ve's-selâm üzere bu duaya şurû' edip buyurur. **اللهم اني اعوذ**: evveli meftûh ve âhiri merfû'dur. **من بك**: kesr-i mîm ile **ان**: feth-i elif ve sükûn-ı [114b] nûnla **اشرك بك شيئا**: elifin zammı ve râ-yı mühmelenin kesri ve âhirinin nasbı ile. Ya'ni Yâ Rabbi senin dergâhını melâz-ı hâcet-mendan-ı enâm bilip lûtf u emânınla i'tisâm ederim. Sen kalb u lisânımı şirk-i hafî ve celîyi mûcib olan kelandan ve havâtırın sūdûrundan hıfz eyle.⁴¹⁷ **وانا**: elif ve nûn-ı maksûre dahi fethayladır. **اعلم**: elif ve lâm fethayla ve âhiri merfû'dur. Ya'ni hâl-ı ân ki ol mûcib-i şirk olanları ben bilirim. Ya'ni bildiğim mûcibât-ı şerikten istiâze ve senin beni hıfzını recâ ederim. **استغفر**: elif meftûh ve fâ kesre ile ve âhiri raf' ile. **لما**: lâm kesreyledir. **لا اعلم**: ya'ni hafî olmakla vukû'undan âgâh olmak müte'assir olan şerikten dahi mağfîret recâ ederim deyu zünûb-ı mahv-ı hatîâtta ehemmi mühimmi ve ol derde elzem-i müdâvât olmakla istiğfârı **innellahe vitrun yuhibbu'l-vitre** [Şüphesiz ki Allah tektir, tek olanı sever].⁴¹⁸

mefhûmu üzere üç kerre tekrar edip dedi ki **استغفر الله استغفر الله استغفر الله من جميع**: mecrûr [115a] **الله**: evvelinin ve âhirinin fethi ve râ-yı mühmelenin kesriyledir. **الله**: merfû'dur. Bu fıkraya ma'nâ-yı hakîki cebr u meşakkatî müş'ir olmakla mecazen deriz ki Rabbü'l-âlemînin razı olmadığı ve mebgûzu olan mecmû'-ı kârdan istiğfâr ederim demektir. Gerekse ol mekrûh **قولا**: lisânımdan sâdır **وفعلا**: ve gerekse a'zâ ve cevârihimden zahir **وخاطرا**: isterse sır u niyet ve kalbimde hutûr ve sır-nümâ **وناظرا**: ve isterse dîdelerimden hüveydâ olsun. Ya'ni gerekse harama karîb-i mekrûh veya gayrı olsun mutlakan mecmû'-ı envâ'ından istiâze ve istiğfâr ederim. İstiğfâra müteallık

⁴¹⁶ Biri tevhd-i fi'lî, biri tevhd-i sıfati ve biri tevhd-i zâtîdir. (Hacı Mahmut Nüşası, vr. 114a; Esad Efendi Nüşası, vr. 97b.)

⁴¹⁷ Ba'zılar bu dua her sabah kırâat olursa kelime-i küfürden sebep-i selâmettir dediler. (Esad Efendi Nüşası, vr. 98a.)

⁴¹⁸ Tirmizi, "Vitr", 333.

beyân bâlâda i'lân olunmuştu. **اليك سبحان** : evveli meftûh ve âhiri merfû'dur. bunların dahi yegân yegân i'râb ve beyânları güzerân eyledi.

واعف : hemze-i vasliyye ve âhiri zammeyledir. **[115b] : عا يا كريم** mezmûmdur. Ya'ni evrâd u ezkârın kırâati ve Kur'ân-ı azîmü's-şânın tilâveti ve bende-gânın husûsen bu abd-ı bî-nevânın sâir tâât ve ibâdâtı esnasında sırren ve cehren ve amden ve sehven ve galâten ve tahrîfen seyyiât ve hatîâtları afv u mahv eyle. **واغفر** : hemze-i vasliyyenin vashıyla ve kesr-i fâ ve cezm-i râ ileidir. **لنا ننبينا** : **يا رحمن يا رحيم** : mezmûmlardır. **برحمتك** : **يا ارحم** : **الرحمين** : ya'ni “Hüdâvendâ günahlarımızı mahz-ı rahmetinle afv u mağfîret eyle, ve noksanımızı fazlınla itmâm eyle” demektir ki inneme'l-e'mâlû bi'l-havâtım mefhûm-ı müstakîmî üzere matlûb olan nefes-i âhîrin hûsn-i hâtıme ile itmâm olmasıdır.⁴¹⁹

Ve's-selâmü nes'elûke Yâ Allah Yâ Mevlânâ bi-câh-ı seyyidinâ ve mürşidinâ ve mevlânâ Muhammedü'l-Azîm indeke en teğfir lenâ ve li âbâinâ ve li ümmehâtinâ ve inne [116a] alâ ila Adem ve Havva ve li ekâribenâ ve limen yensibu ileynâ ve limen lehü hakkun aleynâ ve li cemî'i meşâyihinâ ve li'l-âhizeyni annâ ve li cemî'i'l-müslimîne ve'l-müslimât ve'l-mü'minîne ve'l-mü'minât el-ehyâu minhüm ve'l-embât inneke Yâ Mevlânâ karîbun semîun mucîbü'd-deavât bi rahmetike ve bi hurmetike habîbike şefîu'l-usât Yâ Vâhibü'l-atiyyât, âmîn âmîn âmîn Yâ Rabbe'l-âlemîn, ve'l-hamdülillahi evvelen ve âhiren ve batnen ve zahiren ve alâ külli hâlin ve fi külli hâlin hamden kesîran tayyiben mübareken fih kemâ yenbeğî li Celâli vechik ve li Azîmi sultânîk tammetü'l-kitab bi avnillahi'l-Meliki'l-Vehhâb. [116b]

Sene 1188

Harrerehü el-Fakîr eş-Şeyh Hüseyin an tarîki'l-Halvetiyye es-Sinâniyye

⁴¹⁹ Aher vurudda bu dahi okunur. Fe sübhânallah ve bi hamdihi bukraten ve esîlâ ve teâlellahü Meliken Cebbâren Kakhâren Settâren Sultânen Ma'bûden Kadîmen Kâdirâ lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-azîm ve'fu annâ Yâ Kerîm veğfir lenâ zünûbenâ Yâ Rahmân Yâ Rahîm bi rahmetike Yâ Erhame'r-Rahimîn. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 99a.)

Bunda Sübhânallah 33 Elhamdülillah 33 Allahü ekber 33 ekseriyâ namaz-ı subh veya mağrib akabindeki tesbîhleri bu adedden (?) haber olunup bunda bu adede riâyet ba'zı nüshada şerâittendir dediler. Allhü ekber kebîrâ velhamdülillahi hamden kesîrâ deyip tamam olur. (Esad Efendi Nüşhası, vr. 99a.)

SONUÇ

Tasavvufî hayatın vazgeçilmez bir parçası olan virdler tarihi süreç içerisinde, pek çok aşamadan geçerek günümüze kadar gelmişlerdir. Nitekim zaman içerisinde ‘‘Amelü’l-yevm ve’l-leyl’’, ‘‘Kitabü’d-Dua’’, ‘‘Kitabü’z-Zikr’’, ‘‘evrâdü’l-leyl ve’n-nehâr’’ gibi birçok kitap türünün ortaya çıkması virdlerin bu tarihî sürecini gözler önüne sermektedir. Tarikat mensupları arasında yaygın olan en hacimli evrâd ve ahzâb kitabı, Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî’nin üç ciltlik *Mecmû’atü’l-Ahzâb*’ıdır.

Öte yandan, İbnü’l-Arabî, Ebü’l-Hasan eş-Şazelî, Hüsameddin Uşşakî, Gazzalî, Muinüddin-i Çiştî, Şehabeddin es-Sühreverdî, İbrahim ed-Desûkî, Sa’deddin el-Cibavî, Abdülkadir-i Geylanî, Abdülğani en-Nablusî, Bahaeddin Nakşibendî, Mevlana Celaleddin-i Rûmî, Ahmed er-Rifaî, Ahmed el-Bedevî, Zeynüddin-i Hafî gibi birçok sûfinin vird ve hizblerinin olması mutasavvıfların bu konuya verdiği ehemmiyet açısından dikkate şayandır. Tarikat kurucuları tarafından tertip edilen bu virdler zamanla müstakil birer kitap haline gelmiş olmanın yanında bazı virdlere şerh yazılmaya başlanmıştır.

Halvetiyye tarikatının bütün şubelerinde günlük evrâd olarak okunan *Virdü’s-Settâr*’a da zamanla Tirevî Kara Çelebî, Ömer Fuâdî, Osman b. Ahmed el-Fertekî en-Niğdevî, Abdullah b. Hicâzî eş-Şerkâvî el-Ezherî, Nasûhîzâde Şemseddin el-Halvetî, Kemâleddîn Harîrîzâde, Şah Veliyullah Ayıntabî ve Prizrenli Markalaçzâde Süleyman Efendi gibi birçok kişi tarafından şerh yazılmıştır.

Nitekim, *Virdü’s-Settâr*’a şerh yazma geleneğinin içerisine Müstakîmzâde Süleymân Sa’deddin Efendi de dahil olmuştur. 1131 yılında İstanbul Atikalipaşa semtinde dünyaya gelen Müstakîmzâde Süleymân Sa’deddin Efendi’nin hayatına bakıldığında onun ilme ve irfana meraklı, velûd bir karakterinin olduğu göze çarpmaktadır. Öte yandan *Virdü’s-Settâr*’ın şerhleri başta Süleymaniye olmak üzere birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır.

Bu şerhinde ele aldığı her kelimeyi hata ve lahtandan korumak maksadıyla bunları nahiv açısından tek tek incelediği görülmektedir. Ayrıca yer yer çeşitli nazım ve şiirlerden de istifade etmesi, hem ayet ve hadislerden örnekler vererek hem de bunları metnin normal bağlamı içerisinde harmanlayarak konunun birer özeti mahiyetinde sunması yazdığı şerhe zenginlik katmaktadır.

Ez cümle; Şerhin muhtevasında vird ve zikir konusu, zikrin şartları, virdin okunma zamanı, iznin gerekliliği, kalp zikri ve kalb-i selîm olmanın şartları, Vird-i Settâr'ın Hz. Peygamber'den alındığı, kulun Hakk'ı ibadette, zikirde, şükürde ve ma'rifette aczi, Kelimât-ı Âşere, Kelime-i Tevhid zikri, faydaları, günaha istiğfar ve faydaları, Hakk'ın Güzel isimleri: Esmâ-i Hüsnâ ve onları ihsâ etmenin mahiyeti, zikri, okunma şekli, Esmâ-i Hüsnâ ile terbiye yöntemi, Hz. Peygamber'in İsm-i Şerîfleri (şemsü'd-dûha, bedrû'd-dücâ, Kabe Kavseyn) ve Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirmenin vücubiyyeti gibi pek çok konu bulunmakta olup, bunlar Müstakimzâde'nin vech-i nazarıyla açıklığa kavuşturulmuştur. Ayrıca, dinî ve dünyevî birçok faydası bulunan virdlerin, aynı zamanda dervişlerin manevî seyrinde önemli bir yer teşkil ettiği söylenebilir. Nefs-i emmâreyi terbiye etmede, kalbin feyze, nura gark olmasında, kalpten dünya kelamıyla ilgili meydana gelen keraheti gidermede ve en önemlisi de Nebvî ahlakla ahlaklanma ve Hz. Peygamber ile manevî bir bağ kurmada büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

KAYNAKLAR

I. KİTAPLAR

- ACLÛNÎ *Keşfü'l-Hafa*, I, 381/397/428/ 437/750; II, 2406/2497/2836/3071.
- ÂĞA, M. Gazî Hüseyin, *et-Tarîkatü's-Sa'diyye fî Bilâdi's-Şâm*, Dımaşk: y.y., 2003.
- BAZ, İbrahim, *Abdulahad Nuri-i Sivasi'nin Hayatı ,Eserleri ve Hayati Görüşü*, İstanbul: İnsan yay., 2007.
- BEYHAKÎ, *Şuabu'l-İman*, Beyrut, 1410, 2/253.
- BÎCAN, Yazıcıoğlu Ahmed, *Envarü'l-Âşıkîn*, (sadeleştiren: H. Mahmud Serdaroğlu, A. Lütü Aydın), İstanbul: Çile Yay., 1977.
- BUHARÎ, İmam, “Kitabu'l-Edeb”, 60/95; “Kitabu'l-İman”, 14/37/39; “Kitabu'l-Mardâ”, 3.
- , “Mezâlim”, 3; “Kitabu's-Savm”, 48; “Kitabü's-Şurut”, 18.
- CEYHAN, Semih, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, haz. Adalet Çakır, “Kâdiriyye”, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- DÂRİMÎ “Sünen”, “İlim”, 254.
- EBÛ DÂVÛD “Edeb”, 38/66; “Kitabü'l-ilim”, 13; “Libâs”, 4/4031.
- ED-DESÛKÎ, İbrahim, *Evrâd-ı Desûkiyye*, derl. Selami Şimşek, İstanbul: Buhara Yayınları, 2016.
- EKER, Aytaç, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1994.
- EL-MEKKÎ, Ebû Tâlib, *Kûtü'l-kûlûb*, (terc. Yakup çiçek, Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yay., 2004, C. I, s. 117, 133.
- EŞ-ŞİRVÂNÎ, Seyyid Yahyâ, *Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık: Halveti Pir Seyyid Yahya Şirvani Hayatı ve Eserleri*, derl. Hasan Almaz, Ankara: Nûsha Yayınları, 2007.

- , Seyyid Yahyâ, *Esrârü't-tâlibîn ve Vird-i Settâr Tercümesi*, terc. Ahsen Batur, İstanbul: Âlem Yayınları, t.y.
- , Seyyid Yahyâ, *Esrârü't-tâlibîn ve Vird-i Settâr Tercümesi*, İstanbul: y.y.
- , Seyyid Yahyâ, *Şifâü'l-Esrar Sufi Yolunun Sırları*, haz. Mehmet Rıhtım, Bakü: Sufi Kitap, 2011.
- GAZZALÎ, *İhyau 'Ulûmi'd-Din*, C. I, çev. Ahmed Sedaroğlu, İstanbul: Merve Yayınları, 1975.
- , *Mükâşefetü'l-Kulûb*, (ter. Salih Uçan), İstanbul:Çelik Yay., 2014, s. 269-272.
- GEYLÂNÎ, Abdülkâdir, *el-Gunye*, çev. Osman Güman, 1. Baskı, İstanbul: Muallim Neşriyat, 2013.
- , Abdülkâdir, *Evrâd-ı Kadiriyye Hz. Gavsülazam Seyyid Abdülkadir Geylani*, çev. M. İhsan Cihan Çelik, İstanbul: Yasin Yayınları, 2015.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1983.
- GÜMÜŞHÂNEVÎ, Ahmed Ziyaüddin, *Mecmûatü'l-Ahzâb: Nakşibendî*, C. I, İstanbul: Sezgin Neşriyat, 1400.
- GÜRER, Dilâver, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı*, Eserleri, Görüşleri, İstanbul: İnsan Yay., 1999.
- HÂKİM, el-Müstedrek, 3/343.
- HAKKI, Erzurumlu İbrahim, *Mârifetnâme*, (sadeleştiren: M. Fuad Başar), İstanbul:Kit-San Yay., 1984.
- HANBEL, Ahmed b., Müsned, C. IX, s. 126; XVIII, s. 250.
- HASENÎ, İbn Acibe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid*, (terc. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yay., C.3, 2012.
- HAZÎNÎ, *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr: İyilerin Dalgalı Denizlerden Çıkardığı İnciler -Yesevîlik Âdabı ve Menâkıbnâmesi-*, haz. Cihan Okuyucu, Mücahit Kaçar, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2014.
- HEREVÎ, Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü's-Sâirîn*, terc. Abdurrezzak Tek, Bursa: Emin Yay., 2008.

- İBN MACE "İkame", 32; "Kitabu'z-Zühd", 30; "Mukaddime", 17.
- KARA, Mustafa, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı Hal Tercümeleri Tarikatlar İstılahlar*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.
- KEMALEDDİN, Harîrîzade Mehmed, *Fethu'l-Esrâr Şerh-i Virdü's-Settâr*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1287.
- KONEVÎ, Sadreddin, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, terc. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- KÖLE, Bekir, *Zeynüddîn Hâfî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- KUŞÇUOĞLU, H. Galip Hasan, *Tasavvuf ve Zikrullah*, İstanbul: Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1988.
- KUŞEYRÎ, Abdülkerim, *Şerh-i Esmâillahi'l-Hüsnâ: O'nun Güzel İsimleri*, terc. Cevher Caduk, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2011.
- KÜBRA, Necmüddin, *Tasavvufî Hayat*, çev. Mustafa Kara, İstanbul:Dergah Yay., 2013.
- MÜNÂVÎ Feyzü'l-Kadîr, 1/519.
- MÜSLİM "Birr", 72; "Kitabu'l-Adab", 2; "Kitabü Salati'l- Misafirin",142.
- , "Kitabu'z-Zikr ve'd-Dua ve't-Tevbe ve'l- İstiğfar", 6.
- NESAI "Sehv", 91.
- NOYAN, Bedri, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir?*, İstanbul: Ant/Can Yayınları, 1995.
- OĞUZ, Muhammed İhsan, *Şeriat-Tarikat Kavramları Zikir ve Tasavvuf Yolları*, İstanbul: Oğuz Yayınları, 1997.
- OSMAN, Mahmud bin, *Tercüme-i Nefahatü'l-Üns*, İstanbul: Dârû't-Tibâati'l-Âmire, 1270.
- RIFKI, Ahmed, *Bektâşî Sırrı I-II*, haz. Mahmut Yücer, Ankara: Kesit Yayınevi, 2013.
- RÜSTEM, Markalaçzade Süleyman bin, *Vird-i Settâr Şerhi*, haz. Ali Alaeddin Yayıntaş, İstanbul: y.y., 1988.
- SA'DEDDİN, Müstakîmzâde Süleyman, *Devhatü'l-Meşayih Osmanlı Şeyhü'l-İslamların Biyografileri*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.

- , Müstakîmzâde Süleyman, *Mecelletü'n-Nisab* (Tıpkıbasım), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- , Müstakîmzâde Süleyman, *Şerh-i Dîvân-ı Alî*, sad. Şakir Diclehan, İstanbul: Derin Yayınları, 1981.
- , Müstakîmzâde Süleyman, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç, İstanbul: Şenyıldız Matbaacılık, 2014.
- TÂHİR, Bursalı Mehmet, *Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmet Remzi Akyürek Miftahu'l-kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*, haz. Mustafa Tatçı, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000.
- TEK, Abdurrezzak, *Bayrâmî Melâmiliği'ne Dâir Melâmet Risaleleri*, Bursa: Emin Yayınları, 2007.
- , Abdurrezzak, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa: Bursa Akademi, 2016.
- , Abdurrezzak, *Tasavvufî Mertebeler*, Bursa: Emin Yay., 2008.
- TİRMİZİ “Birr”, 15/ 19; “Daavat”, 9/25/83; “İman”, 17; “Menakıb”, 18/ 59; “Zühd”, 5; “Vitr”, 333.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- VASSÂF Osmânzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliya*, C. 2, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: kitabevi Yayınları, 2006.
- YAVUZ, Kemal, *Evliyalar Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: y.y., 1992.
- YILMAZ, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 16. Baskı, İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.
- YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul: OSAV Yayınları, 2001.
- YÜCER, Hür Mahmut, *Şeyh Sa'deddîn Cebâvî ve Sa'dilik*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.

II. MAKALELER

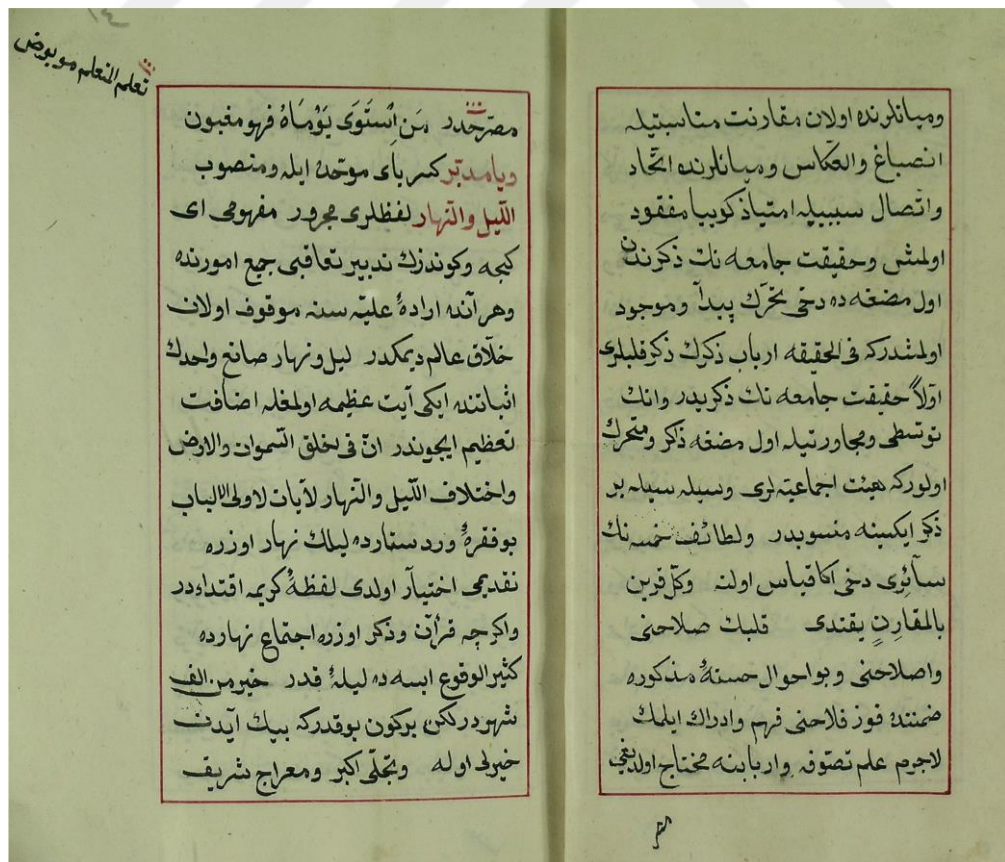
- BİLGİZ Musa, “Kur’ân’da Zikir Kavramının Anlam Alanı”, S. 25, Erzurum: *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, ss. 205-207.

- İNCEBİLİR Uğur, ‘‘Müstakîmzâde’ye Göre Nakşbendiyye’nin Bilinmeyen On İkinci Esası’’, S. 4, Zonguldak: *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2015, ss. 37-58.
- KAPLAN Hayri, ‘‘ Şah Veli Torunu Şah Veli el-Halvetî ve Gunyetü’s-Sâlikîn Adlı Eseri’’, S. 17 Adana: *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, ss. 43-59.

III. DİĞER KAYNAKLAR

- ALGAR, Hamid, ‘‘Bahâeddin Nakşibend’’, İstanbul, *DİA*, 1991, C. 4, s. 458-460.
- , Hamid, ‘‘Hâcegân’’, İstanbul, *DİA*, 1996, C. 14, s. 431.
- , Hamid, ‘‘Nakşibendiyye’’, İstanbul, *DİA*, 2006, C. 32, s. 335-342.
- AZAMAT, Nihat, ‘‘Kadirîyye’’, İstanbul, *DİA*, 2001, C. 24, s. 131-136.
- BAYRAMOĞLU, Fuat - AZAMAT Nihat, ‘‘Bayramiyye’’, İstanbul, *DİA*, 1992, C. 5, s. 269-273.
- ÇAKAN, İ. Lütfü, "Amelü'l-yevm ve'l-İeyl", İstanbul, *DİA*, 1991, C. 3, s. 27-28.
- ÇİÇEK, Yakup, ‘‘ Harîrîzâde’’, İstanbul, *DİA*, 1997, C. 16, s. 193.
- DERMAN, M. Uğur, ‘‘Tuhfe-i Hattâtîn’’, Ankara, *DİA*, 2012, C. 41, s. 351-353.
- İMAN, Muhammed İssa, Müstakîmzâde Süleyman Sa’deddin Efendi, Mecelletü’n-nisâb: Kişi, Eser ve Yer Adlarının Açıklamalı Dizini, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- İPŞİRLİ, Mehmet, ‘‘Devhatü’l-Meşâyih’’, İstanbul, *DİA*, 1994, C. 9, s. 229-230.
- KARA, Mustafa, ‘‘Bedeviyye’’, İstanbul, *DİA*, 1992, C. 5, s. 318-319.
- , Mustafa, ‘‘Evrâd’’, İstanbul, *DİA*, 1995, C. 11, s. 533-535.
- OCAK, Ahmed Yaşar, ‘‘Bektaşîlik’’, İstanbul, *DİA*, 1992, C. 5, s. 373-379.
- OCAK, Serpil, Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin’in Nakşbendiyye Tarikatının Usûl ve Adâbına Dair Görüşleri, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

- ÖZBEK, Zeynep, Harîrîzade'nin Virdü's-Settâr Şerhi İnceleme ve Metin Transkripsiyonu, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- ÖZEL, Ahmet Murat, "Şâzeliyye", İstanbul, *DİA*, 2010, C. 38, s. 387-390.
- RIHTIM, Mehmet, "Yahya eş-Şîrvânî", İstanbul, *DİA*, 2013, C. 43, s. 265-266.
- SÖYLEMEZ, Orhan, Uluslararası Seyyid Yahya Şîrvânî ve Halvetilik Sempozyumu, Eskişehir Valiliği Yay., Mehmet Rıhtım, "Yahyâ Şîrvânî", Ankara, 2013, C. 43.
- TAHRALI, Mustafa, "Rifâiyye", İstanbul, *DİA*, 2008, C. 35, s. 99-103.
- TEK, Abdurrezzak, Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin'in Risale-i Melamiye-i Bayramiye Adlı Eserinin Metni ve Tahlili, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- TOSUN, Necdet, "Nakşibendiyye", İstanbul, *DİA*, 2006, C. 32, s. 342-343.
- , Necdet, "Yeseviyye", Ankara, *DİA*, 2013, C. 43, s. 487-490.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Halvetiyye", İstanbul, *DİA*, 1997, C. 15, s. 393-395.
- , Süleyman, "Hizb", İstanbul, *DİA*, 1998, C. 18, s. 182-183.
- USLU, Recep, "Devse", İstanbul, *DİA*, 1994, C. 9, s. 253-254.
- VURAL, Efkan, Müstakimzade Süleyman Sa'deddin Hayatı, Eserleri ve Risale-i Melamiye-i Bayramiye'si, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- YAZAR, İlyas, "Ömer Fuâdî", İstanbul, *DİA*, 2007, C. 34, s. 61-62.
- YILMAZ, Ahmed, "Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin", İstanbul, *DİA*, 2006, C. 32, s. 113-115.
- , Ahmet, "Mecelletü'n-Nisâb", Ankara, *DİA*, 2003, C. 28, s. 237-238.
- , Ahmet, Müstakimzâde Süleyman Sadeddin: Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı, (Doktora Tezi), Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- YÜCER, Hür Mahmud, "Sa'diyye", İstanbul, *DİA*, 2008, C. 35, s. 410-413.

نعم باقیه تحصیل وافی و لعل نعم اولان رؤیت جمال
و مشاهده وصال بزرگ مستعد و مستحق و مظهر اولاد
کافیه در بیک اولور چون حمد ک جناب باری به
ثبوتی و جمیع نعمه مقابل اولدیغنی اقرار ایلدی
پس بو طریقله اولان حمد جناب ملک قدوسه
لائق اولان محامد ک جمل سی ذکر ایل حاصل اولدیغنی
جهت جمیع محامد ایل حمد الکر شدت اشتیاق
ناشی بیورد **حمد ک** تون ویمیک فتحه لریله و دال
مرفوعه در **جمیع مجرور محامد ک** اقل مفتوح ویم
ثانی مکسور و آخری مجرور در یعنی باری ستم
ذکر ک خبر و مدحک و سبیل مستعمل اولان اجناس
مواد کثیره و جبروت و فضل و کمال دجوتیک و مجد
و عزتک بیان اولغنه هر نه قدر طرق و متعدد
و متنوعه و آریسه مجموعیل سنی حمد ایدر در کدر
بوداده کوبیا جلال و عظمی الله باینده معرفت

حق

حق ادا ایلله اداک اشارت وارد رکن محالی فیض
طریقیل در کلام عربیه و قوی شهریدر که ذکرده مبالغه
قصیده در یا خود نیت المومن خیر من عمل قبلت
اولوب و دعوات و مناجازده عشاق حفاک عزیز
غفار اظهار تشوقنه اشارت طریقله در زیر
فی الحقیقه بویه حمد ایتان انبیاء و کرام اظهار
عجز البشرا در جمل مرشد عالم صلی الله علیه و سلم
حضرتی **لا احمی ثناء علیک انت کما انت**
علی نفسک بیوردیلر **نظم** قول حمدیکه قادرا و الله
ای اولی موی ذاکر دت اولور ذاکر شایسته تحایا
بونده امثال عاشقان و صلت رحمان کثیر الوقوعه
اسرار الهیه نک محبوب جناب کبریا علیه التحایا
استیلاسی و فتنه فی مع الله وقت بیورد قوی بوقیل
وقت مستمر و یلخود نادر اولغنه اختلاف واقع در
و سر خلفه خلافت و شهود رضی الله عنه حضرت تارند

مؤمنیندر دیدیلر زیر اهل کفره توبه و پشیمانی
نایابدر بلکه بورتار خصایص اهل اسلامند
قلدیکه من تاب رابعاً کربت الله بر معصیت
درد کرمه واقع اولور سه در که سبب و دودک
شر بخر در لکن جنس معاصی به مقیس علیه
اولاد **التائب من الذنب کما لا ذنب له**
پس استقامه توبه ده نفس مرشد مشفق
نفس نائب مبتدیه قوه تأثیری اولغله طریق
توبه یی مرشد کاملدن کور مک عند المحققین
مستحسن و مستحیدر دیدیلر ذنوبک اتواهی
و متعدده سی اولغله استغفارک دخی اصناف
کثیره سی وارد فرهی هر مؤمن مشرعه لازم
اولغله اجمالاً بیانی بودر که ذنب یکی قسم اولوب
بی فقط حقه و بی دخی سائر خلقه نسبتله
حقه نسبتله اولان کناه دخی یکی در لودر بی

ترک

ترک اوامر در که نماز و زکات امثال فراموش
ترک یکی پس قضا ایدوب بعده استغفاریه
و بی دخی ارتکاب منہیاندر که بودخی یکی
توعددر بر نوعه حق عبد تعلق ایدر ذناب نسبت
یکی علاجی اولاً استحلال و بعده استغفاردر
و برینه دخی حق غیر تعلق ایلمز خیر شرب یکی آنک
تذاکر فقط استغفاردر و خلقه نسبتله اولان
جرم دخی یکی قسم در بری ذنب مالی در که
غصب و سرقه و غیره مالی از سنن اکل الیمک
و یا شهادت روز ایلله و یا حاکمه و ظاسوق
و غیر ایلله اتلاف الیمک کبیر **فان من نصر**
الجماعی هو الجماعی آنک علاجی ضایع اولان
نسبتله تذاکر و صاحبیه رد و مالکدن حیاتیته
ایسه استحلال و بعده استغفار کرکسه بواسطه
مذکوره صبیحت صادر اولسون و اگر حیاتیته

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Yıldız Boğa
Tez Adı	Müstakimzade'nin Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tahlili
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Mustafa Kara
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 20/04/2018

İmza :